

Δ. ΣΑΛΑΜΑΤΚΑ

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ
ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

(Τρεῖς Ἐνδυμήσεις τῶν ἐτῶν 1584, 1597 καὶ 1630)

ΓΙΑΝΝΙΝΑ 1958

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

026000338753

949.53

ΣΑΛ

Бс 110

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ ΤΥΠΩΜΕΝΕΣ :

1. **Οί Θεοβάδιστοι Τόποι**, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
2. **Νοσταλγίες**, στίχοι, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
3. Έκλογή από τὰ **«Ἄνθη τοῦ Κακοῦ»**, τοῦ Κ. Μπων-
τλαίρ, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
4. **«Κάποιο θράδυ τοῦ Νοέμβρη»**, Γιάννινα 1943, εξαντλημένο
5. **Περίπατοι στὰ Γιάννινα**, σειρά α΄, Γιάννινα 1950, εξαντλημένο
6. **«Ὁ γνωστός Καλόγηρος Κοσμάς»**, Ἀθήνα 1952,
Ἑπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
7. **Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου**, Ἀθήνα 1953, Ἑπαι-
νος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
8. **Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων**, Ἀ-
θήνα 1954—1955 Ἑπαινος Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.
9. **Περίπατοι στὰ Γιάννινα**, σειρὲς Β΄.—Δ΄., Γιάννινα 1956
10. **Περίπατοι στὰ Γιάννινα**, σειρά Α΄. ἀνατύπωση μὲ
τὶς Β΄.—Δ΄. Γιάννινα 1956
11. **Γιαννιώτικα στιχοπλάκια**, Γιάννινα 1956
12. **Ἡ Κυρὰ ἡ Κουσιοβίτσα**, Γιάννινα 1956
13. **Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων**, μέρος Α΄.. Ἰ-
στορία, Γιάννινα 1957
14. **Μπαντῖδοι καὶ Καραμπέρηδες**, Γιάννινα 1957
15. **Γιαννιώτικες Ἀποκριές**, Γιάννινα 1957
16. **Παλιὰ Γιαννιώτικα ᾄσματα**, Γιάννινα 1957
17. **Ἡ «Κόσσα» καὶ ἡ «Βληώρα»**, Γιάννινα 1958
18. **Γιαννιώτικα Λαογραφικὰ Μελετήματα** (σύνθε-
ση ἀθροιστική, τέσσερων παρόμοιων ἐργασιῶν,
ἀνάτυπων τοῦ περιοδικοῦ «Ἡπ. Ἑστία», Γιάννινα 1958
19. **Στέφανος Σαλαμάγκας**, (βιογραφικά) Γιάννινα 1958
20. **Ἡ κατὰ τοῦ Σουλίου, ἐκστρατεία τῶν Τούρκων**
τοῦ 1772, Γιάννινα 1958
21. **Γιαννιώτικα Ἱστοριοδιφικὰ Μελετήματα** Γιάννινα 1958

Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ

ΓΙΑΝΝΙΩΤΙΚΑ

ΙΣΤΟΡΙΟΔΙΦΙΚΑ ΜΕΛΕΤΗΜΑΤΑ

(Τρεῖς Ἐνδυμήσεις τῶν ἐτῶν 1584, 1597 καὶ 1630)

ΒΙΒΛΙΑ • ΧΑΡΤΙΚΑ
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 1958
«ΟΙ ΖΩΣΙΜΑΔΑΙ»
8004 ΟΚΤΩΒΡΙΟΥ 8 — ΤΗΛ. 25.007
ΙΩΑΝΝΙΝΑ

ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΣΥΓΓΡΑΦΕΑ

Γιά τύπωμα :

Σ τ ῆ ν Κ α τ ᾶ ρ α (ἐκδρομικὲς στὸ Μέτσοβο ἐντυπώσεις).
Ζ ο υ λ έ ι χ α (δοκίμιο ἱστορικῆς ἀνασύνθεσης, 1388 - 1788).
Κ α θ ὡ ς χ ᾶ ρ α ξ ε ῖ ἡ Λ ε υ τ ε ρ ι ᾶ (ἀπὸ τὴν προαπελευθερωτικὴν περίοδο 1904—1913).
Ἐ ξ ο μ ο λ ό γ η σ η (μαθητικὲς ἀναμνήσεις).
Τ ο π ί α καὶ Χ ρ ο ν ι κ ᾶ (στίχοι).
Γ λ ω σ σ ᾶ ρ ι ο τουρκο - περσικο - ἀραβικῶν λέξεων, στὸ Γιαννιώτικο ἰδίωμα.
Γ λ ω σ σ ᾶ ρ ι ο ἀθησαύριστων ἑλληνικῶν λέξεων στὸ Γιαννιώτικο ἰδίωμα.

Ἐπεξεργάζονται :

Τὰ Ἰ σ ν ᾶ φ ι α καὶ τὰ Ἐ π α γ γ έ λ μ α τ α ἐπὶ Τουρκοκρατίας.
Γ ι α ν ν ι ώ τ ι κ ε ς Π α ρ ο ι μ ί ε ς, παροιμιακὲς ἐκφράσεις κ.λ.π.
«1866—1877», ἱστοριοδιφικὰ σημειώματα.

ΣΗΜ. : Ὅλα τὰ δικαιώματα πνευματικῆς ἰδιοκτησίας, ἀνήκουν
στὸ συγγραφεὴ (Λεωφ. Γεωργίου Β' 29).

Ἡ ἔρευνα ποὺ ἀκολουθεῖ, εἶναι μιὰ— μὲ τὴ χρήση καὶ καινούργιων πηγῶν—ἀπόπειρα ἀνασύνθεσης τῆς Ἑπειρώτικης ἱστορίας, μὲ στενὰ μ' ὅλα ταῦτα τὰ τοπικὰ καὶ χρονικὰ της ὄρια. Παίρνοντας ὁ συγγραφεὺς ὡς κέντρο τῆς ἐργασίας του τρεῖς «ἐνθυμήσεις», ἀναφερόμενες στὰ στενὰ ἱστορικὰ τῶν Γιαννίνων, ἀπλώνει τὴν ἔρευνά του καὶ σὲ ὅσα ἄλλα εὐρύτερα—τοπικὰ καὶ χρονικὰ— νομίζει αὐτὸς διερευνητέα θέματα, γιὰ νὰ δημιουργηθῇ μὲ τὸν τρόπο αὐτό, ἡ κατάλληλη γύρω ἀπὸ τὸ κεντρικὸ τοῦ θέμα ἱστορικὴ ἀτμόσφαιρα.

Οἱ τρεῖς αὐτὲς ἐργασίες, ἔχουν ἀρχικὰ δημοσιευθῇ στὴ μηνιαία Ἑπιθεώρηση «Ἑπειρ. Ἑστία» (1953—1954), μὲ τοὺς ἴδιους ὅπως καὶ τώρα τίτλους· μόνον ποὺ ἐδῶ, μὲ τὴ χρονολογικὴ τους τακτοποίηση, ἔχουν γίνῃ ἀναμορφώσεις, προσθῆκες καὶ ἐπεξεργασίες, μὲ προσπάθεια ἀρμονικότερης ἐκθεσης τῶν περιστατικῶν καὶ τόνωσης τοῦ κεντρικοῦ ἱστορικοῦ τους πυρῆνα.

Γενικά, πάντως, ἡ ἐργασία αὐτή, δὲν φιλοδοξεῖ νὰ ἐμφανισθῇ σὰν καταστάλαγμα, ἀλλὰ μονάχα σὰν ἓνα κίνητρο.

Δ. Σ.

Οἱ φωνές τοῦ Γιαννιώτικου ἰδιώματος:

γ ι ά, γ ι ό γ ι ο ύ, ἀκούονται ὅπως στίς λέξεις: γιαοῦρ-
τι, γιό - γιό, γιουροῦσι.

γ κ ι ά, γ κ ι ό, γ κ ι ο ύ, ὅπως στίς λέξεις: σπαράγγια,
γκιώνης, γκιουθέτσι.

ξ ι ά, ξ ι έ, ξ ι ό, ξ ι ο ύ, ὅπως στίς λέξεις: μαγαζιά,
ἀγκαζιέ, μπριζιόλα, μπιζιού.

λ ι ά, λ ι έ, λ ι ό, λ ι ο ύ, ὅπως στίς λέξεις: λιάπης, λιεγ-
γιέρα, ἥλιος, ἥλιοῦ.

σ ι ά, σ ι έ, σ ι ό, σ ι ο ύ, ὅπως στίς λέξεις: Πατήσια,
κλισιέ, σιόλα, σιούγκραβο.

τ ξ ι ά, τ ξ ι έ, τ ξ ι ό, τ ξ ι ο ύ, ὅπως στίς λέξεις: Τξιά,
νεραντζιές, τξιόκεῦ, ἀντζιούγια.

τ σ ι ά, τ σ ι έ - τ σ ι ό, τ σ ι ο ύ, ὅπως στίς λέξεις: πε-
τσιά, τσιέ - τσιέ, λατσιό, καουτσιούκ.

Α'. Η ΕΝΘΥΜΗΣΗ ΤΟΥ 1584

α'.-Τὰ κείμενα

ΜΕ τὸν ὄρο «ἐνθύμηση», χαρακτηρίζουμε τὸ κάθε χρονογραφικῆς ὑφῆς ἢ σημασίᾳς σημείωμα, πὺν ἔχει γραφῇ γιὰ ἀπομνημόνευση καὶ ἐνθύμημα παντοδαπῶν γεγονότων, συνήθως ἱστορικῶν, σὲ παλιά, ἐκκλησιαστικὰ ἢ καὶ ἄλλα βιβλία, χειρόγραφα ἢ ἔντυπα, σὲ περιθώρια, κείμενα, παράφυλλα, καθὼς καὶ τὶς διάφορες ἐπιγραφές Νῶν καὶ γενικὰ κάθε ἀπομνημονευτικῆς γραφῇ, ἀπὸ τὴν ὁποία, ὁ ἱστορικός, ὁ χρονογράφος, ὁ ἱστοριοδίφης, ὁ λαογράφος, ὁ γλωσσολόγος, μποροῦν νὰ ἀρυσθοῦν πληροφορίες γιὰ πρόσωπα, πράγματα καὶ περιστατικὰ τοῦ παρελθόντος.

Ὁ συντάκτης τῶν «ἐνθυμήσεων», συχνότατα εἶναι ἄγνωστος· εἴτε γιὰτὶ δὲ νόμισε ἀναγκαῖο, εἴτε γιὰτὶ δὲ θέλησε νὰ αὐτοκατονομασθῇ. Ἀλλὰ τόσο αὐτές, ὅσο καὶ οἱ ἄλλες πὺν εἶναι γνωστὸς ὁ συντάκτης τους, ἀπὸ ἱστορικῆς, γλωσσικῆς καὶ λαογραφικῆς ἀπόψεως, εἶναι πολλοῦ λόγου ἄξιοι, ὅπως σημειώνει ὁ Δ. Σάρορς,(1) ὅτι κατέδειξαν, πρῶτος ἀπὸ τὸ 1899 ἀκόμα, ὁ Σπ. Λάμπρος, ὁ Παραμυθίας Ἀθηναγόρας, ἀργότερα,(2) καὶ τελευταῖος ὁ Χρ. Σούλης,(3) προλογίζοντας τὶς ἀπ' αὐτοὺς καταρτισμένες καὶ στὰ «Ἑπειρωτικὰ Χρονικά» δημοσιευμένες συλλογές ἐνθυμήσεων καὶ ἐπιγραφῶν.(4)

«Πολύτιμες ἱστορικὲς πηγές τοῦ τόπου μας», χαρακτηρίζει ὁ Ἀθηναγόρας τὶς διάφορες αὐτὲς ἐπιγραφές, ἐπιστολές, ἐνθυμήσεις, ἐνδείξεις καὶ σημειώσεις, τὶς ὁποῖες, ἀπὸ αἰῶνες, ἡγοῦμενοι καὶ μοναχοί, ἐδλιγογράμματοι μὲν, πεφωτισμένοι ὁμως, ἀποθησαύρισαν στὰ διάφορα λειτουργικὰ τῶν Μονῶν καὶ Ἐκ-

1.—Δὲς στὰ «Ἑπειρ. Χρονικά» τοῦ 1937, σελ. 104 καὶ ἑπ.

2.—Δὲς στὸ «Νέο Κόσμος» του, ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων, 1929.

3.—Δὲς στὸ ἴδιο περιοδικὸ σύγγραμμα, 1934.

4.—Ὁ Χ. Σούλης, καὶ Τούρκικων παρόμοιων, στὸ ἴδιο περιοδικό, 1933.

κλησιῶν βιβλία, ἐπιτελώντας ἔτσι ἀνεπίγνωτα, ἔργο ἱστορικῶν χρονογράφων».

«Ἀποτελοῦν αὐτές, ἀναντιρρήτως», γράφει ὁ Χρ. Σοῦλης, τὶς πιὸ γνήσιες καὶ πιὸ ἀνόθευτες πηγές τῆς Ἑπειρωτικῆς Ἱστορίας, καὶ μποροῦν νὰ διαφωτίσουν πολλὰ ἀπὸ τὰ σκοτεινὰ σημεῖα τῆς».

Καὶ ἡ Χρονογραφία ἀκόμα, (ἡ σύνταξη δηλ. χρονικῶν), ὅπως εἶναι γνωστό, τόσο στὴ Δύση ὅσο καὶ στὴν Ἀνατολή, ἦταν κι' αὐτὸ ἔργο τῶν Μοναχῶν καὶ στὰ Μοναστήρια κυρίως ἀναπτύχθηκε, καὶ ἄκμασε, πιὸ πολὺ, κατὰ τὸν Μεσαίωνα. Τὴν ἱστορία μάλιστα τῶν δυτικῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, τὴ γνωρίζουμε, σχεδὸν ἀποκλειστικά, ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν χρονογράφων.

Χαρακτηριστικὸ ἀπὸ τὴν πλευρὰ αὐτῇ, εἶναι καὶ τὸ ὅτι ὁ μὲν Κ. Μέρτζιος, τὴ συλλογὴ τῶν πληροφοριῶν ποὺ περιέχονται γιὰ τὰ Ἑπειρώτικα πράγματα σὲ διάφορα Ἑνετικά ἔγγραφα ἀπὸ τὰ 1319 ἴσαμε τὰ 1673, τὴ δημοσιευμένη στὰ «Ἑπειρωτικὰ Χρονικά» τοῦ 1940, τὴν ὀνομάτισε «Μικρὴ Ἑπειρώτικη Χρονογραφία», ὁ δὲ Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρας, στὸ ἴδιο περιοδικὸ σύγγραμμα τοῦ 1928, τὴν τιτλοφόρησε «Νέο Κουβαρά» (ποὺ ἦταν τὸ κατ' ἐξοκὴν Χρονικὸ τῆς ἱστορίας τῶν Γιαννίνων).

Δὲ νομίζουμε ἀναγκαῖο νὰ ἐνδιατρίψουμε περισσότερο στὴν παράθεση κι' ἄλλων ἀκόμα στοιχείων, γιὰ τὴν ἀπόδειξη μιᾶς σχεδὸν ἀλήθειας: Ὅτι οἱ «ἐνθυμήσεις»—ἰδιαίτερα σὲ περιπτώσεις ἔλλειψης ἢ ἀνεπάρκειας ἱστορικῶν πηγῶν—εἶναι σπουδαιότατες ἐνδείξεις γιὰ τὴν ἀποκατάσταση γεγονότων σκοτεινῶν περιόδων τῆς Ἑπειρώτικης Ἱστορίας. Εἶναι ὅμως ἐπίσης αὐταπόδεικτο, ὅτι κι' αὐτές, κατὰ τὴν προσπάθεια ἀποκάθαρσής τους κι' ἀρμονικῆς προσαρμογῆς τῶν ἱστορικῶν στοιχείων ποὺ περιέχουν, πρὸς τὰ ἀπὸ ἄλλες πλευρὲς ἱστορικὰ δεδομένα, ὑπόκεινται στοὺς ἴδιους,—ὅπως κι' οἱ καθαρὰ ἱστορικὲς—κανόνες ἐλέγχου καὶ κριτικῆς. Ἀκόμα καὶ ἡ γνησιότητά τους βασικά, πρέπει νὰ θεωρεῖται ὑπὸ ἀμφισβήτηση. (5)

5.—Σὲ παρόμοιο π.χ. καὶ ἀσθενῇ ἀκόμα ἔλεγχῳ, δὲν ἀντέχει ἡ ἀπὸ τὸ Χ. Σοῦλη περισυλλεγεῖσα ἐνθύμηση τοῦ χωριοῦ Λιγγιάδεσ (δὲς στὰ «Ἑπειρ. Χρονικά 1934, σελ. 119, ἐνθύμηση 151) ποῦ φαίνεται γιὰ εἰδικὸ σκοπὸ κι' ἐκ τῶν ὑστέρων συνθεμένη.

Ἰδιάζουσας ἐπίσης σημασίας εἶναι ἡ ἔρευνα τοῦ πότε συντάχθηκε ἡ ὑπὸ ἐξέταση ἐνθύμηση. Συχνότατα, ὁ χρόνος αὐτός, δὲν συμπίπτει μὲ τὴ χρονολογία πού στὸ κείμενο ἀπομνημονεύεται, οὔτε καὶ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ συντάκτη της. (6) Ὑπάρχουν καὶ περιπτώσεις, κατὰ τὶς ὁποῖες, ὁ ἴδιος ἐνθυμησιογράφος, γιὰ τὸ ἴδιο περιστατικό, καταχωρίζει, σὲ δυὸ διάφορα καὶ κατὰ τόπο ἀκόμα βιβλία, ἐνθυμήσεις, μὲ διάφορους ὅμως καὶ ἀσύμφωνους χρονικούς προσδιορισμούς. (7)

Παραθέτουμε πῶς κάτω πρὸς ἔρευνα τὸ κείμενο μιᾶς ἐνθύμησης, πού εἶναι καταχωρημένη στὸ «Νέο Κουβαρά» τοῦ Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α, μὲ χρονολογία 1584, καὶ ἀναφέρεται στὴν εὑρεση τῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Ἑλεούσας τοῦ Νησιοῦ τῶν Γιαννίνων:

«1584 εὐρέθη ἡ ἰκὼνα της θεοτοκου ἑλεούσα εἰς τὸ κάστρο καὶ μια καλογραία Παρθενία μοναχὴ οπου εκαθονταν εἰς τὸ καμπαναριὸ τοῦ κάστρου Ἰοιποία μετα ἐπιμελησας ἐπαρθη ἀπὸ τὴν μονὴν της Ἀγίας Παρασκευης οταν εκαμαν οἱ ἀγαρηνη τὴν ἐκκλησιαν ναματζάχη κε ἡ ριθησα παρθενια εφοτισθη δια ἀποκαλυψεως νὰ τὴν ἀφιερωση εἰς τὸ νησι εἰς τὴν μονὴν του αγίου Νικολάου ἐπονομαζομένου γκουμάτων».

Τὴν ἐνθύμηση αὐτὴ ὁ συλλογεὺς της, τὴ βρῆκε γραμμένη στὸ τελευταῖο φύλλο τοῦ Ψαλτήριου τῆς ἐκεῖ Μονῆς τοῦ Ἀη—Παντελέμονα.

Πρὶν ἀπὸ τὸν ὁποιοδήποτε σχολιασμὸ καὶ ἔλεγχο τῆς κάθε ἐνθύμησης, βασικῆς σημασίας θέμα, εἶναι, ἡ ἔρευνα, γιὰ τὸ ἂν αὐτὴ καλὰ διαβάστηκε ἀπὸ τὸ συλλογέα, στὸ πρωτότυπο κείμενό της. Στὴν προκείμενη περίπτωση, ὑπάρχει καὶ, πού συντελεῖ ὥστε, ἡ ἐνθύμηση αὐτὴ, νὰ παρουσιάξῃ, στίς ἀρχικὲς της προτάσεις, μιὰ καὶ μορφὴ ἀσυνταξίας. Ὁ πρῶτος σύνδεσμός της καὶ, ἐμφανίζεται νὰ ἐνώνῃ κατὰ τρόπο καὶ πως δυσνόητο, τὴν εὑρεση τῆς εἰκόνας, μὲ τὴν καλογραία Παρθενία· «εὐ ρ έ θ η λέει ἡ σχετικὴ φράση, ἡ εἰκόνα τῆς Ἑλεούσας, καὶ μία καλογραία...δ-

6.—Δὲς π.χ. ἐνθύμηση 111 στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» σελ. 111.

7.—Προβλ. π.χ. τὶς ἐνθυμήσεις 113 καὶ 118, ὅπου ἀμέσως πῶς πάνου· σελ. 111 καὶ 112.

που ἐκαθόταν εἰς τὸ καμπαναρεῖο, Ἰοποία ἐπάρθη κ.τ.λ.).

Εἶναι, πιστεύω, ἀναμφισβήτητο, ὅτι τὸ ἡ ὁ π ο ί α τῆς ἐνθύμησης, ἀναφέρεται, ὄχι στὴν κ α λ ο γ ρ α ί α, ἀλλὰ στὴν ε ἰ κ ὅ ν α· ὅταν λοιπὸν ἀποχωρίσουμε ἀπὸ τὰ προηγούμενα τὴν ἀναφορικὴ αὐτὴ πρόταση, διαπιστώνουμε ὅτι ἐκεῖνο πὺν φέρνει τὴν ἀνωμαλία στὴν ὑπολειπόμενη ἀρχικὴ φράση, εἶναι ὁ συμπλεκτικὸς σύνδεσμος κ α ί, πὺν φαίνεται νὰ συνδέη δύο κατ' ἐπιφάνεια ἀσύνδετες μεταξὺ τους ἔννοιες: τὴν εἰκόνα πὺν βρέθηκε, καὶ τὴν καλογραία πὺν καθόταν στὸ καμπαναρεῖο.

Ἐντοπίζοντας περισσότερον τὴν προσοχὴ μας στὸν τρόπο μὲ πὺν ὁποῖο, ὁ αὐτὸς συντάκτης ὀρθογραφεῖ πὺν γάτου, τὸν ἴδιον συμπλεκτικὸν σύνδεσμον, («...ναματξάχη κ ε ἡ ρηθεῖσα...») παρατηροῦμε ὅτι τὴ δῖφθογγο α ι τὴν ἀντικατέστησε αὐτὸς ἐκεῖ μὲ τὸ γράμμα ε. Ἡ ἀνορθογραφία ὅμως αὐτὴ, βρίσκεται σὲ ἀρμονία μὲ τὸ γενικὸ τῆς ἐνθύμησης ἀνορθόγραφο, καὶ χωρὶς σχεδὸν τονισμοὺς χαρακτηριστῆρα. Θὰ μπορούσε μάλιστα κανένας νὰ ὑποστηρίξη ὅτι, αὐτὸ πὺν βρίσκεται σὲ δυσαρμονία μὲ τὸ ἀνορθόγραφο κείμενον, εἶναι τὸ πρῶτον ἐκεῖνο ὀρθογραφημένον κ α ί, πὺν συνδέει τόσο ἀπροσάρμοστα τὶς ἔννοιες πὺν εἶπαμε. Ἐὰν λοιπὸν τὰ τρία αὐτὰ γράμματα τοῦ κ α ι τοῦ χρονογράφου, σχηματίζουν στὸ πρωτότυπον τῆς ἐνθύμησης, τὴν ἐπίσης τριγράμματη λέξιν ἀ π ὁ, τὸ κείμενόν τῆς θὰ γινόταν στὸ σημεῖον αὐτὸ σαφές: Ἀπὸ μιὰ καλόγραφια πὺν εἶχε τὸ κατοικίον τῆς στὸ Καμπαναρεῖον τοῦ Κάστρου, βρέθηκε (μὲ τὴν παρέμβαση δηλ. τῆς θείας ἀποκάλυψης, ἢ ὕστερον ἀπὸ ἐνυπνιασμὸν τῆς, ὑποδείχτηκε ἀπ' αὐτὴ τὸ μέρος στὸ ὁποῖον εἶχεν ἀποκρυφτῆ) ἡ εἰκόνα τῆς Ἐλεούσης, ἢ ὁποία εἶχε παρθῇ «ε τ' ἐ π ι μ ε λ ε ί α ς» (μὲ κρυφὴ δηλ. φροντίδα καὶ χωρὶς νὰ τὸ ἀντιληφθοῦν οἱ Τοῦρκοι), ἀπὸ τὸ Ναὸ τῆς Μονῆς τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, ὅταν οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ τὸν κατέλαβαν καὶ τὸν μετέβαλαν σὲ Ναμαξγκιάχ.

Θὰ μπορούσε ὅμως τὰ τρία αὐτὰ γράμματα, νὰ σχηματίζουν καὶ τὴν ἐπίσης τριγράμματην λέξιν ε ἰ ς: «...εἰρέθη ἡ ι κ ὅ ν α ...ε ἰ ς τὸ κ ᾶ σ τ ο ο ε ι ς μ ι α κ α λ ο γ ρ α ι α». Ἡ ἔννοια παραμένει σχεδὸν ἡ ἴδια· παραμερίζεται μονάχα—στὸ στάδιον τοῦλάχιστον τῆς ἀνέυρεσης—τὸ στοιχεῖον τοῦ ὀραματισμοῦ ἢ ἐνυπνιασμοῦ, πὺν τὸ ἀντικαθιστᾷ τὸ παράλληλον τῆς ἀρχικῆς ἀποκρυψῆς τῆς εἰκόνας, πὺν βρέθηκε τελικὰ στὴ σκῆτη τῆς καλόγραφας Παρθενίας.

Μὲ βάση αὐτὴ τὴ σειρά τῶν περιστατικῶν, προχωροῦμε στὴν περαιτέρω ἔρευνα τῆς ἐνθύμησης τοῦ 1584.

Τὰ κύρια τοπωνυμικο - ιστορικὰ σημεῖα της, εἶναι : Τὸ Κάστρο, τὸ Καμπαναρεῖο τοῦ Κάστρου, ἡ Μονὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τὸ Ναματζι-άχη τῶν Τούρκων, κί' ὁ Ναὸς Ἀγίου Νικόλαου Γκιουμάτων.

6'.-Τὸ Κάστρο

Τὸ πολυγωνικὸ σχῆμα ποὺ ἐμφανίζει σήμερα τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, εἶναι σὲ μορφή καὶ σὲ ἔκταση, τὸ ἴδιο σχεδὸν μὲ τὸ ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς τοῦ Δεσποτάτου καθωρισμένο. Ὀλόκληρο ὅμως τὸ ἐξωτερικὸ του τεῖχος, τὸ ἔχτισε ὁ Ἀλῆ Πασιᾶς ὁ Τεπελενλῆς· «...ἐκτείνας ὀλίγον τι τὴν περιοχὴν τοῦ φρουρίου...», ὅπως ἀπομνημονεύει ὁ Ἀραβαντινὸς στὸ ἀντίστοιχο τμῆμα τῆς Χρονογραφίας του.(1)

Κοιτίδα τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου εἶναι, ἡ ὀχυρότατη ἐκείνη πόλη, ποὺ, κατὰ τὰ γραπτὰ τοῦ Βυζαντινοῦ συγγραφέα Πρὸκοπιου,(2) ἔχτισε ὁ Ἰουστινιανὸς κατὰ τὴν τρίτη δεκαετηρίδα τοῦ βου μ.Χ. αἰῶνα, στὴν περιοχὴ ἀκριβῶς—σὲ τμῆμα της μόνο, πιθανότατα—ποὺ καταλαμβάνει, τὸ καὶ σήμερα μὲ τεῖχη περικλεισμένο μέρος τῆς πόλης· καὶ εἰδικώτερα, στὸ βραχὴν λόφο, ποὺ ὑψώνεται κοφτὸς στὰ νερὰ τῆς λίμνης καὶ ποὺ ἀπάνω του, στέκουν ἀκόμα τὰ δυὸ παραλίμνια τζαμιά τῆς πόλης.

Τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ὁ Ἰουστινιανός, γιὰ νὰ προστατεύσῃ ἀμυντικὰ τὸ Κράτος ἀπὸ τὶς ἐπιδρομὰς τῶν βαρβάρων τοῦ Βορρᾶ, ἔχτισε, ἀπὸ τὸν Εὐξεῖνο ἴσαμε τὸν Ἀδρία, σὲ μακρυνὲς καὶ παράλληλες γραμμὲς ποικίλα ὀχυρωματικὰ ἔργα· καὶ στὸ βραχὴν αὐτὸ λόφο, ποὺ ἀποτελοῦσε, στρατηγικότατο—γιὰ τὴν ἐποχὴ—σημεῖο τῆς στενόμακρης καμπύλης Γιαννιώτικης κοιλάδας, ἔχ-

1.—Β' σελ. 246.

2.—Δὲς καὶ Σ. Δάκαρη, Ἰωάννινα ἡ νεώτερη Εὐβοία στὸ περιοδικὸ «Ἠπειρ. Ἑστία» τεύχος Ὀκ)βρη 1952, σελ. 538 καὶ ἐπ.

τισε τὴν ὀχυρότατη, πού εἴπαμε πόλη, ὅπου μετέφερε τοὺς κάτοικους μιᾶς ἄλλης ἡπειρώτικης, ἀρχαίας αὐτῆς, καὶ γνωστῆς ὡς Εὐροία, ἀφοῦ τὴν περιτείχισε. Μᾶς εἶναι ἄγνωστο, ἴσαμε ποιὸ σημεῖο τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐκτεινόταν τὰ τείχη ἐκείνης τῆς πόλης· εἶναι πάντως βέβαιο, ὅτι περιλάμβανε μέσα της τὴ δυτικὴ ἀκρόπολη τοῦ Βράχου—ὅπου σήμερα τὸ τζαμί Ἀσλὰν Πασιὰ—τώρα Δημοτικὸ Μουσεῖο—πιθανότατα ὅμως καὶ τὸ ἀνατολικὸ τμῆμα—ὅπου τὸ τζαμί Φετηγιέ.

Πουθενὰ δὲν ἀναφέρεται τὸ ὄνομα πού ἔδωκε ὁ Ἰουστινιανὸς στὴν καινούργια αὐτὴ πού οἰκοδόμησε, ὀχυρώτατη πόλη. Τὸ ὄνομα Ἰωάννινα, ἐμφανίζεται στὰ ἱστορικὰ της, μόλις κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα· κατὰ μία πληροφορία, στὰ 673 μ.Χ., τὰ Γιάννινα σημειώνονται σὰν Ἐπισκοπικὴ ἔδρα, ὑπαγόμενη στὴ Μητρόπολη Ναυπάκτου. (3) Κατόπι, στὴ Ζ' Οἰκουμενικὴ Σύνοδος πού ἔγινε στὰ 787, (879, σημειώνει ὁ Ἀθηναγόρας), ἀναφέρεται Ἐπίσκοπος Ἰωάννινης, πού, ὅπως ὑποστηρίζεται, εἶναι τὰ Γιάννινα. (4) Κατὰ τὴ διάρκεια πάντως τοῦ 10ου αἰῶνα—ἴσως ὅμως καὶ νωρίτερα—ἀναφέρεται (5) Ἐπισκοπὴ Ἰωάννινων, πού ἀντικατέστησε τὴν ἀπὸ τὸν 6ο ἢ 7ο μὴ μνημονευομένη· πιά—παλιότερη βέβαια—Ἐπισκοπὴ Δωδωνῆς. Κατὰ τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ (927 - 969 κι' ἀργότερα, στὰ 1020), τὰ Γιάννινα, ἀναφέρονται, (6) σὰ μιὰ ἀπὸ τίς Ἐπισκοπές (ἐκκλησιαστικὰ φέουδα τῆς ἐποχῆς), πού μὲ αὐτοκρατορικὸ βυζαντινὸ σιγίλιο, ἀναγνωρίζονται ὑπαγόμενες στὴ δικαιοδοσίᾳ τοῦ αὐτοκέφαλου Ἀρχιεπισκοποῦ Βουλγαρίας, πού εἶχε τὴν ἔδρα του στὴν Ἀχρίδα. "Ὅλες αὐτὲς τίς ἑκατονταετηρίδες, τὰ Γιάννινα θὰ πρέπει νὰ ἦταν περιτειχισμένα, καὶ νὰ εἶχαν, ὅπως ἄλλωστε, ἀναγκαστικά, κι' ὅλες οἱ ἄλλες πόλεις, τὴ μορφή Κάστρου καὶ μόνιμο πληθυσμό.

Ἔτσι, ὅταν (στὰ 1082) ὁ γυιὸς τοῦ Ἰταλονορμανδοῦ Ροβέρτου Γουϊσκάρδου Βαϊμούνδος, ἀποβλέποντας σὲ εὐρύτατους

3.—Μητροπολίτου Σάρδεων Γερμανοῦ, Ἐπαρχ. Ἡπειρ. Ἀλβανίας, στὸ περιοδικὸ «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1937 σελ. 63. Σπ. Λάμπρου, Σελίδες ἐκ τῆς Ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθήνα 1928, σελ. 6.

4.—Παραμυθίας καὶ Πάργας Ἀθηναγόρας, Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικὰ» 1928, σελ. 9.

5.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 3 καὶ 4.

6.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 4 σελ. 4 καὶ 19.

κατακτητικούς σκοπούς, κατέλαβε, ξεκινώντας από την Ἰταλία, τὰ Γιάννινα, τὰ βρήκε περικτειχισμένα, καὶ μὲ μιὰ μονάχα ἀκρόπολη, πιθανότατα, αὐτὴ πὺν προαναφέραμε, πὺν ὅμως τὴ βρήκε «ἐπισφαλῇ». Κι' ὅχι μονάχα τὴν ἴδια ἀνῶρθωσε, ἀλλὰ καὶ ἄλλη—σὲ ἄλλο μέρος τῶν τειχῶν, ὅπου τοῦ φάνηκε πὺν συμφέρο—ὁχυρότερη, ἀνοικοδόμησε.(7)

Πιστεύουμε ὅτι ὁ Βαϊμοῦνδος, τὴ δεύτερη αὐτὴ ἀκρόπολη—ἀφοῦ, ὅπως ἀναφέρεται, περιλαμβανόταν κι' αὐτὴ μέσα στὰ τότε τείχη τῆς πόλης—τὴν ἀνήγειρε στὴν ἀνατολικὴ προβολὴ τοῦ Βράχου, στὴν περιοχὴ δηλ. ὅπου στίς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα βρέθηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασιᾶ ὁ τάφος τοῦ κατὰ τὸν 14ο αἰῶνα Δεσπότη τοῦ Κάστρου Θωμᾶ Πρελούμπου, καθὼς ὁ πρῶτος οἰκοδομοῦσε, (ἀπὸ τὸ 18ο ἀκόμα) τὰ παλάτια του, μορφοποιώντας τὴ ταυτόχρονα σὲ ἐσωτερικὸ Κάστρο τὸ ἀργότερα, ἴσαμε καὶ σήμερα γνωστὸ σὰν «Ἴτς - Καλέ».

Τὰ τείχη πὺν βρήκε τότε τοῦ Κάστρου ὁ Βαϊμοῦνδος, δὲν ἐκτεινόταν, ἔχουμε τὴ γνώμη, ἴσαμε τὰ ὅρια τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδω-σε ὀριστικὰ πιά, στὰ 1204 ὁ Δεσπότης Μιχαήλ ὁ Α', ἰδρυτὴς τοῦ Ἑπειρώτικου Δεσποτάτου. Μιὰ γι' αὐτὸ ἐνδειξὴ εἶναι ἡ ἐξῆς:

Ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὀ(8) σὲ συσχετισμὸ μὲ ὅσα γράφει ὁ Λ α μ π ρ ῖ δ η ς.(9) σημειώνεται ὅτι, ἀπὸ τοὺς καιροὺς ἀκόμα τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ Πρεσβύτερου (ἀρχές 14ου αἰῶνα), ἀνάμεσα στίς συνοικίες πὺν ἦταν σχηματισμένες ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ τότε Φρουρίου, ἦταν καὶ οἱ δυὸ ἐβραϊκές, (ἡ μία πρὸς τὴ Λειβαδιώτη, ἡ ἄλλη πρὸς τὴ Σιαράβα).

Ἐπιπρόσθετα, στὸ παλαιότατο κτίριον τῆς Συναγωγῆς τῶν Ἑβραίων πὺν βρισκόταν μέσα ἀπὸ τὰ σημερινὰ τείχη τοῦ Κάστρου καὶ κατεδαφίστηκε στὰ πρῶτα χρόνια τῆς δυναστείας τοῦ Ἀλῆ, σὲ μιὰ ἀπὸ τίς πλευρές του, σημειωνόταν, ὅπως ἀναφέρεται,(10) ἀρχικὴ χρονολογία κτίσεως τῆς, ἐννιακόσια χρόνια πρὶν: κοντὰ δηλ. στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ἑνατῆς μ.Χ. ἑκατονταετηρίδας. Κι' εἶναι κι' ἀπὸ παράδοση—ὅπως προαναφέραμε—ἀλλὰ κι' ἀπὸ ἱστορικὰ ἀκόμα δεδομένα γνωστὸ, ὅτι ἡ Γιαννι-

7.—Ὅπου στήν ὑποσ. 4, σελ. 5.

8.—Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὀ ὁ Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου, σελ. 240.

9.—Ὅπου στήν ὑποσ. 14, σελ. 22, 25 κι' ὅπου ἄλλοῦ.

10.—Ὅπου στήν ὑποσ. 8, Β', σελ. 114, ὑποσ. 2.

ώτικη Ἑβραϊκὴ παροιμία, ἦταν ἀπὸ παλιότατα στὰ Γιάννινα ἐγκατεστημένη. (11)

Ἡ ἀρχαιότατη λοιπὸν αὐτὴ Ἑβραϊκὴ Συναγωγὴ, ποὺ ἐξυπηρετοῦσε καὶ στὸν καιρὸ τοῦ Βαϊμούνδου τὶς ἔξω ἀπὸ τὰ τότε τεῖχη τοῦ Κάστρου Ἑβραϊκὲς συνοικίες, εἶναι συνεπέστερο νὰ δεχτοῦμε, ὅτι ἦταν γι' αὐτὴ ἔξω ἀπὸ τὸ περιτείχισμά του καὶ κατὰ συνέπεια, ὅτι αὐτό, ἔκλεινε, τότε, μέσα του, πολὺ μικρότερη ἔκταση ἀπὸ ὅση ἀργότερα τὰ τεῖχη τοῦ Δεσποτάτου, τὰ χτισμένα μετὰ τὸ 1204.

Ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ Ἀραβὰ περιηγητῆ Ἐντρεσῆ, (12) ποὺ ἐπισκέφτηκε τὴν Ἑπειρὸν στὰ 1153, «διαφαίνεται ἡ—τότε—ἀκμὴ, τῶν κατοίκων τὸ πλῆθος καὶ ὁ πλοῦτος τῶν Γιαννίνων». Ὁ Βενιαμὶν Τουδέλας, δὲν ἔφτασε ἴσαμε τὰ Γιάννινα (13) καὶ δὲν εἶναι αὐτός, ὅπως σφαλερὰ γράφει ὁ Λαμπρόιδης, (14) ποὺ ἀναφέρει τὰ Γιάννινα ὡς Ἰάλνα ἢ Γιάλνα, ἀλλὰ ὁ προμνημονευμένος Ἐντρεσῆ. (15)

Οἱ ἀγῶνες τοῦ Βυζάντιου μὲ τοὺς εἰσβολεῖς Ἱταλονορμανδοὺς τῆς Νότιας Ἱταλίας καὶ Σικελίας. ἔχοντας ἐγκαινισθῇ μὲ τὴν γέθοδο τοῦ Βαϊμούνδου στὴν Ἑπειρὸν, συνεχίζονται γιὰ πολλὰς κατόπι δεκαετιοίδες. Στὰ 1147, ἀνεψιὸς τοῦ Ροβέρτου Γουϊσκάροδου, ὁ Ρογήρος Α', λεηλατεῖ ἄγρια τὰ παράλια τῆς Ἑπείρου καὶ ἐξανδραποδίζει τοὺς κατοίκους της. Στὰ δὲ 1185, Νορμανδικὰ στίφη, μὲ ὑποκίνηση τοῦ ἐξόριστου τότε ἀπὸ τὸ Βυζάντιο Ἀλέξιου Κομνηνοῦ, εἰσβάλλουν στὴν Ἑπειρὸν, τὴ λεηλατοῦν καὶ πάλι, καὶ παραδίνουν

11.—Ἰωσήφ Μάτσας, Γιαννιώτικα Ἑβραϊκὰ τραγούδια, Γιάννινα 1953 σελ. 5, ὑποσ. 2. Δὲς καὶ: Δ. Σαλαμάγας, Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων, Γιάννινα 1957, σελ. 6, ὅπου ἀναφέρεται παράδοση ὅτι οἱ Ἑβραῖοι εἶναι στὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων ἐγκατεστημένοι ἀπὸ τὸν 1ο αἰῶνα μ.Χ. αἰῶνα. - Ραφαήλ Γκιόλις, Χρονικὸ τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀρτης, στὸ περιοδικὸ Ἀρτας Σκορφᾶς, Ἰανουάριος 1957.

12.—Σπ. Λάμπρου, ὅπου στὴν ὑποσ. 3. - Παπαρηγόπουλου Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. ἔθνους, Ἀθήνα 1887, Τομ. 4 σελ. 6, ὑποσ. 3.

13.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 11, σελ. 6, ὑποσ. 3.

14.—Ι. Λαμπρόιδης, Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 28. - Δὲς καὶ Μ. Δένδια, Λευκὰς ἢ Ἀρτα, στὰ «Ἑπειρ. Χρονικὰ» 1931, σελ. 23.

15.—Σπ. Λάμπρου, ὅπου στὴν ὑποσ. 3 καὶ Παπαρηγόπουλου, ὅπου στὴν ὑποσ. 12, σελ. 555.

σὲ πραγματικὸ ὄλεθρο τὴν πόλιν τῶν Γιαννίνων, ποὺ τὴν καταστρέφουν μέχρις ἐρημώσεως.(16)

Αὐτὸς βέβαια πρέπει νὰ εἶναι ὁ λόγος, ποὺ ἕνας συγγραφεὺς τοῦ 1217,(17) γράφει ὅτι, ὁ ἰδρυτὴς τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου Μιχαήλ ὁ Α' (1204 - 1214), κατεβαίνοντας στὴν Ἡπειρο μετὰ τὴν κατάληψιν τοῦ Βυζάντιου ἀπὸ τοὺς Φράγκους, βρῆκε τὰ Γιάννινα, ἕνα ἐπολίδιον· καὶ ὅτι αὐτὸς ἦταν ποὺ τὸ ἐμάρψωσε σὲ Κάστρο. Οἱ Ἱταλονορμανοὶ τοῦ Ροβέρτου, δὲν εἶχαν, φαίνεται, ἀφήσει λίθον ἐπὶ λίθου, στὴν κατοπινὴ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου (δὲς καὶ σχετικὸ ἄρθρο μου, ἐ' Ἡ καταστροφὴ τῶν Γιαννίνων τοῦ 1185», στὴν Ἐφημ. Γιαννίνων ἐ' Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν», φυλ. 10ης Μαΐου 1957).

Ἀπὸ τὸ Λαμπρίδην(18) ἀναφέρονται κατοπινές ἐπισκευές, ἀπὸ τοὺς Δεσπότες: Μιχαήλ τὸ Β', (στὰ 1250)· καὶ Θωμᾶ Ἀγγέλω, (στὰ 1300). Στὰ 1319,(19) τὰ Γιάννινα χαρακτηρίζονται ἀπὸ αὐτοκρατορικὸ σιγύλιο, σὰν «...ζάλλιστον ἄστυ». Ἐπισκευές ἐπίσης τοῦ Κάστρου τοὺς, ἔγιναν καὶ ἀπὸ τὸ Θωμᾶ τὸν Γ', τὸν λεγόμενον Πρελοῦμπο. Ὁ τελευταῖος αὐτός, στὰ 1373(20) ἀσκολήθηκε μὲ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ μεγάλου τῆς πόλεως πύργου (ποὺ πιθανὸν νὰ εἶναι αὐτὸς ποὺ σώζεται ἀκόμα στὸ Ἴτς - Καλέ). Ἀλλὰ καὶ τὴν πόλιν, ὅσο μπορούσε αὐτὸς ὠχύρωσε.

Στὰ 1388—κατὰ τὴν πρώτην τοῦ ὑποτελεία, γιὰ τὴν ὁποία θὰ μιλῆσουμε πιὸ γάτον—καθὼς καὶ στὰ 1430, ὅταν ὀριστικὰ συνθηκολόγησε μὲ τοὺς Τούρκους, τὸ Κάστρο, θὰ πρέπει νὰ ἦταν ἀρκετὰ ἰσχυρό, ὥστε ν' ἀντισταθῇ στὴν πολέμην, ἴσως καὶ ἀπὸ μεγάλας δυνάμεις τοὺς πολιορκία, καὶ οἱ ἀφεντάδες του, νὰ μπορέσουν νὰ ἐπιτύχουν, πολὺ γι' αὐτοὺς εὐνοϊκοὺς ὅρους γιὰ τὴν παράδοσίν του. Στὰ 1611 (κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Διονύσιου), οἱ Χριστιανοί, μὲ μερικοὺς Ἰσραηλίτες, ἦταν ἀκόμα οἱ μόνοι γάτοικοί του· καὶ εἶχαν ἀκόμα κανόνια, καὶ βίγλες, καὶ στρατό. Καὶ μόνο ὕστερα ἀπὸ τὴν ἀποτυχίαν της, διώχτηκαν ἀπὸ

16.—Π α π α ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο υ, ὅπου στὴν ὑποσ. 12, σελ. 531 καὶ ἐκ. καὶ Ἀγγ. Π α π α ζ ὠ σ τ α, Ἡ ἀλύτρωτος Ἡπειρος, Ἀθήνα 1951, σελ. 13.

17.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 4 σελ. 7.

18.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 10, σελ. 24.

19.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 14, Β', σελ. 240.

20.—Δὲς Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὀ ὅπου στὴν ὑποσ. 8, Α', σελ. 141 καὶ 142.

τὴν προστασία τῶν τειχῶν του κι' ἐγκαταστάθηκαν σ' αὐτὸ οἱ Τούρκοι.

Καὶ στὸν καιρὸ ἀκόμα ποὺ (1670) ἐπισκέφτηκε τὰ Γιάννινα ὁ Ἑβλεπῆς, (21) ὅπως ἀπὸ τὸ συντάκτη σχετικοῦ ἄρθρου Χρ. Σοῦλη, βασισμένου στὴν ἀφήγηση τοῦ Τσελεπῆ, συμπεραίνεται, τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, εἶχε τὸ ἴδιο περιμετρικὸ σχῆμα ποὺ ἔχει καὶ σήμερα.

Ὅταν, τέλος, τὸν Ἡγεμονικὸ θρόνο τῶν Γιαννίνων, τὸν κατέλαβε ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς (1788), τὸ παλαιότατο αὐτὸ Βυζαντινὸ Κάστρο, εἶχε βέβαια ὑποστῇ τὶς ἐπιδράσεις τῶν αἰώνων ποὺ εἶχαν περάσει. Στὸ μεσοδιάστημα—ἀπὸ τὸ 1611—σημαντικὲς ἐπισκευὲς του, φαίνεται, δὲν εἶχαν γίνει. Μετὰ τὴν τελειοποίηση καὶ τὴ γενίκευση τῆς χρήσης τοῦ τηλεβόλου σὰν τοῦ κυριώτερου μέσου ἐπίθεσης, τὰ Κάστρα τῆς ἐποχῆς, εἶχαν χάσει πιά τὴν παλιὰ μεγάλη στρατηγικὴ τους ἀξία. Γιὰ τοὺς Τούρκους δὲ τῶν Γιαννίνων, μετὰ τὸ 1611, δὲ σημειώνεται κανένα περιστατικόν, ποὺ νὰ τοὺς εἶχε κάνει νὰ φοβηθοῦν, ὅποιαδήποτε κατὰ τοῦ Κάστρου ἐχθρικὴ ἐνέργεια.

Ὁ Ἀλῆς ὅμως, εἶχε μέσα του μορφοποιήσει ἓνα σωρὸ ἀνταρσιακὲς φιλοδοξίες. Καὶ δέκα χρόνια (1798) μετὰ τὴν πραξικοπηματικὴ του ἄνοδο στὸ ἀξίωμα τοῦ Βαλῆ τῶν Γιαννίνων, ἄρχισε νὰ τὸ ἐπισκευάζῃ. (22) Ἀπὸ κάποια ἐπιγραφὴ ποὺ δημοσιεύεται ἀπὸ τὸ Χρῆστο Σοῦλη, (23) ἐπισκευὲς του—ποὺ μᾶλλον πρέπει νὰ ἦταν κατασκευὲς—φαίνεται νὰ εἶχαν συνεχισθῇ καὶ κατὰ τὸ 1812. Τὴ μεγάλη ὅμως, μᾶλλον ἀνακαίνιση καὶ σχεδὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ κατασκευὴ του, τὴν καταπιάστηκε ὁ Ἀλῆς, στὰ 1815.

Αὐτὸ μαρτυρεῖται, τόσο ἀπὸ ἐνεπίγραφες πλάκες ἐντειχισμένες—μὲ προσταγὴ του βέβαια—στὰ καινούργιοφκιασμένα τείχη, (24) ὅσο κι' ἀπὸ μιὰ ἐνθύμηση ποὺ εἶναι καταχωρημένη στὸ τελευταῖο φύλλο Μηνιαίου τῆς Μονῆς τοῦ Ἀη - Παντελεήμονα

21.—Δὲς περιοδικὸ «Ἡπειρ. Γράμματα», Γιάννινα 1944, ταξίδι Τούρκου περιηγητοῦ κ.λ.π. σελ. 198.

22.—Ι. Λαμπρὶδης ὅπου στὴν ὑποσ. 14, σελ. 24.

23 καὶ 24.—Δὲς Χρ. Σοῦλη Τουρκικαὶ ἐπιγραφαί, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1933, σελ. 92 καὶ 93, ὑποσ. 1.

τοῦ Νησιοῦ, καὶ δημοσιεύθηκε ἀπὸ τὸν Ἀ θ η ν α γ ό ρ α στὰ «Ἑπειρωτικά Χρονικά» τοῦ 1929 (σελ. 36).

Ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση αὐτή, πού συντάκτης της εἶναι ὁ κατὰ τὸ 1815 ἡγούμενος τῆς Μονῆς, Ἀνανίας—(τόσο σ' αὐτόν, ὅσο καὶ στοὺς μοναχοὺς τῆς Μονῆς, ἀλλὰ καὶ τῶν ἄλλων ἀκόμα Μοναστηριῶν τοῦ Νησιοῦ εἶχεν ἐπιβληθῇ—ὅπως στὴν ἴδια ἐνθύμηση ἀναφέρεται—προσωπικῇ ἀγγαρεία)—βεβαιώνεται ὅτι, ἡ ριζικὴ αὐτὴ ἀνακαίνιση τοῦ Κάστρου ἄρχισε στὶς «10 Μαγίου 1815» κατὰ τὴν ὁποία «ἐ π ρ ό σ τ α ξ ε ν ὁ Β ε ζ ύ ρ η ς Ἀ λ ῆ Π α σ ι ᾱ ς καὶ ε ὕ κ ι α σ ε τὸ κ ά σ τ ρ ο γύ ρ ω ἂ π ὲ τὸ π α λ ε ό ν, κα θ ὥ ς φαί ν ε τ α ι ἕ ω ς τ ῆ ν σ ῆ μ ε ρ ο ν», (ὅταν δηλ. μετὰ τὸ τελείωμά του—ἄγνωστο πότε—ἔγραφε,—κι' αὐτὸ ἀκόμα μᾶς εἶναι χρονικὰ ἄγνωστο—ὁ Ἠγούμενος Ἀνανίας).

Ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Ἀλῆ ἴσαμε σήμερα, καμμιὰ στὸ Κάστρο αὐτὸ δὲν ἔχει ἐπέλθει οὐσιαστικὴ μεταβολή.

Ἀπ' ὅλα ὅσα πιδό πάνου εἶπαμε, συμπεραίνεται ὅτι—ἴσως ὁλόκληρο—τὸ ἐξωτερικὸ τεῖχος τοῦ σημερινοῦ κάστρου τῶν Γιαννίνων, εἶναι οἰκοδομημένο ἀπὸ τὸν Ἀλῆ· κρατήθηκαν ὅμως κατὰ τὴν οἰκοδόμησιν, οἱ ὀρίζουσες γραμμὲς τοῦ παλαιοῦ Βυζαντινοῦ, πού σχηματίζουν τὴ σωζόμενη ἀκρόμην ἐσωτερικῇ πλευρᾷ του. (25) Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ ὅτι, σὲ τρία βασικά σημεία ἔντονων καμπῶν του: κάτω στὸ Μῶλο (τώρα προκυμαία Μαβίλη) καθὼς ἀρχίζει τὸ γύρισμα πρὸς τὸ Κέντρο Κυρὰ - Φροσύνη, στὸ Κουρμανιό (τώρα Πλατεῖα Νεομάρτυρα), καθὼς γίνεται ἡ στροφή πρὸς τὰ Ψαράδικα, καὶ τέλος, στὰ τελευταῖα αὐτά, καθὼς σημειώνεται ἡ ὀξεῖα γωνία πού σχηματίζεται μὲ τὴν παραλίμνια πλευρᾷ του, ὁ Ἀλῆς, ἔφκιασε καὶ τρεῖς προεξέχοντες πολυγωνικοὺς πύργους πλαγιοφύλαξης.

Ὁ Ἠγούμενος Ἀνανίας, στὴν ἐνθύμησή του, προσθέτει ὅτι ὁ Ἀλῆ Πασιάς, μαζὶ μὲ τὸ Κάστρο «... ε ν κ ι α σ ε ν τ ἄ π η ε ς χ ο ρ τ α ρ έ ν ι ε ς ἂ π ὲ χ ό μ α γ ή ρ ο ἥ ς τ ρ η ς μ ε ρ γ ι έ ς ...».

Οἱ πῦργοι ἐν τούτοις πού προαναφέραμε, εἶναι—τὸ βλέπου-

25.—Δὲς σχετικὰ, Α. Ξ ι γ γ ό π ο υ λ ο υ, Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων στὰ «Ἑπειρ. Χρονικά» τοῦ 1926, σελ. 295, καὶ Δ. Σ α λ α μ ά γ κ α, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, 1950, σελ. 37, (τὸ Κάστρο).

με ἄλλως τε καὶ σήμερα—λιθόκτιστοι: λιθαρένιοι, καὶ γεμισμένοι μόνο με χῶμα.

Εἶναι ἄλλως τε ἀπαράδεκτο σ' ἓνα τόσο γεροχτισμένο καὶ σίγουρο ὄχυρό, τρία ἀπὸ τὰ στρατηγιζώτερά του σημεία, νὰ εἶχαν φκιστεῖ ἀπὸ χορτάρι(;) καὶ χῶμα. Τὸ νὰ γεμιστοῦν μόνο με χῶμα, εἶναι εὐλόγο καὶ εὐεξήγητο, μιὰ πὺν πρόκειται γιὰ κτίσμα, πὺν προεξεῖχε ἀπὸ τὴν ὀρίζουσα γραμμὴ τοῦ τείχους.

Στὰ τέλη ὅμως τοῦ περασμένου αἰῶνα, στὸ χῶρο πὺν περιλαμβάνεται ἀνάμεσα στὰ τεῖχη τοῦ Φρουρίου καὶ τὸ τόξο τῆς καμπῆς τοῦ παρακάστριου δρόμου πρὸς τὸ θερινὸ κέντρο Κυρὰ-Φροσύνη, ἐκεῖ πὺν τὸ καλοκαίρι λειτουργεῖ ἄλλο θερινὸ κέντρο (τώρα καφενεῖο, στὰ χρόνια μου Μῶλος τ' Ἀμπντουλλά, παλιότερα Ἀσκεριέ), σωζόταν ἀκόμα ντάμπια τοῦ Ἀλῆ, κυκλική, ἐπιχωματωμένη, διάμετρον 10 ἕως 20 μέτρων, με περιτείχισμα γιὰ συγκράτηση τῶν χωμάτων, ἀπάνου στὴν ὁποία στεκόταν ἀκόμα—ἐγκαταλειμένα τότε —τέσσερα παλιὰ κανόνια. Παρόμοια ντάμπια, σωζόταν καὶ κάτω στὴ Σ ι α ρ ἄ β α, στὰ Ψ α ρ ἄ δ ι κ α, ἐκεῖ ὅπου τώρα στέκει ἓνα σπιτάκι δασονόμου. Αὐτὲς φαίνεται πιθανότερο νὰ ἦταν «ο ι γ ῆ ρ ο ἀ π ὸ τ ο Κ α σ τ ρ ο ν τ ἄ μ π ι ε ς ...» τοῦ Ἀνανία.

Ἀλλοιῶς, ἂν δὲν πρόκειται γιὰ σφαλερὸ τῆς ἐνθύμησης διάβασμα, ὁ χρονολόγος, θὰ πρέπει νὰ εἶχε ὑπ' ὄψη του, ὅχι βέβαια τοὺς λιθόκτιστους πλαγιοφυλακτικούς τοῦ τείχους πύργους, ἀλλὰ τὸ ἀντίστοιχο τμήμα τοῦ ὀχυρωματικοῦ συστήματος, με τὸ ὁποῖο ὁ Ἀλῆς εἶχε συμπληρωματικὰ προικίσει, σὰ με πρώτη γραμμὴ ἀμυνας τὸ συγκρότημα τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, μεταβάλλοντας σὲ προμαχῶνες λοφοσειρὲς τῆς παρυφῆς τῆς πόλης καὶ παραλάσσοντας γιὰ συγκάλυψη τὰ χώματα με γλόϊνες («χορταρένιες») φυσικὲς πλάκες. Τμήματὰ τους, πὺν σώζονται ἀκόμα στὴν κορυφογραμμὴ τῆς Μεγάλης Κιάφας - Περίλεφτης, προστάτευαν, τὶς ἀπὸ τὸ Γιαννιώτικο κάμπο νότιες προσβάσεις τῆς πόλης, καὶ εἶναι γνωστὲς ὡς «Ντάμπιες τοῦ Ἀλῆ».

Νὰ τώρα τί, γιὰ τὰ ἀμυντικὰ αὐτὰ ἔργα, γράφει ὁ Λ α μ π ρ ῖ δ η ς: (26) «...κατεσκεύασεν (αὐτὸς) καὶ τάφρον μετὰ προχώματος, ἐνδοτέραν τῆς τοῦ Βαϊμούνδου, ἔχουσιν μῆκος πέντε μιλίων καὶ σχῆμα ἡμικυκλίου περίπου, περικλείουσιν ἀπὸ τοῦ ἔ-

26.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 14.

νός μέχρι τοῦ ἄλλου ἄκρου τῆς λίμνης τὰ Β.Δ.Ν. τῆς πόλεως. Εἰργάζοντο δὲ πρὸς κατασκευὴν τῶν δύο τούτων ἔργων (Κάστρον δηλ. καὶ τάφρου, 1798 - 1799), πάντες οἱ Ἰωαννῖται διὰ τοῦ πτίου ἢ καλάθου, δόντων τὸ παράδειγμα, πρῶτον τοῦ Ἀλῆ, τῶν δύο αὐτοῦ υἱῶν, καὶ τοῦ Μητροπολίτου.

Ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ὸς ἐπίσης, (27) ἱστορεῖ ὅτι, καὶ στὰ 1820, ὁ Ἀλῆς, «...περιετάφρωσε καὶ τὴν πόλιν (τὴν ἔξω δηλ. ἀπὸ τὸ Κάστρο) κατὰ τὸ δυτικὸν καὶ ἀνατολικὸν μέρος, ἐνώσας τὰς δύο τάφρους—πιθανῶς τοῦ 1799—διὰ προτειχίσματος ἰδρυμένου ἐπὶ τῶν κορυφῶν τοῦ βουνοῦ τοῦ Π ρ ο φ ῆ τ ο υ Ἡ λ ι ο ὦ...» (σήμερα β ο υ ν ὸ Κ α ρ α θ α τ ι ᾶς).

Γιὰ τὶς ντάμπιες αὐτὲς τῆς παρυφῆς τῶν Γιαννίνων, κάνει λόγο καὶ ὁ Κ ω ν σ τ α ν τ ῖ ν ο ς Δ ι α μ ᾶ ν τ ο υ Τ ξ ο υ - κ α λ ᾶ ς, ποὺ σ' ἓνα μακρότατο στιχοῦργημά του, (28) τραγουδάει τὴ ζωὴ καὶ τὶς περικτετείες τοῦ Ἀλῆ:

Στιχ. 520 «...ἔστειλεν ὁ βεζύρης μὲς στὰ χαντάκια αὐτά»
«στάς ντάπιας τῶν Γιαννίνων στρατεύματα ἀρ-
[κετά].

καὶ πὺὸ κάτου:

Στίχ. 580. «...συνάχθησαν χωριάται καὶ κλέπται ἀρκετοί»
«καὶ καπεταναραῖοι ἀνδρεῖοι δυνατοί»
«ἔρχονται τριγυρίζουν τὰ Γιάννινα αὐτά»
«τάς φοβερὰς τὰς ντάμπιας βαροῦσι δυνατά».

Αὐτὰ δέ, κατὰ τὸ στάδιο ἐκεῖνο τῶν κατὰ τοῦ Ἀλῆ ἐπιχειρήσεων, ποὺ οἱ Σουλτανικοί, δὲν εἶχαν ἀκόμη προχωρήσει στὰ ἐνδότερα τῆς ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη πόλης.

Τάφος (χαντάκι), ἀναφέρεται ἐπίσης καὶ στὰ ἔγγραφα τοῦ Ἡπειρ. Ἀρχείου Σ τ α ὕ ρ ο υ Ἰ ω ᾶ ν ν ο υ. Τὸ Μάη τοῦ 1820, τεχνίτες καὶ ἰσνάφια, δουλεύουν ἀγγαρεία στὸ χαντάκι, ἀλλὰ καὶ στὴν Κούλια τῆς Λιθαρίτσας. (29)

«Οἱ καλόγηροι», προσθέτει στὴν ἐνθύμησή του ἐκεῖνη ὁ ἡγούμενος Ἀνανίας, «κ ο υ β α λ ο ὦ σ α ν λ ι θ ᾶ ρ ι α μὲ

27.—Ὁπου στὴν ὑποσ. 8, Α', σελ. 325.

28.—Δὲς «Ἡπειρ. Χρονικά» 1934, σελ. 5 καὶ ἐπ.

29.—«Ἡπειρ. Χρονικά» 1939, σελ. 44 καὶ ἔγγραφα 126, 131, 137.

τὰ καίκια μῆνας 8· ἀλλὰ ἐπιπρόσθετα τοὺς ἐπέβα-
λαν καὶ χρηματικὴ εἰσφορά. Ὁ ἄλλος «κόσμος», συνεχίζει, «ἐ-
τράβηξε βάσανα πολλὰ, χοργηὰ καὶ
ἠωαννίνα ἀπὸ ξύλα ὅπου ἐκουβαλοῦσαν καὶ
ἀσβέστη καὶ λόγγος».

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη χρονολογεῖται, ὅπως λένε, καὶ ἡ ἀπο-
ψίλωση τῆς πρὸς τὰ Γιάννινα πλευρᾶς τοῦ Μιτσκελιού. (30) Τὰ
ξύλα καὶ «ὁ λόγγος» χρειαζόταν, τόσο γιὰ τὶς σκαλωσιές τῶν
ὄσων ἔχτιζαν τὰ τεῖχη—φαίνονται ἀκόμα οἱ τρύπες τῶν ἐγκάρ-
σιων δοκαριῶν τους —ὅσο καὶ γιὰ τὴν ἀσβεστοπαραγωγή.

Μὲ τὴν εὐκαιρίαν αὐτήν, προσθέτουμε καὶ ὅτι, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν
οἰκοδόμησιν τοῦ Κάστρου καὶ τῶν Πύργων του, ὁ Ἀλῆς ἔφκιασε
τότε «καὶ ἔναντε καὶ νούργιο ἀπὸ κάτω
ἀπὸ τὸ μετζίτ»—καὶ λέγοντας μετζίτ, ὁ συντάκτης τῆς
ἐνθύμησης ἐννοεῖ τὸ κτίσμα τοῦ τζαμιού Ἀσλὰν Πασῖα— πὺν
σώζεται καὶ σήμερα, στὸ μακρουλὸ κτίσμα μὲ τὸν πρόδομο, πὺν
σχηματίζει ἀψιδωτὴ στοὰ καὶ φαίνεται, ἀριστερὰ καθὼς ἀνε-
βαίνομε πρὸς τὸ Τζαμί.

Ἐφκιασε δὲ καὶ «τζηπεανὲ» (τζουπχανέ, πυριτιδαποθήκη)
«ἀπὸ κάτου εἰς τὸ μάρμαρον ὅπου ἦτον
σπήλαιον μέγα». (31) Ἀλλὰ ἔχτισε ἐπίσης ὁ Ἀλῆς
καὶ τὸ λεγόμενον Ἰτς—Καλὲ (ἐσωτερικὸ φρούριο), τὴν Ἀκρό-
πολιν δηλ. τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τοῦ Βράχου, μὲ τὸ ἰδιαίτερό
τῆς τεῖχος. Μέσα σ' αὐτήν, ἐγειρόταν, τὰ παλάτια του, ὁ γυναι-
κωνίτης του καὶ τὸ Φετηγιὲ Τζαμί· ἀλλὰ τοῦ στάθηκε αὐτὴ ταύ-
τόχρονα καὶ τὸ προτελευταῖο τῆς πολυκύμαντης ζωῆς του κατα-
φύγιο.

Στὸν καιρὸ λοιπὸν τῆς ἐνθύμησης τοῦ 1584, τὸ «ἄστυ» τῶν
Γιαννίνων, στεκόταν ἀσφαλισμένο καὶ περικτεινόμενο μέσα στὸ
Κάστρο τοῦ Δεσποτάτου, ὅπως εἶχε αὐτὸ διαμορφωθῇ ἀπὸ τὶς
τελευταῖες ἐπισκευές πὺν τοῦ ἔκαμε ὁ Δεσπότης Θωμᾶς Πρε-
λοῦμπος. Εἶχε τὴν ἴδια σχεδὸν ἔκτασιν, καὶ τὸ ἴδιο σχῆμα μὲ τὸ
σημερινό.

Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος, γράφοντας

30.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 8 Β' σελ. 249 καὶ ὑποσ. 14, σελ. 14 Ἐφημ.
«Ἰωάννινα—Γιάνγρια», φυλ. 30—8—1878.

31.—Δὲς Δ. Σαλαμάγχα, Σηπταλογικὰ σύμμικτα, στὸ περιο-
δικὸν «Ἡτεια». Ἐστία τευχ. Σ)βρίου 1953 καὶ «Ἡτεια. Χρονικὰ» 1929
σελ. 36, Ἐνθύμηση 1815.

στὰ 1614 στὸ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Ματθαῖο, γιὰ τὴν προστασία ποὺ ὁ τελευταῖος εἶχε δώσει τοῦ Διονύσιου τοῦ Φιλόσοφου στὴν ἀποτυχημένη ἐπανάσταση τοῦ 1611, τὸν μέμφεται ὅτι ἔγινε αὐτὸς ἀφορμὴ νὰ χαλαστῇ «τὸ ἐπαινετὸν τοῦτο Κάστρον». (32)

Μέσα σ' αὐτὸ τὸ «ἐπαινετὸν», ἀκόμα καὶ στὰ 1611 Κάστρο τῶν Γιαννίνων, βρέθηκε καὶ ἡ εἰκόνα ποὺ ἐνυπνιάστηκε ἢ ὁραματίστηκε, ἥ καὶ κατεῖχε μόνο ἡ κάλογραία Π α ρ θ ε ν ί α ἡ μοναχὴ, ποὺ ἔμενε στὸ τότε Καμπαναρεῖο του.

γ'.—Τὸ Καμπαναρεῖο τοῦ Κάστρου

ΠΟΙΟ ὅμως νὰ ἦταν τὸ Καμπαναρεῖο τοῦ Κάστρου;
Νὰ ἦταν τάχα—ὅπως ἀφήνει νὰ ἐννοηθῇ, ἡ σχετικὴ φράση τῆς ἐνθύμησης—ἓνα μονάχα Καμπαναρεῖο, μέσα σὲ τόσες Μονὲς καὶ Ἑκκλησίες ποὺ ἐγειρόταν—ὅπως θὰ ἰδοῦμε πιὸ κάτω—στὸ ἐσωτερικὸ του; Ἡ νὰ ἦταν ἐκεῖ κανένα κωδωνοστάσιο, εἰδικὰ γιὰ χρῆση τοῦ φρουριακοῦ αὐτοῦ συγκροτήματος τῆς πόλης; Μήπως τυχὸν τὸ Ὁρολόγι του; Ἀλλὰ σὲ τέτοια περίπτωση, γιατί θὰ κατοικοῦσε σ' αὐτὸ μιὰ μοναχὴ; Καὶ τάχα αὕτὴ νὰ ἦταν ἡ μόνη τοῦ Κάστρου καὶ τῶν Μοναστηριῶν του καλόγρια;

Στὰ χειρόγραφα τοῦ Γερμανοῦ Μ α ρ τ ί ν ο υ Κ ρ ο ύ σ ι ο υ (1526 - 1607), Καθηγητῇ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Τυβίγγης, περιλαμβανόταν καὶ ἔργο τοῦ Θεοδόσιου Ζ υ γ ο μ α λ ᾱ, (1) «Ὁδιπορικὰ» ὀνομαζόμενο, ὅπου ἀνάμεσα στ' ἄλλα, ἀναφέρεται, καὶ ὅτι, «...πρὸς τὴν Ἡπειρον ἐν Ἰωαννίνοις καὶ τοὺς γειτνιαζοντας—(καὶ) κατὰ τὰ τέλη (ἀκόμα) τοῦ 16ου καὶ τὶς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα—μοναστήρια τριακόσια...» ἀλλὰ κι' ὁ βιογράφος τοῦ Νεομάρτυρα Ἰωάννη τοῦ ἔξ

32.—Δθς Ἀρχιεπίσκοπου Χ ρ υ σ ὅ σ τ ο μ ο υ Π α π α δ ὀ π ο υ λ ο υ, Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος. «Ἡπειρ. Χρονικά» 1933, σελ. 182.

1.—Δὲς Ἀ θ η ν α γ ὀ ρ α Παραμυθίας, Πολύτιμοι πληροφορίες περὶ Ἡπείρου κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, στὸ περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἑλλοπία», σελ. 199.

Ἰωαννίνων, πληροφορεῖ ὅτι (2) (κατὰ τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ), «ἡ Ἑπειρος ἦταν πλήρης Ἱερῶν Μονῶν, καὶ τὰ Γιάννινα εἶχαν ὄψιν, Μοναχουπόλεως»· «μοναχῶν γὰρ ἐμπέπλησται θεσπεσίων καὶ ἁγίων μοναζουσῶν καὶ μυρίοις ἄλλοις εὐθυνεῖται τοῖς ἀγαθοῖς».

Ὁ Λ α μ π ρ ί δ η ς, ἀληθινά, ἀναφέρει (3) ὅτι μέσα στὸ Κάστρο, «...πλὴν πολλῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν κτιρίων, ἦσαν, Μοναὶ μὲν 7, ἐκκλησίαι δὲ 21», ἐν αἷς ἡ τοῦ Παντοκράτορος, κεκλιμένη ἔνθα ὁ γυναικωνίτης ὕστερον τοῦ Ἀλῆ, ἡ τοῦ Ἀρχαγγέλου Μιχαήλ, ἐπὶ ἐπάλξεων παρὰ τὸ νῦν Τσιαμίον Φετιχγιέ (σίκ) ἡ τοῦ Ἀγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου παρὰ τὸ νῦν Τζιαμίον Ἀσλὰν Π α σ ι ᾱ, ἡ τῆς Πηγαδιωτίσσης, ἡ τῆς Κυριωτίσσης, Ἐλεούσης κ.λ.π. καὶ ὅτι μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ Διονύσιου τοῦ Φιλόσοφου, κατεδαφίσθησαν—χωρὶς καὶ εἰδικὰ νὰ τοὺς κατονομάσῃ— πάντες οἱ ἐν τῷ φρουρίῳ ναοὶ καὶ μοναί». «Ἀλλὰ, συνεχίζει, κατεστράφησαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ δέκα ἕτεροι (ναοὶ καὶ μονές) ἐν τοῖς προαστείοις» καὶ μεταξὺ τούτων καὶ οἱ: τῆς Παναγίας Ταράκη, τοῦ Ἀγίου Ἀχιλλείου, τοῦ Ἀγίου Ἰωάννη, τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, τοῦ Ἀγίου Στεφάνου, εἶχαν δὲ σωθῆ μόνον οἱ μονές τῆς Περιβλέπτου καὶ τοῦ Ἀρχιμανδρείου. Σ' αὐτοὺς πρέπει νὰ προστεθοῦν, οἱ ἀπὸ ἄλλα κείμενα τοῦ ἰδίου ιστοριοδίφου γνωστοί, τῆς Ἀῖα - Τριάδας καὶ τοῦ Ἀγίου Μηνᾶ, πού ὅμως εἶχαν καταληφθῇ ἀπὸ τοὺς Τούρκους πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ 15ο αἰῶνα, κι' ἡ Μονὴ τοῦ Ἀη - Γιάννη τῆς Μπουνίλας, πού δὲν ἀναφέρεται μὲν ἀπ' αὐτὸν μεταξὺ τῶν παλαιῶν, ἐπιγραφὴ ὅμως πού διαβάζεται στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Ναοῦ του, (4) τὸν φέρνει ἀρχικὰ κτισμένο «ἐκ θεμελίων», τὸ ἔτος 1473. (Στὸ τμήμα τοῦ τοίχου τοῦ Ἀγ. Βήματος, διακρίνονται κομμάτια τοῦ ἀρχαίου Ναοῦ).

Ὁ Ἀραβαντινὸς ἐπίσης, (5) σημειώνει μέσα στὸ Φρούριον, ἐναοὺς ἱκανοὺς, ὡς ἔπεται: Ἀγία Τριάς, Ἅγιος Βάρβαρος, (Παναγία, χωρὶς ἄλλο) Κυριώτισσα, Ἅγιος Ἰωάννης, (Παναγία) Ἐλεοῦσα, Ἅγιος Σπυρίδων, Ἅγιος Ἀνδρέας, ὁ Σωτήρ, ὁ Ἀρχάγγελος Μιχαήλ, Ἅγιοι Ἀνάργυροι, Ἀγία Παρασκευή,

2.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων, καὶ Ἑπειρ. Χρονικά 1926, σελ. 64.

3.—Περιγραφὴ Ἰωαννίνων, σελ. 25 καὶ 42.

4.—Δὲς Δ. Σ α λ α μ ᾱ γ κ α, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, στὴ Γιαννιώτικη ἐφημερίδα «Κραυγὴ», φυλ. 22—7—1940.

5.—Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου Β' αλ. 242.

(Παναγία) Παντάνασσα, Ἅγιος Νικόλαος (τοῦ Στρατηγό-
πουλου), Ἅγιος Γεώργιος, Ἅγιος Μηνᾶς, Ἅγιος Ἀθανάσιος
(Παναγία) ἡ Π η γ α δ ι ὡ τ ι σ σ α, ὁ Παντοκράτωρ (Μη-
τρόπολις), τὸ ὅλον 18».

Ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι -
ν ὁ ς, εἶναι ὁ καιρὸς τῆς κατάκτησης τοῦ Κάστρου. Κι' αὐτὸ
συμπεραίνεται ἀπὸ τὸ περιστατικὸ ὅτι, γιὰ ἕναν ἀπὸ τοὺς Ναοὺς
αὐτοὺς, εἰδικώτερα τοῦ Ἀρχάγγελου Μιχαήλ, ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς
προσθέτει ὅτι, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτή, εἶχε καταληφθῇ ἀπὸ τοὺς
καινούριους ἀφεντάδες, τοὺς Τούρκους.

Ἐξω ἐπίσης ἀπὸ τὸ Κάστρο, ἀναφέρονται ἀπ' αὐτὸν (6)
σωζόμενοι στὸν ἴδιο αὐτὸ καιρὸ: Ἡ Θεοτόκος, ἡ Ἀγία Παρα-
σκευὴ ἡ Ὑπαπαντή, ἡ Ἀγία Τριάδα, ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, ὁ
Ἅγιος Ἀχιλλεῖος, ὁ Ἅγιος Θεόδωρος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ
Χρυσόστομος, ὁ Ἅγιος Ἐλευθέριος, ὁ Ἅγιος Συμεὼν ὁ Στα-
νεράτης, «ναοί, προσθέτει, δέκα, μεθ' ὧν οὐκ ἀναφέρονται ὁ τοῦ
ἀρχαιωτάτου Ἀρχιμανδρείου, ὁ Ἅγιος Νικόλαος εἰς Κοπάνους,
ἡ Περίβλεπτος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Πρόδρομος εἰς Βουνί-
λαν, ἅπαντες οὗτοι σωζόμενοι καὶ σήμερον (μέσα 19ου αἰῶνα),
ἴσως διότι ἀφίσταντο πολὺ τῆς πόλεως, ἐνῶ οἱ προαναφερθέν-
τες ἔκειντο ἐντὸς καὶ πλησίον τῶν ἔξω τοῦ Φρουρίου συνοικιῶν».

Ἐναφέρονται προσέτι ὡς σύγχρονα, συνεχίζει, καὶ τὰ Μο-
ναστήρια ταῦτα, κείμενα ἐκτὸς τοῦ Φρουρίου: ὁ Ἅγιος Δημήτρι-
ος, ὁ Ἅγιος Ἀπόστολος, ὁ Ἅγιος Γεώργιος, ὁ Ἅγιος Κων-
σταντῖνος, ὁ Ἅγιος Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, ὁ Ἅγιος Δημήτριος
καὶ ὁ Ἅγιος Λουκᾶς. (7)

6.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων Β' σελ. 243.

7.—Δυστυχῶς, δὲν ἔχουμε ὑπ' ὄψει τίς πηγὲς ἀπ' ὅπου, τόσο ὁ Λαμ-
πρίδης, ὅσο κι' ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὁ ς, ἔχουν ἀντλήσει τίς
πληροφορίες τοὺς αὐτές. Ἀπὸ τῆς μιᾶς, γιὰ νὰ δοκιμάσαμε νὰ ἀποκτι-
νύσῃμε καὶ τὸ ἱστορικὰ θεβαιότερο, γιὰ τὸ πόσοι καὶ ποιοὶ ἀγκυρῶς ναοὶ
σωζόταν ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Κάστρου στὸν καιρὸ τῆς ὑποτέλειας
(1388) καὶ τῆς κατάκτησης (1430): αὐτὸ θὰ μᾶς ὡδηγοῦσε, σὲ θετικὰ
καὶ ἄνωγες συμπεράσματα γιὰ τὴν ἔκτασιν καὶ τὸ μέγεθος τῶν κατὰ τίς ἀν-
τίστοιχες ἐποχὰς ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο χριστιανικῶν συνοικισμῶν τῶν
Γιαννίνων. Ἀπὸ τὴν ἄλλην, γιὰ νὰ μᾶς ἐπέτρεπε νὰ ξεκαθαρίσουμε, μὲ
ῥῃς θὰ ἦταν υποκειντὸ περ.σσότερη ἐπιτυχία, τίς ἀσυμφωνίας ποὺ παρατη-
ροῦνται στὴ θέμα αὐτὸ ἀνάμεσα στοὺς δυὸ αὐτοὺς Ἡπειρώτες ἱστορι-
κοὺς καὶ τίς ἀνακολουθίας ποὺ σημειώνονται στὰ ἀντίστοιχα πληροφορη-
τικὰ τοὺς στοιχεῖα.

Ἀπὸ τοὺς Ναοὺς π.χ. τοὺς ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο ποὺ ἀναφέρει ὁ

Λ α μ π ρ ί δ η ς, δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό, ὁ Ναὸς τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἁγίου Στέφανου. Κι' ἀντίθετα, οἱ Ναοὶ τῆς Ἱππακτιῆς, τοῦ Ἁγίου Θεόδωρου, τοῦ Ἁγίου Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ἁγίου Ἐλευθέριου κι' οἱ μακρυνότεροι τοῦ Ἁγίου Νικολάου Κοπάων, καὶ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου Μπουνίλας, ποὺ σημειώνονται ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό, δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Λ α μ π ρ ί δ η ς. Ὁ Ναὸς τῆς Θεοτόκου ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό, δὲν ξέρουμε ἂν εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸ Ναὸ τῆς Παναγίας Ταράκη τοῦ Λ α μ π ρ ί δ η ς. Ἐπίσης δὲν ἀναφέρονται σὰν ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο, οὔτε ἀπὸ τὸ Λ α μ π ρ ί δ η ς, οὔτε ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό, οἱ Ναοὶ τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ καὶ τῆς Ἁγίας Τριάδας, ποὺ ἡ ὑπαρξὴ τους μόλα ταῦτα κι' ἡ θέσῃ τους ἀκόμα, προσδιορίζονται ἀπὸ ἄλλα σημεῖα τῶν ἱστορικῶν τους ἐργασίων. Ἰσως γιὰτὶ οἱ δύο αὐτοὶ Ναοί, εἶχαν καταληφθῇ ἀπὸ Τούρκικα κτίσματα, πρὶν ἀπὸ τὸ 1430, στὸ ὁποῖο οἱ Ἑπειῶτες ἱστορικοὶ ἀναφέρονται ὅταν μιλοῦν γιὰ κατάρκτησιν τοῦ Κάστρου.

Γιὰ τοὺς Ναοὺς τώρα ποὺ ἀναφέρει ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ός ὅτι ὑπῆρχαν μέσα στὸ Κάστρο, παρατηροῦμε ὅτι—ἐκτὸς βέβαια ἀπὸ μιά, ὅχι καὶ ἀπίθανη περίπτωση νὰ ὑπῆρχαν κι' ἄλλοι, μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα κι' ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο, κι' ἀπὸ μιά ἄλλη, ἀπιθανώτερη ὅμως, τὰ παλαιὰ τεῖχη νὰ ἐκτενίσαν πολὺ περισσότερο πρὸς τὴ σήμερα ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο πόλιν, ὥστε νὰ περικλείωναν τμήμα τῆς πολὺ μεγαλύτερου ἀπὸ τὸ καθοριζόμενο μὲ τὰ σημερινὰ τῆς—παρατηροῦμε λοιπὸν ὅτι, ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό ὡς ἐγειρόμενοι μέσα στὸ Κάστρο, Ναοὶ ὅπως π.χ. τῆς Ἀῖα - Τριάδας (ἀργότερα Τεκὲς Γαζῆ - Βρενός), τῆς Ἁγία - Παρθενῆς (ἀργότερα Τζαμί Ναματζγκιζίχ), Ἁγίου Μηνᾶ (ἀργότερα Μπαϊρακλῆ Τζαμί), Ἁγίου Ἀθανάσιου (ἀργότερα Μητροπολιτικοῦ τῶν Γιαννίνων), ποὺ ἀπ' ἄλλο σημεῖο τῆς ἐργασίας του, βεβαιώνεται ὅτι ἐγειρόταν ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο.

Οἱ Ναοὶ ἐπίσης τοῦ Ἁγίου Νικολάου (Στρατηγόπουλου, παλαιότατα ἱδρυμένου), τῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσας (πρὶν Ἁγίου Νικολάου Γκιουμάτων) καὶ τοῦ Σωτῆρος, πιθανότατα παλαιότατου κι' αὐτοῦ, βρίσκονται στὸ Νησί.

Ἀλλὰ παρατηροῦμε ἐπίσης ὅτι, ἐνῶ ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ός ἀναφέρει—καὶ ὀνομαστικὰ μάλιστα—ὡς σύγχρονα τῶν ἄλλων ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο ναῶν, ἐπὶ ἀκόμη μοναστήρια, ὁ Λ α μ π ρ ί δ η ς τὰ θέλει—καὶ τὰ ἀναφέρει σχεδὸν μόνον ἀριθμητικὰ—μέσα στὸ Κάστρο, μαζὺ μὲ 21 ἐκκλησίαις - ἀντὶ τῶν 18 μόνον καὶ ὀνομαστικὰ ἀναφερόμενων τοῦ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό.

Εὐκαιρικῶς σημειώνουμε ἐδῶ ὅτι, ἀπὸ τοὺς μέσα στὸ Κάστρο Ναοὺς τοῦ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό, ἡ Κυριώτισσα, πρέπει νὰ εἶχεν ἱδρυθῇ γιὰ νὰ θιγῇ τὴν περίφημη ἄλλοτε δμώνυμη ἐκκλησία τῆς Κων)πολῆς, τὴν ἄλλοιῶς Θεοτόκο τοῦ Κύρου, τὴν ἱδρυμένη ἀπὸ τὸν Ε' ἀκόμα μ. Χ. αἰῶνα· ἡ δὲ Παντάνασσα, τὴν δμώνυμη, παλαιότατη κι' αὐτὴ τοῦ Μυστροῦ, τὴν ἄλλοιῶς τοῦ Ζωοδόχου Χριστοῦ. Ὁ Σιμεὼν τοῦ Στανερᾶτη θὰ μπορούσε νὰ ἦταν κακὴ ἀνάγνωσις ἢ κακὴ γραφὴ τοῦ γνωστοῦ Στυλῆτη Ἁγίου Σιμεὼν τοῦ Θαυμαστοῦ.

Θὰ φαινόταν λοιπὸν ἀπίθανο, οἱ τόσοι Ναοὶ καὶ Μονὲς τοῦ Κάστρου νὰ εἶχαν ἓνα μονάχα Καμπαναριό. Ὅταν τὸ Κάστρο συνθηκολόγησε, ἀνάμεσα στὰ προνόμια ποὺ ζήτησαν νὰ ἐξασφαλίσουν, μὲ τὴ χωρὶς ἀντίσταση παράδοσή τους οἱ Καστρινοί, ἦταν καὶ τὸ νὰ χτυποῦν ἀνεμπόδιστα τὶς καμπάνες ἀπὸ τὶς Ἐκκλησίες του. Λογικώτερο λοιπὸν θὰ ἦταν νὰ σκεφθοῦμε ὅτι, μέσα σὲ ὅλα τὰ σήμαντρα καὶ τὰ κωδωνοστάσια τῶν Ναῶν καὶ Μονῶν, ἓνα θὰ ἦταν τὸ πιὸ μεγάλο καὶ τὸ πιὸ ἐπίσημο· ἔτσι πού, γιὰ τοὺς σύγχρονους τοῦ συντάκτη τῆς ἐνθύμησης, νὰ μὴ γεννιόταν ἀμφιβολίες γιὰ τὸν καθορισμὸ του, ὅταν τότε κανένας μιλοῦσε γιὰ Καμπαναριὸ τοῦ Κάστρου.

Ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὁ, ἀληθινά, (8) συμπίπτει νὰ ἀναφέρεται—καὶ κᾶπως νὰ περιγράφεται—ἓνα τέτοιο ἐπίσημο κωδωνοστάσιο: Τὸ Κα μ π α ν α ρ ε ι ὸ τοῦ Παντοκράτορα, τοῦ Μητροπολιτικοῦ τοῦ Κάστρου Ναοῦ, ποὺ ἦταν «κτίσμα ὑψηλὸν ἐκ πλίνθων ἐψημμένων» καὶ «ἐσώζετο καὶ ἐφαίνετο μέχρι τῶν μέσων τῆς 17ης ἑκατονταετηρίδος»· πιθανότατα, ἴσαμε τὰ 1635, χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία καταλύθηκαν καὶ τὰ τελευταῖα προνομιακὰ δικαιώματα ποὺ εἶχαν κληρονομήσει οἱ Καστρινοί ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς συνθηκολόγησης τῶν προγόνων τους, καὶ ἀπειλητικὸς κατόπι σκέπασε τοὺς πολίτες τοῦ Κάστρου ὁ μανδύας τοῦ ἐξισλαμισμοῦ. Κατὰ χειρόγραφη ὁμῶς διήγησι, ποὺ πιστεύεται ὅτι ἔγινε ἀπ' τὸ Διδάσκαλο Κ ο σ μ ᾱ Μ π α λ ᾱ ν ο (9) τὸ πλίνθινο αὐτὸ καὶ ὑψηλὸ κωδωνοστάσιο τοῦ Καθεδρικοῦ τοῦ Κάστρου Ναοῦ. κατεδαφίστηκε πολλὰ χρόνια ἀργότερα ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασιᾶ.

Νὰ ὑπῆρχαν ὅμως Μοναστήρια καλογραιῶν μέσα στὸ Κάστρο; Καὶ τάχα, μιὰ μονάχα ἀπ' αὐτές νὰ κατοικοῦσε στὸ Καμπαναριὸ του;

Βασικά, ἔγουμε γι' αὐτὸ τὴ μαρτυρία ποὺ προαναφέραμε. Στὶς ἀργές (ἀκόμα) τοῦ 17ου αἰῶνα, τὰ Γιάννινα ὅπως εἶπαμε, ἦταν γεμᾶτα ἀπὸ μοναχοὺς καὶ ἁγίες μονάζουσες. (10) Εἶναι ἄλλως τε πιθανότερο, ἢ μοναχὴ Παρθενία, νὰ μὴν ἦταν ἡ μόνη μοναχὴ τοῦ Κάστρου.

Κατὰ τὸ 14ο καὶ 15ο αἰῶνες, μέσα σ' ἓνα ἄλλο Κάστρο, ποὺ

8.—Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Β' σελ. 243.

9.—Δὲς Α. Ξ ι γ γ ὁ π ο υ λ ο υ, Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων, στὰ Ἑπ. Χρονικά 1926, σελ. 296.

10.—Δὲς καὶ ὅπου στὴν ὑποσ. 1 ἔως 2,

συνήθως είχε κοινή τὴν τύχη μὲ τὸ Γιαννιώτικο, στὸ «Ἄστυ» τῆς Θεσσαλονίκης, (11) ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν μοναστηριῶν καὶ πολλὰ γυναικῶν: (Ἁγίας Θεοδώρας, Θεοτόκου καὶ ἄλλα). Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ Λ α μ π ρ ῖ δ η (12) στὸ ἔξω ἀπὸ τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο ἄστυ, σημειώνονται ἀπὸ τὸ 150 ἀκόμα αἰῶνα μονάζουσες γυναῖκες, οἱ γνωστὲς στὰ Γιάννινα «καλόγριες», στὸν περίβολο τοῦ Ἀρχιμανδρείου.

Κατὰ τὸ 1887, ποὺ αὐτὸς ἔγραφε, εἴσαν εἰς τὸν περίβολον τοῦ Ἀρχιμανδρείου, μεταξὺ 32 οἰκίῶν Χριστιανῶν, τὰ κάτωθι κελλία, ὑφιστάμενα καὶ ἰδρυθέντα ἀπὸ τὰ 1480, (ἢ προϋπάρχοντα ἡγοράσθησαν ἀπὸ πλουσίας παρθένους τῶν Ἰωαννίνων ἀγαμίαν ἐπιλεξαμένας): 1) Οἰκογενείας Λυγδᾶ, 2) Ἀνθίμου, 3) Σίμωνος, 4) Θεοφάνους (τῶν τριῶν αὐτῶν Μοναχῶν) 5) Κατσάνων, 6) Ἀρτινῶν ἐκ τοῦ τόπου καταγωγῆς τῆς Μεγάλης, ὅπως ἐλέγετο ἢ ἡγουμένη προΐσταμένη».

Ἡ πληροφορία αὕτη τοῦ Λαμπρίδη—παρμένη πιθανότατα ἀπὸ παλαιὸ κείμενο—σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν παρόμοια τοῦ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὦ, (13) ὅτι οἱ Τοῦρκοι τῶν Γιαννίνων, ἀπὸ τὴν ἴδια αὕτη ἐποχὴ (1480) —ὅπως πλατύτερα θὰ ἰδοῦμε πῶς κάτου—εἶχαν ἐπεκτείνει τοὺς συνοικισμοὺς τοὺς πρὸς τὶς περιοχὰς τῆς Μονῆς Ἀγ. Π α ρ α σ κ ε υ ῆς, εἶναι σημαντική.

Ἀπὸ ἐπιγραφὴν ποὺ ἀπομνημονεύτηκε ἀπὸ τὸ Χ. Ι. Σ ο ὕ λ η, πιστοποιεῖται ἀληθινά, ὅτι ἓνα ἀπὸ τὰ κελλία αὐτὰ εἰδικότερα τὸ ὀνομαζόμενον τῶν Λυγδιατισσῶν, εἶγεν ἀρχικὰ γτιστῇ στὰ 1486· (14) ἡ δὲ οἰκογένεια Λυγδᾶ, ἦταν ἀπὸ τὶς παλαιότερες τῶν Γιαννίνων, ἀναφερόμενη καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν κατάκτηση τῆς πόλεως· (ἀπόγονοί της ἀναφέρονται (15) καὶ κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα).

Ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ός, (16) μνημονεύοντας τὶς μονάζουσες αὐτὲς τοῦ Ἀρχιμανδρείου, χρονολογεῖ τὴν ἑναρξιν τῆς ἐκεῖ ἐνοίκησής τους, σὲ χρόνον ἀρχαιότερον τοῦ 1486, προσθέτοντας

11.—Δὲς Μ ι χ. Χ α τ ξ η ῖ ω ἄ ν ν ο υ, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1881, σελ. 100.

12.—Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η. Περιγραφὴ Ἰωαννίνων, σελ. 61.—63.

13.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 8, Β' σελ. 242.

14.—Δὲς «Ἡπειρ. Χρονικά» 1934, σελ. 119, ἀριθ. ἐπιγρ. 150.

15.—Δὲς Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η Περιγραφὴ Ἰωαννίνων, σελ. 21 καὶ ἐπ. καὶ 62.

16.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 8 Β' σελ. 264. Δὲς καὶ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1934, σελ. 119.

πώς είναι βέβαιο, ότι εκεί, πριν από την κατάκτηση, ἐμόναζον μονάχα ἄρρενες. Ἄν τώρα, προχωρώντας, συνδυάσουμε ὅλα αὐτά, καὶ μὲ τὸ περιστατικὸν ὅτι, μοναχὴ καὶ καλόγρια ἦταν ἐκείνη ποὺ ἀποκάλυψε καὶ βοήθη τὴν εἰκόνα τῆς Ἐλεούσας—ποὺ ἰσως, καὶ αὐτὴ ἡ ἴδια μετ' ἐπιμελείας, νὰ τὴν εἶχε κρύψει—δὲ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποκλείσουμε τελείως τὴ σκέψη ὅτι Ἁγία Παρασκευή, ἦταν Μοναστήρι μοναζουσῶν καὶ ὅτι μετὰ τὴν κατὰ τὰ 1480 πρὸς τὴν περιοχὴν τοῦ ἐπέκταση τῶν Τοῦρκων, καταλήφθηκε ἀπ' αὐτοὺς καὶ οἱ μοναχὲς τοῦ τότε κατέφυγαν στὸ ἀρχαιότατο Ἀρχιμανδρεῖο, ὅπου ἴσαμε τότε—καὶ ἀπὸ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὴν κατάκτηση—ἐμόναζαν μόνον ἄρρενες. Καὶ, ἡ ἔκτισαν ἐκεῖ, ἡ ἀγόρασαν προϋπάρχοντα κελλιὰ μοναχῶν, ποὺ ὀνόματά τους—Ἀνθίμου, Σίμωνος, Θεοφάνους—ἔφτασαν ἴσαμε τὰ χρόνια μας. Μὰ γι' αὐτὸ θὰ μιλήσουμε καὶ πὺς κάτω.

Οἱ μοναζουσες αὐτὲς τοῦ Ἀρχιμανδρείου, ἀναφέρονται καὶ στὴ διαθήκη (6 - 1 - 1860) τοῦ Ἱερομόναχου Ἀγάπιου, ὅπου κατονομάζονται εἰδικώτερα κελλιὰ Καστρινῶν καὶ Πανχηανῶν(;) (17)).

Γιὰ τὸ ὅτι ὑπῆρχαν στὰ Γιάννινα μοναστήρια καλόγραιων ἀκόμα καὶ στὰ τέλη τοῦ 16ου αἰῶνα, μιὰ πρόσθετη ἀπόδειξις εἶναι καὶ ἡ διαθήκη τοῦ Ζώτου Τσιγαροῦ (1599), (18) ὅπου μνημονεῖονται ἑῷσα Μοναστήρια εὐρίσκονται εἰς τὰ Γιάννινα τῶν ὁσίων μοναζουσῶν στὰ ὁποῖα ἀφήνει «δουκάτα ἐξήχοντα».

Μοναχὲς ἀκόμα ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Λαμπροῖδη «80 Ἱερεῖαι» (19) στὴ Μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς στὸ Σκαμνέλι, καθὼς καὶ στὸ Δοβρίνοβο. (20) ἴσαμε τὰ 1694. Στὸ Μοναστήρι ἐπίσης τῆς Παναγιᾶς τῆς Χρυσοβίτσας (Μετσόβου) τῆς «Κυρᾶς τῆς Κουσιοβίτσας» τῶν Γιαννίνων, ἐμόναζε καὶ ἡ Βασιλικὴ Ζωσιμᾶ, θυγατέρα τοῦ Χρήστου, ἀδελφοῦ τοῦ Παναγιώτη, πατέρα τῆς πεντάδας τῶν Ζωσιμάδων. (21)

Πῶς τώρα καὶ γιατί ἡ καλόγρια Παρθενία καθόταν στὸ Καμπαναριό, εἶναι δύσκολο νὰ μαντεύσουμε. Ἦταν μὴπως ἐνταλμένη γιὰ τὴν ὑπηρεσίαν του καὶ τῆς εἶχαν ἐκεῖ γι' αὐτὸν ἀ-

17.—Δὲς Διαθῆκαι Εὐεργετιῶν, Ἀθήναι 1887 σελ. 105 καὶ 107, πιθανότατα ἀντὶ Π α ς λ ι α ν ῶ ν.

18.—Δὲς Ἑῷσιμ. Χρονικά 1936, σελ. 11.

19.—Ζαγορησιακά Α' σελ. 49.

20.—Ὅπου ἀμέσως πὺς πάνω, σελ. 50—51.

21.—Δὲς Ἑῷσιμ. Χρονικά 1933, σελ. 67.

κριβῶς τὸ λόγο παραχωρήσει τόπο διαμονῆς; Ἡ χρησιμοποιοῦσε τάχα αὐτὴ σὰ σκήτη κανένα μικρὸ κελλὶ του;

Ἀπὸ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἐκφράζεται ὁ χρονογράφος, συμπεραίνεται ὅτι ἡ μοναχὴ αὐτὴ, ἦταν γνωστὴ, σὰν «καλογραία Παρθενία» στοὺς Χριστιανούς τῆς ἐποχῆς· καὶ τὸ περιστατικὸ ὅτι αὐτὴ ἔγινε σκεῦος φωτισμοῦ καὶ θεϊκῆς ἀποκάλυψης ἢ θεματοφύλακας τοῦ κειμήλιου, κάνει ἀκόμα πιθανότερη τὴν τελευταία αὐτὴ ἐκδοχή.

Σε ποῖο μέρος τοῦ Κάστρου καὶ πῶς βρέθηκε ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ἐλεούσας, δὲ μᾶς λέει ὁ χρονογράφος· περιορίζεται νὰ σημειώσῃ μόνον, ὅτι βρέθηκε μέσα σ' αὐτὸ ἡ στὰ χέρια τῆς Παρθενίας. Σύγχρονος τοῦ περιστατικοῦ ποὺ ἱστορεῖ, νόμισε ἴσως περιττὸ νὰ σημειώσῃ καὶ, ποῦ ἦταν κοινὰ γνωστὸ· στοὺς συντοπίτες του· κι' ἀρκέστηκε μονάχα στὸ γεγονὸς τῆς εὑρεσῆς της.

δ'.—Ἡ Μονὴ τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς

Η ΕΙΚΟΝΑ αὐτὴ τῆς Παναγίας, δὲν εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ κοινές καὶ ἄσημες.

Ἀντίθετα(1) εἶναι μιὰ «μικρὴ πολύτιμος εἰκὼν, τύπου Θεοτόκου Γλυκοφιλούσης φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ἡ Ἐλεούσα, (2) καὶ ἀνήκει τώρα, ὅπως εἶπαμε, στὸν ὁμώνυμο Ναὸ τοῦ Νησιοῦ μας, ποὺ πρὶν ἀπὸ τὴν εὑρεσὴ της καὶ τὴ κατὰ θεία ὑπόδειξη, σ' αὐτὸν ἀφιέρωσὴ της, ἔφερε τὸ ὄνομα Μονὴ «Ἀγιοῦ Νικολάου Γκουμάτων. (3)

Εἶναι ἔργο ἀξιόλογο τῆς Κρητικῆς Σχολῆς, πιθανότατα τοῦ 14ου ἢ 15ου αἰῶνα καὶ «τὰ συνδεόμενα μετ' αὐτῆς θαύματα, εἶναι ἀληθινοὶ ἐθνικοὶ θρύλοι» (καὶ κάποιος θᾶπρεπε μέχρι σήμερα νάχε μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχοληθῇ).

1.—Δὲς Γ. Α. Σωτηρίου, Κεμήλια Ἱωαννίνων στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» 1931 σελ. 3 καὶ ἑπ.

2.—Κατὰ κάποιον πληροφορία, ἡ ἀρχικὴ εἰκόνα Ἐλεούσα, ἦταν μιὰ ἀπὸ τίς ἀχειροποίητες ἢ φκισμένες ἀπὸ τὸν Εὐαγγελιστὴ Λουκᾶ, καὶ σωζόταν στὴ Βίλνα τῆς Ρωσσίας.

3.—Στὴ διαθήκη τοῦ Δ. Κερασάρη («Ἠπειρ. Χρονικά» 1936 σελ. 192) προσδιορίζεται ὡς Μοναστήρι Ἀγ. Νικολάου Μεθόδιου.

Ἡ εἰκόνα αὐτή, κατὰ τὴν ἐνθύμηση πού ἐξετάζουμε, εἶχε παρθῇ ἀπὸ τὴ Μονὴ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς χωρὶς ἀμφιβολία κρυφά (μετ' ἐπιμελείας), ὅπως λέει ὁ χρονογράφος), «ὅταν ἔκαμαν οἱ Ἀγαρηνοὶ τὴν Ἐκκλησίαν Ναματζάχ».

Ἡ Μονὴ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς—καὶ πολλὰ εἶναι στὴ Γιαννιώτικη κοιλάδα τὰ μοναστήρια πού τιμῶνται στὸ ὄνομά της. (4) Ἐνδεικτικὰ μόνο ἀναφέρουμε: Τὴ Τξιόρας ἢ Ὅρους, χτισμένη κατὰ τὸ Λ α μ π ρ ῖ δ η (5) ἀπὸ τὰ 790 μ.Χ. κι' ἄλλη παράπλευρὴ της «ἐπὶ θεμελίων Ἑλληνικῶν». Τὴν κοντὰ στὸ Χάνι Μπαλντούμα, (6) ἰδρυμένη στὰ 1139. Τὴν κοντὰ στὸ Ντοπίτσοβο, (7) ἰδρυμένη στὰ 1037. Τὴ στὸ Μονοδένδρι, (8) στὰ 1411. Τὴ στὴ Ντοβρά. (9) Τὴ στὰ Σουδενά, (10) Τὴ στὸ Σκαμνέλι, (11) καὶ σίγουρα ἀκόμα κι' ἄλλες. (12) Ἡ Ἀγία Παρασκευή, παρατηρεῖ ὁ Κ. Διαμάντης, (13) τιμᾶται ξεχωριστὰ στὰ μέρη τῆς Ἡπείρου· γι' αὐτό, καὶ στὰ περισσότερα χωριά, ὑπάρχουν μιὰ ἢ περισσότερες Ἐκκλησίες τῆς Ἀγίας. (14) (Πολλὰ ἐπίσης εἶναι στὴν περιοχὴ μας καὶ τὰ Μοναστήρια καὶ οἱ Ἐκκλησίες τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου π. γ. Καστρίτσας, Ντουραχᾶνης, Κιρίνας, Βουτσᾶς, Κάτω Βίτσας, Ντομπρίνοβο (15) — ἡ Μονὴ λοιπὸν τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος στὸ γραπτό μας, ἐγειρόταν ἐκεῖ ὅπου τώρα κτίζεται τὸ νέο τῆς πόλης Διοικητήριον.

4.—Καὶ γενικὰ στὴν Ἡπειρο. Δὲς καὶ Κ. Διαμάντη, Τὸ Πανηγύρι τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς στὰ Τξομέγκα κ.τ.λ., «Αἰξώνη», 1953 σελ. 63 καὶ ἐπ.

5.—Μαλακασιακά, Α' σελ. 38.—«Ἡπειρ. Χρονικά» 1938, σελ. 42.

6.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, Μαλακασιακά Α' σελ. 48.

7.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου.

8.—Ζαγορσιακά Α', σελ. 28 καὶ 49.

9.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 28.

10.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 49.

11.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου.

12.—Ἐπίσης ἐνδεικτικὰ, στὴν Ἀρτα, Πρέβεζα, Ἀλποχωρὶ Τσαρκοβίστας, Ἑλληνικό, Πάτερο Μετσόβου κ. ἄ. Δὲς καὶ «Ἡπειρ. Χρονικά», 1929 σελ. 157, 1930 σελ. 214, 1933 σελ. 41, 1934 σελ. 86, 1938 σελ. 89, 92, 93.

13.—Δὲς ἴσος. 4.

14.—Γιὰ Ἐκκλησίες τιμώμενες στὸ ὄνομα τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς στὴ Θεσσαλονίκη, δὲς τὸ προμνημονευόμενον βιβλίον τοῦ Μ. Χατζηιωάννου, Ἀστυγραφία Θεσσαλονίκης. Θεσσαλονίκη 1881.

15.—Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η, Μαλακασιακά Α', σελ. 37, Ζαγορσιακά Α' σελ. 47, 48.—«Ἡπειρ. Χρονικά» 1929, σελ. 42.

“Ολο τὸ γήπεδο πὺν τὸ σκεπάζει σήμερα τὸ ἀνεγειρόμενο αὐτὸ κίσμα, τὸ κατελάμβανε, ἔδῳ καὶ λίγες μόνο δεκάδες χρόνια ὠραιότατος λοφίσκος, ἀπάνου στὸν ὅποιο ἀπλώναν τὰ σκιερὰ κλαδιά του ὠραιότατα πλατάνια καὶ ἄλλα πυκνόφυλλα δέντρα, πὺν ὁμῶς ἀφηναν ἐλεύθερο, στήν ἀπὸ τῆ σημερινῇ Πλατεῖα τοῦ Ἡρώου θέα, τὸν ἐπίσης ὠραιότατο δυσμικὸ τῆς πόλης ὁρίζοντα. Μὲ τὸ κλιμακωτὰ δὲ συνεχιζόμενο χαμηλότερο ἐπίπεδο τοῦ Δημαρχείου, τὸ κατόπι τους χαμηλότερο γήπεδο τοῦ ἄλλοτε Γυμναστήριου (τώρα Σταθμοῦ Αὐτοκινήτων) καὶ τῇ πρὸς τῇ Λύμνη ἀπλωνόμενη ἀπὸ λαχανόκηπους καὶ πράσινο μακρὸν προέκτασή τους, σχηματίζουν μιὰ ἐξαιρετὴ κλιμακώμορφη διάταξη ἀπὸ φυσικὰ ἀνδρῶειδῇ πλατώματα, χάσμα καὶ γοητεία τῶν ματιῶν.

Στὸ κορυφαῖο ἀκρῶς τοῦ λοφίσκου αὐτοῦ ἀνδρῶ, ἐγειρόταν καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ 16ο αἰῶνα—μιὰ ἀπὸ τις πολλὰς τῆς περιοχῆς—ἡ Μονὴ αὐτῇ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τῶν Γιαννίνων.

Στὸ προμνημονεύμενο βιβλίον τοῦ Μιχαήλ Χατζηϊωάννου, ἀναφέρεται γιὰ τὸ λαὸ τῆς Θεσσαλονίκης, ὅτι ξεκινώντας ἀπὸ λείψανα προχριστιανικῶν ἢ εἰδωλολατρικῶν ἀναμνήσεων καὶ βρίσκοντας στὸ βίον τοῦ Ἁγ. Γεώργιου κάποια ὁμοιότητα πρὸς τὸν Κάβειρο, εἶχεν ἀπωθήσει, ἀπὸ σχετικὸ ἐκεῖ Ναό, τὴν ὀνομασία Π α ν τ ο ρ ᾶ τ ω ρ, καὶ τὸν εἶχε ὀνομάσει Ἁγιο Γεώργιο. Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο πὺν, ἐπειδὴ εὑρίσκει ἀναλογίαις τοῦ βίου καὶ τοῦ ὀνόματος τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς μὲ τὴν Ἀφροδίτη, (στὰ λατινικά, ἡ ἡμέρα Παρασκευῇ, λέγεται ντεές βίνερις = ἡμέρα τῆς Βένους = Ἀφροδίτης· στὰ Γαλλικὰ Βαντρεντί), ἔνα ἐκεῖ Ναὸ τῆς Παναγίας, προτιμοῦσε νὰ τὸν ὀνομάζει Ἁγια - Παρασκευῇ.

Στὸ χωριὸ ἐπίσης Πέτα τῆς Ἀρτας, καθὼς καὶ στὸ Θεσπρωτικὸ (Λέλοβα) καὶ ἄλλα χωριὰ τῆς περιοχῆς, σώζεται παρὰ-δοση κατὰ τὴν ὁποία ἡ Ἁγια Παρασκευῇ, κινήγησε ἐκεῖ ἓνα δράκο πὺν ἄρπαξε κορίτσια τοῦ χωριοῦ καὶ τὸν σκότωσε. (16)

Στὴν περιοχὴ τῶν Γιαννίνων, οὔτε γιὰ τὴν περίοδο τῆς πάλης μεταξὺ Εἰδωλολατρισμοῦ καὶ Χριστιανισμοῦ, ἄλλα καὶ νεοκώτερα γιὰ τὴν πρώτη μ. Χ. χιλιετηρίδα, ἔχουμε πολλὰς ἱ-

16.—Δὲς Π. Π α π α ς π ὺ ρ ο υ, Λαογραφικὴ Σύλλογῃ, στὰ «Ἡ-
ΐ, περ. Χρονικὰ 1929, σελ. 157 καὶ 158 ὑποσ. 4, καὶ Κ. Δ ι α μ ᾶ ν τ η,
ἔπον στὴν ὑποσ. 4, σελ. 69 καὶ ἔπ.

στορικὲς πληροφορίες, οὔτε καὶ σώζονται—ὅσο ξέρουμε—κτίσματα παλαιὰ ἢ παραδόσεις ἀναφερόμενες σὲ παλαιότατους ἐδῶ· εἰδωλολατρικοὺς Ναοὺς, ἐκτὸς μόνον ἀπὸ μερικοὺς κίονες στὸ Τζαμί τοῦ Ἀσλὰν Πασιᾶ, παρμένους ἀρχικά, πιθανώτατα, ἀπὸ προχριστιανικοὺς ναοὺς, κατόπι χρησιμοποιημένους σὲ Χριστιανικοὺς, καὶ τελικὰ ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Παρόμοιοι κίονες, ἀναφέρονται ἀπὸ τὸν Λ α μ π ρ ῖ δ η (17) καὶ στὴ Μονὴ Βελλᾶς, ἀλλὰ καὶ στὸ Τζαμί τοῦ Ναμαζγκιάχ.(18)

Περιορίζεται λοιπὸν ὁ ὑποφαινόμενος—ἄλλως τε δὲν ἔχει καὶ τὶς ἀντίστοιχες γνώσεις—νὰ σημειώσῃ μονάχα τὸ περιστατικὸ ὅτι, μέσα σ' ἓνα Ναὸ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, κυρίαρχη καὶ πρωτεύουσα εἰκόνα ἦταν τῆς Παναγίας.

ε'.—Τὸ Ναμαζ-γκιάχ.—Οἱ Τοῦρκοι στὴν Ἠπειρο

ΓΙΑ τὸ πότε ἀκριβῶς συντελέστηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἡ κατάληψη τῆς Μονῆς αὐτῆς τῆς Ἁγ. Παρασκευῆς, δὲν ἔχουμε ἐξακριβωμένες ἱστορικὲς μαρτυρίες· πιθανολογεῖται ὅμως—ὅπως ἀναφέραμε πρὶν πάντων κι' ὅπως θὰ ἰδοῦμε καὶ στὰ ἐπόμενα—ὅτι αὐτὸ ἔγινε κοντὰ στὰ 1480.

Σ' ἄλλο μέρος τῆς ἐργασίας μας, μνημονεύτηκε κατὰ τρόπο στοιχειώδη, ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἀρχικά εἶχαν ἐγκατασταθῇ, στὰ χθαρμά τῆς Τουρκοκυπλίου, ὕστερα δὲ ἀπὸ τὸ 1430, στὴν περιοχὴ τῆς Καλούτσιας, καὶ προχωρώντας, στὶς ἀνηφορίες καὶ τὴ λοφώδη σύσταση τῆς περιοχῆς τῆς Μονῆς.

Ἀπὸ τὴν πρώτη ἀκόμα ἐγκατάστασή τους στὰ Γιάννινα, κυριώτερα ὅμως μετὰ τὸ 1430, μὲ τὸ ρυθμὸ τῆς ἐπέκτασης καὶ τῆς σὲ πληθυσμὸ αὐξήσεώς τους, οἱ Τοῦρκοι καταλαμβάνουν διαδοχικὰ ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο ναοὺς τῶν Χριστιανῶν. (1) Ἀπὸ τὸ 140 ἀκόμα αἰῶνα, ἀναφέρεται ρητὰ, συνοικία Λειβαδιώτη καὶ

17.—Κουρεντιακὰ καὶ Τσαρκοβιστιακὰ, σελ. 36, Περιγραφή Ἱωαννίνων, σελ. 75.

1.—Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, θὰ ἀσχοληθοῦμε λεπτομερικὰ σὲ κατοπινὰ σημειώματα (Ἐνθίμηση 1597).

Ναὸς ᾿Αϊ - Τριάδας. (2) Στὰ 1319 ἄλλωστε ὑπάρχουν ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο πολυᾶριθμοι καὶ συμπαγεῖς Χριστιανικοὶ συνοικισμοὶ ὅπως πρὸ λεπτομεριακὰ θὰ ἰδοῦμε καὶ στὰ ἐπόμενα. (3) Ὁ Ὀ ρ ι σ μ ὸ ς ἀργότερα τοῦ Σ ι ν ᾶ ν Π α σ ι ᾱ, καθὼς ἀπὸ πολλὰ συμπεραίνεται, δὲν προστατεύει παρὰ μονάχα τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων καὶ ὅσους κατοικοῦσαν μέσα στὰ τεῖχη του.

Τὸ περιστατικὸ λοιπὸν τῆς κατάληψης ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ Ναοῦ, στὸν ὁποῖο ἀναφέρεται ἡ ἐνθύμηση τοῦ 1584, δὲν εἶναι, ὅπως καὶ σὲ κατοπινὰ σημειώματα θὰ ἀναφέρουμε, (4) οὔτε τὸ μοναδικό οὔτε καὶ ἀπομονωμένο. Δὲ θὰ ἦταν κατὰ συνέπεια περιττὴ, μιὰ ἀνασκόπηση τῆς Ἱστορίας τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τὰ παλαιότατα ἀκόμα χρόνια, ἴσαμε τὶς παραμονὲς τῆς Ἑπανάστασης τοῦ Διονύσιου τοῦ Φιλόσοφου.

Σὲ προηγούμενά μας, (5) μιλήσαμε πλατύτερα γιὰ τὸν πρῶτο συνοικισμό, ἀπὸ τὸν ὁποῖο ξεκίνησε ἡ πόλη, πρὸς κατόπι ὀνομάστηκε Γιάννινα.

Δὲ βρίσκουμε ἐν τούτοις ἀπίθανο, στοὺς πρώτους αὐτοὺς κατοίκους τῆς ἀκρόπολης καὶ τῆς πόλης τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τοὺς μεταφερμένους ἐδῶ ἀπὸ τὴν παλαιὰ Εὐβοία, νὰ μαζεύτηκαν σιγὰ σιγὰ στὰ κράσπεδά της σὰν πρῶτοι οἰκιστὲς της, κι' ἄλλοι, ἀπὸ τὶς γύρω περιοχές, ἀπαρτίζοντας τὸν πρῶτο, ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη της συνοικισμό τῆς κατοπινῆς πόλης. Γιὰ τὰ μετὰ τὸ 528 μ.Χ. ἱστορικὰ τῆς πόλης, μιλήσαμε, ἐπίσης πλατύτερα, στὸ ἴδιο μὲ τὸ προμνημονευόμενο (ὅπου πρὸ πάνω) τμῆμα τῆς ἐργασίας μας.

Στὸν καιρὸ τοῦ Βαϊμόνδου. (1082) φαίνεται νὰ ὑπάρχη, ὅχι μονάχα μόνιμος πληθυσμὸς ἐσωκαστρινῶν, ἀλλὰ καὶ ἄλλος, συνοικισμένος ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη, καὶ ἐπὶ πλέον Ἑβραϊκὸ στοιχείο μὲ Συναγωγή. (6) Γιὰ τὴν ἐρήμωση ἐπίσης πρὸς ἔπαθε ἡ πόλη στὰ 1185, μιλήσαμε ἐπίσης στὰ προηγούμενα. Στὰ 1200, ὕστερα ἀπ' τὴν ἐρήμωση αὐτή, τὰ Γιάννινα, δὲν ἦταν πιά, παρὰ ἓνα μονάχα πολίδιον. (7) μιὰ μικρὴ δηλ. πολιτεία, στὴν ὁποία ὁ πρῶ-

2.—Δὲς Λ α μ π ρ ῖ δ η, Περιγραφή Ἱωαννίνων, σελ. 74. - Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Χρονογραφία τῆς Ἑπειρ. Β', σελ. 240.

3.—Δὲς Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων.

4.—Δὲς ὅπου στὴν ὑπόσ. 1.

5.—Κεφ. β' 1928.

6.—Δὲς Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, ὅπου πρὸ πάντων, σελ. 144 καὶ 240.

7.—Ἑπειρ. Χρονικὰ 1930, σελ. 205.

τος τοῦ Δεσποτάτου Δεσπότης Μιχαήλ, ξανάδωσε «μόρφωση» Κάστρου. (8)

Τὸ Δεσποτάτο τῆς Ἡπείρου, ἰδρύθηκε, ὅπως ξέρουμε, γιὰ νὰ δημιουργήσῃ μιὰ ἰσχυρὴ ἐστία ἀντίστασης κατὰ τῶν Φράγκων πού εἶχαν καταλύσει τὸ Βυζαντινὸ Κράτος, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν προοπτικὴ ταυτόχρονα τῆς ἀνάκτησης τῆς Αὐτοκρατορίας. Συγκεντρώθηκαν τότε στὰ Γιάννινα—μιὰ ἀπὸ τίς πρωτεύουσές του—ἀνώτατα, ἀπὸ στρατιωτικούς, διοικητικούς, καὶ θρησκευτικούς ἄρχοντες καὶ τιτλούχους τοῦ Βυζάντιου στελέχη, κι' ἡ πόλη περιτειχίστηκε μὲ πλατύτερο ἀπὸ τοῦ Β α ῖ μ ο ὕ ν δ ο υ καὶ ὀχυρότατο φρούριον, ἱκανὸ νὰ ἀνταποκριθῇ, τόσο στίς ἀμυντικὲς ἀνάγκες, ὅσο καὶ τίς ἐπιθετικὲς προθέσεις τῶν ἰδρυτῶν του.

Δημιουργήθηκε λοιπὸν στὰ Γιάννινα, μιὰ ἀτμόσφαιρα μικρῆς αὐτοκρατορίας μὲ αὐλὴ καὶ αὐλικούς, καὶ μιὰ ἀριστοκρατία, ἀπὸ τάξεις μεγάλων Φεουδαρχῶν, Εὐγενῶν καὶ Ἀρχόντων, πού εἶχε στὰ χέρια τῆς ὅλες τίς κρατικὲς ἐξουσίες: στρατό, διοίκηση, δικαστήρια—ὁ λαός: ἐργάτες, τεχνῖτες, γεωργοί, δὲ συμμετεῖχε στὴν ἀριστοκρατικὴ αὐτὴ διακυβέρνηση—καὶ πού ἔδωκε γιὰ αἰῶνες στὴν πόλη, τὴ σφραγίδα μιᾶς ἰδιάξουσας κοινωνικῆς συγκρότησης.

Ἀνάλογη φυσικὰ ἦταν κι' ἡ διαμόρφωση πού ἔπαιρνε σιγά - σιγά ἡ πρωτεύουσα τοῦ Δεσποτάτου, ἀλλὰ κι' ὁ πληθυσμὸς πού αὔξαινε κατὰ ἀντίστοιχο τρόπο.

Τὰ Γιάννινα, ἦταν ἓνα σημαντικὸ κέντρο τῆς Ἑλληνικῆς Βαλκανικῆς. (9)

Στὸν καιρὸ τοῦ Ἀνδρόνικου τοῦ Πρεσβύτερου, τὸ Κάστρο ἔχει πιά μεταβληθῇ σὲ «πόλισμα» (10) (πού ἐδῶ σημαίνει ἀπλούστατα πόλη), (11) τὴν ὁποία τὸ Χρυσόβουλλό του τοῦ 1319, (12) χαρακτηρίζει, κατὰ τὸ μέγεθος, ἀνώτερη ἀπὸ πολλές ἄλλες γεμάτη δὲ ἀπὸ οἰκήτορες, ἄκμαζε σὲ πλοῦτο, καὶ γιὰ πολ-

8.—Ὅπου ἀμέσως πρὶν πάνου καὶ 1928 σελ. 6.

9.—Γιὰ τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Δ ε σ π ο τ ᾶ τ ο τῆς Ἡ π ε ῖ ρ ο υ, δὲς τὰ γενικά ἱστορικὰ κείμενα (Ἱστορία Παπαρηγόπουλου Ὑπαρχία Ἱστορία καὶ Ἑγκ. Λεξικὸ Ἑ λ ε υ θ ε ρ ο υ δ ᾶ κ η. Ἱστορικὰ Ἰωαννίνων, δὲς ἐπίσης στοὺς Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὁ, Κ. Μ έ κ κ ι ο, Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η κ. ᾶ.).

10.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 8.

11.—«Πόλισμα ὀνομαστότατο καὶ ἰσχυρότατο», καλεῖται ἀπὸ τὸν Ἡ ρ ὅ δ ο τ ο κ' ἡ Βαβυλῶνα. (δὲς Λεξικὸ Σ. Δ. Β υ ζ ᾶ ν τ ι ο υ, στὴ λέξη «πόλισμα».)

12.—Δὲς Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὕ Β', σελ. 297 καὶ ἐπ.

λά ἄλλα ἐναβρυνόταν· «κάλλιστον γε μὲν ἄστυ τόδε, καὶ πολλοῖς ἀγαθοῖς ἀνθοῦν τε κατὰ φύσιν, καὶ ἀκμάζον...», ὅσο λίγες ἀπὸ τὶς πόλεις.

«Τὰ κτίρια τῆς πόλεως τῆς ἐντὸς τοῦ φρουρίου τότε εὐρισκομένης, γράφει ὁ Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ό ς, (13) ἦταν ἐκτισμένα καθ' ὕψος», καὶ ἀσφαλῶς οἱ δρόμοι τῆς, γιὰ ἐξοικονόμηση οἰκόπεδων, θὰ ἦταν στενοί· ἓνα εἶδος δηλ. πολυόροφων, στενῶν καὶ πυκνογτισμένων οἰκοδομῶν. Περιεῖχε (ὁμως), μεταδίδει ὁ Λ α μ π ρ ί δ η ς, (14) καὶ πολλὰ ἰδιαίτερα—μεμονωμένα, νομίζω, θέλει νὰ πῇ—καὶ μεγαλοπρεπῆ κτίρια, καθὼς, καὶ 7 ὅπως εἶδαμε μοναστήρια, καὶ 21 ἐκκλησίες.

Στὸν ἴδιο αὐτὸ καιρὸ, (15) διενεργεῖται στὰ Γιάννινα ὀνομαστὴ ἐτήσια ἐμποροπανήγυρη καὶ πολὺ πρόσφορα, τόσο ὁ Λ α μ π ρ ί δ η ς (16) ὅσο καὶ ὁ Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ό ς, (17) δέχονται ὅτι στὶς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα, ἦταν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κάστρου σχηματισμένες, ὅχι μονάχα οἱ δυὸ Ἑβραϊκές, ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξῆς χριστιανικὲς συνοικίες: Παραλίμνιες μὲν, τοῦ Λειβαδιώτη (ἀριστερά), τοῦ Σιαράβα καὶ τῆς Καλούτσιας (δεξιά)· ἐξωτερικότερες δὲ τοῦ Τσιγαρᾶ (γύρω στὴ σημερινὴ Καπλάνειο Σχολή) καὶ τοῦ Πλάτανου, (περὶ τὸ Ὁρφανοτροφεῖο Γ. Σταύρου), τοῦ Τσουκαλᾶ (γύρω στὸ Κουρμανεῖο, Πλατεῖα Νεομάρτυρα σήμερα), τοῦ Ἁγίου Ἀθανάσιου (σήμερα Μητρόπολη), τῆς Λιθαρίτσας (περὶ τὸ σημερινὸ Στρατῶνα), τοῦ Πλιθογοπειοῦ (γύρω στὸ σημερινὸ Δημαρχεῖο). Ἀπ' αὐτὲς μάλιστα, ἡ «τοῦ Λειβαδιώτη», φαίνεται ἡ παλαιότερη ἀπ' ὅλες· κατὰ τὸ μικρὸ Χρονικόν, ὅπως καὶ ἄλλοῦ ἀναφέρουμε, ἀπ' αὐτοῦ περνοῦσε κάθε χρόνον λιτανεῖα ποὺ ἐβγαίνει ἀπὸ τὸ Φρούριον.

Ἀρχαιότερη ἀνάμεσα στοὺς Ναοὺς καὶ τὰ Μοναστήρια τῆς ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο περιοχῆς, φαίνεται νὰ εἶναι ἡ Μονὴ τοῦ Ἀ ρ χ ι μ α ν τ ρ ε ί ο υ. (18) Στὰ «Ἑπειρωτικὰ Χρονικὰ» τοῦ 1928 (σελ.21), ἀναφέρεται ὅτι, Ἐγούμενός τῆς, ἔγινε, στὰ 1386, Μητροπολίτης Γιαννίνων. Τὸ μέρος ἐκεῖνο, τὸ κατεῖχαν τότε ἀμ-

13.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου Β', σελ. 240.

14.—Δὲς I. Λ α μ π ρ ί δ η ς, ὅπου στὴν ὑπόσ. 2, σελ. 22 καὶ 25.

15.—Δὲς Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ό υ, ὅπου πρὸ πάνου σελ.251.

16.—Ὅπου στὴν ὑπόσ. 2, σελ. 22.

17.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 240.

18.—Δὲς I. Λ α μ π ρ ί δ η ς, ὅπου πρὸ πάνου σελ. 22. - Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ό υ ὅπου στὴν ὑπόσ. 2, Β' σελ. 243. - «Ἑπειρ. Χρονικὰ» 1928, σελ. 17 καὶ 21.

πελώνες· κι' ἡ πόλη, φαίνεται, δὲν ἔκτεινόταν πέρα ἀπὸ τὶς παρακάστριες συνοικίες πού ἀναφέραμε.

Ἀπὸ τὰ μέσα ἀκόμα αὐτοῦ τοῦ αἰῶνα (14ου), εἶχαν ἀρχίσει νὰ κινλοφοροῦν εὐρύτατα στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴν Ἡπειρο, τὰ διαρκῶς τότε μετακινούμενα Ὀσμανικὰ στίφη.

Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, καθὼς καὶ τὴν προσπέλαση τῶν Ὀσμανιδῶν στὶς περιοχὲς τοῦ Πωγωνίου ἀπὸ τὰ 1344 ἀκόμα (19) καὶ—ἀργότερα—πιο νότια, καθὼς καὶ εἰδικώτερα, γιὰ τὸ πρόθυμο προσκίνημα τῶν φύλαρχων Ἰσαήμ καὶ Κωστῆ καὶ τὸν ἐξισλαμισμό τους, ὅπως καὶ γιὰ τὴν συμμαχία τοῦ τότε Δεσπότη τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, τόσο μὲ τὰ Ὀσμανικὰ στίφη τοῦ Μουράτ καὶ τοῦ Βαγιαζίτ τοῦ Γιλντιρίμ, πού κινλοφοροῦσαν τότε στὴν Ἡπειρο, κάτω ἀπὸ τὴν στρατηγεῖα τοῦ Ἐβρενόζ, ὅσο καὶ μετὰ τοὺς πιο πάνου, ἀρνησίθρησκους πιά Ἀλβανούς καὶ τὰ στρατεύματά τους, ἀρκετὰ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῶν Γιαννίνων (Ἄ ρ α β α ν τ ι νό, Λ α μ π ρ ῖ δ η, Μ έ κ κ ι ο), καθὼς κι' ἀπὸ τὸν ἱστορικὸ τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους Π α π α ρ η γ ό π ο υ λ ο μαθαίνουμε, καὶ πολλὰ κι' ἐμεῖς πιο πάνου εἶπαμε.

Πολύ, γιὰ τὸ ἴδιο θέμα, χαρακτηριστικά, εἶναι κι' αὐτὰ πού ἀναφέρονται ἀπὸ τὰ Χ ρ ο ν ι κ ᾶ Τ σ α ρ α π λ α ν ῶ ν καὶ Δ ρ υ ο π ῖ δ α ς. (20) «Ἄ φ ο ὕ ἦ ρ θ α ν ο ῖ Τ ο ὕ ρ ο ι καὶ κ υ ρ ῖ ε υ σ α ν, λέει τὸ Χρονικὸ Τσαραπλανῶν, ἦ τ ο ν ἔ τ ο ς ἀ π ὸ Χ ρ ι σ τ ο ὕ 1352 ἦ τ ο ι χ ῖ λ ι α τ ρ ι α - κ ό σ ι α π ε ν τ ῆ κ ο ν τ α δ ὅ ο, καὶ ἀ π έ ρ α σ α ν ε ἰ ρ η ν ι κ ᾶ ἔ τ ο ὕ τ ο ι ο ῖ τ ό π ο ι ὥ ς 100 χ ρ ό ν ι α, διότι ἐ γ ρ ά φ η σ α ν σ π α χ ῖ δ ε ς ἔ τ ο ὕ τ ο ς ό τ ό π ο ς...» Ὁ δὲ χρονογράφος Δ ρ υ ο π ῖ δ α ς, (21) ἱστορεῖ τὰ ἑξῆς ἀντίστοιχα: «καὶ ἕ ω ς τ ό ν κ α ι ρ ό ν τοῦ Ἰ ω ά ν ν ο υ τοῦ Π α λ α ι ο λ ό γ ο υ, ἦ σ α ν ο ῖ ᾱ ν θ ρ ω π ο ι κα θ ὥ ς ἦ θ ε λ α ν καὶ εἰ ς τ ο ὗ ς α τ ν δ' (1354) χ ρ ό ν (ο υ ς) ἦ λ θ α ν ο ῖ Ἀ γ α ρ η ν ο ῖ ε ἰ ς τ α ὕ τ α τ ᾶ μ έ ρ η, καὶ μ ῆ ᾱ -

19.—Δὲς I. Λ α μ π ρ ῖ δ η, Πωγωνικά, σελ. 60.

20.—Δὲς Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστία», Τομ. Α' σελ. 790 καὶ ἐπ., 800 καὶ ἐπ. καὶ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1934, σελ. 143, ὑποσ. 1.

21.—Τὸ ἀντίστοιχο τμήμα τοῦ κεμένου, μεταφέρεται ἐδῶ, κατὰ εὐγενική ἀντιγραφή τοῦ κ. Ν. Π α τ σ έ λ η, ἀπὸ σπάνιο ἀντίτυπὸ του. Στὴν ἐπαρχία πού ἐργαζόμαστε, μᾶς εἶναι ἀπρόσιτα τὰ παρόμοια κείμενα.

κούοντες οἱ Χριστιανοὶ καμμίαν δύναμιν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Βασίλειον, ὑπῆγαν καὶ ἐπροσκύνησαν αὐτοὺς καὶ ἔδωσαν ὀρισμὸν ὁ Μπεγλέρμπεης, ὀρισμὸν εἰς Μοναστήρια νὰ ἔχωσιν ἐξουσίας καθὼς καὶ πρότερον καὶ νὰ γραφῶσι σπαῖδες ὅσα χωρία ἤθελον...».

Ἀλλὰ καὶ στὸν Κώδικα τοῦ Ναοῦ τῆς πόλεως Δελβίνου, διαφαίνεται ὅτι καὶ αὐτῆς τῆς περιοχῆς ἡ κατάκτηση, χρονολογεῖται γύρω στὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ (1372). (22)

Στὴν ἴδια ἐπίσης ἐποχὴ πρέπει ν' ἀναφέρεται καὶ τὸ Χρονικὸ τῆς Κόνιτσας, (23) κατὰ τὸ ὁποῖο οἱ ...Τοῦρκοι σὰν (πρωτο) ἡρθάν, κατέβηκαν ἀπὸ τὴν Ἀρβανιτιὰ καὶ τότε οἱ Φράγκοι κλείστηκαν στὸ Κάστρο. Ἡ κάθοδος αὐτῆ τῶν Ὁσμανιδῶν, δὲν μπορεῖ νὰ ἀναφέρεται στὸν καιρὸ τῆς συνθηκολόγησης τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου καὶ τοῦ «Ὁρισμοῦ τοῦ Σινὰν Πασιᾶ». Οἱ Τοῦρκοι, στὰ 1430, ὅπως ἄλλοῦ εἶπαμε, εἶχαν ἔρθει στὰ Γιάννινα, ὅχι ἀπὸ τὰ βόρεια, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Αἰτωλοακαρνανία, ὅπως συμπεραίνεται ἀπὸ Ἑνετικὸ ἔγγραφο. (24)

Καὶ στὸ σημεῖο αὐτό, γιὰ νὰ συνδεθοῦν κατὰ κάποιον τρόπο τὰ στενότερα αὐτὰ ἱστορικὰ τῆς Ἠπείρου μὲ τὰ γενικότερα παρόμοια τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, νομίζουμε σκόπιμο νὰ κάνουμε, μιὰ στὰ τελευταῖα αὐτὰ σύντομη ἀναδρομὴ, (25) ἀπὸ τὸ περίγραμμα τῆς ὁποίας γίνεται, σὲ κοντρικὲς πάντοτε γραμμὲς ἀντιληπτὴ ἢ ἀμοιβαία τους ἀλληλοεπίδραση, καθὼς καὶ ἡ βαθύτερη ὅλων κατανόηση καὶ προσήκουσα τοποθέτηση.

Ὁ Ἰωάννης Παλαιολόγος τοῦ Χρονικοῦ τῆς Δρυοπίδος, εἶναι ὁ γνωστὸς Βυζαντινὸς Αὐτοκράτορας Ἰωάννης ὁ Ε' (1332—1391) γυιὸς τοῦ Ἀνδρόνικου Γ', πού ἡ ἀρχὴ τῆς βασιλείας του σημειώνεται μὲ πολυχρόνιες καὶ ἀπογοητευτικὲς γιὰ τὴν Αὐτοκρατορίαν ἐμφύλιες συρράξεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες πολλὲς καταστρο-

22.—Δὲς «Ἠπειρ. Χρονικά» 1930, σελ. 58 καὶ ἐπ. - «Ἠπειρ. Ἑστία» 1954, σελ. 275 καὶ ἐπ.

23.—Δὲς Περιοδικὸ «Ἠπειρ. Ἑστία» Γ', σελ. 33 καὶ ἐπ.

24.—Δὲς «Ἠπειρ. Χρονικά» 1938, σελ. 121.

25.—Δὲς Ἑγκ. Λεξικὸ καὶ Παγκόσμια Ἱστορία Ἑλευθεροῦ δάκην.

φές ἔπαθαν οἱ Βυζαντινὲς τῆς Εὐρώπης Ἐπαρχίαι, τὸ δὲ κράτος εἶχε περιέλθει σὲ ἔσχατη ἀθλιότητα. Οἱ Γενοβέζοι ποὺ ἀποτελοῦσαν στὸ Βυζάντιο κράτος ἐν κράτει, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ἦταν κύριοι τῆς κατάστασης μέσα στὴν Πρωτεύουσα τῆς Αὐτοκρατορίας. Οἱ Σέρβοι, χωρὶς σχεδὸν καμμιά ἀντίσταση, καταλάμβαναν τὶς δυτικὲς τῆς Ἐπαρχίαι καὶ κατέβαιναν, ἀπὸ τὴν Ἀλβανία καὶ τὴν Ἡπειρο, στὴ Θεσσαλία. Τέλος, τὰ Ὀσμανικὰ φύλα, Δερβισικὰ Τάγματα καὶ νομαδικὲς Τουρκομανικὲς ὁρδές, περνοῦσαν ἀπὸ τὴν Ἀσία στὴν Εὐρώπη, κατακτοῦσαν πρωτεύουσες τῆς Θράκης πόλεις καὶ ἀπὸ καὶ, ἐπεκτεινόταν καὶ στὶς ὑπόλοιπες χώρες τῆς Ἑλληνικῆς Βαλκανικῆς.

Στὴν ἀπόγνωσή του, ὁ Ἰωάννης, ταξιδεύει στὴ Ρώμη, γιὰ νὰ ἐκλιπαρήσῃ τὴ βοήθεια τοῦ Πάπα καὶ φτάνει ἴσαμε τέτοιο σημεῖο ἐξευτελισμοῦ, ὥστε νὰ ἐξιωώσῃ (1369) μπροστὰ στὸ Ρωμαϊκὸ Κλῆρο τὰ δόγματα τῆς Ὀρθοδοξίας. Ταπεινωμένος καὶ ἐνδεής, ἐπισκέπτεται τὶς ἡγεμονικὲς αὐλὲς τῆς Εὐρώπης ἐπαιτώντας βοήθεια, προσωποκρατεῖται γιὰ ἀσήμαντο χρέος του στὴ Βενετία, καὶ παρ' ὅλα αὐτά, γυρνώντας ἄπρακτος, βρίσκεται στὴν ἀνάγκη νὰ συνομολογήσῃ εἰρήνην μὲ τὸν Μουράτ τὸν Α' καὶ νὰ γίνῃ ὑποτελὴς του.

Πενόμενος καὶ ἐξουθενωμένος ἴσαμε τὸ θάνατό του, ἐκθρονίζεται δυὸ φορές, μιὰ ἀπὸ τὸ γυιὸ του καὶ μιὰ ἀπὸ τὸν ἑγγονό του· καὶ ὑποβάλλεται στὸν ἔσχατο ἐξευτελισμὸ νὰ φυλακισθῇ ἀπὸ τὸ Βαγιαζίτ τὸ Γιλντιρίμ, στὸν ὁποῖο τελικὰ ἀναγκάζεται νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι θὰ καταβάλῃ τακτικὰ τὸ φόρο ὑποτελείας του καὶ ὅτι θὰ εἶναι σὲ τέλεια ἐξάρτηση ἀπὸ τὸ Ὀσμανικὸ Κράτος, στὸ ὁποῖο ὑπόσχεται βοήθεια, σὲ κάθε περίπτωσι ποὺ αὐτὸ θὰ βρισκόταν καὶ μ' ὁποιονδήποτε, σὲ ἐμπόλεμη κατάστασι. Ἔχει μάλιστα γραφῇ ὅτι συνεκστράτευσε μαζί μὲ τὸ Βαγιαζίτ, σὰ σύμμαχός του, γιὰ νὰ καθυποτάξῃ τὴν Ἑλληνικὴ Φιλαδέλφεια.

Γύρω στὰ 1360, τὶς Εὐρωπαϊκὲς χώρες τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, τὶς κατεῖχαν (26) διάφοροι Χριστιανοὶ δυνάστες, Βούλγαροι, Σέρβοι, Ἀλβανοί, Φράγκοι, ποὺ ὅμως ἦσαν διαιρεμένοι σὲ πολλὰς μικρὲς ἡγεμονίες καὶ πολεμοῦσαν ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. Τὰ παράλια τῆς Θράκης, εἶχαν καταληφθῇ ἀπὸ τοὺς Ὀσμανλῆδες Τούρκους.

26.—Δὲς Π α π α ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Ἑλλ. Ἔθνους, 1885, Τομ. 5ος, σελ. 267 καὶ ἑπ.

Ἡ διχόνοια αὐτὴ καὶ ἡ διαίρεση τῶν Χριστιανῶν, αὖξανε, ἀντὶς, ὅπως ἦταν ἀνάγκη, νὰ ἐλαττωθῇ· ἔτσι, πρὸ κοντὰ στὰ τέλη τῆς 14ης ἑκατονταετηρίδας, (27) οἱ Ὁσμανλῆδες, εἶχαν καταλάβει καὶ κατεῖχαν τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θεσσαλίας. «Πρὸ καιροῦ δὲ εἶχαν ἀρχίσει νὰ ἐκπέμπουν ἀποσπάσματα εἰς τὴν Ἑπειρον», (28) ὅπως τὸ εἶπαμε καὶ ἄλλοῦ, καὶ πιστοποιεῖται τώρα καὶ ἀπὸ τὰ Χ ρ ο ν ι κ ᾶ πρὸ προμνημονεύσαμε.

Σ' αὐτὴ τὴν οἰκτρὴ κατάστασις εἶχε περιέλθει ἡ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία, ὅταν κατὰ τὰ Χρονικὰ τῆς Δρουπίδας, Τσαρσλάνων, Δέλβινου καὶ Κόνιτσας, ἦρθαν οἱ Ἀγαρηνοὶ στὶς Ἑπειρώτικες περιοχάς. Αὐτὴ ἦταν ἡ κατάντια τῆς πρωτεύουσάς της, ὅταν οἱ Χριστιανοί, ἐμὴ ἀκούοντας καμμίαν δύναμιν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν Βασίλειον, προσκύνησαν τοὺς Ὁσμανλῆδες καὶ ἔγιναν σπαῖδες.

Σὲ παρόμοια, σίγουρα, κατάστασις—ἂν καὶ, ὅχι σὲ παρόμοιο ἐξευτελισμὸ καὶ ἐξουθένωσις καὶ σὲ μικρότερη βέβαια κλίμακα—εἶχε, χωρὶς ἄλλο περιέλθει καὶ τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο. Καὶ τὰ δυτικὰ αὐτὰ θέματα τῆς Αὐτοκρατορίας, πρέπει βασικὰ νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψιν, ὅτι ἀνέκαθεν εἶχαν κρατήσῃ ἓνα εἶδος ἀποχωρισμοῦ καὶ ἀνεξαρτησίας ἀπὸ τὴν ἀπόμακρη κεντρικὴ ἐξουσία, μὲ τὴν ὁποία πολλὰς φορὰς διέκοπταν καὶ κάθε δεσμό· ἐρχόταν μάλιστα συχνὰ καὶ σὲ ἐμπόλεμη κατάστασις. Ἀπὸ κάποια λοιπὸν ἀποψη, θὰ πρέπει, τὰ θέματα αὐτά, νὰ τὰ θεωροῦμε ὡς αὐτοδύναμα καὶ αὐτάρκη κρατίδια· ἓνα εἶδος μικρῶν Αὐτοκρατοριῶν.

Ἀπὸ τὴ μιὰ λοιπόν, τὰ Ὁσμανικὰ στίφη πρὸ κυριαρχοῦσαν παντοδύναμα σὲ ὅλη τὴ Βαλκανικὴ. Ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ ἐξουθενωμένη καὶ ἐξευτελισμένη κεντρικὴ ἐξουσία. Οἱ Ἀλβανοὶ κατόπι φύλαρχοι, πού, εἴτε ἀκόμα Χριστιανοί, εἴτε ἔχοντας ἐξισλαμισθῇ, τὸ περιέσφιγγαν ἀποπνικτικά. Ἡ ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη περιοχὴ, προσκυνημένη καὶ συνθηκολογημένη μὲ τοὺς Τούρκους. Καὶ στὴ μέση ὅλου αὐτοῦ τοῦ χάους, ἓνα Κάστρο, ὀχυρὸ μὲν, ἀπομονωμένο ὅμως καὶ ἀποστερημένο ἀπὸ κάθε ἐξωκαστρικὴ κυριαρχία.

Ἡ Δεσποτεία τοῦ δυναμικοῦ Θωμᾶ τοῦ Πρελούμπου, συγ-

27.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 289.

28.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων σελ. 305 καὶ ἐπ. καὶ 314.

κράτησε κάπως καὶ γιὰ λίγο ἀκόμα καιρὸ τὴν κατάρρευση· ἀν καί, κι' αὐτὸ ἀκόμα, ἔγινε μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἀλλόθρησκων. Γιατί, οἱ σχέσεις τῶν γύρω ἀπὸ τὰ Γιάννινα ὀχυρωμένων τόπων καὶ κάστρων, μὲ τὸ Γιαννιώτικο, δὲν φαίνεται νὰ ἦταν καὶ τόσο φιλικές. Ἀντίθετα, θάλεγε κανένας πὼς ἡ Ἑπειρος, ἦταν διαιρεμένη σὲ πολλοὺς, μικρῆς ἢ μεγάλης ἑκτασης φεουδαρχικοὺς ὀργανισμοὺς, ποὺ ὑπόβλεπαν καὶ μάλιστα ἀντιμαχόταν ὁ ἓνας τὸν ἄλλο.

Στὰ 1380, ὁ Ἰσαήμ, ὁ ἐξισλαμισμένος αὐτὸς ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα Ἀλβανὸς φύλαρχος τῆς περιοχῆς Πωγωνιοῦ ὅπου εἶχε ἐγκαθιδρύσει τὸ φέουδὸ του, μὲ τὴ βοήθεια Τούρκικου στρατοῦ, ἀπὸ Τούρκους ποὺ τοὺς εἶχε σ' αὐτὸν παραχωρήσει ὁ Βαγιαζίτ, εἶχε στὰ 1380 γιὰ δεύτερη φορὰ κατεβῆ πρὸς τὰ νότια, προσκλημένος ἀπὸ τὸ Θωμᾶ, ποὺ εἶχε μ' αὐτὸν—εἶναι τοῦτο φανερό—συνάψει συμμαχικοὺς δεσμοὺς καὶ καταλαμβάνουν τὰ Κάστρα τῆς Ὀπᾶς καὶ τῆς Βελλᾶς, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ τὸ δυσπρόσιτο καὶ πολυάνθρωπο Ρεννίκο, ποὺ καὶ τὸ καταστρέφουν. Ὑστερα ὅμως ἀπ' αὐτό, οἱ Ζαγορίσιοι, πιθανότατα μαζῇ μὲ τοὺς γειτονικοὺς τοὺς καὶ σύμμαχους Ἀλβανοὺς Μαλακάσιους, ξεσηκώνονται ἐναντίον τοῦ Θωμᾶ, πολιορκοῦν τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο. κι' ἀναγκάζουν τὸ Δεσπότη του νὰ τοὺς δώσῃ χρήματα γιὰ νὰ ὀχυρώσουν τὰ—χωρὶς ἄλλο—Κάστρα—κι' αὐτὰ—τῆς Ἀρτσίστας, τῆς Δοβρᾶς καὶ τῶν Σουδενῶν, κλειδιὰ καὶ πύλες εἰσόδου στὸ Ζαγόρι. (29)

Στὰ 1385, ὁ Ἀλβανὸς φύλαρχος Σπάτας, (30) προτείνει στὸ Δεσπότη αὐτὸν τοῦ Κάστρου, συμμαχία, γιὰ νὰ χτυπήσουν ἐνωμένοι τοὺς πληθυνόμενους Ὀσμανλῆδες. Ὁ Θωμᾶς ὅμως, εἶχε προτιμήσει νὰ συμμαχήσῃ μὲ τοὺς τελευταίους, ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν φυλάρχων. Μετὰ δὲ τὴ δολοφονία του, ὁ καινούργιος Δεσπότης—Φράγκος τὴν καταγωγή—βρέθηκε, στὰ 1388, στὴν ἀναπότρεπτη ἀνάγκη, νὰ «προσκυνήσῃ» κι' αὐτὸς τὸ Βαγιαζίτ καὶ νὰ γίνῃ ὑποτελὴς του. (31) Οἱ προύχοντες τοῦ ἀριστοκρατικὰ κυβερνώμενου Κάστρου, τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἦταν κρᾶμα Ἑλλήνων Χριστιανῶν (Βυζαντινῶν κι' ἐπιτόπιων), Σέρβο - Ἀλβανῶν καὶ Λατίνων Φεουδαρχῶν. Ἀλλὰ καὶ τὰ γύρω Κάστρα, θὰ βρισκόταν,

29.—Δὲς I. Λ α μ π ρ ί δ η, Ζαγορησιακὰ 1870, σελ. 294 - 295, 1886 α', σελ. 23, 24, 25, 39, 54, β' σελ. 5. Κουρεντιακὰ σελ. 36 - 37.

30.—Δὲς Ἑπειρ. Χρονικὰ 1928, σελ. 21.

31.—Δὲς Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο υ ὅπου πρὸ πάντων σελ. 315.

—Τὸ κοινωνικὸ—πολιτικὸ φεουδαρχικὸ σύστημα, γεννήθηκε βασικὰ καὶ

σίγουρα, κι' αὐτά, στήν ἴδια μέ τὸ Γιαννιώτικο ἀπόγνωση καὶ

πῆρε ὅλη του τὴν ἀνάπτυξη, στὴ Δύση, ὅπου οἱ φεουδάρχες, λαϊκοὶ καὶ κληρὸς, ἀπόλυτοι σχεδὸν κύριοι, τόσο τῆς γῆς ὅσο καὶ τῶν δουλευτᾶδων τῆς, εἶχαν ἀντικαταστήσει σιγά-σιγὰ τὴν κεντρικὴ (βασιλική) ἐξουσία, ἔχοντας κομματιάσει τὸ Κράτος, σὲ πάμπολλα, μικρὰ καὶ μεγάλα κρατίδια, ποὺ οἱ ἐξουσιαστὲς τους, ἀποτελοῦσαν κράτος ἐν κράτει. Ὁ ἀφέντης, κυρίαρχος, ὁ μικρὸς ἢ μεγάλος φεουδάρχης, στήν περὶ ὁποῖα κυριαρχεῖ, εἶναι ἓνας μικρὸς βασιλεὺς· ἀρκεῖ μονάχα νὰ σέβεται τὰ δικαιώματα τοῦ ἐπικυρίαρχου ποὺ εἶναι πρὸ πάντων ἀπ' αὐτόν. Ἔτσι, σχηματίζεται μιὰ πυραμίδα, μὲ βάση τοὺς δουλευτᾶδες τῆς γῆς, ἀπάνω τους, τοὺς μικροὺς καὶ μεγάλους χωροδεσπότες καὶ στήν κορυφή, τὸν ἀνώτατο ἐπικυρίαρχο, τὸ βασιλεῖ, ποὺ ἡ ἐξουσία του, συχνότατα, εἶναι ἀδόνημη καὶ σκιάδης. Οἱ δοῦκες, οἱ μαρκήσιοι, οἱ κόμητες, οἱ βαρῶνοι, εἶναι οἱ οὐσιαστικοὶ κυθερνῆτες κι' ἐξουσιαστὲς τῶν δουκάτων, τῶν μαρκιζάτων, τῶν κομητειῶν καὶ τῶν βαρονειῶν, κι' ἔχουν γύρω τους μιὰ αὐλή, κατὰ τὸ πρότυπο τῆς αὐλῆς τοῦ ἀνώτατου κυρίαρχου. Ὅλες αὐτὲς οἱ σχέσεις βασιζοῦνται ἀπάνω σὲ δικαιώματα καὶ ὑποχρεώσεις ποὺ ἔχει ὁ κάθε φεουδαρχικὸς ἄρχοντας, ἀπέναντι τόσο τοῦ ἐπικυρίαρχου ἀφεντικοῦ του, ὅσο καὶ τῶν ὑποτελῶν του, σὲ ὅλη τὴν κλίμακα τῆς φεουδαρχικῆς ἱεραρχίας.

Σὲ γενικότατες γραμμές, οἱ ἄρχοντες, παρέχουν προστασία στοὺς δουλευτᾶδες τῆς γῆς—ποὺ συνήθως μένουν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τῶν πύργων καὶ τῶν κάστρων τῶν χωροδεσποτῶν—σὲ περιπτώσεις ληστειῶν, ἐπιδρομῶν, πολέμων κ.λ.π. οἱ δὲ δεῦτεροι (οἱ ὑποτελεῖς), δουλεύουν τὴ γῆς, τρέφουν τοὺς φεουδάρχες καὶ στρατεύονται ἀπ' αὐτοὺς σὲ περίπτωσι ἐπιστρατειῶν καὶ πολέμων, στοὺς ὁποίους οἱ κυρίαρχοι εἶναι ὑποχρεωμένοι νὰ πάρουν μέρος, γιὰ νὰ βοηθήσουν τὸ δικὸν τους ἐπικυρίαρχο. Κοινωνικά, ὅλοι οὗτοι οἱ ἀφεντάδες, εἶναι οἱ εὐγενεῖς, ὁ κληρὸς, οἱ πολεμιστὲς· οἱ δὲ δουλευτᾶδες, εἶναι οἱ βιλάνοι, οἱ χυδαῖοι, οἱ ἀγροῖκοι. Παρόμοια περίπου πολυτικοκοινωνικὴ κατάστασις ἐπικρατοῦσε καὶ στὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ὅχι μονάχα στοὺς 140 καὶ 150 αἰῶνες, ἀλλὰ κι' ἀργότερα: οἱ φεουδάρχες, ἔγιναν τιμαριοῦχοι, χωροδεσπότες, τσιφλικοῦχοι· οἱ μικρότεροι ἀπ' αὐτοὺς λεγόταν σπαῖδες, ἢ ζαῖμηςδες. Οἱ χωρικοὶ τῆς ὑπαύθρου, ἦταν οἱ ὑποτελεῖς τους, οἱ ραγιαδες. Πολλὲς φορές, οἱ ὑποτελεῖς τῶν φεουδαρχῶν, ἐπαναστατοῦσαν ἐναντίον τους· ὅμως οἱ ἀνταρσίες τους πνιγόταν στὸ αἷμα: αὐτοί, ἦταν ἄοπλοι· κι' οἱ ἀφεντάδες τους, εἶχαν τᾶρματα καὶ τὰ κάστρα. Συχνὰ οἱ ὑποτελεῖς, ἦταν συνασπισμένοι σὲ κοινότητες, γιὰ νὰ προασπίζον ἀποτελεσματικώτερα τὰ δικαιώματά τους. Ἡ ὑποτελεία, εἶχε καὶ τὸ τυπικὸ της: τὸ «προσκύνημα». Ἐκεῖνος ποὺ «προσκυνοῦσε» ζητώντας προστασία καὶ προνομιακὴ θέση, γονάτιζε ἄοπλος μπροστὰ στὸ μέλλοντα ἀφέντη του, ἔβαζε τὰ χέρια του, ἐνωμένα, μέσα στὰ χέρια τοῦ ἐπικυρίαρχου καὶ δήλωνε ἐπίσημα ὅτι εἶναι «ἄνθρωπός» του. Ὁ ἐπικυρίαρχος τότε, τὸν ἀνασήκωνε, τὸν φιλοῦσε στὸ στήμα, κι' ἀφοῦ ὁ ὑποτελής, ὀρθὸς πιά, ἔδινε τὸν ὄρκον ἐπίστεως, τοῦ ἔδινε ἓνα ἀντικείμενο, ποὺ ἦταν τὸ σύμβολο τοῦ τιμάρριου, τοῦ «φέουδου» ποὺ δημιουργοῦσαν ἀντίμισά τους. Κατόπι, ἀκολουθοῦσε τὸ δείξιμα τῆς γῆς ποὺ ἀφηνόταν στὸν καινούργιο ὑποτελῆ, ὁ ὁποῖος δήλωνε ὅτι τὴν ἔπαρνε ἀπὸ τὸν ἐπικυρίαρχο (δὲς στὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια τοῦ Ἑγκυκλοπαιδικοῦ Λεξικοῦ καὶ τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας τοῦ Ἑ λ ε υ θ ε ρ ο υ δ ᾱ κ η καὶ τῆς Ἱστορίας Ζιενερδάλ ντε Πέπλ τοῦ Λ α ρ ο ὕ ς).

στον ίδιο θά υπέκυψαν ζυγό.—Σὲ ἄρθρο π.χ. τοῦ 'Α γ γ. Γ. Π ρ ο κ ο π ί ο υ, δημοσιευμένο στὸ φύλλο τῆς 7ης Μάρτη 1954 τῆς 'Αθηναϊκῆς Ἐφημερίδας «Καθημερινή», διαβάζουμε ὅτι στὰ μὲν 1380, οἱ 'Αλβανοί, εἶχαν καταλάβει καὶ τὴν Καστοριά· στὰ δὲ 1385, οἱ Τοῦρκοι, ποὺ τῆς ἄφησαν διοικητικὴ καὶ πνευματικὴ αὐτονομία.

Καὶ θὰ μπορούσε κανένας τώρα νὰ διερωτηθῇ, γιατί, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάντια αὐτὴ τῆς ἀπόλυτης ἔκλυσης καὶ τοῦ δεινοῦ ἐξευτελισμοῦ, οἱ 'Οσμανλήδες, δὲ διέλυσαν ἀπὸ τότε τὴ Βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία καὶ στὶς κατακτητικὰς τους ἐξορμήσεις, δὲν κατέλυσαν ἀμέσως τὶς γενικὰς καὶ τοπικὰς ἐξουσίες, ἀλλὰ περιορίζονταν—γιὰ ὅσους τοῦλάχιστο παραδιδόταν χωρὶς ἔνοπλη ἀντίσταση—σὲ κατάλυση, μόνον τῆς κυριαρχίας καὶ σὲ μορφὰς σχεδὸν ἀνεξάρτητης ὑποτελείας;

'Ο λόγος εἶναι πῶς, καὶ οἱ Τούρκικες ἀκόμα ἡγεμονίες τῆς 'Ασίας καὶ τῆς Βαλκανικῆς, στὶς ἀρχὰς καὶ τὰ μέσα τῆς ἑκατονταετηρίδας αὐτῆς, ὥσπου νὰ ἐπικρατήσῃ μία τους—ἡ 'Οσμανικὴ—ὀριστικὰ, ἀντιμαχόμενοι καὶ αὐτὲς ἢ μιὰ τὴν ἄλλη. 'Αλλὰ καὶ ἂν ἀκόμα ὁμονοοῦσαν, οἱ Τοῦρκοι, λιγώτεροι ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς, δύσκολα θὰ μπορούσαν νὰ κατανικήσουν τὶς—ἡνωμένες πάντως—δυνάμεις τῶν τελευταίων. 'Αλλὰ καὶ γιατί, πίσω ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς, ἦταν ἡ Δυτικὴ Εὐρώπη, ποὺ ἦταν ἐνδεχόμενο νὰ κινηθῇ, γιὰ νὰ προστατεύσῃ ὁμόθρησκούς της ποὺ κινδύνευαν, ἢ—καὶ ἴσως αὐτὸ νὰ ἦταν καὶ περισσότερο—μὲ τὸ πρόσχημα τῆς προστασίας τους, νὰ πολεμήσῃ ἐναντίον τῶν ἀλλόθρησκων, γιὰ τὴν κληρονομία τῆς πλούσιας λείας. Καὶ τὸ πῶς πολὺ, οἱ Τοῦρκοι, τὴν ἐποχὴ ἐκείνη, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ ἀργότερα, ἦταν καὶ ἔμειναν ἔντονα πολεμιστὲς καί, οὔτε δυνάμεις, οὔτε καὶ καιρὸ εἶχαν, νὰ κυβερνήσουν τοὺς κατακτώμενους.

Πράξη λοιπὸν ὀξύτατης πολιτικῆς σύνεσης ὑπαγόρευσε, στὸ ἀπὸ τὰ πολυποῖχλα ἐκείνα Τούρκικα Κράτη 'Οσμανικὸ—ποὺ ἀργότερα ὁργανώθηκε, ἐπεκτάθηκε καὶ ἐδραιώθηκε ἀπὸ τὸν 'Ορχάν καὶ τοὺς διαδόχους του, Μουράτ καὶ Βαγιαζίτ (Γιλντιρίμ)—τὴ στάση ποὺ αὐτὸ κράτησε ἀπέναντι τοῦ κατακτώμενου Χριστιανικοῦ στοιχείου. 'Ολοκληρωτικὴ ἀπὸ τὴ μιὰ καταστροφὴ, γὰρ ἀνθιστάμενου, εὐρύτατη ὅμως ἀπὸ τὴν ἄλλη ἀνεξαρτησία, στοὺς ἐκούσια ὑποτασσόμενους καὶ συνθηκολογοῦντες. Ἐξέχουσες θέσεις καὶ μεγαλόπρεπες ἠθικὰς καὶ ὕλικὰς ἀμοιβὰς στοὺς ἐ-

ξισλαμιζόμενους, προνομιακή, πολιτειακή και άλλης μορφῆς αὐτοδιοίκηση στὰ ἐκκλησιαστικά (τὰ Μοναστήρια π.χ. τοῦ Χρονικοῦ τῆς Δρυοπίδος) καὶ πολιτικά Κάστρα καὶ Φέουδα ποὺ ὑποτασσόταν χωρὶς ἀντίσταση.

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, καὶ ὠργανωμένες διοικήσεις ἄφηνε πίσω του ὁ κατακτητής, καὶ φόρους ὑποτέλειας, χωρὶς ἀπασχόλησή του, καρπονόταν· ἀλλὰ καὶ μὲ στρατιωτικὲς δυνάμεις, ἀπὸ τοὺς ἀκούσιους ἐνισχυόταν συμμάχους, ποὺ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἀφηνόταν μὲ τὴν ἐντύπωση μιᾶς ἀπλῆς μονάχα ἀλλαγῆς ἐπικυρίαρχου. Ταῦτόχρονα δέ, σταματοῦσε στὴ γέννησή της, κάθε ἐξέγερση τῆς Χριστιανικῆς Δύσης, ποὺ ἀφορμὴ ἢ πρόσχημα θὰ εἶχε τὸ βίαιο ἐξισλαμισμό καὶ τὴν καταπίεση.

Τὴν ἴδια πολιτικὴ ἀκολούθησαν, καὶ γιὰ πολὺ μάλιστα χρονικὸ διάστημα, οἱ Τοῦρκοι, καὶ στὴν Ἡπειρο, τὴν τόσο μακρυσμένη ἀπὸ τὴν κεντρικὴ ἐξουσία, καὶ τόσο κοντινὴ πρὸς τὴν Εὐρωπαϊκὴ Δύση· καὶ μιὰ μικρὴ, ὅμως ἀδρὴ εἰκόνα της, μᾶς δίνουν τὰ προμνημονευόμενα Χρονικά Τσαραπλανῶν, Δρυοπίδας, Δέλβινου, σὲ συνδυασμὸ καὶ μέ τὸ Ἡπειρώτικο Χρονικὸ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1611.

Τὴν προνομιακὴ αὐτὴ κατάσταση, τὴ διαπιστώνει κι' ὁ Ἀραβαντινός, γράφοντας στὴ Χρονογραφία του ὅτι «...ἐν τῇ κατακτήσει τῆς Ἡπείρου, ἡ Τουρκικὴ Κυβέρνησις ἐδείχθη λίαν ἐπικερδὴς...» Κι' αὐτὸ δέ, σίγουρα, πάλι ἀπὸ φρόνηση.

Ἡ Ἡπειρος, ἦταν τὸ προγεφύρωμα γιὰ τίς, ἀπὸ τὴ γειτονικὴ Ἱταλικὴ Χερσόνησο, ἐξορμήσεις τῆς Δύσης πρὸς τὸ Βυζάντιο καὶ τὴν Ἀνατολή, καὶ μιὰ ἀπὸ τίς πύλες εἰσόδου πρὸς τὴ Θεσσαλία καὶ τὴν Πελοπόννησο· κι' ἦταν συνεπῶς ἐπιβαλλόμενο, νὰ ἐπικρατῇ σ' αὐτὴν κατάσταση, ποὺ νὰ δίνη, ὅσο τὸ δυνατό λιγότερες ἀφορμὲς γιὰ διεισδύσεις κι' ἐπεμβάσεις, καὶ νὰ ἀναπληρώνῃ μὲ μορφὴ αὐτοδιοίκησης τὴν ἀπὸ τὴν ἀπόσταση ἐλάττωση ἐπιβολῆς τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας. Αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι ἐκεῖνο ποὺ κράτησε κι' ἀργότερα, ἐπὶ διακόσια περίπου χρόνια, τὴν —ἀλλοιῶς παράδοξη—ἀνεξαρτησία τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου· καὶ χρειάστηκε τὸ πρόσχημα τοῦ 1611, γιὰ νὰ τὴν καταλύσουν βίαια κι' ὀριστικά.

Χαρακτηριστικὸ αὐτῆς τῆς ἀτμόσφαιρας, στὴν Ἡπειρο, εἶναι ὅτι, παρ' ὅλα αὐτὰ—ἢ ἴσως γι' αὐτὰ—τὰ περισσότερα σχεδὸν ἐπαναστατικὰ κινήματα τοῦ σκλάβου Χριστιανισμοῦ, στίς Ἡπειρώτικες παραλιακὲς ζῶνες ὠργανώθηκαν, καὶ σὲ ὑποσχέ-

σεις στήν Ἡπειρο ἀποβάσεων, τῆς ὑποκινήτριας Δύσης στηριζόταν.

Μιά ἀπὸ τὶς συνέπειες τῆς ὑποτέλειας τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου, ἦταν ἡ (πρώτη) ἐγκατάσταση τῶν Τούρκων στὰ Γιάννινα. Κι' ἰδρύνονται τότε ἐκεῖ, ὁ Τεκὲς Γαζῆ Βρενός καὶ τὸ Μπαϊρακλῆ (μετξίτ τότε, ἀργότερα) Τζαμί, παρὰ τοὺς ἐξωκάστριους Ναοὺς Ἀη - Τριάδας (στοῦ Λεμβιδιώτη), καὶ Ἀη - Μηνᾶ. (32)

Ἐπιπρόσθετα στὰ ὅσα γιὰ τὰ δύο αὐτὰ Τούρκικα ἰδρύματα σημειώσαμε στήν «Ἡπειρ. Ἔστια» τοῦ Φλεβάρη τοῦ 1953, καὶ πρὸς ὅσα ἄλλα πιδ κάτω θὰ ἀναφέρουμε, προσθέτουμε ἐδῶ, ὅτι κι' ὁ Ἀραβαντινός, γιὰ μὲν τὸν Τεκέ, γράφει ρητὰ (33) ὅτι τὸν καθίδρυσε, ἀρχικά, ὁ (Γαζῆ) Χατζῆ Βρενόζης, γιὰ δὲ τὸ Μπαϊρακλῆ Τζαμί, (34) ὅτι κτίσθηκε, ἀρχικά, κατὰ τὰ τέλη τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδας, (κατὰ τὴν ὁποία ἄκμαζε ὁ κτίτοράς του, Βαγιαζίτ, ὁ χι ὁ μ ω ς ὁ Β', ἀλλὰ ὁ Α'). (35)

Στὸ σημεῖο αὐτό, (καὶ μὲ βάση τὴν Ἱστορία τῆς Ἡπείρου τοῦ Κ. Μέρκου), κάνουμε προχωρώντας καὶ μιὰ συντομώτατη, καὶ σὲ ἀδρότατες γραμμὲς ἀνασκόπηση τῶν ἱστορικῶν τοῦ Κάστρου ἀπὸ τὰ 1388 ἵσαμε τὰ 1430.

Στὰ 1389, ὁ Βαγιαζίτ, βοηθώντας τὸν ὑποτελῆ του Ἰζά-

32.—Δὲς Ι. Λαμπρίδη, Περιγραφὴ Ἰωαννίνων σελ. 77

33.—Δὲς Ἀραβαντινό, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου, Β' σελ.

34.—Δὲς Ἀραβαντινό, ὅπου στήν ὑποσ. 33, σελ. 245.

35.—Ἡ γνώμη ποῦ, ἀπὸ πολὺν τώρα καιρό, ἔχουμε διατυπώσει, ὅτι οἱ πρῶτοι Τούρκοι ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Γιάννινα, ἦταν ὀλιγαριθμώτατοι (οἱ 18 ἀξιωματοῦχοι ἢ οἱ εὐάριθμοι ἄλλοι τῶν Χρονικῶν) καὶ μάλιστα Τουρκομάνοι, στηρίζεται στὰ ἀπὸ τὸν Παπαρορηγόπουλο (1887, Τομ. Ε' σελ. 238) ἱστορούμενα, ὅτι οἱ Τούρκοι, ἐκατὰ τὰς πρώτας τῆς κατακτήσεως ἑκατονταετηρίδας, ἐπεχείρησαν ἐνίοτε μεταναστεύσεις τινάς, Τουρκικῶν, Τουρκομανικῶν, Ταταρικῶν καὶ Ἀραβικῶν φυλῶν ἐξ Ἀσίας εἰς Εὐρώπην. Κοντὰ στὰ τέλη τῆς ΙΔ' ἑκατονταετηρίδας, ὁ Βαγιαζίτ (ὁ Γκιλντιρίμ), μεταβίβασε στὴ Βαλκανικὴ Τουρκομανίαν, ποὺ οἱ ἀποικίες τους ὅμως, ἦταν πάντοτε ἐσφόδρα εὐάριθμοι, γράφει ὁ Παπαρορηγόπουλος, σχετικὰ μὲ τὸν ὑπόλοιπο εὐρωπαϊκὸ πληθυσμὸ καὶ ποὺ τοὺς διέκρινε ἀτίθασο καὶ δυσήνιο πνεῦμα, μὲ ληστρικὰς συνήθειες· σὲ τέτοιο δὲ βαθμὸ, ποὺ ἦταν ἐπικίνδυνοι, καὶ στήν Ὀσμανικὴ ἀκόμα τῆς Μ. Ἀσίας κυριαρχία. Γιὰ παρόμοιους συνοικισμοὺς. κάνει λόγο κι' ὁ Ἀβράμ Βαπαρορίδης, στὸ βιβλίον του, Βιογραφικὴ Ἱστο-

δὲς παραρτήματα

ουλο, στέλνει στο Γιαννιώτικο-Κάστρο στρατιωτικές επικουρίες και λύνεται έτσι ή από τον Άλβανό φύλαρχο Γιάννη Σπάτα πολιορκία του. Στα 1399 όμως, άλλος πάλι Άλβανός, ο λήσταρχος Γκιώνης, κατατροπώνει σε μάχη τον Ίζαούλο, και τον αιχμαλωτίζει.

Στα 1400, ο Βαγιαζίτ, πολιορκεί για δεύτερη φορά την Κων)πολη· εμφανίζεται όμως στο προσκήνιο της ιστορίας, ο Ταμερλάνος με τους Τάταρους του, και στα 1402, ο Βαγιαζίτ, νικείται κατά κράτος. Τότε είναι που οι Όσμανλῆδες κινδύνεψαν να διαλυθούν, και ως έθνος ακόμα. Ή Σαλονίκη—και τα Γιάν-

ρία των Σουλτάνων, (γ' έκδοση Κων)πολη, 1894) Τόμ. Α' σελ. 31 και επ. αλλά τελευταία και ο Τούρκος ιστορικός Ό μ έ ρ Λ ο υ φ τ ῆ Μ π α ρ κ ά ν, σε εργασία του δημοσιευμένη, στη γαλλικά συντασσόμενη Έπιθεώρηση της Σχολῆς Οικονομικῶν σπουδῶν τοῦ Πανεπιστημίου της Κων)πολης, (δες πληρέστερα διβλιογραφικά στοιχεία, στην έη. ύποσ. 36), εφρέια περίληψη της οποίας έδωσε στο φύλλο της 15ης Ν)δρίου 1953 της Ἀθηναϊκῆς Ἑφημερίδας «Καθημερινή», ο Ἄ. Ἄ. Π ά λ λ η ς. Ἡ εργασία αὐτή, με βάση τὰ ἀρχεῖα της Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ἀναφέρεται ειδικὰ στο θέμα τοῦ ἐποικισμού τῶν εὐρωπαϊκῶν ἐδαφῶν, που είχαν κατακτηθῆ ἀπὸ τοὺς Ὀθωμανοὺς κατὰ τοὺς ΙΔ', ΙΕ' καὶ ΙΣΤ' αἰῶνες, τὸν ἴσολο ὁ Μ π α ρ κ ά ν, ὀνομάζει «Ἐκτοπισμὸ πληθυσμῶν» γιατί ἦταν ἀναγκαστικός. Νομαδικὲς φυλές, Γιουρούακδων, Τατάρηδων καὶ Τουρκομάνων, μεταφερόταν συνοδεῖα, ἀπὸ τὴ Μ. Ἀσία σὴν Ἑὐρώπη. Κατὰ τὰ πρῶτα ἐπίσης στάδια, ἔπαιξαν σημαντικὸ ρόλο καὶ τὰ διάφορα δερβησιὰ τάγματα, που ἦταν στρατιωτικὰ ὀργανωμένα καὶ γεμάτα θρησκευτικὸ ἐνθουσιασμό.—Ἀπ' αὐτοὺς λοιπὸν καὶ τὸ Τουρκοπάλαικο, ἀλλὰ κι' ὁ Τεκές τοῦ Γαζῆ Βρενῶζ, τὸ Μπαϊρακλῆ Τζαμί, οἱ ἀρπαγές Χριστιανῶν παρθένων καὶ τὰ παρελόμενα. Οἱ Τουρκογιαννιώτες, ἀμολογοῦσαν κι' οἱ ἱδιοὶ, χωρὶς καμμιὰ δυσκολία, ὅτι οἱ περισσότεροὶ τους, προερχόταν ἀπὸ ἐξισλαμισμένους Ἑπειρώτες· κι' ὅτι ἐλάχιστες—οἱ ὑπόλοιπες—καθαρὰ Τούρκικες οἰκογένειές τους, καταγόταν ἀπὸ τὸ βαθὺ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας, τὴν Καρὰ Τουρκιά. Ἀντίστοιχη παράδοση καταχωρίζεται καὶ ἀπὸ τὸ Σπ. Μ ο υ σ ε λ ί μ η, (δες ἐπόμενη ὑποσ. 36), σὲ ἀνέκδοτὴ του, Ἱστορία τῆς Παραμυθιάς. «Οἱ Ὀθωμανοί, γράφει, τῆς Παραμυθιάς, ὅλοι τους, ἦσαν ἐξισλαμισμένοι Ἀρβανίτες Χριστιανοὶ Τσιάμηδες, καὶ σχηματίζαν φάρες. Μόνον δύο οἰκογένειες Τούρκικες, εἶχαν ἔλθει καὶ ἐγκατασταθῆ, ἐκ τῶν ὁποίων μία εἶναι τῶν Μπουλατάντων, ἀπὸ τὴν Ἀραβία». Ἀπὸ τὸ ἀρθρο τοῦ Ξ. Σ ι δ ε ρ ί δ η («Ἡπ. Χρονικὰ» 1928, σελ. 258), ξέροισι ἐπίσης ὅτι, μέλη τῆς ἐξισλαμισθείσης οἰκογενείας τῶν Βραναῖδων, ἤμαζον εἰς τὴν αὐτὴν τῶν Καρασῆ-Ὀγλοῦ τῆς Μ. Ἀσίας· οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὸν Π α π α ρ ρ η γ ὀ π ο υ λ ο (Τόμ. 5, σελ. 242), ἀναφέρονται ὡς Τουρκομάνοι δυνάστες τῆς περιοχῆς τῆς ἀρχαίας Μυσίας. Ἀπὸ τὴν πληροφορία αὐτή, δημοσηγορεῖται καὶ ἐνδείξει, ὅτι ὁ Γαζῆ Ἑδρενῶζ, πιθανότατα, εἶχε καὶ δεσμοὺς μετὰ τῆς Τουρκομανικῆς αὐτῆς φυλῆς.

νινα, χωρὶς ἄλλο—σπεύδουν ν' αποτινάξουν τὸ ζυγὸ τῆς ὑποτέλειας.

Στὰ 1403 πεθαίνει ὁ 'Ιζάουλος. Κι' οἱ 'Αλβανοὶ, ἀνενόχλητοι πλέον κι' ἀπερίσπαστοι ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καταλαμβάνουν τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο.

Ἐμφανίζεται τώρα στὴν Ἑπειρώτικη ἱστορία, ὁ Κάρολος Τόκος, ποὺ μὲ τὴ βοήθεια τῶν ντόπιων ἀρματολῶν, κατορθώνει νὰ καθάρῃ τὸν τόπο ἀπὸ τὴν 'Αλβανικὴ μάστιγα. Οἱ 'Οσμανλῆδες ὅμως, στὸ μεταξύ, ἀνασυντάσσονται καὶ στὰ 1411 εἰσβάλλουν πάλι στὴν Ἑπειρο, ἀλλὰ προσκρούουν στὴ σθεναρὴ ἀντίσταση τοῦ Κάρουλου. Παρ' αὐτό, οἱ ἐπιθέσεις τοὺς ἐξακολουθοῦν καὶ τὰ στίφη τοῦ Μουράτ τοῦ Β', συνεχίζουν ἀκατάπαυστα τὶς ἀπόπειρές τους νὰ εἰσβάλουν στὰ Ἑπειρώτικα ἐδάφη.

Στὰ 1430 πεθαίνει κι' ὁ Κάρολος. Ἡ διαμάχη ποὺ ἀκολούθησε τῶν κληρονόμων του, δίνει στοὺς Τούρκους ἀφορμὴ γιὰ ἐπέμβαση, κι' ἐπέρχεται τότε—μὲ τὴ βοήθεια καὶ τῶν ἐξωκαστριῶν—ἡ ὀριστικὴ συνθηκολόγηση τῆς Φεουδαρχίας τοῦ Κάστρου.

Οἱ Ζαγορίσιοι, ὅπως κι' ἄλλοῦ εἶπαμε, μαζὴ καὶ μὲ ἀντίστοιχες ἀμυντικὰς ὁργανώσεις τῆς Καρίτσας καὶ ἄλλων χωριῶν τῶν Κουρέντων, καθὼς ἔμαθαν, στὰ (1430) τὸ πλησίασμα τοῦ Σινὰν Πασιᾶ, βγῆκαν σὲ προϋπάντησή του καὶ τὸν προσκύνησαν: Τὰ Κάστρα τῆς περιοχῆς τῶν Γιαννίνων, κι' οἱ ὀχυρὲς τῆς τοποθεσίης, ἀπερχομένηντο σφόδρα, γράφει δ Λ α μ π ρ ῖ δ η ς, τοὺς φεουδάρχες τοῦ Γιαννιώτικου, γιὰ τὴν περιφρονητικὴ ἀπέναντί τους διαγωγή καὶ τὴν ἄθλια, πρὸς τοὺς χωρικοὺς γενικά, συμπεριφορὰ τους, ποὺ προλείαναν, κατὰ ὄχι ἀσήμαντο ποσοστό, τὴν κατὰκτηση τῆς γῶρας ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Γιὰ ἀντάλλαγμα αὐτῆς τῆς βοήθειάς τους, ὁ Σινὰν Πασιᾶς, τοὺς παρεχώρησε τὴν ὅποια ζήτησαν αὐτοὶ πλήρη αὐτοτέλεια, κι' ἀπαλλαγὴ ἀπὸ κάθε φόρο, ἀκόμα κι' ἀπὸ τὸν κεφαλαιό· ἡ μοναδικὴ ἀπέναντι τοῦ κατακτητῆ ὑποχρέωσή τους, ἦταν ὀρισμένος κάθε χρόνος ἀριθμὸς τους—στὰ 1690, οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ ἀνέβαιναν σὲ 822 γιὰ τὸ Ζαγόρι καὶ 233 γιὰ τὴν Καρίτσα—νὰ κατατάσσονται, στὰ γνωστὰ ἀπὸ τὰ 1362 Τάγματα τῶν Βοϊνίκ, γιὰ βοηθητικὰς ὅμως, ὅπως ἀπομνημονεύεται, ὑπηρεσίης, καὶ εἰδικότερα, γιὰ ἱπποκόμοι. Οἱ Βοϊνίκ αὐτοὶ τοῦ Ζαγοριῶ, διαπιστώνεται ὅτι ἤξεραν γραφὴν κι' ἀνάγνωσιν· ἔφευγαν δὲ ὁμαδικὰ ἀπὸ τὰ χω-

ριά τους, με ἀναπεπταμένες καὶ προπορευόμενες σημαῖες καὶ με τραγούδια. (36)

Οἱ Τοῦρκοι, συνοικίζονται ἀρχικά, γύρω, ὅπως εἴπαμε, ἀπὸ τὴν, ἀργότερα ὀνομασμένη Καλουτσιασμέ· καὶ σιγὰ - σιγὰ, καθὼς ἀπὸ διαρκῶς μετακινουμένους πολεμιστές, μεταβάλλονται σὲ

36.—Δὲς I. Λαμπρίδη, Ζαγορισιακά α', σελ. 22, 46 β', σελ. 5 καὶ ἐπ., 11, 14, Κουρεντιακά, σελ. 38, 39, Μαλακασιακά α', σελ. 38, 39 40 β' σελ. 30, 33, 35. - Γὰ τὰ Τάγματα τῶν Βοϊνάκ, δὲς καὶ Γ. Μίλλερ, 'Ιστορία τῆς Βουλγαρίας, σὲ μετάφραση Λ. Καλβόκορο ἐ ση 1921(;) σελ. 58 καὶ 67. - 'Απὸ τὰ 1690, ἔπαυσε πᾶς ὁ θεσμὸς τῶν Βοϊνίκων δὲς τὸ Ζαγόρι καὶ ἀνταλλάχθηκε μὲ ἐτήσια καταβολὴ 80.000 ἄσπρων (26.650 παράδων, πὺν κάνουν 666 γρόσια· 6 χρυσὲς λίρες, μὲ τὴν τότε ἀγοραστικὴν τὸν ἀξία). 'Απὸ τὰ ἴδια χρόνια, ἀρχισε τὸ Ζαγόρι νὰ καταβάλλῃ καὶ αὐτὸ τοὺς ἰδίους ὅπως καὶ οἱ ἄλλες περιοχὲς φόρους. 'Απὸ τὸ 1680 ὁμως, μαζὶ μὲ τοὺς Κουρεντιῶτες, ἦταν συμπηγμένο σὲ ἔλδος 'Ομοσπονδιακῆς—ὅπως χαρακτηρίζεται—προνομιακῆς ὁργάνωσης, πὺν βάσταξε ἴσαμε τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνα· (δὲς γι' αὐτὸ 'Ι. Λαμπρίδη, Ζαγορισιακά, 1870, σελ. 129. Ζαγορισιακά 1886 α', σελ. 43 - 45, 46, β', σελ. 5, 19 - 21. Κουρεντιακά, σελ. 40).—Νὰ, καὶ τὶ γράφει γὰ τὰ Τάγματα Βοϊνάκ, ὁ Γ. Μίλλερ (ὅπου πὺν πάνω σελ. 67: «...ἐμνημονεύσαμεν ἤδη τοὺς πολεμιστὰς ἐκείνους, Βοϊνάκ—οἱτινες ἔθεσαν τὰ ξίφη των εἰς τὴν διάθεσιν τῶν Τούρκων, ἐπὶ τῷ ὅρῳ τῆς ἀπαλλαγῆς των ἀπὸ φορολογίας καὶ φεουδαρχικῶν βαρῶν. 'Ολόκληροὶ Κοινότητες, σχηματίζουσαι προνομιοῦχον τάξιν, εὐρίσκοντο οὕτω ζῶσαι πλησίον τῶν δυστυχῶν Χριστιανῶν οἱτινες (ὅσοι) κατ' ἀντίθεσιν, δὲν ἐπεθύμουν νὰ μάχωνται ὑπὲρ τοῦ 'Ισλάμ. 'Ο Βοϊνίκ, διεκρίνετο ἐκ τῶν ποικιλοχρόμων ἐνδυμάτων, ἐκ τοῦ πολεμικοῦ ὅφους καὶ τῆς εὐτυχοῦς του μορφῆς. Οὐδεμίαν οὕτος ἐλάμβανε πληρωμὴν, ἀλλὰ τοῦτο ἦτο προτιμώτερον· διότι οὔτε ἡ πληρωμὴ δὲν ἠδύνατο νὰ καθυστερηθῇ, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου τὰ θετικὰ κέρδη ἦσαν μέγιστα». Παρέχουμε πληρέστερα βιογραφικὰ στοιχεῖα, γὰ τὶς ἐργασίαι τοῦ 'Ομέρ Λουφτῆ Μπαρκὰν καὶ τοῦ Σπ. Μουσελίμη. Δὲς ὑπ. 35. 'Η ἐργασία τοῦ πρώτου ἀπ' αὐτοῦς, γαλλικὰ συνταγμένη, δημοσιεύτηκε στὸ τεῦχος 'Οκτώβρη 1949 - 'Ιουλίου 1950, Νο 1 - 4, τῆς Ρεβὺντε λὰ Φακιουλτέ ντὲ Σιάνς 'Εκονομικ ντὲ λ' Ουνιβερσιτέ ντ' 'Ισταμπούλ, σελ. 66 καὶ ἐπ. 'Η δὲ Μονογραφία περὶ τῆς Παραμυθιάς τοῦ δεύτερου, δημοσιεύτηκε, σὲ ἐβδομαδιαῖα σημειώματα, ἀπὸ 22 Φλεβάρη 1954 καὶ καθεξῆς, στήν ἐφημ. τῆς Παραμυθιάς «Θεσπρωτικὸν Βῆμα». 'Η παράδοση πὺν μνημονεῖσαμε στήν ὑπ' ἀριθ. 35 ὑποσημείωσή μας, ἀναφέρεται στὸ ἀπὸ 29 - 2 - 1954 σημείωμα αὐτῆς τῆς Μονογραφίας· συμπληρώνεται δὲ μὲ τὴν πληροφορίαν ὅτι «ἀπὸ τοὺς λοιποὺς Τούρκους τῆς ἄλλης Τσαμουριάς, περιφερείας Γκρόμπας - Μαξαρακιάς - Μαργαριτίου - Πάργας, ξένοι ἄποικοι, εἶχαν ἔλθει μόνον τρεῖς οἰκογένειαι: μιὰ τοῦ Γκουσνιάρη, πὺν ἐγκαταστάθηκε στὸ Μαργαρίτι, μιὰ τοῦ Τσαπάρη πὺν ἐγκαταστάθηκε στὸ 'Αλιγοράτι (Καταβόθοα), διότι δὲν τὴν ἄφησε ὁ Γκουσνιάρης νὰ ἐγκατασταθῇ στὸ Μαργαρίτι καὶ τρίτη τοῦ Βεῆς - Πλαταριά, πὺν ἐγκαταστάθηκε στὸ χωριὸ Πλαταριά καὶ πὺν, διὰ τῆς βίας ἐξισλάμισε ὅλα τὰ γύρω χωριά».

μόνιμους κάτοικους τῶν περιοχῶν πού κατοικοῦσαν, ἕνα τους μέρος, κατὰ τὸ 1480, ἐπεκτάθηκε πρὸς τὶς περιοχὰς τοῦ ἀρχαιότερου Ὀθωμανικοῦ Νεκροταφείου, (37) ὅπου ἱδρυσαν καὶ δεύτερο Μετζίτ, τὸ λεγόμενον Ναμαζγκιάχ.

Ἡ πληροφορία αὐτὴ τοῦ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, εἶναι σύμφωνη καὶ πρὸς ἀντίστοιχη παράδοση τῶν Τουρκογιαννιωτῶν, πού τὴν περίσωσε ὁ Γ. Β λ α χ λ ε ί δ η ς. (38) «...πρὸ αὐτῶν δὲ (τῶν Τζιαμιῶν Σιεμσιεδδὶν ἢ Σιερῇ, καὶ Λιάμ Μετζίτ, ἱδρυμένων περὶ τὸ Ἑγείρας 966, δικό μας 1594), ὑπῆρχε, γράφει ἐκεῖ, τὸ τέμενος Ναμάζ Γκιάχ, τὸ ἀρχαιότατον κατὰ γενικὴν ὁμολογίαν τῶν Τούρκων, μετὰ τριῶν νεκροταφείων...».

Τότε πιθανότατα οἱ Τοῦρκοι κατέλαβαν καὶ τὸν ἐκεῖ Ναὸ τῆς Μονῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλεῖ ἡ ἐνθύμηση τοῦ 1584.

στ'.-1584 ἢ 1484;

Σ ΤΟ σημεῖο τώρα αὐτό, πρέπει νὰ δώσουμε ὀριστικὴ μορφή, στὸ συλλογισμό πού ἔχει τάση νὰ μετατοπίσῃ τὸ χρόνο τῆς ἀνεύρεσης τῆς Εἰκόνας Ἑλεούσας, ἑκατὸ χρόνια, πρὶν ἀπ' αὐτὸν πού ἀναφέρεται, στὴν—ὅπως τὴ διάβασε ὁ Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α ς—ἐνθύμηση τῶν λειτουργικῶν βιβλίων τοῦ Ἀη - Παντελεήμονα τοῦ Νησιοῦ.

Ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὁ ς, στὴ Χρονογραφία του, (1) χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία βρέθηκε ἡ εἰκόνα, καθορίζει, ὅχι τὸ 1584 ἀλλὰ—ὀρθότερα, κατὰ τὴ γνώμη μας—τὸ 1484· φαίνεται, ἀληθινά, καὶ πῶς ἀπίθανο, εἰκόνα πού ἀρτήθηκε ἀπὸ Ναὸ πού καταλήφθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἐξακριβωμένα σχεδόν, στὰ 1480, νὰ μείνῃ κρυμμένη περισσότερον ἀπὸ ἑκατὸ χρόνια. Ἱστορικὰ, φαίνεται πὺ παραδεκτό, αὐτὸ νὰ ἔχῃ κρατήσῃ μόνο τέσσερα.

Εἶναι ἄλλως τε πιθανό, ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὁ ς, τὴν πληροφορία του γιὰ τὴν Εἰκόνα τῆς Ἑλεούσας, νὰ τὴν ἔχῃ ἀπὸ τὴν

37.—Δὲς ὅπου στὴν ὑποσ. 33, σελ. 242.

38.—Δὲς Ἑ'Ηπειρ. Χρονικά 1929, Ἑ'Εφτάμηνες, σελ. 269, ὑποσ. 1.

1.—Β' σελ. 221.

ἴδια ὅπως κι' ὁ Ἀθηνάγορας πηγὴ κι' ὅτι κατὰ τὸ μεσοδιάστημα, τὸ Ψαλτῆρι στὸ ὁποῖο ἡ ἐνθύμησις αὐτὴ ἦταν καταχωρημένη, νὰ εἶχε ὑποστῇ ἀπὸ τὴ συνεχιζόμενη χρήση, φθορές, ποὺ νὰ εἶχαν κάνει, περισσότερο δυσανάγνωστη τὴν παλαιὰ ἐκείνη χειρόγραφη σημείωση, καὶ συνεπῶς, πρὸ πιθανῆ μιᾶ ἐσφαλμένη ἀνάγνωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἑκατοντάδων.

Τὸ περιστατικὸ ὅτι ἡ μεταφορὰ τῆς Εἰκόνας αὐτῆς ἀπὸ τὸ Ναὸ τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς στὸν Ἀγιο - Νικόλαο Γκιουμάτων, ἀναφέρεται ἀπὸ τὴν ἴδια ἐνθύμησις, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι, ἡ πρώτη ἱστορικὴ εἰδησις γιὰ τὴν οἰκογένεια τῶν Γγιόνμα, χρονολογεῖται, ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα, (2) δὲν ἐμποδίζει τὴν πιθανοφάνεια τῆς ἐκδοχῆς ποὺ ὑποστηρίξαμε.

Βασικά, δὲν ξέρουμε ἀκριβῶς, πότε τάχα νὰ ἔχη ἀρχικὰ χτιστῇ ὁ Ναὸς αὐτὸς τοῦ Νησιοῦ, ποὺ ὅμως, δὲν ἀποκλείεται νὰ εἶναι ἀρχαιότατος, ὅπως κατοπινὰ θὰ ἀναπτύξουμε. (3) Ἐπειτα, εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι οἱ Γγιόνμα ἢ Γκιουμάτες ἐμφανίζονται ἱστορικὰ καὶ εἰδικότερα, στὰ Ἀρχεῖα Βενετίας στὰ 1556. Τίποτε ὅμως δὲν ἐμποδίζει νὰ δεχτοῦμε ὑφιστάμενη στὰ Γιάννινα—τόπο καταγωγῆς της—τὴν οἰκογένεια αὐτὴ, πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν πρὶν πάντων ἐποχὴ, καὶ κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ τὴ μ' αὐτοὺς ὁμωνυμία τοῦ Ναοῦ τοῦ Νησιοῦ, ποὺ μπορεῖ νὰ εἶχαν ἀπὸ παλιὰ εὐεργετήσει. Ἀπὸ τὰ 1484 ἴσαμε τὰ 1556, δὲ μεσολαβοῦν παρὰ μονάχα 70 περίπου χρόνια.

Δὲ θεωροῦμε ἐπίσης ὡς πολὺ παρακινδυνευμένο τὸ συσχετισμὸ τῆς εὕρεσις τῆς εἰκόνας τῆς Ἑλεούσας, μὲ τὴν κατὰ τὴν Ἰδια σχεδὸν ἐποχὴ (1485) εὕρεσις μιᾶς ἄλλης ὀνομαστῆς καὶ θαυματουργῆς εἰκόνας τῆς Παναγίας τῆς Χρυσοβίτσας (4) (Μετσόβου), ποὺ φέρεται σὰν ἔργο τοῦ Ἀπόστολου Λουκᾶ, καὶ πού, ὕστερα ἀπὸ σειρὰ θαυμαστῶν μετατοπίσεών της, ἀπὸ τὴν ἀρχικὴ Μονὴ τῶν Στρυγανιωῶν, τῆς Τριωνίδας, στὶς Μονές—κατὰ σειρὰ—Κανάλιας, Βαράλαμ, καὶ Βουτσᾶς, ἐμφανίστηκε τελικὰ σὲ μιὰ ποιμενίδα, στοὺς δρυμοὺς τῆς ἀργότερα Χρυσοβίτσας· καὶ μετὰ τῆς, κατὰ θεία ἐκεῖ ἀποκάλυψις ἀνεύ-

2.—Δὲς Κ. Μέρτζιου, Τὸ ἐν Βενετίᾳ Ἡπειρ. Ἀρχεῖον,, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 92 καὶ ἐπ., 244 καὶ ἐπ.

3.—Δὲς πρὸ κάτω στὴν «Ἐνθύμησις 1630», στὰ κεφάλαια τὰ σχετικὰ μὲ τὰ Μοναστήρια τοῦ Ναοῦ τῶν Γιαννίνων.

4.—Γι' αὐτὴ εἰδικότερα, δὲς Δ. Σαλαμάγκα, ἡ Κυρά Κουσοδίτσα, Γιάννινα 1956.

ρεσή της, τῆς ἔχτισαν τὴν ὑπάρχουσα καὶ σήμερα ἀκόμα τελικὴ Μονή της.

Στὴ σκληρὴ ἐκείνη γιὰ τὸ γένος καὶ τὴ θρησκεία ἐποχὴ, οἱ μετατοπίσεις παρόμοιων ἀντικείμενων τῆς λατρείς τοῦ ὑπόδουλου, ὑποκρύπτουν καὶ ὑποδηλώνουν κατατρεγμούς καὶ κινδύνους, ἀνάγκες παρηγοριᾶς, τόνωσης καὶ συγκρατεμοῦ. Οἱ ἴδιες αἰτίες, δημιουργοῦν τὶς ἴδιες ἢ ἀνάλογες καταστάσεις, καὶ ἴδιες ἢ ἀνάλογες χρειάζονται ἀντιδράσεις.

Ἡ Παναγία, εἶναι τόσο ἀνθρώπινα πονετική, τόσο παρηγορήτρια!

Τελικά, μ' ὅλα ταῦτα, δὲν ἀποκλείουμε ἀπόλυτα καὶ τὴν ἐκδοχή, ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς Ἑλεούσας, εἶχεν ἀποκαλυφτῇ στὰ 1584, ὅπως διάβασε ὁ Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α ς. Μήπως ὁμως δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἄγνωστο καὶ πότε ἀκριβῶς γράφτηκε ἡ ἐνθύμησις ἐκείνη, μιὰ πού δὲν ξέρουμε, οὔτε καὶ ποιᾶς ἀκόμα χρονολογίας ἦταν ἡ ἐκδοσις τοῦ Ψαλτήριου, ὅπου αὐτὴ βρέθηκε γραμμένη; γιὰ τὸν ἀπλούστατο λόγο ὅτι, ἐκεῖνοι μὲν πού τὴν ἀντέγραψαν, δὲ φρόντισαν—ἂν βέβαια καὶ ἐφ' ὅσον σωζόταν τὰ σχετικὰ φύλλα ἐκείνου τοῦ ἔντυπου—νά μᾶς τὴ μεταδώσουν, σήμερα δὲ δὲν ὑπάρχουν οὔτε αὐτὰ τὰ φύλλα, οὔτε καὶ τὰ ὅμοια τῆς ἐνθύμησης.

Ἡ Ἑλεούσα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς, ἀνήκει χωρὶς ἄλλο στὴ σειρὰ ἐκείνη τῶν εἰκόνων τῆς Παναγίας, πού ἔχουν μείνει διάσημες στὰ ἱστορικὰ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ νεώτερου Χριστιανισμοῦ. Εἴτε στὸν καιρὸ τῆς Εἰκονομαχίας, εἴτε ἀργότερα στοὺς καιροὺς τῶν κατατρεγμῶν τοῦ Ἰσλάμ, πολλὲς θαυματουργές Εἰκόνες τῆς Παναγίας, τῆς Ὑπέρμαχου αὐτῆς Στρατηγοῦ τῆς Χριστιανοσύνης, ἀχειροποίητες ἢ μὴ, ἢ Χρυσοροϊάτισσα π.χ. τῆς Κύπρου, ἢ Χρυσοσπηλιώτισσα, ἢ Χρυσοποδαρίτισσα τῆς Πελοποννήσου, ἢ Ἀχειροποίητη τῆς Χρυσόπορτας τοῦ Βυζάντιου, ἢ Χρυσοβίτσα τοῦ Μετσόβου, (4) καὶ ἄλλες ἀκόμα καὶ ἄλλες, φεύγουν ἀπὸ τὸν—ἂν εἶναι συγχωρητέα ἢ μεταφορὰ—γενέθλιό τους τόπο, καί, εἴτε πλέοντας στὴ θάλασσα, εἴτε κατ' ἄλλο θαυμαστό τρόπο, μετατοπίζονται καὶ ταξιδεύουν· καὶ κατόπι, ἐμφανίζονται, σὲ παρθένες ποιμενίδες, σὲ μοναχοὺς ἢ καλόγριες· καὶ ξαναβρίσκονται, μέσα σὲ δρυμοὺς καὶ σ' ἐρημιές, κοντὰ σὲ πηγές καὶ νερόχαρους τόπους, σὲ παληὰ παρεκκλήσια καὶ ἀπάνου σὲ μεγάλα δέντρα.

4.—Γι' αὐτὴ εἰδικώτερα, δὲς Δ. Σ α λ α μ ά γ α, Ἡ Κυρὰ ἡ Κοινοβίτσα, Γιάννινα 1956.

Ἡ Μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς τῶν Γιαννίνων πού κυρίαρχη μέσα της θέση εἶχεν ἡ Παναγία ἡ Ἐλεούσα ἡ θαυματουργή, πρέπει νὰ ἦταν —αὐτὸ φαίνεται καθαρὰ—μιὰ ἀπὸ τὶς σημαντικώτερες τῆς περιοχῆς. Ὅταν στὰ 1480 καταλήφτηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους τὸ Μοναστήρι, ποὺς ξέρει, μὲ ποιὺς κινδύνους, καὶ μὲ πόση τόλμη πάρθηκε κρυφὰ ἡ εἰκόνα ἀπὸ τὸ Ναό, κρατήθηκε μυστικὰ φυλαγμένη, καὶ κατόπι, ἐν κρυπτῷ καὶ παραβύσῳ, ἐναποτέθηκε στὸ ἀπόμακρο κι' ἀσκητικὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Νικόλαου τοῦ Μεθόδιου τοῦ Νησιοῦ.

Ἐγκαταλείποντας ἔτσι γιὰ πάντα τὴν περίβλεπτη κορυφὴ τοῦ Γιαννιώτικου ἐκείνου λόφου, παραδόθηκε καὶ πάλι στὴ λατρεία τῶν πιστῶν πού καταδιωγμένοι καὶ στερημένοι ἀπὸ τὴν παλιὰ τους δόξα, ἰκέτευαν, ἀπόμακρα τώρα καὶ κρυφὰ κι' αὐτοί, τὴ Στρατηγὸ Παρθένο, νὰ ἐλεήσῃ, νὰ περισώσῃ καὶ νὰ ξαναδοξάσῃ τὴν Ὁρθόδοξο Χριστιανοσύνη.

Μετὰ τὴν Ἀϊ - Τριάδα, τῆς Λειβαδιώτης, καὶ τὸν Ἀη - Μηνᾶ, τοῦ Τουρκοπάλουκου, ἡ Ἀῖα - Παρασκευὴ μὲ τὴν εἰκόνα τῆς Ἐλεούσας, εἶναι πιθανότατα ἡ τρίτη κατὰ σειρὰ Χριστιανικὴ Ἐκκλησία πού καταλύεται ἀπὸ τὸ διαρκῶς ἐπεκτεινόμενο καὶ πληθυνόμενο Γιαννιώτικο Ἰσλάμ.

Κι' ὅσο πλήθαιναν, τόσο καὶ ἀπλωνόταν—σὲ ξεχωριστοὺς δῶμος πάντοτε συνοικισμοὺς—οἱ Τοῦρκοι. Στὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα, σημειώνεται ἡ ἴδρυση τῶν Τζαμιῶν Μεμέτ Ἀγᾶ, (ὅπου τώρα τὰ Δημοτικὰ λουτρά), Σιεμσιεντίν, (παρὰ τὸ Ρουμανικὸ Σχολεῖο), Μπαχράμ Πασιᾶ ἀργότερα Λιάμ, (ὅπου τὸ Κέντρο Ἀλσος), —καὶ τῶν δύο, γύρω στὰ 1559— καὶ Τσιεκούρ, (ὅπου τὰ Στρατιωτικὰ λουτρά), παρὰ τοὺς Χριστιανικοὺς Ναοὺς—τὰ δύο τελευταῖα—τοῦ Ἀη - Γιάννη τοῦ Θεολόγου καὶ τοῦ Ἀη - Στέφανου (5)

Μᾶς ἄς ξαναγυρίσουμε τώρα στὰ στενότερα ἱστορικὰ μας.

Ἡ χρονολογία λοιπὸν 1584 (τὸ ὀρθότερο 1484) τῆς ἐνθύμησης, ἀναφέρεται, ὅχι στὸν καιρὸ τῆς κατάληψης τῆς Μονῆς, κατὰ τὸν ὅποιο (ὅταν) κρυφὰ πάρθηκε καὶ διασώθηκε ἡ εἰκόνα, ἀλλὰ στὴ χρονιά κατὰ τὴν ὁποία αὐτὴ βρέθηκε.

Στὰ 1484 (ἢ 1584) δηλ., συνέβηκε τοῦτο μόνο: ἡ καλόγρια Παρθενία ἡ μοναχὴ, ἡ γνωστὴ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ γιὰ τὴ θεο-

5.—Δὲς I. Λ α μ π ρ ί δ η, Περιγραφὴ Ἰωαννίνων, σελ. 77 καὶ 78.

σέβειά της, δραματίστηκε ἢ ἐνυπνιάστηκε τὸ μέρος ὅπου εἶχεν ἀποκρυβῇ ἡ εἰκόνα, ὅταν πάρθηκε ἀπὸ τοὺς Τούρκους ἡ Μονή. Ἡ καὶ ἀπλούστερα: Τὴν παρουσίασε καὶ τὴ φανέρωσε, καὶ ταυτόχρονα, μεταβίβασε τὴ θεία θέληση, νὰ μεταφερθῇ αὐτὴ στὸ ἀπὸ τότε ἀκόμα ὀνομαζόμενο Μοναστῆρι τοῦ Ἁγίου Νικόλα Γκουμάτων.(6)

Γιὰ τὸ Μοναστῆρι αὐτό, θὰ μιλήσουμε περισσότερο στὰ σχετικά μὲ τὴν ἐνθύμηση τοῦ 1630.

6.—Ἀναγκαιότατο, νομίζουμε, νὰ προσθέσουμε ἐδῶ ὅτι, στὴν ἐπιγραφή τὴ χαραγμένη στὴν ἀσημένια ἐπένδυση τῆς εἰκόνας (δὲς Ἀ. Ξιγγόπουλου, Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων, στὰ εἴηται. Χρονικά 1926, σελ. 144), δὲν ἀναφέρεται χρονολογία ἀνεύρεσής της, (δι' ἀποκαλύψεως, ὑπὸ τινος μοναχῆς). Θὰ ἦταν πολὺ ἐνδιαφέρον νὰ διαπιστώναμε, ἂν κάτω ἀπὸ τὴν ἐπένδυση, ὑπάρχει καμμιὰ ἄλλη ἐπιγραφή ποὺ νὰ μᾶς κατατόπιζε ὀριστικὰ πάνω στὸ θέμα αὐτό.

Β'. Η ΕΝΘΥΜΗΣΗ ΤΟΥ 1597

α'.—'Ο 'Αρχιστράτηγος Μιχαήλ καὶ ἡ Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων

Ο ΤΑΣΟΣ 'Αθ. Γ ρ ι τ σ ό π ο υ λ ο ς γράφοντας στήν «'Ηπειρ. 'Εστία» τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1953 γιά τὸ Μητροπολίτη τῶν Γιαννίνων Ν ε ό φ υ τ ο, ἀναδημοσιεύει ἐκεῖ καὶ μιὰ ἐνθύμησι, κατὰ τὴν ὁποία:

«'Ετους (ε) ζρε ἐπάρθη ἡ μητρόπολις τῶν 'Ιωαννίνων ὑπὸ σινδρομῆς τοῦ τρισκατάρτου Μουσταφᾶ τζοιαγου-σοι καὶ τὸ αὐτὸν ἔτον ἔστησε (;) μοναρεὶ καὶ διὰ πρεσβει-ῶν τῶν παμμεγίστων ταξιαρχῶν, ἐκρεμίστηκε καὶ ἐσυν-τρίφτηκε εἰς λεπτὰ μέρη καὶ ἀρχιερατεύοντος τοῦ Παν-ιερωτάτου μητροπολίτου κυρίου Νεοφοίτου τοῦ κατὰ κό-σμον Στέφανος καὶ ἐβ(ά)λθηκε, ὁ κυρ Ματθῆος ὁ Κληνο-βίτης καὶ ἔγινε ποιμὴν τοῦ Οἴκουμενικοῦ θρόνου».

Τὴν ἐνθύμησι αὕτη, τὴν εἶχε γιά πρώτη φορὰ δημοσιεύσει ὁ Δ. Σ ά ρ ρ ο ς, στὸ Δελτίο τῆς 'Ιστορικῆς καὶ 'Εθνολογι-κῆς 'Εταιρείας,(1) τὴν ἀναδημοσίευσε δὲ ὁ ἴδιος,(2) καὶ ὁ 'Α-θ η ν α γ ό ρ α ς,(3) στὰ «'Ηπειρ. Χρονικά». Ὅπως ὁ αὐτὸς Δ. Σ ά ρ ρ ο ς πληροφορεῖ,(4) τὴν ἐνθύμησι αὕτη, τὴν εἶχε ὁ ἴδιος ἀντιγράψει χωρὶς νὰ κρατήσῃ τίς ἀνορθογραφίες τῆς (ἐκτὸς ἀπὸ τρεῖς λέξεις), στὰ 1894, ἀπὸ ἔντυπο Τριῶδι τῆς Μο-

1.—(Τόμος Ε', 1900) σελ. 568 (= Σπ. Λ ά μ π ρ ο υ, «Ν. 'Ελληνο-μνήμων», τ. Ζ' (1911), (σελ. 183). δὲς ἐπίσης Δ. Σ ά ρ ρ ο υ, Μαξί-μου Πελοποννησίου, Λόγος Στηλιτευτικός, στὰ «'Ηπειρ. Χρονικά» 1928, σελ. 183, καὶ τοῦ αὐτοῦ, 'Ηπειρωτικαὶ 'Ενθυμήσεις, στὸ αὐτὸ πε-ριοδικὸ 1937, σελ. 106.

2.—Στὰ «'Ηπειρ. Χρονικά», ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνω.

3.—1928, σελ. 26, καὶ 1929, σελ. 11.

4.—«'Ηπειρ. Χρονικά», 1937, σελ. 107.

νῆς Ἀγ. Νικόλαου Ἰωαννίνων (τῆς τῶν Φιλανθρωπικῶν, προσδιορίζει ὁ Ἀ θ η ν α γ ό ρ α ς, τῆς σήμερα λεγόμενης τοῦ Σπανοῦ, στὸ Νησι τῶν Γιαννίνων), τὸ ὁποῖο (Τριῶδι, ἀπόκειται (1937), στὴ Μονὴ Ρογκοβοῦ (τοῦ Ζαγοριοῦ).

Σχολιάζοντας ἐκεῖ ὁ Δ. Σ ά ρ ρ ο ς, τὸ περιεχόμενο τῆς ἐνθύμησης, παρατηρεῖ ὅτι, γιὰ «πρώτη (ἀπ' αὐτὴ) μαθαίνουμε φορὰ ὅτι, ἡ ἐν τῷ Φρουρίῳ Ἰωαννίνων, ἐπ' ὀνόματι τῶν πολιούχων Ταξιαρχῶν Μητρόπολις τῶν Γιαννίνων, κατελήφθη ὑπὸ τῶν Τούρκων, πρὸ τῆς στάσεως τοῦ Διονυσίου, τῆς γενομένης τῷ 1611», καὶ ὅχι ὕστερα ἀπ' αὐτὴ, ὅπως κοινὰ πιστεύεται. Ἐπειτα, προσθέτει, μαθαίνουμε τὸ ὄνομα τοῦ Μητροπολίτου Ἰωαννίνων κατὰ τὸ ἔτος 1597..., καὶ τὸ ἐπώνυμο Κλεινοβίτης, τοῦ δυὸ φορὲς πατριαρχεύσαντος ἐπιφανοῦς Πατριάρχου Μ α τ θ α ί ο υ τοῦ Β.΄

Ἀναδημοσιεύοντας τὴν ἐνθύμηση αὐτὴ ὁ Τ ά σ ο ς Γ ρ ι τ σ ό π ο υ λ ο ς, προσθέτει ὅτι, ὁ Ματθαῖος, ἐπατριάρχευσεν ὀλίγας ἡμέρας μόνον, πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 1595, ἐπανῆλθεν δὲ τὸ δεύτερον ἐξ Ἀγίου Ὁρους εἰς τὸν Οἰκουμενικὸν Θρόνον, τὴν ἀνοιξιν τοῦ 1598» καὶ παρατηρεῖ ὅτι, ἡ ἐνθύμηση ἐκείνη «δὲν ἀναφέρεται βεβαίως, εἰς τὴν δευτέραν Πατριαρχεῖαν, οὔτε φαίνεται πιθανὸ νὰ ἐγράφη, δυὸ ὀλόκληρα χρόνια μετὰ τὴν ἔξωσιν (1595) τοῦ Ματθαίου ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο, νομίζομεν, προσθέτει, ὅτι, τὸ ἔτος ε.ζ.ρ.ε. 7105 ἀπὸ κτίσεως κόσμου ἀναγνωσθέν, πρὸς 1597 δὲ σωτήριον ἀντιστοιχοῦν, εἶναι ὑποπτον. Ἴσως εἶναι—ἐκφράζει ἐκεῖ τὴ γνώμη—κακὴ ἀνάγνωσις χρονολογίας ἀπὸ Χριστοῦ αφε=1595, ἡ ὁποία συμφωνεῖ καὶ πρὸς τὸ δεύτερον μέρος τῆς ἐνθυμήσεως, καὶ δὲν ἀφήνει ἀκάλυπτον ὀλόκληρον διετίαν». Σέ ὑποσημείωσίν του δέ, ὑποβάλλει ὅτι, τὸ πρόβλημα αὐτό, θὰ μπορούσε νὰ τὸ λύσῃ «μὴ νέα ἐξέτασις τῆς ἐνθυμήσεως». Σὲ ἄλλῃ του, ἐπίσης, ὑποσημείωσις, ὁ Τ. Γ ρ., ἰσχυρίζεται ὅτι, δὲν εἶναι ἀκριβὲς αὐτὸ ποὺ γράφει ὁ Δ. Σ ά ρ ρ ο ς, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση αὐτὴ, «παραδίδεται στὴν ἱστορίαν, τὸ κατὰ κόσμον ὄνομα καὶ ἐπώνυμον τοῦ Πατριάρχου Ματθαίου. Ἀλλ' οὐδέτερον τούτων συμβαίνει, προσθέτει. Τὸ δὲ σημειούμενον Κλεινοβίτης, εἶναι ὄνομα δηλοῦν, ὅτι ὁ Ματθαῖος, κατήγετο ἐκ τοῦ Θεσσαλικοῦ Κλεινοβοῦ».

Στὶς παρατηρήσεις αὐτὲς τοῦ Τ. Γ ρ., καθὼς καὶ γενικὰ στὸ περιεχόμενο τῆς ἐνθύμησης αὐτῆς, ἔχει ὁ ὑποφαινόμενος νὰ προσθέσῃ καὶ μερικὰς δικὰς του.

Βασικά, έχουμε νὰ παρατηρήσουμε ὅτι, ὁ Δ. Σ ἄ ρ ρ ο ς, ὄχι ὀρθῶς δὲν ἀντέγραψε τὴν ἐνθύμηση αὐτή, ἀκριβῶς ὅπως ἦ-
ταν γραμμένη, μὲ ὅλες τῆς τὶς ἀνορθογραφίες. Τότε μόνο θὰ
εἶχαμε μπροστὰ μας γιὰ ἔρευνα τὸ ἀκριβές τῆς κείμενο, ἀντὶς τὸ
σημερινό, ποὺ εἶναι μιά, κατὰ κάποιον τρόπο μετάφραση τοῦ πρω-
τότυπου.

Κατόπι, ὅτι κανένας ἀπ' ὅσους μέχρι σήμερα ἀσχολήθηκαν
μὲ τὴν ἐνθύμηση αὐτή, δὲν ἔκανε λόγο γιὰ τὸ μέσα σὲ παρενθέ-
σεις ἀρχικὸ τῆς χρονολογίας γράμμα ε, ποὺ ἔτσι, καθὼς προη-
γεῖται, τὴν κάνει ἀκατανόητη. Τὸ γράμμα ε, ὡς μονάδα μὲν,
ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ 5· ὡς χιλιάδα ὅμως, ἀντιστοιχεῖ μὲ τὸ 5.000.
Ἄν τώρα τὸ ε ἐκεῖνο λογαριασθεῖ ὡς στοιχεῖο αὐτῆς τῆς хро-
νολογίας (ε ζ ρ ε), τὴν κάνει δυσκολοἀνάγνωστη: γιὰ τὸ ἐπὶ-
μενὸ του γράμμα ζ, στὴ θέση ποὺ βρίσκεται, ἀντιστοιχεῖ κι' αὐ-
τὸ μὲ χιλιάδες (7.000).

Τὸ ἀδιέξοδο, πιθανότατα, αὐτό, εἶναι ἐκεῖνο ποὺ πίεσε τὸν
Τ. Γ ρ. νὰ ἐκφέρῃ τὴ γνώμη, ὅτι, ἡ ἡμερομηνία ἐκείνη—ποὺ
αὐτὸς τὴ θεωρεῖ τετραψήφια—διαβάστηκε ἀπὸ τὸ Δ. Σ ἄ ρ ρ ο
λανθασμένα, κι' ὅτι εἶναι κακὴ, ἀπὸ τὸν τελευταῖο, ἀνάγνωση
τοῦ α φ κ ε.

Ἡ σκέψη ὅμως αὐτὴ τοῦ Τ. Γ ρ., εἶναι κατὰ τὴ γνώμη μας
ἀπαράδεκτη.

Δὲν μπορούμε ποτὲ νὰ σκεφθοῦμε, ὅτι ὁ Δ. Σ ἄ ρ ρ ο ς,
διάβασε σφαλερὰ, τρία, κατὰ συνέχεια, γράμματα, χωρὶς κἄν
νὰ σημειώσῃ κατὰ τὴ δημοσίευση τῆς ἐνθύμησης, ὅτι εἶχε ἐνδοι-
ασμοὺς γιὰ τὸ ὀρθὸ τους διάβασμα. Εἶναι δύσκολο, τὸ ζ νὰ συγ-
χιστῇ μὲ τὸ φ, κι' ἀκόμα δυσκολώτερο, τὸ ρ μὲ τὸ κ. Ἐμεῖς, θε-
ωροῦμε πιθανότερο, τὸ ἀρχικὸ ἐκεῖνο ε, νὰ ἦταν ὁ ὑπότονος ('),
ποὺ μεταβάλλει τὸ ζ, σὲ ἀριθμὸ χιλιάδας, καὶ ὅτι ὁ Δ. Σ ἄ ρ-
ρ ο ς, παίρνοντάς τον γιὰ γράμμα, καὶ μὴ κατανοώντας τὸ ἀκρι-
βῶς, τὸν ἀντέγραψε ὡς ε ἀμφιβάλλοντας ὅμως, τὸ ἔβαλε μέσα
σὲ παρενθέσεις, πού, σίγουρα, δὲν πρέπει νὰ βρίσκονται στὸ
ἀρχικὸ κείμενο· κι' αὐτό, γιὰ νὰ ὑποβάλῃ στὸν ἀναγνώστη μιὰν
ἀχρήστευσή του.

Ἐπάρχει ὅμως καὶ μιὰ πιθανότητα, τὸ ἀρχικὸ ἐκεῖνο ε τῆς
ὑπὸ κρίση χρονολογίας, νὰ εἶναι συνηθιζόμενη τότε ἀπότμηση
τῆς λέξης ἔ τ ο υ ς. Σὲ μιὰ ἐπιγραφή τοῦ παλίου Ναοῦ τοῦ
Ἁγίου Νικόλαου στ(οῦ)ς Ὁρ(ου)ς, κοντὰ στὸ Ν τ ρ ῖ σ κ ο,
(ποὺ ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Κ. Π α π α γ ε ω ρ γ ῖ ο υ στὴν

ἐργασία του, «Ἐκεῖ στὸ Δρισκο», Ἀθήνα 1946, σελ. 25), ὑπάρχει μιὰ παρόμοια σύντμηση στὴ χρονολογία της, ποὺ σημειώνεται ἐκεῖ, ἔψιλον ζήτα κόππα ἄλφα, δηλ. ξ(τους) 7091=1533. Καὶ εἶναι μὲν ἀλήθεια ὅτι, στὴν ὑπὸ μελέτη ἐνθύμηση τοῦ 1597 προτάσσεται τῆς χρονολογίας ποὺ περιέχει καὶ τὸ ε, καὶ ἡ λέξη ἔ-τ ο υ ς δὲ μπορεῖ ὁμως ν' ἀποκλεισθῇ ἀπόλυτα καὶ μιὰ ἐπανάληψη τῆς σύντμησης ε=ἔτους, ἂν αὐτό, ὅπως σκεπτόμαστε, ἦταν γὰρ τὸ συνηθιζόμενο τὴν ἐποχὴ ἐκείνη.

Ὅπως κι' ἂν εἶναι, τὸ προτασσόμενο ἐκεῖνο καὶ μάλιστα θαλμένο μέσα σὲ παρενθέσεις ε, δὲ μπορεῖ ν' ἀποτελῇ στοιχεῖο τῆς ὑπὸ κρίση χρονολογίας.

Αὐτοῦ τοῦ εἵδους ἡ χρονολόγηση, ἀριθμεῖ, ὅπως εἶναι γνωστό, ἀπὸ κτίσης κόσμου. Γιὰ νὰ τὴν ἀναγάγουμε στὴν ἀντίστοιχη ἀπὸ τὴ Γέννηση τοῦ Χριστοῦ χρονολογία, θὰ πρέπει, κάθε φορά, νὰ ἀφαιροῦμε ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ ποὺ μᾶς δίνει, χρόνους 5508 ἢ 5509, (ἀναλόγως τοῦ ἂν, τὸ ἀριθμούμενο περιστατικό, ἀναφέρεται στοὺς πρώτους ὀχτὼ μῆνες τῆς χρονιάς, ἢ στοὺς τελευταίους τέσσερις). (5)

Στὴν προκειμένη ὁμως περίπτωσι, δὲν ἀναφέρεται, ἡμερολογιακὰ προσδιορισμένη μέσα στὴ χρονιά αὐτὴ ἐποχὴ, κατὰ τὴν ὁποία νὰ ἔχουν γίνει τὰ χρονολογούμενα περιστατικά· καὶ συνεπῶς. ἀγνοοῦμε ἂν τὸ ξ ρ ε τῆς ἐνθύμησης, ἀντιστοιχεῖ μὲ 1597 ἢ μὲ 1596. (6)

Μπαίνοντας τώρα στὴν οὐσιαστικὴν ἐρευνά-τῆς ἐνθύμησης αὐτῆς, πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλο, καὶ γιὰ ν' ἀποφύγουμε περιπλοκὰς

5.—Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, δὲς Δ. Ε. Ε ὕ α γ γ ε λ ί δ η, ἡ Παναγία τῶν Χαλκέων, Θεσσαλονίκη 1954, σελ. 92 ὑποσ. 7.

6.—Ἄν ἡ χρονολογία αὐτὴ ἦταν ὑπολογισμένη μὲ τὴν Ἀλεξανδρινὴν χρονολόγηση, τότε, γιὰ νὰ βροῦμε τὴν ἀντίστοιχη δική μας, θάπρεπε ν' ἀφαιρέσουμε 5493 ἢ 5494, ποὺ θὰ μᾶς ἔδινε 1612 ἢ 1611. Σὲ παρόμοια περίπτωσι, τὸ πάριμο τῆς μητρόπολης τῶν Γιαννίνων, θὰ ἦταν—κατὰ ἢ μετὰ τὴν Ἐπανάστασι τοῦ Σκυλόσοφου—ἱστορικά, ἀπόλυτα δικαιολογημένο. Θὰ εἴχαμε μάλιστα τότε καὶ μιὰ πιθανοφανέστερη ἐξήγηση τῆς λέξης Μητρόπολη, ποὺ ἴσως γιὰ τὸν ἐξωχαστρινὸ ἐνθυμησιογράφον νὰ σφμαίνε τὸ Κάστρο τῆς Ἡπειρώτικης Πρωτεύουσας, ποὺ καταλήφθηκε τότε ἀπὸ τοὺς Τούρκους. Οὕτε καὶ θὰ ἦταν ἡ μόνη φορὰ ποὺ ἕνας μιναρὲς, καὶ εἰδικότερα τοῦ Τζαμιοῦ τοῦ Ἀρσλάν Πασσᾶ, θὰ κορμινιζόταν ἀπὸ νεραυνό. Στὴν προκειμένη ὁμως περίπτωσι, δ ὑπολογισμὸς τοῦ ἐνθυμησιογράφου, εἶναι χωρὶς ἄλλο βυζαντινός, μιὰ ποὺ στὴν ἐνθύμησιν του ἀναφέρει περιστατικά, ποὺ εἶναι ἀπ' ἄλλου ἐξακριβωμένο ὅτι συντελεστήσαν πρὶν ἀπὸ τὸ 1600.

μέ τὰ κύρια θέματα τοῦ σημειώματος, προσθέτουμε ὅτι, ὁ χρόνος τῆς δεύτερης Πατριαρχείας τοῦ Μ α τ θ α ί ο υ, προσδιορίζεται χρονολογικὰ κατὰ τρόπο πού δὲν ἐπιτρέπει ἀμφισβητήσεις, ἀπὸ ἔγγραφο τῆς 30 Ἀπριλίου 1598 τοῦ Ἑνετοῦ στὴν Πόλη πρεσβευτή, «πρὸς τὸν Γαληνότατον Δόγην» ἀπευθυνόμενο, (7) ὅπου ὁ Ματθαῖος, ἀναφέρεται, ὅχι ὡς ἐξ Ἀγ. Ὅρους προερχόμενος, ἀλλὰ ὡς Ἐπίσκοπος Ἰωαννίνων, καὶ πρόσωπον μηδεμιᾶς παιδείας οὔτε πείρας..., ἐγκατασταθεὶς αἰφνιδίως, (ἴσως αὐτὸ νὰ ὑπονοῇ καὶ τὸ «βάλθηκε» τῆς ἐνθύμησης), μετὰ τὴν βοήθειαν τῶν Τούρκων, κατὰ τὴν ὁμολογουμένως ταραχώδη ἐκείνη γιὰ τὰ πράγματα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Κέντρου περίοδο.

Ὅχι ὀρθὰ κατόπι ὁ Τ. Γ ρ., μέμφεται σὲ ἄλλο σημεῖο τῆς ἐργασίας του γιὰ ἀνακρίβεια τὸ Δ. Σ ά ρ ρ ο. Ἀπὸ τὸ κείμενο τῆς ἐνθύμησης, εἶναι βέβαιον ὅτι μᾶς παραδίδεται, τόσο τὸ (κατὰ κόσμον) ὄνομα τοῦ Μ η τ ρ ο π ο λ ί τ η Γ ι α ν ν ί ν ω ν κυρίου Νεοφύτου, Στέφανος, ὅσο καὶ τὸ (τοπωνυμικὸ) ἐπώνυμο, τοῦ Π α τ ρ ι ά ρ χ η (τώρα) Ματθαίου Β', Κλεινοβίτης.

Προσθέτουμε μετὰ τὴν εὐκαιρία ὅτι, στοὺς Πατριαρχικοὺς καταλόγους τοῦ Ἐγκ. Λεξικοῦ τοῦ Ἑ λ ε ν θ ε ρ ο υ δ ά κ η, ὁ Ματθαῖος ὁ Β', φέρεται Πατριαρχεύσας, γιὰ πρώτη μὲν φορὰ στὰ 1595· γιὰ δεύτερη ὁμως, στὰ 1599 (ἴσαμε τὰ 1602). Στὰ 1596 καὶ 1597, φέρονται πατριαρχεύσαντες, ὁ Θ ε ο φ ά ν η ς ὁ Α', καὶ ὡς τοποτηρητής, ὁ Μ ε λ έ τ ι ο ς ὁ Π η γ ά ς (1597-1599).

Ἀπ' ὅλα αὐτά, δείχνεται, χρονολογικά, ὅχι σωστό, αὐτὸ πού γράφει ὁ συντάκτης τῆς Ἐνθύμησης, ὅτι τάχα ὁ Μ α τ θ α ί ο ς ἀνέβηκε στὸ Πατριαρχικὸ ἀξίωμα στὰ 1597.

Δέν ξέρουμε ἄλλωστε, οὔτε καὶ πότε ἀκριβῶς συντάχθηκε ἡ Ἐνθύμηση αὕτη· ἂν δηλ. ὁ συντάκτης τῆς ἔγραφε, αὕτη τὴν ἴδια χρονιά (ξρε), ὅπως ἡ χρονολογία πού αὐτὸς ἐκεῖ ἀναγράφει, ἢ ἀργότερα ἀπ' αὐτήν· ἂν δηλ., τὰ περιστατικὰ πού αὐτὸς ἀναφέρει καὶ ἀπομνημονεύει, τὰ γνωρίζει, ὡς σύγχρονός τους, ἢ μεταγενέστερός τους αὐτός, ἀπὸ πληροφορίες.

Μελετώντας προσεκτικὰ τὸ κείμενο τῆς ὑπὸ ἔρευνα ἐνθύμησης, παρατηροῦμε ὅτι, κατὰ τὴ φραστικὴ τῆς διατύπωση, τὸ πε-

7.—Δὲς Κ. Μ έ ρ τ ζ ι ο υ, Τὸ ἐν Βενετία Κρατικὸν Ἀρχεῖον, «Ἠπ. Χρονικά» 1940, σελ. 20 - 21.

ριστατικό τοῦ παρσίματος τῆς μητρόπολης, δὲν φαίνεται νὰ συνδέεται, κατὰ ἀναπόδραστη ἐννοιολογικὴ ἀνάγκη μὲ τὸ κατοπινὰ ἀναφερόμενο στήσιμο τοῦ μιναρῆ. Τοῦναντίο· τὸ δεύτερο περιστατικό, μὲ τὸν εἰδικώτερο ποῦ τοῦ κάνει ὁ ἐνθυμησιογράφος προσδιορισμό, (εὐ α ἰ τ ὸ ν α ὕ τ ὸ ν ἔ τ ο ν), μᾶλλον ἀποχωρίζεται χρονολογικὰ ἀπὸ τὸ πρῶτο· καὶ μὲ βεβαιότητα, κανένας δὲ θὰ μπορούσε νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι ὁ ἐνθυμησιογράφος, τοποθετεῖ, σίγουρα, τὸν κατοπινὰ ἀναφερόμενο μιναρῆ, στὸν ἀπὸ πρὶν παρμένο ναὸ τῆς μητρόπολης.

Ἐπειτα, οὔτε καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι κανένας ἀπόλυτα βέβαιος, ὅτι λέγοντας ἐκεῖ ὁ ἐνθυμησιογράφος εὐ η τ ρ ὀ π ο λ ι ν, ἐννοεῖ ἀναγκαστικὰ τὸν ἀντίστοιχο Μητροπολιτικὸ Ν α ὀ, ἢ ἀπλῶς τὸ Μητροπολιτικὸ Κατάστημα(8) τῆς πόλης, ποῦ δὲν ξέρουμε καὶ ποῦ ἀκριβῶς νὰ ἦταν.

Ἄς μᾶς συγγορήσουν οἱ ἀναγνώστες ὅτι μὲ τόσο ἐξονυχιστικὴ ἐπιμονὴ ἀσχολούμαστε μὲ τὴν ἔρευνα τῆς Ἐνθύμησης τοῦ 1597, καὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἱστορικῆς τῆς σημασίας. Τὸ περιστατικό ποῦ αὐτὴ ἀπομνημονεύει, ἂν γίνῃ ἀνεπιφύλακτα παραδεκτὸ κατὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ἡ Ἐνθύμηση ἐκείνη ἔχει μέχρι σήμερα ἐρμηνευτῇ, κλονίζει, κατὰ τρόπο σοβαρό, τὸ ἱστορικὸ κῆρος μιᾶς ἄλλης σημαντικῆς πηγῆς τῆς ἱστορίας τῆς πόλης, τοῦ Ἑ π ε ι ρ ὡ τ ι κ ο υ δηλ. λεγόμενου Χ ρ ο ν ι κ ο ὺ, ποῦ περιγράφει καὶ ἐξιστορεῖ τὰ λεπτομερικὰ στοιχεῖα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1611· καὶ ποῖ, ἀρχίζοντας, διαβεβαιώνει ὅτι, πρὶν ἀπὸ τὸ κίνημα αὐτό, οἱ Χριστιανοὶ τῆς Ἡπείρου, δὲν εἶχαν ἀκόμη χάσει—χάρη βέβαια στὴ συνθήκῃ τοῦ 1430—εὐ η ν π ο λ ι τ ι κ ῇ ν τ ω ν δ ὺ ν α μ ι ν, ὅτι ἡ ἐ ξ ο υ σ ί α ἦ τ ο ν α ὕ τ ὼ ν—καὶ ὅτι εἰδικώτερα οἱ Τοῦρκοι, εἴ ζ ι μ ὀ ν ο κα ν ὀ ν ι τ ο ὺ κα σ τ ρ ο υ (τῶν Γιαννίνων) νὰ ρ ί ξ ο υ ν, ἀ λ λ' ο ὗ δ ἔ ν ᾱ κα τ ο ι κ ῇ σ ο υ ν εἰς αὐτὸ εἶ χ ο ν ἄ δ ε ι α ν. Ἄν εἶναι ἀλήθεια ὅτι οἱ Τοῦρκοι, δεκατέσσερα χρόνια πρὶν ἀπὸ τὸ 1611 εἶχαν τὴν εὐχέρεια νὰ καταλαμβάνουν μητροπολιτικούς μέσα στὸ Κάστρο ναοὺς καὶ νὰ χτίζουν μιναρέδες, ἢ διαβεβαίωση τοῦ Ἡπειρ. Χρονικοῦ, ἐλέγχεται ὄχι ἀληθινῇ, καὶ κατὰ συνέπεια, μπαίνουν ὑπὸ ἀμφισβήτηση, κι' ὅλα τὰ ὅσα ἄλλα αὐτὸ ἐξιστορεῖ.

8.—Μητρόπολη, ἀκόμα καὶ σήμερα, λέμε, χωρὶς εἰδικώτερη διάκριση, καὶ τὸ Μητροπολιτικὸ Ναὸ, καὶ τὰ Γραφεῖα τῆς Μητρόπολης.

Καὶ γι' αὐτὸν ἀκριβῶς τὸ λόγῳ, ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἄσκησιν λεπτομερειακῆς κριτικῆς ἔρευνας στὴν ὑπὸ συζήτηση, ἐνθύμηση, πρέπει σύγχρονα, ἰδιαίτερα ἐδῶ, νὰ ἐρευνηθῇ καὶ νὰ τονισθῇ, καὶ ἡ διαφορὰ οὐσιαστικῆς καὶ πολιτικῆς κατάστασης ποὺ ὑπῆρχε τὴν ἐποχὴ ἐκείνη μεταξὺ, ἀπὸ τὴ μιά, τῶν κατοίκων τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου (τῶν Ἑσσηαστρινῶν), ἀπὸ τὴν ἄλλη τῶν ὅσων ἔμεναν ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη του, καὶ δὲν προστατευόταν, τοῦλάχιστο, ὅπως συμπεραίνουμε ὅσο κι' οἱ πρῶτοι ἀπὸ τὴ συνθήκη τοῦ 1430, ἀλλὰ βρισκόταν στὴ διάθεση τῶν Τούρκων· πού, στὸ σημεῖο αὐτό, δὲν τοὺς συγκρατοῦσε, παρὰ μονάχα ἡ συναίσθηση, ὅτι γενικά, ἀπέναντι τῶν Χριστιανῶν, ὑπῆρχε μιὰ κάποια, ἀπὸ παλιὲς συμφωνίες δέσμευσή τους· καὶ πρὸ παντός, τὸ γεγονὸς ὅτι ἦσαν ἐλάχιστοι σὲ ἀναλογία μὲ τὸ πολυπληθέστατο καὶ ἀμιγῆς χριστιανικὸ στοιχεῖο ποὺ τοὺς περιέβαλε. (9) (Ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια μας, οἱ Τούρκοι τῶν Γιαννίνων, δὲν ἀποτελοῦσαν, παρὰ μονάχα τὸ ἓνα ἑβδομο τοῦ χριστιανικοῦ τῶν Γιαννίνων πληθυσμοῦ· κι' ἡ Ἑπειρος, ἦταν κι' αὐτὴ κατοικημένη, σχεδὸν ὁλόκληρη ἀπὸ Χριστιανούς).

Ἄς ξαναγυρίσουμε ὅμως τώρα στὴ συνέχιση τῆς ἔρευνάς μας γύρω ἀπὸ τὴν ἐνθύμηση τοῦ 1597.

Ὁ Δ. Σ ἄ ρ ρ ο ς—τὸν ὁποῖο στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀκολουθεῖ καὶ ὁ Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α ς—σχολιάζοντας τὸ περιεχόμενον τῆς ἐνθύμησης τοῦ 1597, βεβαιώνει, χωρὶς καμμιὰ ἐπιφύλαξιν, ὅτι ἡ ἀπὸ τὸ Μουσταφᾶ Τσαούση καταληφθεῖσα μητρόπολις, ἦταν ἐκκλησία· καὶ προχωρώντας, ὅτι αὐτὴ ἦταν ἐῖ ἐν τῷ Φρουρίῳ ἐπ' ὀνόματι τῶν Ταξιαρχῶν Μητρόπολις τῶν Ἰωαννίνων. Ὁ συντάκτης ὅμως τῆς ἐνθύμησης, πούθενά δὲν ἀναφέρει ρητὰ, πρῶτα μὲν, ὅτι ἡ καταληφθεῖσα μητρόπολις, ἦταν ἐκκλησία· ἔπειτα, ὅτι ἐτιμόταν στὸ ὄνομα τῶν Ταξιαρχῶν, καὶ τέλος, ὅτι αὐτὴ ἦταν μέσα στὸ Φρούριον. Καὶ προσθέτει μὲν πρὸ κάτω οὗ ἐνθυμησιογράφος, ὅτι (πιθανότατα, ἐὸ μ ο υ ν α ρ ἔ ς) ποὺ ἔστησε ὁ Μουσταφᾶς), ἐὸ κ ρ ε μ ῖ σ τ η κ ε καὶ ἐ σ υ ν τ ρ ῖ φ τ η κ ε εἰς λεπτὰ μέρη, διὰ π ρ ε σ β ε ι ῶ ν τῶν παμ-

9.—Οἱ Τούρκοι στὰ Γιάννινα, δὲν περνοῦσαν τίς τρεῖς χιλιάδες, μέσα σ' ἓνα συνολικὸ πληθυσμὸ ἀπὸ εἴκοσι πέντε περίπου χιλιάδες. Ἀπὸ τίς ὑπόλοιπες, δυὸ χιλιάδες, ἦταν οἱ Ἑβραῖοι· κι' εἴκοσι τὸ Χριστιανικὸ στοιχεῖο. Σχετικὰ, σὲ μεγαλύτερες ἀναλογίες—ὅχι ὅμως καὶ πλεονασμούς—ἐμφανίζόταν οἱ Τούρκοι στὴν Κό ν ι τ σ α καὶ τὴ Β ο σ τ ῖ ν α (σήμερ. Π ω γ ω ν ῖ α ν ῆ).

μεγίστων Ταξιαρχῶν», δὲ συμπεραίνεται ὅμως, ἀπ' αὐτὸ καὶ μόνο ἀναγκαστικά, ὅτι ἡ καταληφθεῖσα ἐκκλησία —ἂν ἦταν τέτοια—τιμόταν στὸ ὄνομά τους.

Ἄλλως τε, ἀπ' ὅσα μέχρι σήμερα ξέρουμε, Μητρόπολη τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων πρὶν ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ 1611, ἦταν ὁ Ναὸς τοῦ Παντοκράτορα. (10) Μέσα στὸ Κάστρο—ἀνάμεσα στίς ἄλλες—ἦταν ἐκκλησία, ὃχι Ταξιαρχῶν, ἀλλὰ μόνον Ἀρχάγγελου Μιχαήλ, πού τὴν ἀναφέρει ὁ Λαμπροίδης, (11) πληροφορώντας π.χ. ὅτι, παρὰ τὸ Φετιγιέ Τζαμί, (12) εὐψωνόταν ὁ Ναὸς τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ. Ἐπίσης, ὅπως ἀναφέρει ὁ Ἀθηναγόρας, (13) τὸ «μικρὸν χρονικὸν τῶν Ἰωαννίνων», πληροφορεῖ ὅτι, «ὅταν οἱ Ἰωαννῖται ἐξήτησαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο νὰ παραδοθῶσιν», οἱ ἀποσταλέντες νὰ παραλάβουν τὸ Κάστρον λιγοστοὶ Ὁθωμανοὶ, ἐκτὸς ἀπὸ ἄλλα, ἐξήτησαν καὶ ἐνὰ χαλάσουν τὴν κεκλιμένην ἐν τοῖς Πύργοις τοῦ Κάστρου Ἐκκλησίαν—χωρὶς καὶ νὰ προσθέτεται «Μητρόπολιν»—τοῦ Ἀρχιστρατήγου Μιχαήλ.

Μέ τὸ ἴδιο θέμα ἀσχολεῖται καὶ ὁ Ἀραβαντινός, (14) γράφοντας ὅτι, ὅταν (στὰ 1430) παραδόθηκε στοὺς Τούρκους τὸ Κάστρο (αὐτοὶ) ἔκτισαν πλησίον τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ (δηλ. τοῦ Ἀρχάγγελου Μιχαήλ) τὸν ὁποῖον κατέλαβον, τὸ πρῶτον ἐν Ἰωαννίνοις μετζίτ, (τόπος προσκυνήματος, χωρὶς ἀκόμα μιναρέ), καλέσαντες αὐτὸ Φετιγιέ. (15) Ἐκεῖτο δέ, προσθέτει, ὁ ναὸς αὐτὸς εἰς τὸ ἀνατολικὸν ἀκρωτήριο τοῦ Φρουρίου, καὶ μέχρι τοῦ 1780, ἐφαίνετο ἄνω τοῦ ἱεροῦ βήματος, μέρος τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, μετὰ τῶν ἐν αὐτοῖς ἐσωτερικῶν ζωγραφικῶν.

Γιὰ τὸ Ναὸ δὲ τοῦ Παντοκράτορα, καὶ ὁ Ἀραβαντινὸς ἐπίσης γράφει, ὅτι ἦταν «ἀρχαία μητρόπολις, ὅστις κατεκαλύφθη ἐκ τῶν ὑλῶν (ἀπορριμμάτων, χωρὶς ἄλλο), ὅσα ἔρριπτον κατὰ καιροὺς οἱ ἐν τῷ Φρουρίῳ ἐγκαταστάντες Ὁθωμανοί, οἱ τε Ἰουδαῖοι, καὶ ἀπεκαλύφθησαν τὰ ἐρείπια αὐτοῦ κατὰ τὸ 1792, (προφανῶς, ὅταν ἄρχισε ὁ Ἀλῆς Τεπελενλῆς τὴν ἐρ-

10.—Δὲς Π. Ἀραβαντινός, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β', σελ. 242 - 243.

11.—Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 25.

12.—Γιὰ τὸ Τζαμί αὐτό, θὰ μιλῶμεν πλατύτερα πῶς κάτω.

13.—Σὺν Ἡπειρ. Χρονικῶν 1929, σελ. 11.

14.—Ὁπου στὴν ὑποσ. 10.

15.—Δὲς ὑποσ. 12.

γασίες αποκατάστασης τοῦ Φρουρίου). Τὸ δὲ κωδωνοστάσιον αὐτοῦ, συνεχίζει, κτίσμα ὑψηλὸν καὶ ἐκ πλίνθων ἐψημμένων, ἐσώζετο καὶ ἐφαίνετο μέχρι τῶν μέσων τῆς 17ης ἐκατονταετηρίδος».

Τὸ περιστατικὸ ὅτι ὁ Ἀρχιστράτηγος Μιχαήλ ἀναφέρεται σὰν παλαιότατος πολιοῦχος (16) τῶν Γιαννίνων, δὲν εἶναι, νομίζουμε, ἀρκετὸ—αὐτὸ καὶ μόνο—γιά νὰ χαρακτηρίσῃ τὸν ὁμώνυμο Ναὸ τοῦ Κάστρου Μητρόπολὴ του. Δὲν εἶναι σήμερα Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων, ὁ ναὸς τοῦ τωρινοῦ Πολιούχου τῆς, Νεομάρτυρα Γεώργιου· οὔτε, ἀντίθετα, ὁ Ἅγιος Ἀθανάσιος, στὸ ὄνομα τοῦ ὁποίου τιμᾶται ὁ σημερινὸς Μητροπολιτικὸς Ναὸς τῆς πόλεως μας, εἶναι καὶ πολιοῦχος τῆς.

6'.—Τὸ «μικρὸ Χρονικὸ» καὶ τὸ Φετηγιέ

ΤΑ ὅσα πάντως ἀφηγεῖται ὁ συντάκτης τοῦ «μικροῦ Χρονικοῦ» γιά τὴν παράδοση τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, θρῖσκονται σὲ ὀξύτατὴ ἀντίθεση, πρὸς ἐκεῖνα ποὺ εἶναι, ἱστορικὰ γιά τὸ περιστατικὸ αὐτό, ἐξακριβωμένα. Σύμφωνα μετὰ, μέχρι τοῦ 1938 γιά τὸ θέμα αὐτό, ἀπὸ Ἑπειῶτες—ἢ καὶ ἄλλους—ἱστορικοὺς μαρτυρημένα, κατὰ τὴ συνθηκολόγησιν τοῦ Κάστρου τοῦ 1430, οἱ Τοῦρκοι, πολυάριθμος στρατός, μετὰ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Σινὰν Πασιᾶ, εἶχαν πολιορκήσῃ τὰ Γιάννινα, καὶ ἐπακολούθησαν κατόπι διαπραγματεύσεις, καὶ τελικὰ συνθήκη—καὶ τέτοια εἶναι τὸ ἔγγραφο, τὸ γνωστὸ ὡς «Ὁρισμὸς τοῦ Σινὰν Πασιᾶ». Μετὰ τὴ συνθήκην αὐτή, οἱ πολιορκοῦντες, μετὰ ὅρκους ἐξασφάλισαν στοὺς πολιορκούμενους, τοὺς πλεονεκτικούς ὅρους ποὺ αὐτοὶ εἶχαν ζητήσῃ, γιά ἀντάλλαγμα τῆς χωρὶς ἀντίστασιν παράδοσίν τους. Τὴ χρονιά ἐπὶ πλέον αὐτή, (1938), ὁ Κ. Μέρτζιος, δημοσίευσε στὰ «Ἑπειρ. Χρονικά» ἀπὸ τὰ Ἀρχεῖα Βενετίας, ψήφισμα τῆς Ἑνετικῆς Γερουσίας ἀπὸ 17 Ἰουνίου 1430, στὸ ὁποῖο ἀναφέρεται ὅτι οἱ Τοῦρκοι ἐπέηγαν π ο λ ὺ

16.—Δὲς Χρονογραφία τῆς Ἑπείρου, Β', σελ. 296. - Ἑπειρ. Χρονικά 1928, σελ. 4, Ἀ θ η ν α γ ὀ ρ α, Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων.

ἰσχυροί στὰ Γιάννινα γιὰ νὰ καθυποτάξουν ἐκεῖνον τὸν τόπον καὶ τοὺς ἄλλους τόπους τοῦ Δεσπότη Καρόλου».

Πῶς λοιπὸν μπορούμε νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἔγινε, αὐτὴ τὴν ἐποχὴ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως, ἐκεῖνο ποὺ γράφει τὸ «μικρὸ Χρονικὸν»: ὅτι δηλ., ὅταν οἱ Γιαννιώτες ζήτησαν ἀπὸ τὸν Σουλτάνο Μουράτ νὰ παραδοθῶν, αὐτὸς ἔστειλε εὐθὺς μετὰ τῶν πρέσβων, δ ἑ κ α ὁ κ τ ὦ (μόνον) Τούρκους νὰ παραλάβουν τὸ Κάστρον καὶ νὰ στήσουν διὰ παντός εἰς Ἰωάννινα τὴν κατοικίαν των, καθὼς καὶ ὅτι δ ἑ κ α ὁ κ τ ὦ μόνον ἀπ' αὐτοῦς, ἄρπαξαν στανικά ἰσάριθμες χριστιανὲς παρθένες;». (1)

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο, δὲ μπορούμε νὰ δεχτοῦμε γιὰ τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ ἐφαρμόσιμο, καὶ ἐκεῖνο ποὺ μεταδίνει ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὅ ς: «Ὅτι κατὰ τὴν παράδοση τοῦ 1430, οἱ Τούρκοι, κατέλαβον τὸν μέσα στὸ Κάστρο Ναὸ τοῦ Ἀρχάγγελου Μιχαήλ καὶ τὸν μετέβαλαν σὲ Τζιαμί, ποὺ τάχα ὠνομάστηκε Φετιγιέ. Ἡ προνομιακὴ κατὰστασις ποὺ οἱ Καστρινοὶ εἶχαν ἐξασφαλίσαι μετὰ τὸν Ὀρισμὸ τοῦ Σινὰν Πασιᾶ, (2) ἀποκρούει τὴν παραδοχὴν, καθὲ παρόμοιας ἀπὸ μέρους τῶν Τούρκων βιαιοπραγίας, τὴν ἐποχὴ ἀκριβῶς μιᾶς συνθηκολόγησιν, μετὰ τὴν ὁποία οἱ Χριστιανοὶ τοῦ Κάστρου, εἶχαν ἐξασφαλίσαι, ὅχι μόνον τὰ εὐρεῖας πολιτείας μορφῆς προνόμια τοῦ Ὀρισμοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἀκόμα, γνωστά καὶ ἀπὸ παράδοσιν, ἀναφερόμενα δέ, σὲ πολὺ λιγότερο σημαντικὰ θέματα: π.χ. τὸ νὰ γλυτοῦν καμπάνες, νὰ γλεντοῦν τὶς Ἀπόκριες, νὰ φοροῦν προσωπίδες κ.ἄ.

Ἀπὸ τὸ Ἑπειρώτικον ἄλλως τε Χρονικὸ τῆς Ἐπανάστασης τοῦ 1611, φαίνεται καθαρὰ ὅτι, τὴν προνομιακὴν αὐτὴν κατὰστασιν, οἱ Καστρινοὶ, τὴ διατήρησαν—τοῦλάχιστον κατὰ πολὺ μέρος—ἴσαμε τὸ κίνημα τοῦ Διονύσιου. Καὶ ἀποκλείεται κατὰ τὴ γνώμην μας, καθὲ, κατὰ τὸ διάστημα αὐτό, ὅχι μόνον συγκυριαρχία, ἀλλὰ καὶ διαμονὴν ἀκόμα Τούρκων μέσα στὸ Κάστρο.

Ἀλλὰ τότε; Ποῦ καὶ πότε ἔγιναν αὐτὰ ποὺ ἀφηγεῖται ὁ συντάκτης τοῦ «μικροῦ Χρονικοῦ»;

Θὰ μπορούσε αὐτὰ νὰ εἶχαν γίνῃ, λίγα χρόνια ἀργότερα, ὅταν δηλ. ἔπεσε καὶ ἡ πρωτεύουσα τοῦ Βυζάντιου. Ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὅ ς, ἀλλὰ καὶ ὁ Λ α μ π ρ ῖ δ η ς, τὸ χρόνο τοῦλάχιστον

1.—Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α, Νέος Κουβαράς, στὰ «Ἑπειρ. Χρονικὰ» 1929, σελ. 11 καὶ ἔκ.

2.—«Ἑπειρ. Χρονικὰ» 1930, σελ. 197 καὶ ἔκ.

χιστο τῆς ὀνομασίας Ἐφτάμυλο(3)—πὺ τῇ θεωρεῖ μεταγενέστερη μετονομασία τοῦ Τουρκοπάλου(4)—τὸν ἀνεβάξει στὰ 1455, ὅταν λέει ἡ ράγησαν αἱ θυγατέρες τῶν Ἰωαννιτῶν, καὶ ἑπτὰ ἐξ αὐτῶν, κατώκησαν εἰς τὴν συνοικίαν ἐκείνην.

Τὸ Χρονικό, ἀληθινά, τῆς Δρυοπίδας, γιὰ τὴν περίοδο αὐτή,(5) ἀναφέρει ὅτι, μετὰ τὴν πτώση τῆς Κων)πολης, οἱ Τοῦρκοι, «...εὐθὺς ἔγιναν λύκοι ἄγριοι κατὰ τῶν χριστιανῶν, ἐχάλασαν ἐκκλησίες καὶ μοναστήρια, ἔκοψαν πολλοὺς χριστιανοὺς καὶ ἔγινε θρῆνος καὶ κλαυθμός ἀπαρηγόρητος...». Ἐὰν λοιπὸν τὰ περιστατικά αὐτά, κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὰ τοποθετοῦσαν κ' οἱ ἄλλοι ἱστορικοὶ τῶν Γιαννίνων, καθὼς κ' ἂν εἶχαν καὶ κάποιον ἄλλο ἱστορικὸν στήριγμα, θὰ μπορούσε αὐτὰ νὰ ἦταν, χρονικά, παραδεκτὰ γιὰ τὴν περίοδο τοῦ 1453, κ' ἴσως κ' εὐεξήγητα.

Πιστεύουμε ὅμως, πῶς, τὰ περιστατικά πὺ ὁ Ἀραβαντινὸς καὶ τὸ μικρὸ Χρονικὸ ἀναφέρουν, ἔγιναν, ὅχι στὰ 1430 μὲ τὴ σὺνθήκη παράδοσης τοῦ Κάστρου, οὔτε στὰ 1453 ἢ 1455 μὲ τὴν πτώση τῆς πρωτεύουσας τοῦ Βυζάντιου, ἀλλὰ στὰ 1388, μὲ τὴν πρώτη ὑποτέλεια του. Τότε δηλ. πὺ, καθὼς αὐτὸ κινδύνευε, κ' ἀπὸ τοὺς ἐπεκτεινόμενους στὴ Βαλκανικὴ Τούρκους, ἀλλὰ κ' ἀπὸ τοὺς ἰσχυρότατους Ἀλβανοὺς φύλαρχους τῆς περιοχῆς, ὁ Δεσπότης τοῦ Ἰζάουλος, πῆγε στὴ Θεσσαλονίκη ὅπου ἔδρευε ὁ Βαγιαζίτ, γιὺς τοῦ τότε Σουλτάνου, καὶ τὸν «προσκίνησε», δηλώ-

3.—Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου Β', σελ. 223. Περιγραφή Ἰωαννίνων σελ. 22. Τὸ Φτάμπλις, ἦταν—γιατὶ σήμερα δὲ σώζεται—δμαδικὸς ὀρθογώνιος περιτειχισμένος τάφος, γιὰ τὸν ὁποῖο, καθὼς καὶ τοὺς θρύλους πὺ τὸν περιβάλλουν, δὲς ὁμώνυμο λεπτομερειακὸ ἄρθρο Γ. Βλαχλίδη στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» τοῦ 1929, σελ. 255 καὶ ἐπ. Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, θὰ μιλήσουμε λεπτομερειακὰ ἀργότερα. (δὲς τὴν ἐπόμενην ἐργασία μου, (Μέρος Γ'),).

4.—Συνοικία καὶ περιοχή τῶν Γιαννίνων, περὶ τὸ σημερινὸ Ναὸ τοῦ Ἀγ. Νικόλαου Ἀγοράς, ὅπου οἱ Τοῦρκοι εἶχαν ἐγκαταστήσει τὸν πρῶτον τοὺς στὰ Γιάννινα (1388) συνοικισμό. Καὶ γι' αὐτὸ τὸ θέμα θὰ μιλήσουμε ἀργότερα πλατύτερα. (δὲς τὴν ἐπόμενην ἐργασία μου).

5.—Δὲς Ν. Πατσέλη, Τοῦρκοι Σπαῖδες, στὸ περιοδικὸ «Ἠπειρ. Ἑστία» 1952, σελ. 790.

νοντάς του «ύποτελεια». Σὲ κείνη μονάχα τὴν περίπτωσιν ἀναφέρονται Καστρινοὶ ποὺ πῆγαν μόνοι τους νὰ παραδοθοῦν. Ἐπὶ Σουλτάνου δηλ. Μουράτ, ὃ γι τοῦ Β' (1421 - 1451), ἀλλὰ τοῦ Α' (1360 - 1389). Ἡ σύγκρισις αὐτὴ μεταξὺ 1388 καὶ 1430, δημιουργήθηκε πιθανότατα ἀπὸ τὴν ὁ μ ω ν υ μ ί α τοῦ Σουλτάνου ποὺ σουλτάνευε, καὶ κατὰ τὴν ὕ π ο τ έ λ ε ι α, καὶ κατὰ τὴν ἕσπερη ἀπὸ πολιορκία π α ρ ά δ ο σ η.

Οἱ δεκαοχτὼ Τοῦρκοι—πιθανότατα Τουρκομάνοι ἀρχηγοὶ—ποὺ ᾤφησε πίσω του ὁ Ἐβρενὸς—μαζὴ πιστεύουμε, καὶ μ' ἄλλους—ἦσαν οἱ νικητὲς τῆς ἐποχῆς, καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τοῦ θ υ ε λ λ ὡ δ ο υ ς κατακτητῆ καὶ Ἐπικυρίαρχου, τοῦ «Αὐθέντη» Βαγιαζίτ. Οἱ Καστρινοὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη, ἦσαν οἱ εἰκέτες ὑποτελεῖς, ποὺ εἶχαν ἀπόλυτη ἀνάγκη ἀπὸ «προστασία». Εἶναι λοιπὸν, πιστεύουμε, φυσικὸ, στοὺς ἀποσταλμένους καὶ ἐντεταλμένους τοῦ Ἐπικυρίαρχου, ποὺ εἶχαν ἔρθει μάλιστα ἐδῶ γιὰ μόνιμη ἐγκατάστασι, σ' αὐτοὺς ποὺ στάλθηκαν γιὰ νὰ «π α ρ α λ ά β ο υ ν» τὸ Κάστρο, ν' ἀνοίχτηκαν διὰ πλάτα οἱ πύλεις του. Κι' αὐτοί, καθὼς μπῆκαν μέσα ἀπὸ τὰ τεῖχη του, εἶναι πιστευτό, νὰ ζήτησαν ἀπὸ τοὺς Καστρινούς νὰ ρίξουν—πρὸς ἀπονομή τιμῶν καὶ γιὰ σφράγιση τῆς ὑποταγῆς—κανόνια (βομβάρδες τῆς ἐποχῆς)· καί, θρασύτεροι, νὰ «γαλάσουν» καὶ τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ προστάτη καὶ πολιοῦχου τοῦ Κάστρου, Ἀρχάγγελου Μιχαήλ.

Τὸ τελευταῖον αὐτὸ αἶτημα, φαίνεται κάπως βαρὺ, καὶ δυσανάλογα θρασύ, γιὰ μιὰ «ύποτελεια». Στὸ «μικρὸ ὅμως χρονικὸ», προσθίτεται ὅτι, ὁ Ναὸς τοῦ ρομφαιοφόρου Οὐράνιου Στρατηλάτη, ἦταν χτισμένος ἐν τ ο ῖ ς Π ὕ ρ γ ο ι ς τοῦ Κ ά σ τ ρ ο υ ποὺ μπορεῖ νὰ σημαίνει ὅτι, ὁ Ναός, ἴσως νὰ ἦταν, ὅχι μονάχα θρησκευτικὸ, ἀλλὰ μαζὺ καὶ στρατηγικὸ προπύργιον τοῦ ταπεινωμένου τώρα Κάστρου τοῦ Δεσποτάτου.

Ὁ ἀτίθασος λοιπὸν καὶ ἄγριος Τουρκομάνος, παραγοποῖς καὶ ἐπαναστάτης, καὶ γι' αὐτοὺς ἀκόμα τοὺς Τούρκους, σὰν ἀντιπρόσωπος κιόλας τοῦ νέου Ἐπικυρίαρχου, εἶναι πιστευτότερον ὅτι μπορεῖ νὰ ζήτησε, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ κανόνια, καὶ τὴν κατεδάφιση τοῦ προπύργιου ἐκείνου τῆς Χριστιανοσύνης καὶ τῆς Ρωμηοσύνης. Τόσο γιὰ περισσότερη ταπείνωσι τοῦ ὡς τότε ἐνδοξοῦ «ύποτελοῦς», ὅσο καὶ γιὰ λόγους στρατηγικῆς, μιὰ ποὺ εἶχε ἀποφασισθῇ νὰ ἐστήσῃ αὐτὸς διὰ παντὸς εἰς Ἰωάννινα τὴν κατοικίαν του.

Ἐξω ὁμῶς ἀπὸ τὸ Κάστρο καὶ τὰ τείχη του: «Ἐπειτα, ἱστορεῖ ὁ συντάκτης τοῦ χρονικοῦ, ἐξελεθόντες, ὑπῆγαν καὶ ἔκτισαν ὀσπίτια, εἰς τὸ μέρος τῆς πόλεως τὸ ὀνομαζόμενον τῶρα Τουρκοπάλουκον· ὀχυρώθηκαν δηλ. ἐκεῖ, μέσῃ ῥὰ ἀπὸ πυκνοῦς πασσάλους, μέ τοὺς ὁποίους περιετείχισαν τὸ μικρὸ συνοικισμό τοῦς.

Πῶς θὰ μπορούσαν, ἐλάχιστοι αὐτοί, ἔστω καὶ πολεμιστές, ἔστω καὶ Τουρκομάνοι, νὰ ζήσουν ἀνάμεσα στὸ ἐσωκαστρινὸ χριστιανικὸ στοιχεῖο τοῦ πολυάνθρωπου κι' ἴσως ἀκόμα ἰσχυροῦ καὶ γεμάτου αἰγλή Κάστρου τοῦ παλιοῦ Δεσποτάτου;

Σέ πρώτη δὲ εὐκαιρία, παραδόχτησαν, καὶ μὲ ἔνοπλη βία, ἄσπαξαν, κατὰ γὰρ ποια ἔξοδό τοὺς ἀπὸ τὸ Κάστρο, χριστιανὲς του παρθένες, ποὺ τὶς ἔκαναν δυναστικὰ γυναῖκες τοὺς καὶ πῆραν γι' αὐτό, ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ σουλτανικὴ ἔγκριση.

Κι' ἂν ἀκόμα θελήσουμε νὰ πάρουμε τὴ λέξη ζήτησησιν τοῦ «μικροῦ Χρονικοῦ», μέ τὴν ἔννοια τοῦ θέλησαν ἢ ἐπιχείρησαν οἱ ἱδιοὶ νὰ ρίξουν τὰ κανόνια καὶ νὰ χαλάσουν τὸ Ναό, οὔτε σ' αὐτὴ, οὔτε καὶ στὴν ἄλλη περίπτωση ἀναφέρεται ἀπὸ τὸ συντάκτη του, ὅτι, οἱ καινούργιοι Αὐθέντες, ἔρριξαν τελικὰ τὰ κανόνια καὶ «χάλασαν» (πρὸ παντὸς) τὸ Ναό.

Γιὰ τὸ Φετιγιέ τώρα Τζαμί (ἀνατολικὴ ἐσοχὴ τοῦ Βράχου), σημειώνουμε εἰδικώτερα τὰ ἑξῆς:

Ὁ Κ. Καζαντζής, σὲ σειρὰ ἄρθρων ποὺ δημοσίευσε γιὰ τὰ τζαμιά τῶν Γιαννίνων,(6) ἀρχικὰ μὲν, χρονολογεῖ τὸ χτίσιμό του, ἀμέσως μετὰ τὴν κατάκτηση (ἀκολουθώντας φαίνεται σ' αὐτὸ τὸν Ἀραβαντινό). Ἀργότερα ὁμῶς, μεταφέρει στὴν ἐργασία του—καὶ ἀποδέχεται—πληροφορία τοῦ Μουφτῆ τῶν Γιαννίνων Φουάτ Μουσταφᾶ Καμπέραγα, ὅτι τὸ Φετιγιέ, ἀναγράφεται στὰ σχετικὰ βιβλία (Ἐδκάφ), ὡς «Ἀλῆ—Πασιανὶν μπινὰ» (χτίσμα τοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ)· κι' ὅτι αὐτό, χτίστηκε ἀπὸ τὸν Ἀλῆ Πασιᾶ τὸν Τεπελενλή, σὲ μνήμη τῆς γυναῖκας του καὶ γιὰ τὶς οἰκογενειακὰς του ἀνάγκες.

Μὲ τὸ ὄνομα ὁμῶς Ἀλῆ, εἶχαν ἡγεμονεύσει στὰ Γιάννινα,

6.—Ἐφημ. Γιαννίνων «Ἡπειρος», φυλλ. 25-7 μέχρι 19 - 10 - 1924.

κι' ἄλλοι, πρὶν ἀπὸ τὸν ὁμώνυμο Τεπελενλῆ.(7) Τὸ ἀναφέρει δὲ

7.—Ὅπως βγαίνει ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα κεφάλαια τῆς Χρονογραφίας τοῦ 'Α ρ α θ α ν τ ι ν ο ὺ καὶ τῆς Περιγραφῆς 'Ιωαννίνων τοῦ 'Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η σὲ συνδυασμὸ μὲ τὰ πορίσματα νεώτερων ἀνακαλύψεων, (δὲς «'Ηπειρ. Χρονικά» 1940, Κ. Μ έ ρ τ ξ ι ο υ, Μικρὴ 'Ηπειρ. Χρονογραφία), πιθανοὶ ἄλλοι 'Αλῆδες ποὺ ἔχουν ἡγεμονεύσει στὰ Γιάννινα ἀπὸ τὸν καιρὸ τῆς κατὰκτησης, εἶναι: 'Ο 'Αλῆ 'Εβρενός, ποὺ ἀναφέρεται στὰ 1434. 'Ο 'Αλῆ ἢ Τζιελίλ 'Αλῆ, Τζιελιαλῆ (1626 - 1628) γυιὸς τοῦ 'Ασλὰν Πασῖα τοῦ Α'. 'Ο 'Αλῆ 'Ασλὰν (ποὺ ἴσως ὅμως νὰ εἶναι ὁ ἴδιος μὲ τὸν προηγούμενο), (1636 - 1639). 'Ο 'Αλῆ Πασῖας, ἴσως, πάλι ὁ ἴδιος, ποὺ ἀναφέρεται στὸ 1660. 'Ο 'Αλῆ ὁ Γ' (1775 - 1778). 'Ο 'Αλῆ Τζιελιαλῆ εἰδικά, ἦταν ὁ ἕνας ἀπὸ τοὺς δυὸ γυιούς τοῦ 'Ασλὰν Πασῖα τοῦ Α', γεννάρχη τῆς Δυναστείας τῶν 'Ασλὰν (1600 - 1788). ἐπαλέμησε δὲ καὶ διώκησε συνετῶς ὅπως γράφει ὁ 'Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η ς, (Περιγραφὴ 'Ιωαννίνων, σελ. 49) καὶ ἀλλαγῶ τῆς πατρίδος του, καὶ ἀθάνατον μῆμην κατέλειπε διὰ τῶν ἀγαθοεργειῶν του, ἐν 'Ιωαννίνοις μάλιστα. Σχετικὰ, πρέπει νὰ ἔχουμε ὑπ' ὄψει ὅτι, ὅπως τὸ 'Α(ρ)σ λ ἂ ν εἶναι προσωνύμιο καὶ σημαίνει ὁ λέων, τὸ λιοντάρι, ἔτσι καὶ τὸ Τζιελίλ εἶναι ἐπίσης προσωνύμιο, καὶ σημαίνει ἔνδοξος· καθὼς καὶ ὅτι, γιὰ τοὺς Τούρκους, «ἀγαθοεργίες»—καὶ πιστεύουμε ὅτι ἐδῶ, ἡ λέξις αὕτῃ γράφεται μὲ τὸ περιεχόμενο τῆς ἔννοιας «θακούφ»—εἶναι, ὅχι μονάχα τὰ ἱδρύματα καθαρῆς κοινωνικῆς πρόνοιας καὶ ἀντίληψης, ἀλλὰ καὶ τὰ παρόμοια μικτοῦ ἢ καθαρὰ θρησκευτικοῦ χαρακτῆρα· π.χ. ἡ Ἱδρυση Τζαμιῶν ἢ Τεκέδων. Εἶναι δὲ γνωστὸ ἀπὸ τὴν ἱστορίαν, ὅτι πατέρας τοῦ Τζιελίλ - 'Αλῆ, χάρις στὴ γενναιοδωρία τοῦ Σουλτάνου τῆς ἐποχῆς, γιὰ τὶς σημαντικὰς ὑπηρεσίες, ποὺ ὁ πρῶτος—ἀσφαλῶς στὰ πεδία τῶν μαχῶν—πρόσφερερ στὴν πατρίδα, ἦταν πλουσιότατος, ἰδιοκτητὴς πενήντα χριστιανικῶν χωριῶν, ποὺ τοῦ εἶχαν παραχωρηθῇ γὰ ὕλική του ἀμοιβή. (Δὲς καὶ Β. Π υ ρ σ ι ν έ λ λ α, Τὰ ἀρπαγέντα ὑπὸ τοῦ 'Αλῆ Πασῖα κτήματα τῶν Βρετῶν, στὰ «'Ηπειρ. Χρονικά» 1938 σελ. 130 ὑποσ. 2). 'Επίσης λοιπὸν πλούσιος, πρέπει νὰ ἦταν, κι' ὁ γυιὸς του· τόσο ἀπὸ τὴν κληρονομικὴ περιουσία, ὅσο κι' ἀπὸ προσωπικὰς ἀμοιβάς, γιὰ παρόμοιες ποὺ κι' αὐτὸς ὁ ἴδιος πρόσφερε, ὅπως κι' ὁ πατέρας του, κι' ἀντίστοιχες πρὸς τὸ Σουλτάνο ὑπηρεσίες. Αὐτὸ μᾶς τὸ βεβαιώνει κατηγορηματικὰ ὁ Λ α μ π ρ ῖ δ η ς (ὅπου πῶς πάνου), συμπεραίνεται ἀδίσταχτα ἀπὸ τὸ προσωνύμιο Τζιελίλ, καὶ τὸ τεκμηριώνει κι' ἕνας μεγάλος πύργος, ψηλὸς 80 πῆχεις ποὺ εἶχεν ὁ Τζιελιαλῆ χτίσει στὰ Γιάννινα, καὶ ποὺ σωζόταν ἀκόμα ἴσαμε τὰ 1870, χρονιά κατὰ τὴν ὁποία καταστράφηκε ἀπὸ κεραυνό. (Δὲς 'Εφημ. τῶν Γιαννίνων «Γιάννια - 'Ιωάννινα», φύλλο 19—4—1870). Δέν ἔχουμε, βέβαια, γι' αὐτὸ ποὺ θὰ ἰσχυρισθῶμε, ἱστορικὴ μαρτυρία· ὅμως, δὲ θὰ μᾶς φανῇ καθόλου παράδοξο, ἂν κάποτε, καινούργια ἱστορικὰ στοιχεῖα, μᾶς ἀποκαλύψουν ὅτι, ὁ Τζιελιαλῆ αὐτός, εἶναι ἐκεῖνος ποὺ ἱδρυσε τὸ Τζαμί Φετιγιέ, τῆς πραγματικῆς δηλ. κατὰκτησης ἀπὸ τοὺς Τούρκους τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου, μετὰ τὴν ἀποτυχία τῆς 'Επανάστασης τοῦ 1611. —Τὸ Τζαμί αὐτό, κι' ὁ Λ α μ π ρ ῖ δ η ς (Περιγραφὴ 'Ιωαννί-

καὶ ὁ Ἑ β λ η ᾱ Τ σ ε λ ε π ῆ ς, (8) ὀνομάζοντάς το τοῦ Κα-
πλάν (τίγρη) Πασιᾶ. Καὶ πασιάδες μὲ τέτοιο προσωνύμιο, ἀνα-
φέρονται μονάχα μετὰ τὰ 1600. Ὁ ἴδιος ἐπίσης ἀναφέρει (9) καὶ
αἰθουσα στρατηγοῦ Ἀλῆ Πασιᾶ, ὅπου αὐτὸς (στὰ 1670 ποὺ ἦ-
ταν στὰ Γιάννινα) προσκύνησε, «παρουσία ὄλων τῶν εὐγε-
νῶν» (10) τοῦ τόπου.

γ'.—Μουσταφᾶς καὶ Ῥετζέπ

Α Σ προχωρήσουμε τώρα σὲ μιὰ οὐσιαστικώτερη ἐξέταση τοῦ
περιεχομένου αὐτῆς τῆς ἐνθύμησης.

Θὰ πρέπει, τὴν ἐνέργεια αὐτὴ τῆς ἀπὸ τοὺς Τούρκους κατά-
ληψης Χριστιανικοῦ Ναοῦ καὶ μάλιστα τῆς Μητροπόλεως τῶν Γι-
αννίνων, νὰ τὴν χαρακτηρίσουμε, ἀναμφισβήτητα, σὰν πράξη βι-
αιοπραγίας καὶ προσβολῆς τῶν θρησκευτικῶν δικαιωμάτων τοῦ
χριστιανικοῦ τῆς πόλεως στοιχείου, τῶν διασφαλισμένων ἀπὸ τὴς

νων, σελ. 78)—ποὺ στὰ θέματα αὐτά, μεταδίνει παραδόσεις Τουρκογ-
αννιώτιζες τοῦ περασμένου αἰῶνα, καὶ ποὺ βρίσκεται, χρονολογικά, ἐγ-
γύτερα πρὸς τὰ περιστατικὰ καὶ τὰ χρόνια τοῦ Ἀλῆ Τεπελενλῆ—τὸ ἀνα-
φέρει ἰδρυμένο; τὸ βραδύτερο στίς ἀρχὲς τοῦ 17ου αἰῶνα. Ἀλλὰ κι' ὁ
γυιὸς τοῦ Π. Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, (δὲς ὅπου στὴν ὑποσ. 6), σ' αὐ-
τὰ ἀκριβῶς τὰ χρόνια ἀνάγει τὴν ἰδρυσὴν του. Κι' ἐνῶ δὲν ξέρουμε νὰ
ὑπάρχῃ καμμιά παράδοση, ὅτι τὸ Φετιγιέ εἶναι κτίσμα τοῦ Ἀλῆ Τεπε-
λενλῆ, ὑπάρχει ἀντίθετα —σὰ σημάδι ἀναμφισβήτητης παλαιότητος—
καί ποια, παρόμοια, ὅτι αὐτό, εἶναι τάχα κτίσμα τοῦ Ντουραχὰν Πασιᾶ
ποὺ στὰ 1434, πέρασε μαζὶ μὲ τὸ στρατὸ του ἀπάνω ἀπὸ τὴν παγωμένη
λίμνη. Ἡ παράδοση, βέβαια, αὐτή, ἐλέγχεται ἀβάσμη (δὲς Δ. Σ α-
λ α μ ᾱ γ κ α, Ὁ Μπεϊλέρ - μπεῦς τῆς Ρούμελης, στὴν Ἑφημ. τῶν Γι-
αννίνων «Ἐθνικὸς Ἀγὼν» φύλλα 4,5,6, καὶ 9 Αὐγούστου)· εἶναι ὅμως
ἐνδεικτικὴ τῆς παλαιότητος τοῦ Τζαμοῦ.

8.—Δὲς σχετικὰ Χρ. Ι. Σ ο ῦ λ η, Ταξίδι Τούρκου περιηγητοῦ στὴν
Ἡπειρο, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Γράμματα», 1944, σελ. 198.

9.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 246.

10.—Μιὰ περισσότερη ἀπόδειξη γιὰ τὴν εὐπορίαν τοῦ στρατηγοῦ Ἀλῆ-
Πασιᾶ, ποὺ πιθανότατα εἶναι ὁ Τζελλίλ - Ἀλῆ, ὁ γνωστὸς στὴν Ἱστο-
ρίαν τοῦ τόπου ὡς Τζελλιαλῆ Πασᾶς.

συνθῆκες παράδοσης τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, (1) ποὺ εἶχαν κρατηθῇ, σχεδὸν ἀπρόσβλητες, ἐπὶ δυὸ περίπου αἰῶνες.

Καὶ βασικά, προβάλλουν τὰ ἐξῆς θεμελιώδη ἐρωτήματα :

Ἄν οἱ Τούρκοι εἶχαν—ὅπως ἀναφέρει τὸ «μικρὸ Χρονικὸν» —γαλάσει ἢ καταλάβει—στὸ 140 ἢ 150 αἰῶνα—τὸ Ναὸ τοῦ Ἀρχιστράτηγου Μιχαήλ, καὶ κτίσει κοντὰ του μετζίτ, κατὰ ποῖο τρόπο θὰ τὸν καταλάμβαναν πάλι στὰ 1597; Ἀλλὰ καὶ γενικώτερα : Σὲ ποιά κατάσταση βρισκόταν τὰ τείχη τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου στὰ 1597, καὶ σὲ ποιά ἔκταση ἦταν συνοικισμένη ἡ ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Κάστρου περιοχὴ, τόσο ἀπὸ τοὺς Χριστιανούς, ὅσο καὶ ἀπὸ τοὺς Τούρκους; Ποιὲς ἦταν οἱ σχέσεις ἀνάμεσα στὰ τρία αὐτά, σαφῶς διακρινόμενα στοιχεῖα τοῦ πληθυσμοῦ τῶν Γιαννίνων;—Καστρινοὺς, Ἐξωκαστρινοὺς, Τούρκους; —Σὲ ποῖο βαθμὸ συγκρότησης καὶ ὁργάνωσης βρισκόταν, τόσο ὁ Χριστιανικὸς τῆς πόλης πληθυσμὸς (Ἐσωκαστρινοὶ καὶ Ἐξωκαστρινοὶ), ὅσο καὶ ὁ Τούρκικος, ἀπὸ ἄποψη πολιτικῆ καὶ κοινωνικῆ, καὶ περισσότερο (γιά τὸ θέμα μας), θρησκευτικῆ;

Τὸ περιστατικὸ ποὺ μνημονεύει ἡ Ἐνθύμησις, δὲν εἶναι, οὔτε μεμονωμένο, οὔτε μικρῆς σημασίας· καὶ γιὰ νὰ κριθῇ κατὰ τὸν ἀρμόζοντα τρόπο, πρέπει νὰ τοποθετηθῇ μέσα στὰ, τόσο τὰ στενά, ὅσο καὶ τὰ εὐρύτερα πλαίσια τῆς ἐποχῆς, καὶ τὴν ἀτμόσφαιρα ποὺ τὸ περιβάλλει.

Ποιά τάχα νὰ ἦταν τὰ περιστατικὰ ποὺ προκάλεσαν καὶ αἰτιολογοῦσαν μιὰ τέτοια τῶν Τούρκων βιαιοπραγία, ποὺ παραβίαζε τόσο βασικά τὶς συνθῆκες;

Ὁ Χρῖστος Σ ο ὕ λ η ς, μεταφέροντας—περιληπτικὰ—πληροφορίες τοῦ Ἐ β λ η ἂ Τ σ ε λ ε π ῆ, ποὺ εἶχε ἐπισκεφθῇ τὰ Γιάννινα στὰ 1670, καὶ δίνει γι' αὐτὰ σημαντικὰς πληροφορίες, εἰδικὰ γιὰ τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων, συμπεραίνει ὅτι, (2) λίγο αὐτὸ ἀπὸ τότε εἶχε ἀλλάξει, καὶ ὅτι οἱ τροποποιήσεις καὶ οἱ ἐπιδιορθώσεις ποὺ τοῦ ἔκανε ὁ Ἀλῆ Τεπελενλῆς, ἦταν, ὅπως γράφει, πολὺ μικρές.

Ἡ κρίσις αὐτή, ἐλέγχεται—εἶναι ἀλήθεια—ἱστορικά, ἀνα-

1.—Δὲς Κ. Ἀ μ α ν τ ο υ, Οἱ Χριστιανοὶ καὶ ὁ Ὀρισμὸς τοῦ Σινὰν Πασιᾶ, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1930 σελ. 198 καὶ ἐπ.

2.—Δὲς Χρ. Σ ο ὕ λ η, Ταξίδι Τούρκου περιηγητοῦ στὴν Ἡπειρο, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Γράμματα» 1944, σελ. 197.

κριβής. Στὸν καιρὸ τοῦ ἈλῆΠασιά, τὰ τεῖχη τοῦ Φρουρίου ἦταν σχεδὸν ἐρειπωμένα· ἐλάχιστα μόνον αὐτὸς ὑπολείμματά τους χρησιμοποίησε, κι' εἶναι ἔργο, ἀποκλειστικὰ δικό του, ὁλόκληρη ἡ ἐξωτερικὴ παρειὰ του. Ἡ λανθασμένη μ' ὅλα ταῦτα αὐτὴ σκέψη, μᾶς ἀποκαλύπτει ὅτι, ὁ Χρ. Σ ο ὕ λ η ς, σὰ μέτρο κρίσης καὶ παραβολῆς πρὸς τὰ τεῖχη τοῦ 1670, εἶχε ὑπ' ὄψει του τὸ Κάστρο, σὲ ὅποια αὐτὸ βρισκόταν κατάστασις—ποὺ εἶναι ἀκόμα κι' ἡ σημερινή του—ὅταν αὐτὸς (1944) ἔγραφε· καὶ κατὰ συνέπεια, ὅτι τὸ Κάστρο ποὺ εἶδε ὁ Ἑ β λ η ἂ Τ σ ε λ ε π ῆ ς στὰ 1670, βρισκόταν σὲ πολὺ καλὴ κατάστασις, ἀφοῦ παραβάλλεται μὲ τὴ σχεδὸν σημερινή του. Συμπεραίνεται λοιπὸν ἀπ' αὐτὸ ὅτι, στὰ 1670, ἂν καὶ εἶχαν περάσει 250 περίπου χρόνια ἀπὸ τὴν πτώση τοῦ Δεσποτάτου, τὸ Κάστρο ἦταν ἀκόμα στὴν κατάστασις τοῦ ἐῖχαν ἀφήσει οἱ Βυζαντινοὶ κι' Φράγκοι Δεσπότες τῆς Ἡπείρου· ἀπ' αὐτό, ἐνισχύονται ἀκόμα περισσότερο οἱ πληροφορίες τοῦ Ἡπειρ. Χρονικοῦ, (3) ὅτι ἴσαμε τὰ 1611, τὸ Φρούριο τῶν Γιαννίνων, ἦταν ἀρκετὰ σίγουρο, καὶ ἱκανὸ νὰ προστατεύσῃ τὰ πρόνομια ποὺ εἶχαν πάρει ἀπὸ τοὺς Τούρκους οἱ Καστρινοί, μὲ τὴ συνθηκολόγησι τοῦ 1430.

Ἔχουμε ἄλλως τε γι' αὐτὸ καὶ μιὰ ἀδιάσειστη μαρτυρία: Ὁ Μάξιμος ὁ Πελοποννήσιος, ποὺ κατοίκησε γιὰ πολὺν καιρὸ στὰ Γιάννινα, γράφοντας, μετὰ τὴν ἀποτυχία τοῦ κινήματος τοῦ 1611 (4) πρὸς τὸν κατὰ τὴν ἐκρηξή του «μητροπολιτεύοντα» τῶν Γιαννίνων Ματθαῖο, τὸν μέμφεται δριμύτατα, ὅπως κι' ἄλλη φορὰ εἶπαμε, ὡς τὸν πρῶτο αἴτιο τῶν κακῶν (ποὺ ἀκολούθησαν μετὰ τὴν ἀποτυχία)· «διότι, αὐτὸς ἦταν, γράφει, ἐκεῖνος ποὺ ἔφερε καὶ ἐφύλαγε τὸν ἐχθρὸν αὐτοῦ τοῦ κόσμου (δηλ. τὸ Διωνύσιο) μέσα εἰς τὸ ἐπαίνει τὸν τοῦτο Κάστρον, (5) ἕως ὅπου τὸ ἀφανίσαστε». Καὶ τὸ «ἐπαίνει τὸν» αὐτὸ τοῦ Μάξιμου, μποροῦμε, νομίζουμε, νὰ τὸ ἐρμηνεύσουμε «ἐπαινεμένο».

Οἱ Τούρκοι τότε—ὅπως ξέρουμε—ἔδιωξαν τοὺς Χριστιανούς ἀπὸ τὸ Κάστρο, καὶ κατοίκησαν μόνον αὐτοὶ—ὅσοι ἀπ' αὐ-

3.—Δὲς Δ. Σάροϋ, Λόγος Στηλιτεντικὸς κλπ, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1928, σελ. 180.

4.—Ἀρχιεπίσκοπου Παπαδόπουλου, Διωνύσιος ὁ Σκυλόσοφος, «Ἡπειρ. Χρονικά» 1933 σελ. 152.

5.—Σχετικὰ, δὲς καὶ, Δ. Σαλαμάγχα, Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Δεσπότη, στὸ περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία» 1954 σελ. 163 καὶ ἐπ.

τούς—μέσα ἀπὸ τὰ τείχη του· καὶ δὲν εἶχαν πιά, πιστεύουμε, κανένα λόγο—τοῦναντίο μάλιστα—νὰ τὸ ἐρειπώσουν—οὔτε καὶ τὸ ἐρείπωσαν—ὅπως συμπεραίνεται ἀναμφισβήτητα ἀπ' ὅσα γράφει ἀργότερα γι' αὐτὸ ὁ Ἑ β λ η ἂ Τ σ ε λ ε π ῆ ς. Στρατηγικά, τὰ Κάστρα ἐξακολουθοῦσαν τότε νὰ εἶναι χρήσιμα. Ἀργότερα βέβαια, τὰ τείχη του ἐρειπώθηκαν· ἀλλὰ καὶ ὕστερα ἀκόμα ἀπὸ τὸν Τεπελενλή, οἱ Τοῦρκοι, ὡς πρῶτο μέσο ἄμυνάς τους σὲ δύσκολες γι' αὐτοὺς στιγμές, χρησιμοποιοῦσαν τὴν καταφυγὴ τους μέσα ἀπὸ τὰ τείχη του.

Ἀπ' ὅλα αὐτά, βγαίνει, πιστεύουμε, τὸ συμπέρασμα, ὅτι καὶ στὰ 1597, τὸ Κάστρο τῶν Γιαννίνων, βρισκόταν, σὲ τόσο καλὴ κατάσταση, ὥστε νὰ εἶναι, μᾶλλον ἀπορριπτέα ἢ ὑπόθεση, ὅτι θὰ μπορούσαν, ἢ ἔστω θὰ τολμοῦσαν οἱ Τοῦρκοι νὰ τὸ παραβιάσουν καὶ νὰ καταστρέψουν μέσα του ναοὺς· καὶ ἀκόμα περισσότερο νὰ ὑψώσουν ἐκεῖ μέσα μιναρέδες, καὶ μάλιστα στὸ Μητροπολιτικὸ τῶν Καστρινῶν Ναό.

Ἄς προχωρήσουμε τώρα στὴν ἔρευνα γιὰ τὸ ποιά ἦταν ἡ συνοικιστικὴ κατάσταση τῶν Γιαννίνων κατὰ τὴν ἱστορούμενη αὐτὴ ἐποχὴ.

Καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπὸ τὸ 1430, μνημονεύεται, ὅπως εἶπαμε καὶ ἄλλοῦ, ὑφιστάμενη ἡ ἐξωκαστρινὴ συνοικία τῆς πόλης Λ ε ι β α δ ι ὡ τ η.

Ὁ Ἰ. Λ α μ π ρ ῖ δ η ς, καθὼς καὶ ὁ Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ὅ ς, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, ὅπως προαναφέραμε στὰ σχετικὰ μὲ τὴν ἐνθύμηση τοῦ 1584, ἀλλὰ καὶ πρὶν ἀκόμα ἀπ' αὐτὴ, ἀναφέρουν συννοικισμοὺς τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τὸν καιρὸ τοῦ Β α ῖ μ ο ὕ ν δ ο υ.

Παλαιότατη ἐπίσης καὶ ἐπίσημη ἀναφέρεται ἡ Μονὴ τοῦ Ἀ ρ χ ι μ α ν δ ρ ε ῖ ο υ καὶ πλῆθος μονῶν καὶ ἐκκλησιῶν, πολὺ πρὶν—ὅπως συμπεραίνεται—ἀπὸ τὰ 1611—ἀπὸ τὸ 14ο αἰῶνα, καὶ πιθανότατα, ἀπὸ τοὺς χρόνους τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἡπείρου—καὶ μέσα ἀλλὰ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο.

Ὅλοι αὐτοὶ οἱ Ναοὶ καὶ τὰ Μοναστήρια, ἐξακολουθοῦν νὰ ὑφίστανται καὶ κατὰ τὸ 1611. Ἰσαμε τότε, εἶναι —γιὰ μᾶς— βέβαιο ὅτι οἱ Τοῦρκοι, δὲν εἶχαν ἀκόμα πατήσει τὸ πόδι τους μέσα στὸ Κάστρο· ἀλλὰ ζοῦσαν ἔξω ἀπ' αὐτό, καὶ σὲ χωριστοὺς συνοικισμοὺς.

Σὲ ὅτι τώρα ἀφορᾷ τὶς συνθῆκες τοῦ εὐρύτερου καὶ γενικώτερου περιβάλλοντος τῆς ἐποχῆς καὶ τῆς ἀντίστοιχης ἀτμόσφαι-

ράς της, παραπέμπουμε σὲ ὅ,τι σχετικὰ εἶπαμε σὲ ἀντίστοιχα κεφάλαια τῆς ἐργασίας μας, γύρω ἀπὸ τὴν ἐπανάσταση τοῦ Διονύσιου τοῦ Φιλόσοφου: τὸ 1611, ἀπέχει τόσο λίγο ἀπὸ τὸ 1597· καὶ στὸ μεταξὺ τους διάστημα, δὲ σημειώνεται κανένα περιστατικό, μορφῆς ποὺ νὰ μᾶς ἀναγκάζη νὰ σκεφτοῦμε ὅτι τὰ ἐκεῖ ἀναφερόμενα, δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴ καὶ γιὰ πρὶν ἀπὸ δεκατέσσερα χρόνια.

Τὸ στενότερο δὲ περιβάλλον τῆς ἐποχῆς, διαγράφεται περίπου ὡς ἑξῆς:

Μέσα στὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, κυριαρχοῦσαν ἀκόμα τὰ ὑπολείμματα τῆς τοπικῆς Φεουδαρχίας καὶ τοῦ Δεσποτάτου, ποὺ ἐξακολουθοῦσαν νὰ εἶναι ὁργανωμένα κατὰ τὸν ἀριστοκρατικὸ τρόπο, γιὰ τὸν ὁποῖο ἔχουμε, σὲ προηγούμενά μας, μιλήσει. Τὸ Κάστρο, ἐξακολουθοῦσε καί τότε νὰ εἶναι, ὄχι μονάχα στρατηγικὸ σημεῖο, ἀλλὰ καὶ τακτικὰ ἐπίσης ὁργανωμένο, ἀφοῦ καὶ στὰ 1635, οἱ Χριστιανοί, ἐμφανίζονται συγκροτημένοι σὲ στρατιωτικὰ σώματα, ποὺ ἔχουν δικά τους στελέχη καὶ δικούς τους ἀρχηγούς, ἀλλὰ ἀκόμα καὶ δική τους σημαία, μὲ πολεμικὰ σήματα τῆς Χριστιανοσύνης. Ἐξω καὶ γύρω ἀπ' αὐτό, στὴν ποδιὰ του θὰ λέγαμε, ἦταν ὁργανικὰ κι' ἀπὸ πολὺ πρὶν καιρὸ, συνοικισμένες, οἱ παλιές συνοικίες τῶν Γιαννίνων: οἱ δυὸ Ἑβραϊκές, ἡ Λειβαδειώτη, ἡ Μητρόπολη, τοῦ Τσιγαρά, τοῦ Τσουκαλά, τῆς Λιθαρίτσας. Οἱ συνοικίες αὐτές, ἦταν τόσο πολυάριθμα συνοικισμένες καὶ σὲ τέτοιο βαθμὸ ὁργανωμένες, ὥστε κατὰ δεκάδες ἀναφέρονται οἱ ναοὶ τους, ἀκόμα καὶ στὰ προάστεια. Πολυάριθμα ἐπίσης ἀναφέρονται κατὰ τὴν ἴδια αὐτὴ ἐποχὴ—ἐκατοντάδες—τὰ μοναστήρια, τόσο στὰ Γιάννινα (ἑσωκαστρινά, ἑξωκαστρινά, προαστιακά), ὅσο καὶ στὴν περιοχὴ τους: τόσα, ὥστε κάποιος περιηγητὴς νὰ ὀνομάσῃ, ὅπως κι' ἄλλοῦ εἶπαμε, τὰ Γιάννινα μοναχούπολη.

Ἐνας μάλιστα ἀπὸ τοὺς ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο αὐτοὺς ναοὺς, ὁ τοῦ Ἀγίου Ἀθανάσιου, φέρεται νὰ ἔχη σωθῇ ἀπὸ τῇ, μετὰ τὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1611 ἐκδικητικὴ μανία τῶν Τούρκων, ποὺ μετὰ τὴν καταστολὴ της, κατεδάφισαν ὅλα τὰ μέχρι τότε ὑφιστάμενα χριστιανικὰ καθιδρύματα. Καὶ μετὰ τὸ διώξιμο τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὸ Κάστρο, ὁ ναὸς αὐτὸς ἀντικατέστησε τὸν μέχρι τότε μέσα στὸ Φρούριο Μητροπολιτικὸ ναὸ τοῦ Παντοκράτορα.

Κι' οἱ Τούρκοι;

Ὀλιγάριθμοι, πολὺ λίγοι, ὅπως κι' ἄλλοῦ εἶπαμε, σχετικὰ μὲ τὸν γύρω τους συμπαγῇ Χριστιανικὸ πληθυσμὸ—ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια μας, αὐτοί, δὲν ἀποτελοῦσαν, παρὰ μονάχα τὸ ἓνα ἑβδομο τοῦ πληθυσμοῦ, καὶ μόνο τῆς πόλης τῶν Γιαννίνων—ἴσαμε τὰ 1597, ἔχουν συνοικίσει —πιθανότατα κατὰ μεγάλες οἰκογένειες—τὰ χθαμαλὰ τῆς Καλούτσιας· κατόπι, τὶς ἀνηφοριὲς τοῦ Ναμαζγκιάχ, καὶ συνεχίζοντας στὶς ποδιὲς τῆς Γιαννιώτικης λοφοσειρᾶς. τὶς περιοχὰς τοῦ Ἑμίρ Μεϊντάν, τοῦ Σιεμισιεντίν, τοῦ Ντεντέ - Οὐρούτσι, καὶ σιγὰ - σιγὰ, πρὸς κοντινὰ πρὸς τοὺς Χριστιανικοὺς συνοικισμοὺς, τοῦ Λιάμ, τοῦ Τσιεκούρ, τοῦ Μεμέτ Ἀγᾶ, ἰδρύοντας κάθε τόσο καὶ ἀυξάνοντας τὸν ἀριθμὸ τῶν τζαμιῶν τους, πὺ στὰ χρόνια μας, ἦταν δεκαεπτὰ. (Προσθέτουμε ἐδῶ καὶ τὰ ὑπόλοιπα ἑννέα: Ὀσμάν Τσιαοῦς, Ἰσοῦφ Ἀγᾶ, Ζεβαντιέ, Κούμπλου, Ἰμπραήμ Πασιᾶ, Ὁμέρ μπεῦ, τὸ παλαιότατο Μπαϊρακλῆ, καὶ μέσα στὸ Κάστρο, Ἀσλάν Πασιᾶ καὶ Φετιγιέ).(6)

Οἱ Τούρκοι, τὴν ἐποχὴ τῆς ἐνθύμησης πὺ ἐρευνοῦμε, ζοῦ-

6.—Ὁ πίνακας τοῦ ἀκολουθεῖ, δὲν ἔχει ἀξιώσεις ἀπόλυτης ἱστορικῆς ἀκρίβειας, χρησιμοποίησε ὅμως ὁ συντάκτης του, ὅλα τὰ μέχρι σήμερα γνωστὰ στοιχεῖα γιὰ τὸν καθορισμὸ τῆς χρονολογικῆς σειρᾶς ἀρχικῆς ἀνέγερσης ἢ ἰδρύσεως τῶν Τούρκικων θρησκευτικῶν ἱδρυμάτων στὰ Γιάννινα.

1) Τεχές Γαζῆ Βρενός καὶ Μπαϊρακλῆ μετζίτ,	1388		
2) Καλούτσιας	>	14;;	(μετὰ τὸ 1430)
3) Ναμαζγκιάχ	τέμενος	1484	
4) Ἑμιρλέρ	>	15;;	
5) Σιεμισιεντίν	>	1547 (;)	
6) Λιάμ - Μπαχράμ - Πασιᾶ	>	1550 (;)	
7) Ντεντέ - Οὐρούτσι	>	1560 (;)	
8) Ἀσλάν Πασιᾶ	>	1618	
9) Φετιγιέ	>	16;;	(ἴσως 1618)
10) Μεμέτ Ἀγᾶ	>	16;;	(μετὰ τὰ 1618)
11) Τσιεκούρ	>	16;;	(> > >)
12) Ζεβαντιέ	>	16;;	(> > >)
13) Ἰσοῦφ Ἀγᾶ	>	;	(νεώτερο)
14) Κούμπλου	>	;	>
15) Ὀσμάν Τσιαοῦς	>	;	>
16) Ὁμέρ μπεῦ	>	;	>
17) Ἰμπραήμ Πασιᾶ	>	;	>
Καὶ μετζίτ :			
18) Τζιελιαλῆ		16;;	
19) Κουφοῦ - Ἰσοῦφ		;	

σαν χωριστά ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς κι' εἶναι πιθανότατο, νά μὴν εἶχαν ἀκόμα ἀποκτήσει ὀργανωμένη καὶ κεντρικὴ διοίκηση· εἶναι ἀκόμα ἄγνωστα γιὰ τὴν ἐποχὴ ἐκείνη ὀνόματα Βαλῆδων, καὶ ἕνας ἐκεῖ τσιαούσης, τολμᾷ νὰ παραβιάξῃ αἰωνόβιες συνθήκες, καὶ νὰ δημιουργῇ τετελεσμένα—καὶ μάλιστα σοβαρῆς μορφῆς—περιστατικά, σὰν αὐτὰ τῆς κατάληψης Χριστιανικοῦ Ναοῦ.

Τάχα ποῖος ὅμως ἀπὸ ὅλους νὰ εἶναι ὁ Ναὸς ποὺ κατέλαβαν οἱ Τούρκοι στὰ 1597; Καὶ ποιά νὰ ἦταν ἡ αἰτία, ἢ μᾶλλον ἡ ἀφορμὴ ποὺ προκάλεσε τὴν ἐκρηξὴ αὐτὴ τοῦ φανατισμοῦ τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τῆς ὁμάδας του;

Τὸ περιστατικὸ αὐτό, δὲν εἶναι, ἐπαναλαμβάνουμε, οὔτε τὸ πρῶτο, οὔτε καὶ μεμονωμένο.

Παρόμοιες ἀπὸ τοὺς Τούρκους καταλήψεις—ἔξω ὅμως ἀπὸ τὸ Κάστρο —Ναῶν πρὶν ἀπὸ τὸ 1611, ἀναφέρονται—ὅπως κι' ἄλλου εἶπαμε—καὶ οἱ ἐξῆς: Τῆς ᾠα - Τριάδας (1388), κοντὰ στὸν ὁποῖο ἰδρύθηκε ὁ Τεκές Γαζῆ - Ἑβρενόζ. Τοῦ ᾠα - Μηνᾶ (1388) ὅπου τὸ Μπαῖρακλῆ Τζαμί, ἀρχαιότερα μετζίτ. Τῆς ᾠα - Παρασκευῆς (1484), στὴν περιοχὴ τοῦ ὁποίου ἰδρύθηκε τὸ Τζαμί τοῦ Ναμαζγκιάχ, (ὅπου τώρα κτίζεται τὸ νέο Διοικητήριο). Τοῦ Ναοῦ τοῦ ᾠα - Γιάννη τοῦ Θεολόγου (1554), κοντὰ στὸν ὁποῖο ἰδρύθηκε τοῦ Λ ι ἄ μ (Ἰ σ λ ι ἄ μ) τὸ Τζαμί. Τοῦ Ναοῦ τοῦ ᾠα - Στέφανου, ποὺ παρὰ πλευρά του ἰδρύθηκε τὸ Τσιεκούρ (κοιλότητα, βαθούλωμα) τζαμί, κι' ἴσως ἀκόμα κι' ἄλλων ποὺ δὲν τοὺς ξέρουμε. Μήπως καὶ μετὰ τὸ 1611, στὰ 1630, ἄλλος Γιαννιώτης Ὀθωμανός, γυιὸς κάποιου Ρετζέπ ᾠα, δὲν κατεδάφισε ἀπὸ ἀνάλογη μὲ τοῦ 1597 ἀφορμὴ, τὸν καινούργιο-γτισμένο τότε Ναὸ τοῦ ᾠα - Νικόλαου τῆς ᾠα;

Ἴσως ἐδῶ νὰ ἔχουν τὴ θέση τους καὶ μερικὰ ἄλλα, σύγχρονα τῆς ἱστορούμενης ἐποχῆς περιστατικά, ποὺ θὰ μπορούσαν ἐνδεχόμενα νὰ θεωρηθοῦν κι' ὡς ἡ αἰτία τῶν περιστατικῶν τοῦ 1597.

Καὶ πρῶτα - πρῶτα, τὰ περιστατικὰ τῆς Μολδοβλαχίας, καὶ τῆς ἀπελευθερωτικῆς μορφῆς ἐφτάχρονης ἐκεῖ (1594 - 1601) δράσης τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μιχαήλ τοῦ Γενναίου, γιὰ τὰ ὁποῖα ὅλα ἔχουμε μιλῆσει διεξοδικότερα σὲ ἄλλη σειρὰ σημειωμάτων μας.(7)

7.—ᾠα στὴν ὑποσ. 5.

Ἀκριβῶς τὴν ἱστορούμενη ἐποχὴ, ἡ δράση τοῦ Μιχαήλ τοῦ Γενναίου στὶς Παραδουνάβιες Ἑγεμονίες μὲ κατεύθυνση τὸ νότο, ἦταν τόσο ἔντονη, ὥστε οἱ Τοῦρκοι, πανικοβλημένοι, εἶχαν διατάξει δημόσιες προσευχὲς σὲ ὅλα τὰ τεμένη τῆς Κων)πολης, καὶ τελικᾶ, ζήτησαν (1597) ἀπὸ τὸ Μιχαήλ εἰρήνην. Κατὰ τὴν ἴδια αὕτῃ ἐποχῇ, οἱ Τοῦρκοι, εἴτε σὰν ἀποτέλεσμα τοῦ εὐλογου πού ἐπικράτησε ἀπὸ τὰ γεγονότα αὐτὰ φανατισμοῦ, εἴτε κι' ἀπὸ ἄλλη πιθανὸν αἰτία, παίρνοντας δικαιολογίες κι' ἀπὸ ἀκατονόμαστες ἀνωμαλίες πού σημειωνόταν τότε γύρω ἀπὸ τὸν Πατριαρχικὸ θρόνον, καταλαμβάνουν, τόσο τὰ Πατριαρχεῖα, ὅσο καὶ τὸν Πατριαρχικὸ Ναὸ τῆς Παμμακάριστου, πού τὸν μεταβάλλουν σὲ Τζαμί καὶ τὸ ὀνοματίζουν Φετιγιέ.

Μεγάλος φαίνεται ἀναβρασμὸς ἐπικρατεῖ κατὰ τὴν ἐποχὴ αὕτῃ στὸν Αἴμο, τὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴν Ἑλληνικὴ Χερσόνησο. Τὰ ἐπαναστατικὰ ρεύματα, γίνονται ὀρμητικότερα· κι' οἱ ὑπόδουλοι, ἐτοιμάζονται γιὰ ἐκρήξεις. Καὶ σὰν ἀντίρροπο, ὀγκώνεται ὁ μουσουλμανικὸς φανατισμὸς, κι' ἐξαπολύονται οἱ βιαιοπραγίες, τὰ ἀντίποινα, ἡ τρομοκρατία.

Το πικρὸν ἐκ δὲ ἡ λωσὴ παρόμοιας κατάστασης ἔξαψης, εἶναι πιθανότατο νὰ εἶναι, καὶ τὸ Γιαννιώτικο περιστατικὸ τοῦ 1597. Κάτω ἀπὸ τὸ κράτος παρόμοιας ἔκρηξης πανικοῦ, ἀντίδρασης καὶ φανατισμοῦ, ἓνας ἀπλοῦς τσιαούσης, μπαίνει ἐπὶ κεφαλῇ μιᾶς ὁμάδας διεγερμένων—μπορεῖ μάλιστα νὰ ἦταν, ποῖος νὰ ξέρει; καὶ νεοφώτιστος—καταλαμβάνουν ἓναν ἐπίσημο χριστιανικὸ ναὸ καὶ βιάζονται, νὰ χτίσουν δίπλα του ἓνα μινaré, σὰ σημάδι δυναστικῆς κατάκτησης.

Ἡ Τούρκικη ὅμως κρατικὴ ἐξουσία; Οἱ Τούρκικες Ἀρχές; Τὶ τάχα στάση νὰ κράτησαν κατὰ τὸ σοβαρὸ αὐτὸ ἐπεισόδιο τῆς ζωῆς τῶν Χριστιανῶν τῆς πόλης, πού πρόσβαλε ρητὰ καθορισμένα ἀπὸ συνθῆκες προνόμια; Καὶ θᾶμεινε ἀδιαμαρτύρητη μιὰ τέτοια βιαιοπραγία—πού ἦταν ταυτόχρονα καὶ παρασπονδία—ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τῶν Γιαννίνων; Μήπως οἱ Τοῦρκοι δὲ χρειάστηκε νὰ προκαλέσουν ρητὴν ἀδεια καὶ διαταγὴ ἀπὸ τὸ Σουλτάνο, κι' αὐτὸ ἀργότερα, ἂν καί, τὸ ἐπαναστατικὸ κίνημα πού εἶχε ἐκδηλωθῇ στὰ Γιάννινα, ἦταν σοβαρότατο, γιὰ νὰ μπορέσουν νὰ διώξουν ἀπὸ τὸ Κάστρο τοὺς Χριστιανοὺς, στὰ 1611;

Ποιὸς ὅμως νὰ ἦταν ὁ ναὸς πού διάλεξε ἡ φανατισμένη ἐ-

κείνη ομάδα, για να ασκήση τὴν τρομοκρατικὴ τῆς ἐπιδίωξη, καταστέλλοντας ἴσως μιὰ τάση ἀνταρσίας τῶν ὑπόδουλων; Καὶ πῶς «ἐκρεμίστηκε κι' ἐσυντρίφτηκε εἰς λεπτὰ μέρη» ὁ μιναρὲς ποὺ χτίστηκε στὸ Ναὸ ποὺ καταλήφτηκε βίαια; Ἀπὸ κεραυνό; Πιστεύω ὅτι καὶ παρόμοιο—καὶ τὸ θαυμαστὸ—θὰ τὸ μνημόνευε, χωρὶς ἄλλο, εἰδικὰ ὁ συντάκτης τῆς ἐνθύμησης.

Ἔργο λοιπὸν πιθανότερα, πρόχειρο καὶ βιαστικό, ποὺ ἀπόβλεπε, πὺλ πολὺ, στὴ γρήγορη δημιουργία συντελεσμένου γεγονότος, κακοφκιασμένο, εἴτε μόνο του, εἴτε μὲ κρυφὴ συνέργεια τῶν χριστιανῶν, κατακρημνίστηκε καὶ διαλύθηκε στὰ ὅλια ἀπὸ τὰ ὁποῖα κατασκευάστηκε.

Ἀλλὰ κι' ἂν ἀκόμα ὁ Ναὸς ποὺ εἶχε καταληφθῇ, ἦταν ἀπὸ κείνους τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, δὲν φαίνεται, κάτου ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ εἶπαμε νὰ εἶχε ἀπ' αὐτὸ δημιουργηθῇ μιὰ μονιμότερη κατάσταση· πολὺ λιγότερο νὰ ἐπακολούθησε εὐρύτερη κατάληψη τοῦ Κάστρου ἀπὸ τοὺς Τούρκους.

Ἀπὸ ποῦ συμπεραίνεται παρόμοιο πρᾶγμα; Ἡ Ἐνθύμηση, χάρις στὴ θαυμαστὴ παρέμβαση τῶν «Παμμεγίστων Ταξιαρχῶν», ἀφήνει νὰ φαίνεται, μᾶλλον τὸ ἀντίθετο· πρᾶγμα ποὺ εἶναι σύμφωνο καὶ πρὸς ὅσα γράφει ὁ συντάκτης τοῦ Ἡπειρώτικου Χρονικοῦ γιὰ τὴν κατάσταση τοῦ Κάστρου ἴσαμε τὰ 1611.

Νὰ ἔχη γίνει, τάχα, σύγκριση τοῦ περιστατικοῦ τοῦ 1597 μὲ τὰ ὅσα γιὰ κατεδαφίσεις καὶ καταλήψεις Ναῶν ἀναφέρει ὁ Ἀραβαντινός, ὁ Λαμπρίδης καὶ τὸ μικρὸ Χρονικό; Αὐτὰ ὅμως νὰ ἔγιναν κατὰ τὴν «ὑποτέλεια» (1388) τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, ἢ κατὰ τὴν παράδοσή του στοὺς Τούρκους στὰ 1430; Ἡ μήπως πρόκειται γιὰ κατὰ καιροὺς ἐπαναλαμβανόμενα βίαια παρόμοια περιστατικὰ προσβολῶν τῶν προνόμιων τῶν Χριστιανῶν καὶ τῶν θρησκευτικῶν τους ἰδρυμάτων ἀπὸ ἐκρήξεις φανατισμοῦ τῶν Τούρκων;

Σέ μιὰ ζωὴ γεμάτη ἀπὸ τόσες ὁμότητες, καὶ τόση ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ πεισματικὴ ἀντίσταση, ὅλα εἶναι πιθανά.

Ἄν θὰ μπορούσαμε νὰ δεχτοῦμε ὅτι, ἢ ἔξω ἀπὸ τὸ Κάστρο πόλη, ποὺ καθαρὰ ξεχωριζόταν ἀπὸ τὰ Γιάννινα τοῦ Κάστρου, εἶχε κι' αὕτὴ τὴ δική της Μητρόπολη, ἓνα μό-

νον ἄλμα θὰ χρειαζόταν, ἴσαμε τή, παρακινδυνευμένη μέν, ὅχι ὅμως κι' ἀπόλυτα ἀστήρικτη ὑπόθεση, ὅτι πιθανόν, ὁ παλιὸς Ναὸς τοῦ Ἁγ. Ἀθανάσιου, γιὰ τὸν ὁποῖο μιλήσαμε πρὸ πάνου, νὰ ἦταν ἀπὸ τ ὅ τ ε, π α ρ ἄ λ λ η λ α μέ τὸ Ναὸ τοῦ Παντοκράτορα, ἓνα εἶδος Μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῶν ἔ ξ ω ἀπὸ τὸ Κάστρο Χριστιανῶν. Καὶ ἐναντίον αὐτοῦ τοῦ Ναοῦ, τοῦ π α ρ α μ η τ ρ ο π ο λ ι τ ι κ ο ῦ νὰ καταφέρθηκε καὶ νὰ ξέσπασε ἡ μανία τῶν φανατισμένων Τούρκων. Γιὰ νὰ τρομοκρατήσουν· κι' ἴσως νὰ προλάβουν· ἢ νὰ καταστείλουν.

Αὐτό, φυσικά τὸ λέμε, σὰ μιὰ μονάχα ὑπόθεση. Μήπως καὶ στὸ σημερινὸ Μητροπολιτικὸ Ναὸ, δὲν τιμοῦνται εἰδικὰ στὴν εἰκονογράφηση οἱ Παμμέγιστοι Ταξiάρχες;

Πῶς, ἄλλως τε, ἄλλοιῳς θὰ συμβιβάσουμε τὸ περιστατικὸ πὺν ἀναφέρει ἡ ἐνθύμησις τοῦ 1597, μὲ τὶς διαβεβαιώσεις πὺν παρέχει τὸ Ἡπειρ. Χρονικὸ τῆς Ἐπανάστασις τοῦ 1611; Καὶ μεταξὺ μιᾶς Ἐνθύμησις σὲ ἓνα λειτουργικὸ βιβλίον, καὶ τοῦ Χρονικοῦ αὐτοῦ, πὺν καθ' ὅλες τὶς μέχρι σήμερα ἐνδείξεις, εἶναι ἀντίγραφο τοῦ περίφημου Κουβαρά, καὶ τῶσο λεπτομερεῖα καὶ συγκροτημένο, σὲ ποῖον πρέπει νὰ δώσουμε τὴν προτίμησι;

Ὅπωςδὴποτε, πολλὰς ὑψώνονται οἱ ἀμφιβολίαι καὶ τὰ ἐρωτηματικὰ γύρω ἀπὸ τὸ κείμενον αὐτῆς τῆς ἐνθύμησις.

Γ'. Η ΕΝΘΥΜΗΣΗ ΤΟΥ 1630

α'.—Εισαγωγικά

«'Από 'Αδάμ ζ' 138' ἐπὶ ἔτους τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Χριστοῦ 1630 ἐν μηνὶ Φεβρουαρίῳ 19 ἡμέρᾳ Πέμπτῃ ἦρθεν ὁ υἱὸς τοῦ Ρετζέπ 'Αγᾶ καὶ ἐχάλασε τὸν "Ἅγιον Νικόλαον στὸ λουτρὸ μαχαλὲ αἰωνία του ἡ κολασίς καὶ ἀναθεμα του τρις ἀμην ἀμην ἀμην».

ΑΥΤΑ ἔχει σημειώσει γιὰ θύμηση, ὁ ἄγνωστος, ἐγγράμμα-
τος πάντως κληρικὸς στὴ β' σελ. τοῦ πρώτου ἄγραφου φύλ-
λου τοῦ Μηνιαίου τοῦ μηνὸς 'Ιουλίου (ἔκδ. Βενετίας, ἀφξη')
τῆς 'Εκκλησίας τοῦ "Ἁγίου Νικόλαου Λουτροῦ. (1)

Ὁ Ναὸς τῆς 'Ενθύμησης αὐτῆς, εἶναι ὁ σημερινὸς τοῦ "Ἀ-
γίου Νικόλαου τῆς 'Αγορᾶς, παλιότερα ἐπονομαζόμενος (τῆς
συνοικίας) Λουτροῦ ἢ Τουρκοπάλουκου, πρὸς διάκριση ἀπὸ
τοὺς ἄλλους ὁμώνυμους τοῦ τῆς 'Ιστορίας τῶν Γιαννίνων· ὅπου
—καί ἐϊδικώτερα στὰ παλιὰ Μοναστήρια τοῦ Νησιοῦ· σημειώνε-
ται, μιὰ δυσεξήγητη γιὰ τὴν ὥρα προτίμηση στὸν "Ἅγιο Νικό-
λαο: ἐκτὸς ἀπὸ τὸ Ναὸ τοῦ "Ἁγίου Νικόλαου στ(οῦ)ς Κο(υ)
πά ν(ου)ς, καὶ τὸν ἀπὸ τὸν 'Αραβαντινὸ ἀναφερόμενο—μέ-
σα στὸ Κάστρο—τοῦ Σ τ ρ α τ η γ ό π ο υ λ ο υ, (2) καὶ τρία
(ἀπ' τὰ ἔξι) Βυζαντινὰ Μοναστήρια τοῦ Νησιοῦ τῶν Γιαννί-
νων, τιμῶνται στὸ ὄνομα τοῦ ἴδιου "Ἁγίου:

Ἡ Μονὴ Σ π α ν ο ῦ, π α λ ι ό τ ε ρ α (στὸν 17ο αἰ-
ῶνα), Τ ο υ ρ μ π α ν ᾱ, κι' ἀκόμα παλιότερα Φιλανθρωπι-
νῶν. Ἡ Μονὴ Ν τ ί λ ι ο υ, παλιότερα Σ τ ρ α τ η γ ό
π ο υ λ ο υ. Κι' ἡ Μονὴ Ἐ λ ε ο ῦ σ α ς, παλιότερα Γ γ ι ό ν-

1.—Δὲς 'Α θ η ν α γ ό ρ α, Νέος Κουβαρᾶς, στὰ «Ἡπειρ. Χρο-
νικά» 1929, σελ. 15.

2.—Δὲς Π. 'Α ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Χρονογραφία τῆς 'Ἡπείρου Β',
σελ. 242 καὶ ἑπ.

μα ἢ Γ γ ι ο ν μ á τ ω ν, κι' ἀκόμα παλιότερα, Μ ε θ ό-
δ ι ο υ.

Τὰ ὑπό ἐξέταση ἔτσι στὸ παρὸν σημείωμα θέματα, θὰ εἶ-
ναι τὰ ἑξῆς:

Τὰ τοπωνύμια Τ ο υ ρ κ ο π á λ ο υ κ ο καὶ Λ ο υ-
τ ρ ό, τὰ Μ ο ν α σ τ ῆ ρ ι α τοῦ Ν η σ ι ο ῦ, ὁ Ἅ γ ι-
ο ς Ν ι κ ό λ α ο ς Κ ο π á ν ω ν, κι' ὁ Ἅ γ ι ο ς Ν ι-
κ ό λ α ο ς τ ῆ ς Ἀ γ ο ρ á ς.

Ἡ ἐξέταση τοῦ πρώτου θέματος (τοπωνύμια), ἀναγκαστι-
κὰ μᾶς ὁδηγεῖ στὴν ἔρευνα τῶν πρώτων χρόνων τῆς Τουρκο-
κρατίας στὴν Ἡπειροῦ τῶν δὲ ἀμέσως ἐπόμενων, στὰ χρόνια
τοῦ συνοικισμοῦ τοῦ Νησιοῦ, ἐπομένως καὶ τῶν Γιαννίνων.

6'.—Ἀπὸ τὸν Ἑβρενόζ, στὸ Σινάν

Η ΛΕΞΗ Τουρκοπάλουκο, εἶναι τοπωνύμιο, κι' ὑποδηλώνει
τὴν περιοχὴ ἐκείνη τῆς πόλης, ὅπου κατοίκησαν οἱ πρῶτοι
Τούρκοι ποὺ ἐγκαταστάθηκαν στὰ Γιάννινα. Ἔτσι ἐρμηνεύει τὸ
τοπωνύμιο αὐτὸ ὁ Ἀραβαντινός(1):

«...1647. Ὁ προσφάτως ἀνεγερθεὶς ἐν τῇ συνοικίᾳ Λου-
τροῦ Ναὸς Ἀγίου Νικολάου, κατεδαφίσθη κατὰ διαταγὴν Ἰωαν-
νίτου τινὸς Ὀθωμανοῦ, υἱοῦ τοῦ Ρετζέπαγα, ὅστις ἐστάλη τότε,
ὥς εἰκάζεται, τοποτηρητὴς εἰς τὴν Διοίκησιν Ἰωαννίνων. Τὸ
αἶτιον τῆς τοιαύτης κατεδαφίσεως, προῆλθε βεβαίως ἐκ τοῦ φα-
νατισμοῦ τινῶν, μὴ ἀνεχομένων ἵνα βλέπωσι εἰς τὸ ἔδαφος ὅπου
πρῶτον κατῴκουν Ὀθωμανοί, ἀνεγειρόμενον Ναὸν Χριστιανι-
κόν. Πραγματικῶς δέ, ὁ Ναὸς ἐκεῖνος, ἐκτίσθη εἰς οἰκόπεδα Ὀ-
θωμανικά, πωληθέντα παρὰ τῶν ιδιοκτητῶν κατὰ τὸ 1612, (δι-
όρθωσε, 1611), ὅτε οἱ Ὀθωμανοὶ τῆς συνοικίας ἐκείνης, μετε-
τέθησαν εἰς τὸ Φρούριον».

Καὶ σέ ὑποσημείωσή του, προσθέτει τὰ ἑξῆς:

1.—Χρονογραφία τῆς Ἡείρου Β', σελ. 223.

«Ἡ συνοικία ἐκείνη, ὠνομάσθη Τουρκοπάλουκον, ἔνεκεν τῶν παλουκίων ἦτοι πασσάλων, τῶν τεθέντων πρὸς συνορολογίαν τῆς συνοικίας αὐτῶν, ὅταν κατὰ τὴν καθυποταγὴν τῶν Ἰωαννίνων, ἀπεφασίσθη, ἵνα κατοικήσωσιν ἔξω τῆς πόλεως, ὀλίγοι τινές Ὀθωμανοί. Μετωνομάσθη δὲ ἀκολούθως καὶ Ἑπτάμπουλο, τῷ 1455, ὅτε ἠρπάγησαν αἱ θυγατέρες τῶν Ἰωαννιτῶν, καὶ ἑπτὰ ἐξ αὐτῶν κατώκησαν εἰς τὴν συνοικίαν ἐκείνην. Κτισθέντος δὲ καὶ τοῦ πρώτου λουτροῦ κατὰ τὸν Ἀσιατικὸν τρόπον ἐν τῇ συνοικίᾳ ἐκείνῃ ἐπεκλήθη συνοικία τοῦ Λουτροῦ, καὶ τελευταῖον συνοικία τοῦ Ἀγίου Νικολάου».

Ὁ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό ς. Ἐγραφε πιθανότατα στὶς ἀρχές τῆς 6ης δεκαετηρίδας τοῦ 19ου αἰῶνα (ἡ Χρονογραφία τοῦ τῆς Ἡπείρου, βγῆκε στὰ 1856) καὶ δὲν ξέρουμε ἂν, τίς πληροφορίες τοῦ αὐτοῦ, τίς κατέχει, καὶ ἀπὸ γραπτὲς πηγές, ἢ μόνον ἀπὸ τὴν παράδοση. Πάντως, τὸ τοπωνύμιον καὶ τὸ ἀντίστοιχον κτίσμα Φ τ á μ π λ ι ς, (ἔτσι προφερόταν στὸ Γιαννιώτικο ἰδίωμα τὸ Ἑπτάμπουλες τοῦ Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ), σωζόταν ἀκόμα καὶ στὰ χρόνια μου, (ἕνας ὀρθογώνιος, λιθόκτιστος, κλειστός καὶ ἀσκεπὴς χώρος, στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς νότιας αὐλῆς τῆς Ζωσιμαίας Σχολῆς), καθὼς ἐπίσης καὶ οἱ ἀντίστοιχες παραδόσεις τῶν Χριστιανῶν καὶ Τούρκων τῶν Γιαννίνων.

Ὁ Ἰ. Λ α μ π ρ í δ η ς, πού ἔγραφε λίγο ἀργότερα ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό (στὶς ἀρχές τῆς ὀγδοῦς δεκαετηρίδας τοῦ ἰδίου αἰῶνα), τὸ μνημεῖον τὸ ὁποῖον ὁ τελευταῖος συσχετίζει μὲ τίς γυναῖκες πού ἀρπάχτηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους, τὸ χαρακτηρίζει «ὀλίγους Ὀθωμανικοὺς τάφους παρὰ τὴν Ζωσιμαίαν Σχολήν, ἱεροὺς παρὰ τοῖς Ὀθωμανοῖς, καθ' ὃ κρύπτοντας Ὀθωμανοὺς ἐκ τῶν πρώτων ἐν Ἰωαννίνοις ἀποκαταστάντων».(2)

Τὰ σχετικὰ μὲ τὰ τοπωνύμια καὶ τίς παραδόσεις αὐτές, ἀναφέρονται κι' ἀπὸ τὸ νεώτερον ἱστορικὸν τῆς Ἡπείρου Κ. Μ έ κ ι ο.(3) Εἰδικὴ ὅμως μελέτη, ἔχει ἀφιερῶσει σ' αὐτά, ὁ Γ. Β λ α χ λ ε í δ η ς(4) πού περισώζει ἐκεῖ, λεπτομερειακά, καὶ τὴν παλαιὰ παράδοση, γιὰ τὴν ἀρπαγὴν, ἀπὸ μέρους τῶν πρώτων

2.—Δὲς Ἰ. Λ α μ π ρ í δ η, Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 22.

3.—Κ. Μ έ κ ι ο υ, Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, Κáιρο 1909, σελ. 92.

4.—Δὲς «Ἡπειρ. Χρονικά» 1929, σελ. 255 καὶ ἑπ.

Τούρκων πού κατοίκησαν στα Γιάννινα, χριστιανῶν παρθένων, πούς τις ξαναν, μέ τή βία, νόμιμες γυναῖκες τους.

Ἡ ἀρχαιότερη γραπτή μνεία πού γίνεται γιά τὸ μνημεῖο καὶ τὸ τοπωνύμιον **Τ ο υ ρ ζ ο π ά λ ο υ ζ ο**, καθὼς καὶ γιά τις παραδόσεις πού περιβάλλουν, τόσο αὐτό, ὅσο καὶ τὸ παράπλευρον καὶ γοντινὸ του Φτάμπλιν, ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Παραμυθιάς καὶ Πάργας Ἀ θ η ν α γ ό ρ α. (5) Στὸ Ν έ ο αὐτὸς Κ ο υ β α ρ ᾱ του, μεταφέρει ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ μικρὸ Χρονικό, κατὰ τὸ ὅποιον, **ε δ τ α ν ο ἱ Ἰ ω α ν ν ῖ τ α ι ἐ ξ ἡ τ η σ α ν ἀ π ὸ τ ὸ Σ ο υ λ τ ά ν ο Μ ο υ ρ ά τ ν ᾶ π α ρ α δ ο θ ῶ σ ι ο ὅ τ ο ς ἔ σ τ ε ι λ ε ε ὁ θ ῦ ς μετὰ τῶν π ρ έ σ β ε ω ν 18 Τ ο ύ ρ ζ ο υ ς...**(πὺ τελικά)... ὅ π ῆ γ α ν καὶ ἔ ζ τ ι σ α ν ὁ σ π ί τ ι α εἰ ς τὸ μ έ ρ ο ς τ ῆ ς π ό λ ε ω ς τὸ ὀ ν ο μ α ζ ό μ ε ν ο ν τ ῶ ρ α Τ ο υ ρ ζ ο π ά λ ο υ ζ ο ν.

Γίνεται κατόπι μνεία του, σὲ διάφορα ἄλλα μεταγενέστερα τοῦ μικροῦ Χρονικοῦ κείμενα, πὺ ὁμῶς χρονολογικά, προηγούνται τῶν ὅσων ἄλλων μέχρι τώρα ἀναφέραμε: Ὁ στὴ Βενετία ταξιδεμένος Σπυριδων Ρίζος ἀπὸ τὸ Δέλβινο, στὴ διαθήκη του πὺ συντάχθηκε στὰ 1749, (6) ἀφήνει—ἀνάμεσα στὰ ἄλλα—40 δουλάτα, καὶ στὴν Ἑκκλησίᾳ τοῦ Ἀγίου Νικολάου, στὰ Γιάννινα, **ε δ π ο υ εἶ ν α ι εἰ ς τὸ ζ ο π ό λ ι ο ν**. Ὁ Παναγιώτης Ζ ο ύ ζ α ς, τὴν ἴδια Ἑκκλησίᾳ, τὴ μνημονεύει στὴ διαθήκη του πὺ εἶ ν α ι συνταγμένη στὶς 30 Νοέμβρη 1814 (7) στὸ Βουκουρέστι, ὡς ἐκαλουμένην **Τ ο υ ρ ζ ο π ά λ ο υ ζ ο**. Καὶ ὁ Ἰωάννης Μ ά ν θ ο ς Κ ο ν ι τ σ ι ώ τ η ς, στὴ διαθήκη του πὺ εἶ ν α ι συνταγμένη στὴ Μόσχα στὶς 20 Ἰουνίου 1817, (8) ἀφήνει ἀριθμὸ ρουβλίων στοὺς Ἐπίτροπους ἐτῆς ἐν Ἰωαννίνοις Ἑκκλησίας τοῦ Ἀγίου Νικολάου τῆς ἐν **Τ ο υ ρ ζ ο π ά λ ι ζ ο** μαγαλά εὐρισκομένης. Ὁ Νικολας κατόπι Ζ ω σ ι μ ᾱ ς, στὴ διαθήκη του πὺ εἶ ν α ι γραμμένη στὴ Μόσχα στὶς 18 Μαρτίου 1841, (9) ἀνάμεσα σ' ἄλλα, κληροδοτεῖ, γιά τὸ πτωχοδοχεῖο τῆς πόλεως, **ε τὸ**

5.—Δὲς Ἀ θ η ν α γ ό ρ α, Νέος Κουβαράς, στὰ ε' Ἡε.ρ. Χρονικά, 1929

6.—Δὲς ε' Ἡε.ρ. Χρονικά, 1938, σελ. 93.

7.—Ὅπου ἀμέσως πὺ πάνου, σελ. 26.

8.—Δὲς Διαθήκαι ἀειμνήστων ἐργετιῶν, Ἀθήναι 1887, σελ. 19.

9.—Δὲς Διαθήκη τοῦ Ἀοιδίμου Π. Ζωσιμά, ἐν Μόσχᾳ, 1843 σελ. 54.

ὁσπίτιον ὀνομαζόμενον ἑ π τ á π ο λ ι ς, τὸ ὁποῖον εἶναι πλησίον τοῦ Ἀγίου Νικολάου».

Τέλος, κι' ἀπὸ τὸν Κ. Μ έ ρ τ ζ ι ο, (10) Ἑ φ τ á μ π ο υ λ ε ς ὀνομάζεται τὸ ἀντίστοιχο μνημεῖο· χαρακτηρίζει ὅμως αὐτός, ὡς ἐντελῶς ἀπίθανα καὶ μᾶλλον παιδαριώδη ἀποκνήματα τῆς γονίμου λαϊκῆς φαντασίας, ὅλα ὅσα, σχετικὰ μ' αὐτὸ ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ἠπείρου καὶ μεταδινόταν ἀπὸ τὶς Παραδόσεις, τὰ Χρονικά, τὶς Ἐνθυμήσεις καὶ τὰ Τοπωνύμια.

Προσωπικά, πιστεύουμε ὅτι, ἐγγύτερα πρὸς τὴν ἱστορικὴ ἀλήθεια, βρίσκεται ὁ ἀπὸ τοὺς ἱστορικοὺς τῆς Ἠπείρου, ἀκάταπόνητος ἐκεῖνος ἐρευνητὴς Ἰ. Λ α μ π ρ í δ η ς, πού στὸ σημεῖο αὐτό, ἀκολουθεῖ, τὴν σύγχρονή του Τούρκικη παράδοση. Γιατὶ ἀληθινά, οἱ Τούρκοι τῶν Γιαννίνων, ὅσο κι' ἂν, στὰ παραδοσιακά τους στοιχεῖα τῆς πρώτης τους στὰ Γιάννινα ἐγκατάστασης, περιλάμβαναν καὶ τὴν ἄρπαγὴ τῶν παρθένων τοῦ Κάστρου, (11) γιὰ τὸ κτίσμα εἰδικὰ Φ τ á μ π λ ι ς, τίποτε ἄλλο δὲ δεχόταν, παρὰ μόνο, ὅτι ἐκεῖ, ἦταν θαμμένοι ἀξιοσέβαστης καὶ ἀξιολάτρευτης γι' αὐτοὺς μνήμης, παλαιότατοι Μουσουλμᾶνοι, ἀπὸ τὰ πρῶτα χρόνια τῆς κατάκτησης.

Τὴν παράδοση αὐτῇ, τὴν ἔχει κι' ὁ ὑποφαινόμενος περισυλλέξει ἀπὸ Τούρκους τῶν Γιαννίνων, πρὶν ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ τους. Ἀπὸ σημειώματά μου δέ, συνταγμένα γύρω στὰ 1930, με βάση ἀφηγήσεις τοῦ Τουρκογιαννιώτη, Μουφτῇ τότε Γιαννίνων Φ ο υ á τ Μ ο υ σ τ α φ á, μεταφέρω ἐδῶ τὰ ἑξῆς:

«Τὰ Γιάννινα, πάρθηκαν δυὸ φορές ἀπὸ τοὺς Τούρκους: τὴν πρώτη, συνθηκολόγησαν καὶ στάλθηκαν γιὰ κατοχὴ τους καὶ παραλαβή, ἐπὶ ἀξιωματοῦχοι· αὐτοὺς ὅμως, τοὺς σκότωσαν ἀργότερα (οἱ Χριστιανοί, συμπεραίνει ὁ Μουφτῆς) καὶ τοὺς ἔθαψαν, ὅπου ἄλλοτε ἡ Ζωσιμαία Σχολή, ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὴ μεγάλη οἰκία Μέρτζιου. Τὸ μέρος λεγόταν ἀπὸ τότε Ἰ φ τ á μ π λ ι ς». (12)

10.—Ἡ ἄλλωσις τῶν Ἰωαννίων, στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» 1938 σελ. 120.

11.—Δὲς καὶ Δ. Β λ α χ λ ε í δ η, ὅπου στὴν ὑπόσ. 6.

12.—Μ π ο υ á λ α, δὲν εἶναι Τούρκικη λέξη· μπούλα οἱ Χριστιανοὶ Γιαννιώτες, λέγαν τὴν Προϊστάμενη, ἢ τὴ γυναῖκα τοῦ Προϊστάμενου (μπούλα εἶναι ἡ μοδίστρα, γιὰ τὶς μαθήτριές της, ἢ γυναῖκα τοῦ ἐργοδότη γιὰ τοὺς ἐργάτες του κλπ)· (μ π ο υ λ ε ς λέγαν οἱ Χριστιανοί, καὶ τὶς σκεπασμένες (μπουλωμένες) Τούρκισσες· (τὶς λέγαν ἐπίσης, καὶ τζύκες).

Κατὰ τὸν Τουρκογιαννιώτη ὁμως Ρ α γ ή π Σ ε ρ ά β, τὸ μνημεῖο ἐκεῖνο λεγόταν καὶ Γ ι ε ν τ ῖ Σ ι α τ τ· πού σημαίνει, ἑφτά μάρτυρες, ἑφτά πεσόντες σὲ μάχη γιὰ τὴ μουσουλμανικὴ θρησκεία καὶ ὑπόθεσις· καὶ στὸν τάφο ἐκεῖνο, καὶ κατ' αὐτόν, ἦταν θαμμένοι ἑφτά μουσουλμᾶνοι πού εἶχαν πέσει στὸ κατακτώμενο ἔδαφος, ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκείνους Τούρκους, πού ἦρθαν νὰ τὸ πάρουν στὴν κατοχὴ τους. Οἱ τάφοι δὲ τῶν μουσουλμάνων πού πέφτουν πολεμώντας γιὰ τὴν ὑπόθεσις τοῦ Ἰσλάμ, οἱ «σιατ-τλερ - μεζάρ», εἶναι ἱεροί, ἀπὸ τὴν ἀποψη ὅτι, δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ταφοῦν σ' αὐτοὺς οἱ κοινοὶ θνητοί, οἱ ἄλλοι δηλ. ὅσοι δὲν πεθαίνουν σὲ πόλεμο.

Πρέπει μόλα ταῦτα νὰ θεωρήσουμε, σὰ βέβαιον καὶ ἱστορικὸ γεγονός, τὴν ἀρπαγὴ χριστιανῶν παρθένων ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐκείνους πού ἦρθαν νὰ ἐπισφραγίσουν μὲ μιὰ κατοχὴ τὴν πρώτη ὑποτελεία τοῦ Κάστρου. Κατὰ τὸ Μουφτῇ ἐν τούτοις τῶν Γιαννίνων, τὶς γυναῖκες ἐκεῖνες, οἱ ἑφτά ἀξιωματοῦχοι, τὶς πῆραν, ὅχι ἀπὸ τὴ Μητρόπολη τοῦ Κάστρου, ἀλλὰ ἀπὸ τὴν Ἑκ-κ λ η σ ί α τ ο ῦ Ἀ γ ι ο ῦ Ν ι κ ὀ λ α ο ῦ τ ῆ ς Ἀ γ ο-ο ᾱ ς, πού στὴν περιοχὴ του, ἦταν, ὅπως ἄλλοῦ εἶπαμε ὁ Ναὸς τῆς Ἀἰα - Τριάδας, κοντὰ στὸν ὁποῖο εἶχε χτιστῇ ὁ Τεκές Γαζῆ Βρενός· καὶ ἐπενθυμίζουμε ὅτι πρὸς τὸ Ναὸ αὐτόν, ἔβγαινε, πρὶν ἀνόμα ἀπὸ τὴν κατάνκτηση, λιτανεία ἀπὸ τὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κάστρου.

Ἡ πρώτη αὐτὴ «κατάνκτησις» τῶν Γιαννίνων ἀπὸ τοὺς Τούρκους, ἔγινε, ὅπως ἄλλοῦ εἶπαμε ἀπὸ τὸ Γαζῆ Ἑβρενός, στὰ 1388.

Κι' ὁ Ἑ β λ η ᾱ Τ σ ε λ ε π ῆ ς, στὸ ὁδοιπορικὸ του (1670), γράφει ὅτι τὰ Γιάννινα, ἔχουν παρθῇ ἀπὸ τὸν Ἑ β ρ ε-ν ὀ ξ. (13) Ἀλλὰ καὶ οἱ Τουρκογιαννιώτες, δεχόταν ὅτι, τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ἦταν δ υ ὀ φ ο ρ ῆ ς ἀπ' αὐτοὺς κατακτημένο· (14) καὶ ταυτόχρονα ὁμολογοῦσαν, ὅτι, οἱ περισσότεροί τους, προερχόταν ἀπὸ ἐξισλαμισμένους ἡπειρώτες χριστιανούς, καὶ ὅτι, λίγες μονάχα οἰκογένειές τους καταγόταν ἀπὸ Τούρκους τῆς Μικρῆς Ἀσίας· καὶ μάλιστα —τὸ τελευταῖον αὐτὸ τὸ λέγαν

13.—Δὲς Χρ. Σ ο ῦ λ η, Ταξίδι Τούρκου ηεριοηητοῦ στὴν Ἡπειρο, στὸ περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Γράμματα», Α' 1944, σελ. 197.

14.—Ἀπὸ τὸν Ἑ β ρ ε ν ὀ ξ πρῶτα, καὶ κατόπιν ἀπὸ τὸν Σ ι ν ᾱ ν.

μόνο ἐμπιστευτικά—ἀπὸ τὸ βαθὺ ἐσωτερικὸ της(15) (τὴν Καρὰ Τουρκιά).

Ἀπὸ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ὸ ἀληθινὰ μαρτυρεῖται ὅτι, ὅταν ὁ Δεσπότης τοῦ Κάστρου Ἰ ξ ά ο υ λ ο ς προσκύνησε τὸ Βαγιαζίτ στὴ Θεσσαλονίκη, κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν του στὰ Γιάννινα, συνοδεύτηκε ἀπὸ τὸ Γαζῆ Ἐβρενόζ.(16)

Γιὰ τὸ «προσκύνημα» αὐτὸ τοῦ Δεσπότη τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, κάνει λόγο καὶ ὁ Κ. Μ έ κ ι ο ς,(17) καθὼς καὶ ὁ συντάκτης τοῦ ἄρθρου τοῦ Ἐγκυκλ. Λεξικοῦ(18) καὶ τῆς Παγκόσμιας Ἱστορίας(19) τοῦ Ἐ λ ε υ θ ε ρ ο υ δ ά κ η.

Τὴν ἐποχὴ αὐτή, εἶχε καταληφθῇ, ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὁλόκληρη ἡ Μακεδονία, κι' ἀπὸ κεῖ, καθὼς καὶ ἀπὸ τὰ βόρεια, στίφη Ὀθωμανικὰ διαπερνοῦσαν καὶ τὴν Ἡπειρο.(20) Ὁ παραλίμνιος Τεκές, ὁ ἐπιλεγόμενος τοῦ Γ α ζ ῆ Β ρ ε ν ό ζ, κι' ἀπὸ τοὺς δυὸ ἱστορικοὺς τῶν Γιαννίνων(21) ἀναφέρεται, ὅπως κι' ἄλλοι εἶπαμε, σὰν κτίσμα τοῦ περιόξου αὐτοῦ στρατηγοῦ πέντε Σουλτάνων. Ὁ Λ α μ π ρ ί δ η ς ἰδιαίτερα, εἶχε ἀκριβῆ ἀντίληψη αὐτῆς τῆς διαβεβαίωσης: «Ὁ Ἐβρενόζ μπέης, γράφει, ἤκμασε π ρ ὸ τ ῆ ς κ α τ α κ τ ή σ ε ω ς (καὶ τέτοια αὐτὸς ἐννοεῖ τοῦ 1430), οἱ δὲ υἱοὶ του ἐδέσποζον τῆς Μεγάλης Βλαχίας (Θεσσαλίας) τὸ 1422, μετὰ τοῦ Δουραχάν μπέυ.(22)

15.—Τ ο υ ρ κ ο μ ά ν ο ς πιθανότατα, ὅπως ἀναπτύχθηκε στὰ προηγούμενα

16.—Δές Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡείρου Α', σελ. 152 καὶ ἐπ. Δές καὶ Δ. Σ α λ α μ ά γ κ α:1) Περίπατοι στὰ Γιάννινα, στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Γράμματα», 1944, σελ. 314 καὶ ἐπ. 2) Σειρὰ ἄρθρων, κάτου ἀπὸ τὴν ἴδιο τίτλο, στὴν Ἐφημ. τῶν Γιαννίνων «Ἐθν. Ἀγών», τὸ Γενάρη τοῦ 1952, μὲ τίτλους: Β'.—Προκαταρκτικά—Τούρκοι καὶ Ἀλβανοὶ στὴν Ἡπειρο. Γ'.—Ὁ Τεκές τοῦ Σιέη Ραζῆ. Δ'.—Οἱ Ἐφτάμπουλες, κ.λ.π. 3) Γαζῆ Ἐβρενόζ, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἐστία» 1953, σελ. 163, κι' ὅπου ἄλλοι. 4).—Περίπατοι στὰ Γιάννινα, σειρὰς Α' - Δ', Γιάννινα 1956, Β' 5 καὶ ἐπ.

17.—Ὅπου στὴν ὑπόσ. 3, σελ. 86.

18.—Τόμος 6ος, σελ. 380.

19.—Τόμος 2ος, σελ. 206.

20.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 303 καὶ ἐπ., καθὼς καὶ σὲ ἄλλα γενικὰ ἱστορικὰ κείμενα (εἰδικότερα, Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο υ Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, 1887, Τόμος 5ος, σελ. 289).

21.—Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η ὅπου στὴν ὑπόσ. 2, σελ. 74,—Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ῦ Χρονογραφία τῆς Ἡείρου Β', σελ. 243.

22.—Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η, ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων.

Δὲν ἦταν, ἄλλως τε, αὐτὴ (1388) ἡ πρώτη φορὰ κατὰ τὴν ὁποία ἐρχόταν στὴν Ἡπειρο ὁ Γαζῆ Ἐδρενός.

Κατὰ τὰ μέσα τοῦ 14ου αἰῶνα, τὰ Ἀλβανικὰ φύλα ἐπικρατοῦσαν στὴν Ἡπειρο ἰσχυρότατα. (23) Πρὸς τὰ βορρινὰ τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, εἶχαν, ἐπιδρομικὰ ἀπὸ καιρὸ ἐγκατασταθῆ στὸ Πωγώνι, καὶ συνοικοῦσαν μὲ τοὺς ντόπιους — τοὺ πολλοὺ τοὺς εἶχαν γίνει σπαῆδες — ἔχοντας σχηματίσει μικρὰς φυλαρχίας καὶ δυναστεῖες πρὸ δυστυχῶς, τίς ἀνεγνώριζε καὶ ὑποστήριζε καὶ τὸ Βυζάντιο. (24) Ἐνας ἀπ' αὐτοὺς τοὺς φύλαρχους, ἦταν καὶ ὁ γνωστός, ἀργότερα, στὴν ἱστορία, σὰν πρόγονος τοῦ Ἰ σ α ἦ μ, πρὸς ἡ τοπαρχία του, ἐκτεινόταν, ἀπὸ τὸ Λιασκοβίτς, ἴσαμε τὴν ἄνω κοιλάδα τοῦ Ἀώου καὶ τὸ Σαραντάπορο. Ὁ ἀπὸγονός του, καθὼς ἔμαθε τίς προόδους τοῦ Ἐδρενός στὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἰλλυρία, ἔσπευσε νὰ τὸν προὔπαντήσῃ, νὰ τὸν προσυνησῇ καὶ ταυτόχρονα νὰ ἐξιλαμιστῇ, αὐτὸς καὶ ἡ οἰκογένειά του παίρνοντας τὸ ὄνομα Ἰ σ α ἦ μ, καὶ οἱ γιοὶ του, Γ ι α ζ ο ὕ π καὶ Σ ι ν ἄ ν. Πρὸς τὰ νοτιώτερα, τὰ φύλα αὐτά, περιτριγύριζαν ἀπὸ παντοῦ τὰ Γιάννινα. Ὁ Μ π ο ὕ α ς, εἶχε καταλάβει τὸ Ἀγγελόκαστρο καὶ τὰ πέριξ, ὁ δὲ Λ ι ὁ σ α ς, τὴν Ἄρτα καὶ τοὺς Ρωγούς, μὲ τὴν περιοχὴ τους.

Ὅταν τὰ Ἀλβανικὰ αὐτὰ φύλα τῆς Ἄρτας καὶ τῆς Αἰτωλίας, αὔξησαν τὴν πίεσή τους γύρω ἀπὸ τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ὁ Δεσπότης τοῦ Πρελοῦμπος, θεωρεῖ ἀναγκαῖο νὰ συμμαχήσῃ, ἐναντίον τους, μὲ τὸ Σουλτάνο, πρὸς στέλνει πρὸς βοήθειά του, αὐτὸν ἀκριβῶς τὸν ἀρνησίθρησκο Ἰσαήμ, μαζί, μὲ τὸν ἐπίσης ἀρνησίθρησκο, Ἀλβανὸ καὶ αὐτὸν φύλαρχο, Κ ω σ τ ῆ γάτον ἀπὸ τίς διαταγὰς τους, ὁ Β α γ ι α ξ ί τ ὁ Γ ι λ ν τ ι ρ ί μ, εἶχε θάλει 3.000 Τούρκους. (26) Αὐτὸς ὁ ἴδιος Ἰσαήμ, εἶναι ἐκείνος, πρὸς ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς τῆς Ἀλβανοτούρκικης δυνάμεως, κατέλαβε ἀργότερα τὸ Ρ ε υ ν ί ζ ο καὶ τὴ Β ε λ λ ἄ. (27)

Τὸ πρῶτο πέρασμα τοῦ Ἐ δ ρ ε ν ὁ ς ἀπὸ τὴν Ἡπειρο,

23.—Δὲς ἰδιαίτερα Κ. Μ έ ζ ι ο υ, ὅπου στὴν ἔκδοσ. 3, Μεσαίων, Κεφ. 4.

24.—Δὲς Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η, Πωγωνιακά, σελ. 29.

25.—Ὅπου ἀμέσως πρὸς πᾶντος, Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 35.

—Π α π α ρ ρ η γ ὁ π ο υ λ ο υ, ὅπου στὴν ἔκδοσ. 20, σελ. 237.

26 & 27.—Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η, Ζαγορησιακὰ Α', σελ. 25, 26. Κουρεντακά, σελ. 36.

μαρτυρείται κι' ἀπὸ τὸ ἄλλοῦ, ἀπὸ τὸ Λ α μ π ρ ί δ η ἀναφερόμενο, (28) ὅτι Ἀλβανικὰ φύλα, ὑποτελῆ στὸ Δεσπότη Θωμᾶ Πρελοῦμπο, κάνουν—χωρὶς τὴ θέλησὶ τοῦ—ἐπίθεση στὸ Ν τ ρ ί σ κ ο κατὰ «Ὁθωμανικῶν ὁρδῶν ὑπὸ τὸν Ἑβρενός μπέην καὶ Γιακούπ μπέην, ἐναντίον τοῦ Γκιώνη, γαμπροῦ τοῦ Ἰωάννου Σπάτα, ἀγομένων».

Μὲ τὶς κατακτητικὰς ἐπίσης ἀπὸ τὴ Μακεδονία καὶ τὴν Ἡπειρο ἐπιδρομὰς τῶν Τούρκων, συνδέεται καὶ ἡ ἀπ' αὐτοῦς κατὰληψη, κατὰ τὴν ἐποχὴ αὐτὴ τοῦ Ἀ ρ γ υ ρ ό κ α σ τ ρ ο υ, (29) ποῦ ὁ Ἀρχοντάς του, κατέφυγε στὴν Πατριὰ τῶν Ἡγουμενάτων, προδόθηκε καὶ σκοτώθηκε. Ὅμως ἀπ' αὐτό, προκλήθηκε ἡ ὁργὴ τῆς μητέρας του, τῆς Ἀργύρας τῆς Μονοβύζας, ποῦ γιὰ τὴν ἀντεκδικητικὴ της δράση, τόσα καὶ τόσα θρυλοῦνται.

Κατὰ τὴ δεύτερη κατάκτηση τοῦ Ἀργυροκάστρου (1334), ὁ Λ α μ π ρ ί δ η ς, ὅπως εἶδαμε, γράφει, ὅτι «τὸ Πωγῶνι, ὑπήγετο ὑπὸ τὸν κατακτητὴν».

Τὸ γενικὸ λοιπὸν περίγραμμα αὐτῆς τῆς ἐποχῆς σχεδιάζεται ὡς ἑξῆς: Τὸ Ἡπειρώτικο Δεσποτάτο, βρίσκεται σὲ κατὰστασι διάλυσης. Ἔχει ἀπὸ παντοῦ περικυκλωθῇ ἀπὸ τὰ Ἀλβανικὰ φύλα, καὶ στὶς περιοχὰς του, ἐμφανίζονται πανίσχυρα τὰ Ὁθωμανικὰ στίφη· καὶ πρὸς αὐτὰ προσχωροῦν—καὶ ἐξισλαμίζονται ἀκόμα—ἰσχυρότατοι Ἀλβανοὶ Φύλαρχοι τοῦ Βορρά. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς Χριστιανοὺς τῆς ὑπαιθρης περιοχῆς, γίνονται σπαῖδες. Τὰ παλιὰ πολιτικὰ καὶ στρατιωτικὰ στελέχη τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου—Ἑλληνικὰ, ἀνάμικτα μὲ Λατίνικα, Σέρβικα κι' Ἀλβανικὰ στοιχεῖα—περίτρομα ἀναζητοῦν προστασίαν καὶ Δεσπότες, πότε ἀπὸ τοὺς Σέρβους κατακτητὰς τῆς περιοχῆς, καὶ πότε ἀπὸ τοὺς Φράγκους τῆς κύριας Ἑλλάδας. Τελικὰ, ἀναγκάζονται νὰ καταφύγουν στὴν Τούρκικη προστασίαν, ποῦ τοὺς ἀφήνει στὴ διάκριση νεοεξισλαμισμένων σατραπίσκων. Ἡ Μακεδονία, βρίσκεται στὰ χέρια τῶν Τούρκων—εἶχαν αὐτοὶ καταλάβει καὶ τὴν Καστοριά—ποῦ προχωροῦν πρὸς τὴ Θεσσαλία. (Στὰ 1393 παίρνουν ἀπὸ τοὺς Σέρβους καὶ τὴ Λάρισα). Στὰ 1388, ὁ Βαγιαζίτ, βρισκόταν κατακτητὴς στὴ Θεσσαλονίκην, κι' οἱ Ἀλβανοί, πολιορκοῦν ἀποπνικτικὰ τὸ Γιαννιώτικον Κάστρο. Κάτου ἀπὸ τὶς συνθῆκες αὐτές, θὰ ἦταν καὶ ἱστορικὰ ἀπαράδεκτο, νὰ μὴ εἶχεν ὑποκύψει κι' αὐτὸ μὲ τὴ σειρὰ του.

28.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάνου, Μαλακασιακὰ Α', σελ. 17.

29.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάνου, Πωγωνιακὰ, σελ. 59, 60.

Καὶ προσκύνησε». (30)

Ὁ Ταμερλάνος ἀργότερα, παρὰ λίγο νὰ ἀποσυνθέσῃ τὸ Τούρκικο Ἔθνος.

Φυσικὴ συνέπεια αὐτοῦ τοῦ περιστατικοῦ, ἦταν ἡ ἀποτίναξη τῆς πρὸς τοὺς Τούρκους ὑποτελείας πολλῶν κάστρων τῆς Βαλκανικῆς (31) δὲν ὑπῆρχε δὲ κανένας λόγος νὰ μὴ ἀκολουθήσουν τὸ παράδειγμά τους καὶ τὰ Γιάννινα, ποὺ χωρὶς καμμιὰ δικτὴ τους τώρα δύναμη, πέφτουν τελικὰ στὰ χέρια τῶν Ἀλβανῶν. Ὁ Δούκας ὅμως τῆς Κεφαλλονιάς, Κάρολος ὁ Τόγκκος, ὀνειρεύεται τὴν ἀνασύστασιν τοῦ Δεσποτάτου· διώχνει ἀπ' αὐτό, μὲ τὴ βοήθεια ἰθαγενῶν ἀρματολῶν τοὺς Ἀλβανούς, καὶ συμπλέκεται μὲ τοὺς Τούρκους, ποὺ εἶχαν πάλι ξαναγυρίσει, ἐπιθετικοί, καὶ πολιορκοῦσαν τὰ Γιάννινα· ὥς ποῦ, μὲ τὸ θάνατό του τὸ Κάστρο παραδίδεται στὸ Σινάν.

Πρὶν ὅμως προχωρήσουμε, νομίζουμε, ὅχι μονάχα χρήσιμο, ἀλλὰ καὶ ἀναγκαῖο, νὰ ποῦμε λίγα λόγια γιὰ τὸν περίφημο ἐκεῖνο κατακτητὴ στρατηγὸν Ἐβρενόζ, τὸν οὐσιαστικά, πρῶτο ἐπικυρίαρχο τῶν Γιαννίνων.

30.—Σχετικὰ μὲ τὸν ἀπὸ τὸν Ἐβρενόζ ἐπικυριασμὸν στὰ Γιάννινα Τουρκομάνων γιὰ τὸν ὁποῖο ἡ ὑπόσ. 15, δὲς ἐπιπρόσθετα, Π α π α ρ ο η γ ό π ο υ λ ο υ, ὅπου πιδὸ πάνου, σελ. 238.—'Α θ ρ α ά μ Β α π ο ρ ί δ ο υ, Βιογραφικὴ Ἱστορία τῶν Σουλτάνων, 1894 ἔκδ. γ', α' τόμος, σελ. 31 καὶ ἐπ.—'Ε λ ε υ θ ε ρ ο υ δ ά κ η, Παγκόσμιος Ἱστορία Τομ. 2ος, σελ. 306.—Περὶ Ἐβρενόζ, σὰν ἰδρυτὴ Πτωχοκομείων καὶ Ξενῶνων, δὲς 'Α θ ρ. Β α π ο ρ ί δ ο υ, ὅπου πιδὸ πάνου, σελ. 23.

31.—Δὲς καὶ Παγκόσμιος Ἱστορία 'Ε λ ε υ θ ε ρ ο υ δ ά κ η, Τομ. 2ος Α', σελ. 308.

Λησμονήσαμε—στὸ οἰκεῖο μέρος—νὰ σταθοῦμε στὴ διαφορὰ χρονολογίας ποὺ παρατηρεῖται, ἀνάμεσα, ἀπ' τὴ μιὰ, τῆς Ἐνθύμησης ποὺ δημοσιεύει ὁ Ἀθηναγόρας (ὅπου στήν ὑπόσ. 1) καὶ ποὺ ἀναφέρει ρητὰ χρόνον καταστροφῆς τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἀγ. Νικόλαου Λουτροῦ, τὸ 1630, καὶ τῆς ἀπὸ τὸν Ἀραβαντινὸν, ἀπὸ τὴν ἄλλην (ὅπου στήν ὑπόσ. 2) σημειωνόμενης, 1647.—'Ατυχῶς, ἐπειδὴ, καὶ τὴν περίοδον ἀκόμα αὐτὴ τῆς Τουρκοκρατίας στὰ Γιάννινα, ἐξακολουθεῖ νὰ τὴ χαρακτηρίσῃ ἔλλειψη, τόσο ἱστορικῶν πηγῶν, ὅσο καὶ πολιτικῆς ἀκόμα καὶ διοικητικῆς ὁργάνωσης, εἶναι κατ' αὐτὴν κυμαινόμενες οἱ πληροφορίες, καὶ λειψά, καὶ ἀσοφῇ τὰ ὀνόματα διοικητῶν (Ἡγεμόνων, Βαλῆδων) τῶν Γιαννίνων καὶ τῆς περιοχῆς τους, καὶ πράξεις βιοπραγιῶν καὶ στασιαστικῆς ὑφῆς, ἀπὸ σχεδὸν ἀγνώστους (Μουσταφᾶς, υἱὸς Ρετζέπ) ἀναφέρονται—μᾶς εἶναι, δυσχερέστατο νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ τὴν ἀνεύρεσιν τῶν λόγων γιὰ τοὺς ὁποίους, γιὰ τὸ ἴδιον ἱστορικὸν περιστατικὸν—καὶ γι' αὐτό, δὲ μᾶς μένει καμμιὰ ἀμφιβολία—παρατηρεῖται, τόσο ἀξιοπρόσεχτη—17 χρόνια—διαφορὰ χρονολογίας συντέλεσής του.

γ'.—'Ο Γαζή 'Εβρενόζ.

ΜΕ τὴ βασιλεία τοῦ Μουράτ τοῦ Α', γράφει ὁ Χάμμερ στὴ δεκάτομη 'Ιστορία τῆς 'Οθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, (1) ἄρχισε γιὰ τοὺς 'Οθωμανοὺς μιὰ καινούργια ἐποχὴ δόξας καὶ δύναμης, μιὰ σειρὰ ἀπὸ κατακτήσεις στὴν Εὐρώπῃ, πού δὲν διακόπηκε παρὰ ἀπὸ τὸ θάνατο τοῦ Σουλτάνου στὸ πεδίο τῆς μάχης τῆς Κόσσοβα (Σκόπια). Σέ καιρὸ πού ὁ Μουράτ, ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ νικηφόρου στρατοῦ του, διευθυνόταν πρὸς τὰ θόρεια τοῦ 'Ελλησπόντου, οἱ στρατηγοὶ τοῦ Χατζή καὶ 'Εβρενόζ, στοὺς ὁποίους, κατὰ τὴ διάρκειά τῆς ἐναντίον τῆς 'Αγκύρας ἐκστρατείας του, εἶχεν ἐμπιστευθῇ τὴ φύλαξη τῶν ἐπαρχιῶν πού εἶχε κατακτήσει στὴν Εὐρώπῃ, διακρίθηκαν, μὲ περίλαμπρα κατορθώματα».

Οἱ τρεῖς, πὺδ ἰσχυρές ἀπὸ τὶς οἰκογένειες, πού κατὰ τοὺς καιροὺς αὐτοὺς, εἶχαν κατακτήσει σὰν κληρονομικὸ τους δικαίωμα, τὶς ἀνώτατες κρατικές ἐξουσίες, (2) ἦταν οἱ τῶν Τσερτελή, Τιμουρτάσι καὶ 'Εβρενόζ...Σ' αὐτὲς τὶς τρεῖς οἰκογένειες, τὰ ἀξιώματα τοῦ Βεζύρ καὶ τοῦ Μπεϊλέρμπεϊ, μεταβιβαζόταν γιὰ μακρὰ σειρὰ καιρῶν, ἀπὸ πατέρα, σὲ γιό.

'Ο 'Εβρενόζ, ἦταν ὁ παλιὸς συμπολεμιστὴς τοῦ 'Ορχάν, (3) εἶχε πραγματοποιήσει τὸ προσκύνημά του στὴ Μέκκα (ἀπ' ὅπου καὶ τὸ προσωνύμιό του, «Χατζή») καὶ προσχώρησε στὸ 'Οσμανικὸ στρατόπεδο, γιὰ νὰ προσφέρει καὶ στὸ γιό τοῦ παλιοῦ του κυρίου (τοῦ Μουράτ τοῦ Α') τὴ βοήθεια τῆς πολυχρόνιας πείρας του.

'Ο Γαζή Χατζή - 'Εβρενόζ, στὴν ἱστορία τῶν

1.—'Εχουμε ὑπ' ὄψει τὸ κείμενο τῆς Γαλλικῆς μετάφρασης: 'Ιστουάρ ντέ λ' 'Αμπίρ 'Οττομάν, ντεπουί σὸν δριζίν ζιούσκ α νὸ ζιούρ, πάρ Ζ. ντέ Χάμμερ, τραντουίτ ντέ λ' 'Αλλεμάν πάρ Ζ. Ζ. Χέλλερτ, Παρί 1835, τομ. 1 σελ. 219.

2.—'Οπου ἀμέσως πὺδ πάνου, τομ. 2, σελ. 358.

3.—'Οπου ἀμέσως πὺδ πάνου, τομ. 1, σελ. 278.

Τούρκων καθὼς καὶ τῶν Χριστιανῶν τῆς περιοχῆς τῆς Μακεδονίας, ὅπου κυριώτερα ἔδρασε, καὶ στὴν ὁποία, ἔζησε, πέθανε καὶ τάφηκε, εἶχε πάρει τὸ χαρακτῆρα μυθολογικοῦ προσώπου καὶ ἦρθε· καὶ οἱ γύρω ἀπ' αὐτὸν παραδόσεις καὶ θρύλοι, εἶναι ἀκόμα ζωντανοὶ καὶ ἀφθονότατοι.

Ἐνας ἀπ' αὐτούς, εἶναι καὶ ἐκεῖνος ποὺ διασώζει ὁ Γάλλος διπλωμάτης Φ ε λ ί ξ Μ π ω ζ ι ο ύ ρ. (4)

Ὁ Ἑβρενόξ, ἐπειδὴ σὲ μιὰ καὶ μόνη ἐκστρατεία εἶχε κατακτήσει ὅλη τὴ Μακεδονία, τὴν πατρίδα τοῦ Μ. Ἀλέξανδρου, καὶ ὁ Μουράτ ἀπέδιδε σημασία στὴν κατάκτηση αὐτῇ, θέλησε νὰ ἀνταμείψῃ γενναιόδωρα τὸ νικητὴ στρατηγὸ τοῦ. Προσφέρθηκε λοιπὸν νὰ τοῦ χαρίσῃ, ὅση ἔκταση γῆς θὰ μπορούσε νὰ διατρέξῃ, ἔφιππος ἀπὸνα πρωτῆ ἰσα μὲ τᾶλλο. Ὁ Ἑβρενόξ βρισκόταν τότε στὰ Γιαννιτσά· καὶ φεύγοντας ἀπὸ κεῖ, κατευθύνθηκε πρὸς τὰ νότια· γυρίζοντας ἔπειτα πρὸς τὰ βορρεῖνα καὶ διαγράφοντας κύκλῳ, σταμάτησε στὰ Καλιακά, κομόπολη στὴν ἀριστερὴ ὁχθὴ τοῦ Ἀξιού, σὲ ἀπόσταση τεσσάρων λευγῶν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκην. Ἐκεῖ ἔμπηξε τὸ τ(ο)πούζι του (ἓνα εἶδος ρόπαλο, ποὺ κρατοῦσαν ἐπάνω τους οἱ Τούρκοι σὰ σημεῖο διάκρισης· ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά εἶχαν τὸ σπαθί, καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη αὐτὸ τὸ ρόπαλο), γιὰ νὰ καθορίσῃ μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ τὰ ὅρια τῶν καινούργιων του κτήσεων. Κατὰ τὴ διαδρομὴ του αὐτῇ, εἶχε διατρέξει 96 χωριά· καὶ ἡ παράδοση ἀναφέρει ὅτι θὰ προχωροῦσε περισσότερον· τόσο, ὥστε ἀκόμα καὶ ἡ Σαλονίκη θὰ γινόταν κτῆμα του. Ἄν δὲν ξεγελιόταν ἀπὸ λάλημα πετεινοῦ ποὺ παράκαιρα ἀνάγγειλε τὴν ἀνίκη. Ἔτσι, ἡ χώρα πρὸς νότον καὶ δυσμικὰ τῶν Γιαννιτσῶν, περιήλθε στὴν κληρονομικὴ κυριότητα τοῦ Ἑβρενόξ καὶ τῆς οἰκογενείας του. (5)

Σύμφωνα μὲ ἄλλη παράδοση ποὺ διασώζει ὁ Χάμμερ, ὁ Σουλτάνος, ἀπὸ τὴν ἴδια αὐτῇ ἀφορμῇ, ἀφοῦ δεξιώθηκε φιλόφρονα, τὸν πιστὸ καὶ γενναῖο στρατηγὸ τοῦ, διέταξε ἀμέσως νὰ τοῦ δώσουν, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ἤθελε ζητήσῃ γενναία καὶ πλουσιώτατη ἀμοιβή· τοῦ ἀπένειμε δὲ ταυτόχρονα καὶ τὸν τίτλον τοῦ «Γαζῆ» (νικητῇ, τροπαιούχου). Ἀλλὰ ὁ στρατηγός, ἀντὶ γιὰ κάθε ἄλλη ἀμοιβή, παρακάλεσε τὸ Σουλτάνον νὰ τοῦ δωρήσῃ

4.— Στὸ ἔργο του, Ταμπλὼ ντὲ κομιέρς Γκρέζ ω 18ῆμ σιέκλ.

5.— Δὲς καὶ Δ. Σ α λ α μ ά γ α, Γαζῆ Ἑβρενόξ, στὸ περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἠπειρ». Ἐστία 1953, σελ. 164 καὶ ἑπ.

ένα κομμάτι γῆς, ἴσαμε τὸ δέρμα ἑνὸς βούβαλου, γιὰ νὰ κτίσῃ ἀπάνω σ' αὐτὸ πόλη, πού ἀπὸ τώρα τὴν κατὰθετε στὰ πόδια τῆς Βασιλομήτορας. Ὁ Σουλτάνος, θαύμασε· μὰ ταυτόχρονα, καὶ γέλασε γιὰ τὴν παράδοξο αὐτὴ αἴτηση τοῦ στρατηγοῦ του· καὶ μαζὺ μὲ τὶς ἄλλες ἀμοιβές πού τοῦδωσε, ἔβγαλε καὶ Χάτι Σιερίφ (Αὐτοκρατορικὸ Διάταγμα), μὲ τὸ ὁποῖο διάταξε νὰ πραγματοποιηθῇ ἡ ἐπιθυμία πού ὁ στρατηγὸς του ἐξέφρασε. Ὁ Ἐβρενός, παίρνοντας τὸ Χάτι, ἔσφαξε τὸ μεγαλύτερο βουβάλι πού βρῆκε, ἔκοψε τὸ δέρμα του σὲ λεπτότατο ἱμάντα, καὶ μ' αὐτὸν ἔπειτα τριγύρισε τὸ χωρὸ τὸν ἀπαιτούμενο γιὰ τὴ μέλλουσα πόλη· ἢ ὅπως λένε ἄλλοι, ἔχωσε σὲ τέσσερα σημεῖα πάσσαλους ἀπὸ ξύλο πλάτανου, καὶ περιβάλλοντάς τους μὲ τὸν ἱμάντα, καθώρισε μ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ ὅρια τῆς πόλης καὶ τῆς περιοχῆς τῆς. Οἱ τέσσερες αὐτοὶ πλάτανοι, πού ἀπάνου τους προσδέθηκε τὸ δερμάτινο ἐκεῖνο σχοινί, φύτρωσαν, κι' ἀναπτύχθηκαν σὲ πελώρια δέντρα, πού σώζονται ἀκόμα καὶ σήμερα στὰ τέσσερα σημεῖα τῆς πόλης, κι' ὀνομάζονται, ὁ μὲν βορεινός, πλατάνι τοῦ Μπαρλαούτα (τώρα Μώκιου), ὁ δυσμικός, κοντὰ στὴν Ἁγία Παρασκευή, Στραβὸς πλάτανος, ὁ πρὸς τὰ Ἀνατολικά, Κούφιος πλάτανος, κι' ὁ πρὸς τὰ μεσημβρινά, Πλατάνι τῆς Πολιάνας (τώρα πλάτανος Στανίση). Ἀπ' αὐτὰ δέ, μονάχα ἓνα, ὁ Κούφιος, γάθηκε ἐδῶ καὶ λίγα χρόνια.

Ὁ Ἐβρενός, παρατηρεῖ συνεχίζοντας(6) ὁ Μπωξιούρ, στὶς παραδόσεις τῶν Τούρκων Μακεδόνων, διαδραματίζει πρόσωπο παρόμοιο πρὸς τοῦ Σκεντέρμπεϊ στὶς Ἀλβανικές. Μὲ μονάχα τοὺς ὑπασπιστὲς του, προκάλεσε σύνταγμα ἀπὸ 3.000 ἀντίπαλους· κέρδισε αὐτοπρόσωπα δέκα μάχες, δύο χιλιάδες πέρασε στὴν κόψη τοῦ σπαθιοῦ του· εἶχε ἡράκλειο δύναμη, καὶ μὲ τὴ γροθιά του, μποροῦσε νὰ σκοτώσῃ βόδι, καὶ κατόπι, νὰ τὸ μεταφέρῃ στὴν πλάτη του.(7)

Ἡ Ἀγγελικὴ Μεταλληνοῦ.(8) μοῦ μεταδίνει ἐπίσης καὶ μιὰ ἄλλη παράδοση, πού τὴ θυμᾶται—ἀπὸ γραπτὸ ἢ ἀπὸ μετάδοση προφορικὴ—καὶ κατὰ τὴν ὁποία, ἔγινε, τότε, στὴν περιοχὴ ἐκείνη, τόσο μεγάλη μάχη, πού κοκκίνησαν τὰ νερά τῆς λίμνης τῶν Γιαννιτσῶν. Τὸ βράδυ, στὰ ματωμένα νερά

6.—Ὅπου στὴν ὑποσ. 4.

7.—Τὰ πιδ πάνου κείμενα τοῦ Χάμμερ καὶ τοῦ Μπωξιούρ, τὰ χρεωστώ στὴν πρόθυμη ἐξυπηρέτηση τοῦ Α. Β α σ δ ρ α β ἄ ν η καὶ τῇ φιλικῇ μεσολάβησιν τῆς Χ ρ υ σ ἄ ν θ η ς Ζ ι τ σ α ἰ α ς.

8.—Ἱστοριοδίφης τῆς Θεσσαλονίκης.

καθρεφτίστηκε τὸ νιογέννητο φεγγάρι μὲ τ' ἀστέρι, κι' ἀπὸ τότε, καθιερώθηκε ἡ ἡμισέλινο, σὰν ἔμβλημα τοῦ Ὀθωμανικοῦ Κράτους. (9)

Μεταφέρω πὶο κάτω, ὁλόκληρη κι' αὐτούσια τὴ γιὰ τὸν Ἑβρενός ἐπιτόπια τῶν Χριστιανῶν τῶν Γιαννίνων παράδοση, ποὺ τὴν περισυλλογὴ της (1952), τὴ χρεωστῶ στὸν Ἀλέξ. Κ ο υ σ η ο λ έ η α.

«Ἱστορία ἐκ παραδόσεως ἀπὸ πάππου πρὸς πάππον περὶ τοῦ Ἑλληνος ἐξωμότου Ἑβρενός Γκαζῆ Μπαμπᾶ, τοῦ δράσαντος κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα μ.Χ., τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς πόλεως Γιαννιτσῶν».

«Ὁ ὡς ἄνω Ἑλλήν ἐξωμότης ἀξιωματικός, τεθεὶς ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ Τουρκικοῦ Στρατοῦ, ἀφοῦ ὑπέταξε τὸ πλεῖστον τῆς Θράκης, ἐπροχώρησε πρὸς τὴν Μακεδονίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὑπέταξεν ἐξ ὁλοκλήρου· λέγεται μάλιστα, ὅτι ἐπροχώρησε καὶ πέραν τῆς Μακεδονίας καὶ ἔφθασε μέχρι Πελοποννήσου καὶ ὅτι ἐταπείνωσε καὶ τὸν Παλαιολόγον· ἀλλὰ τοῦτο δὲν τὸ γνωρίζω, ἂν εἶντι ἀληθές καὶ μόνον ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ Παπαρρηγοπούλου ἡμπορεῖ νὰ τὸ μάθη κανεὶς.

Εἰς τὸν Ἑβρενός, μετὰ τὰς εἰς Μακεδονίαν νικηφόρους ἐπιχειρήσεις, εἰς ἀνταμοιβήν, τῷ παρεχωρήθη ὑπὸ τοῦ τότε Σουλτάνου εἰς τὴν ἀπόλυτον κυριαρχίαν του, ὁλόκληρος ἡ μεταξὺ τῶν ποταμῶν Λουδίου καὶ Ἀξιοῦ (Βαρδάρη) εὐφορωτάτη πεδιάς καὶ μέχρι σχεδὸν τοῦ Ἀλιάκμονος, περιλαμβάνουσα ἄνω τῶν ἐξήκοντα (60) Χριστιανικῶν χωρίων.

Ὁ Ἑβρενός, ὁ ἐπονουασθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων Γκαζῆ Μπαμπᾶς ἦτοι νικητῆς Ἅγιος, ἀντὶ νὰ ἐγκατασταθῇ εἰς τὰς πρὸς Δυσμὰς τῆς πεδιάδος Μακεδονικὰς πόλεις Βέρροϊαν, Νάουσαν καὶ Ἑδεσσαν, ἐπροτίμησε νὰ ἀνεγείρῃ, εἰς τὸ μέσον σχεδὸν τῆς πεδιάδος καὶ παρὰ τὴν Ἑγνατίαν ὁδόν, μίαν πόλιν καθαρῶς Τουρκικὴν, τὴν ὁποίαν ὠνόμασε Γενιτζέ - Βαρδάρ, δηλαδὴ Νεάπολιν - Βαρδαρίου (Ἀξιοῦ), εἰς τὴν ὁποίαν ἐγκατεστάθη, ὅχι μόνον αὐτὸς μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ἀλλὰ καὶ ἄλλαι, πλεον τῶν 400 οἰκογένειαι καθαρῶς Τουρκικαί, αἱ πλεῖσται τῶν ὁποίων ἦσαν οἰκογένειαι τῶν ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν του συμπολεμησάντων Τούρκων ἀνωτέρων ἀξιωματικῶν. Εἰς αὐτοὺς μαζῇ μὲ τὸν

9.—Ἐπιστολὴ Χ ρ υ σ ά ν θ η ς Ζ ι τ σ α ί α ς, ἀπὸ 27 - 5 - 1952.

τίτλον τοῦ Μπέη, παρεχώρησεν, ὡς ἰδιοκτησίαν των, ἀνὰ ἓν ἐκ τῶν εἰς τὴν πεδιάδα Χριστιανικῶν χωρίων, τὰ ὅποια ὠνομάσθησαν τσιφλίκια τῶν μπέηδων καὶ τῶν ἀπογόνων των· εἰς ἕκαστον τῶν τσιφλικίων τούτων, ὁ ἰδιοκτήτης Μπέης, ἔκτιζεν ἓνα οἶκημα, κονάκι λεγόμενον, εἰς τὸ ὅποιον ἐγκαθίστατο εἰς ἀντιπρόσωπος τοῦ Μπέη, ἐπιστάτης (σούμπασης Τουρκιστί)· πού, ὅχι μόνον ἐπέβλεπεν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν χωρικῶν καλλιέργειαν τῶν ἀγρῶν τοῦ τσιφλικίου, ἀλλὰ καὶ εἰσέπραττεν, διὰ λογαριασμὸν τοῦ Ἑβρενός, τὸ 1)10 τῆς ὅλης παραγωγῆς, διὰ δὲ λογαριασμὸν τοῦ ἰδιοκτήτου Μπέη, τὸ ἥμισυ τῆς ὑπολοίπου πού ἦσαν ὑποχρεωμένοι οἱ χωρικοὶ νὰ τὸ μεταφέρουν μέχρι τῆς ἐν Γιαννιτσοῖς οἰκίας τοῦ Μπέη. Τὸ μόνον, πού ἔμενε ἀφορολόγητον, ἦτο ἡ κτηνοτροφία, ἀπὸ τὴν ὁποίαν, μόνον ὀλίγα ἀρνιά καὶ κριάρια προσέφερον ὡς δῶρον οἱ χωρικοὶ εἰς τοὺς Μπέηδες κατὰ τὰς Τουρκικὰς ἑορτὰς τοῦ Μπαϊραμίου.

Οἱ ὡς ἄνω ἀντιπρόσωποι τῶν Μπέηδων ἐπιστάται - σουμπάσηδες, ἦσαν οἱ χειρότεροι τύραννοι τῶν χριστιανῶν κατοίκων τῶν τσιφλικίων ἀφοῦ ἄνευ τῆς ἐγκρίσεώς των, δὲν ἠδύναντο οἱ χωρικοί, οὔτε συνοικέσια νὰ συνάπτουν μεταξὺ τῶν τέκνων των.

Πρὸς τελείαν δὲ ὑποδούλωσιν καὶ κατατυράννισιν τῶν χριστιανῶν τῆς πεδιάδος Γιαννιτῶν, ὁ Ἑβρενός ἀνήγειρε, πλὴν τῆς πόλεως τῶν Γιαννιτῶν καὶ ἕξ (6) καθαρῶς Τουρκικὰ χωρία, εἰς τὰ ὅποια ἐγκατέστησεν τὰς οἰκογενείας τῶν πλέον φανατικῶν Χριστιανομάχων συμπολεμησάντων μετ' αὐτοῦ Τούρκων. Τὰ χωρία δὲ ταῦτα ἦσαν 1) τὸ Ἀσικλάρ, 2) τὸ Κισιλάρ (σημερινὸν προσφυγικὸν Μανδαραί), 3) τὸ Ἀσάρ - Μπέη (σημερινὸν Δροσερόν), 4) τὸ Νιδίρ (σημερινὸν Πλαγιάρι), 5) τὸ Γιαγιά - Κιόϊ (σημερινὸν Καλὴ) καὶ 6) ἡ Καράμτζα (σημερινὸν Καλίπολι). τῶν ὁποίων οἱ Τοῦρκοι κάτοικοι ἦσαν φοβεροὶ χριστιανομάχοι, μὴ ἐπιτρέποντες εἰς τοὺς χριστιανούς, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλουν Γιαούρηδες, δηλ. ἀπίστους, ἐπὶ ποινῇ ἐξοντώσεώς των νὰ χρησιμοποιοῦν καμπάνες, ὅταν καλοῦν τοὺς χριστιανούς κατὰ τὰς Κυριακὰς καὶ ἑορτὰς, ἀλλὰ μόνον ξύλινα σήμαντρα, πρὸς ἐκκλησιασμόν.

Οἱ Τοῦρκοι τῆς πόλεως καὶ τῶν χωρίων, ἐλάτρευαν τὸν Γκαζή Ἑβρενός Μπαμπά ὡς Ἀγιον καὶ προστάτην τῆς πόλεως, καὶ ἐπίστευον ὅτι οὗτος οὐδέποτε θὰ ἐπιτρέψῃ εἰς τοὺς ἐχθρούς νὰ πατήσουν τὴν πόλιν τῶν Γιαννιτῶν. Πέριξ τοῦ τάφου τοῦ ἀνήγειραν Μαυσωλεῖον, εἰς τὸ ὅποιον συμπεριέλαβον καὶ τοὺς τάφους τοῦ υἱοῦ του καὶ τοῦ διδασκάλου τοῦ υἱοῦ του. Ὅταν οἱ

Τοῦρκοι διήρζοντο πρὸ τοῦ Μανσωλείου, ἦσαν ὑποχρεωμένοι καὶ ὑποκλιθεῖν μὲ ἀνατεταμένας τὰς χεῖρας, ψιθυρίζοντες ὀλίγας λέξεις, ὡς φαίνεται παράκλησιν πρὸς τὸν Γκασή Μπαμπάν. Τὸ ὥς ἄνω Μανσωλεῖον, ὡς ἀνταλλάξιμος περιουσία, ἐπωλήθη ὑπὸ τῆς Ἑθνικῆς Τραπέζης τῆς Ἑλλάδος, καὶ σήμερον ἔχει ἐγκατασταθῇ ἐντὸς αὐτοῦ, ἐκκομιστήριον βάμβακος. Λέγεται ὅτι ἐκτὸς τῶν στρατηγικῶν λόγων καὶ ἓνας ἐπὶ πλεόν λόγος ποὺ ἐξέλεξε τὸ Τουρκικὸν Ἐπιτελεῖον τὴν πόλιν τῶν Γιαννιτσῶν καὶ ἔδωκε τὴν μάχην κατὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Στρατοῦ τὸ 1912, ἦτο καὶ ὁ φανατισμὸς τοῦ Στρατοῦ ποὺ προήρχετο ἀπὸ τὴν πίστιν ὅτι ὁ Ἑβρενόζ, δὲν πρόκειται νὰ ἐπιτρέψῃ νὰ πατήσουν τὴν πόλιν τοῦ ἐχθρικοῦ στρατεύματος.

Ἀπ' εὐθείας ἀπόγονος τοῦ Ἑβρενόζ, ἦτο ὁ Ἐμὶν - Μπέης, ὅστις ἔφυγεν ἀπὸ τὰ Γιαννιτσὰ μετὰ τὴν Μικρασιατικὴν καταστροφὴν καὶ κατὰ τὴν ἀνταλλαγὴν τῶν πληθυσμῶν.

Ὁ ὡς ἄνω Ἐμὶν - Μπέης, ὑπῆρξεν πάντοτε φυλλέλην εἰς τὴν ὡραίαν δὲ οἰκίαν τοῦ ἐν Γιαννιτσοῖς, στεγάζεται σήμερον τὸ Κρατικὸν Νοσοκομεῖον τῆς πόλεως.

Ἀπὸ τὸν Χάμμερ ἐπίσης, (10) παραθέτουμε καὶ τὰ πρὸ γάτου, ἐνισχυτικὰ τῶν παραδόσεων ποὺ προαναφέραμε :

«Κατὰ τὶς ἐποχὰς αὐτὰς, ὁ Ἑβρενόζ, κατέκτησε στὰ νότια ἐκείνων τῶν τόπων, τὴ Κουμουλτζίνα καὶ τὸ Βαρδάρ. Ἡ ἐνθύμησις τοῦ Ἑβρενόζ στὶς δύο αὐτὰς πόλεις, διατηρήθηκε, ὅχι μονάχα γιατί τὶς εἶχεν αὐτὸς κατακτήσει, ἀλλὰ καὶ γιατί εἶχε σ' αὐτὰς ἰδρύσει, καὶ πλουσιώτατα προικοδοτήσει, πολλα τζαμιά καὶ Καραβάνσεράι. (11) Τὸ παράδειγμά του δέ, ἀκολούθησε καὶ ὁ Σαλασιαγίν.

Τῆς ἱστορίας τοῦ Χάμμερ, ὑπάρχει καὶ Ἑλληνικὴ μετάφρασις, (12) ἀπὸ τὴν ὁποία μεταφέρουμε πρὸ γάτου σχετικὰ ἀποσπάσματα.

10.—Ὅπου στὴν ὑπόσ. 1, Τομ. 1 σελ. 222.

11.—Πιθανολογεῖται ἔτι, καὶ ἀπὸ μιὰ ἀκόμα πηγὴ, ἡ ἐκδοχή, ὅτι αὐτὸς ὁ ὕμνος—καὶ ὅχι οἱ ἀπόγονοί του—ἔδρευε στὰ Γιάννινα τὸν Τελε ποὺ εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομά του, καὶ τὸ τζαμί, ποὺ ἐτιμῶταν στὸ ὄνομα τοῦ Βαγιαζίτ τοῦ Γ' ντιμί, στρατηγὸς τοῦ ὁποίου εἶχε διατελέσει ὁ Ἑβρενόζ.

12.—Τὸ τοῦ Κων(νου) Κ ρ ο μ μ Ὑ δ α, τόμος Χ. Φ ι λ α δ ε λ φ έ ω ς, Ἀθήνησι 1870. Τὰ πρὸ γάτω καταχωρούμενα ἀποσπάσματα, τὰ χροιστῶ σὲ πρόθυμη ἀντιγραφὴ τῆς Χ ρ υ σ ά ν θ η ς Ζ ι τ σ α ί α ς ἀπὸ τὴ μετάφραση αὐτῇ, ποὺ δρίζεται στὴ Δημοτικὴ Βιβλιοθήκη Θεσσαλονίκης.

«Όταν ὁ Μουράτ ὁ Α' ἀπεφάσισε νὰ παντρεύῃ τὸ γιὸν του (τὸ Βαγιαζίτ, τὸν ἀργότερα Γιλντιρίμ) μὲ τὴ θυγατέρα τοῦ Ἰακώβ (Γιακούπ σίγουρα) κυρίαρχου τοῦ Κερμιά(13) ...οἱ γάρ μοι ἐτελέσθησαν ἐν Προύση, πανηγυρικῶς, διότι παρέστησαν οἱ πρέσβεις τῶν ἡγεμόνων τοῦ Ἀϊδίν, τοῦ Μεντεσέ, τῆς Κασταμονῆς, τῆς Καραμανίας, καὶ οἱ Σουλτάνοι τῆς Συρίας καὶ Αἰγύπτου, κομίζοντες πολὺτιμα δῶρα: ἵππους Ἀραβικοὺς, ὑφάσματα, δούλους καὶ δούλας Ἑλληνίδας (σελ. 217). Ὁ Ἑβρενόξ Βέγης μόνον, Ἑλλήν ἐξωμότης, (14) προσήνεγκεν ἐκ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων τοῦ λαοῦ αὐτοῦ, ἑκατὸν ἐκ τῶν καλλίστων νέων καὶ παρθένων ὡς δούλων.

»Ἐκ τούτων, δέ οἱ μὲν δέκα πρῶτοι, ἐκόμιζον ἕκαστος χρυσᾶ πινάκια πλήρη χρυσῶν νομισμάτων, οἱ δὲ ἀκόλουθοι δέκα ἀργυρᾶ τριβλία ἕκαστος, μετὰ ἀργυρῶν νομισμάτων. Πάντα τὰ δῶρα ταῦτα καλούμενα Τουρκιστὶ σατσιοῦ, ἐξετέθησαν εἰς θέαν τοῦ Μουράτ, ὃς οὐδὲν ἑαυτῷ τηρήσας, ἔδωκε, τοὺς μὲν ἀραβικοὺς ἵππους καὶ τὰ Αἰγυπτιακὰ ὑφάσματα, τῷ Ἑβρενῷ, τοὺς δὲ Ἑλλήνας δούλους καὶ δούλας, τοῖς Αἰγυπτίοις πρεσβευταῖς...».

Χαρακτηριστικὸ τῆς ἰδιάζουσας εὐφυΐας καὶ διπλωματικότη-
τας τοῦ Ἑβρενόξ, εἶναι καὶ αὐτὸ ποὺ ἀφηγεῖται ὁ Χάμμερ(15)
γιὰ τὴν περίοδο τῆς δεύτερης δεκαετηρίδας τοῦ 15ου αἰῶνα, σὲ
καιρὸ πού, μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Βαγιαζίτ τοῦ Α', συνεχιζόταν οἱ
ἀνταγωνισμοὶ καὶ ἡ διαμάχη μεταξὺ τῶν ἀντιμαχόμενων καὶ
ἀλληλοπολεμούμενων παιδιῶν του:

«Ότε ὁ Μουσᾶς, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σουλεῦμᾶν, ἐκάλε-
σε παρ' ἑαυτοῦ εἰς Ἀνδριανόπολιν τοὺς βέγηδας, ὁ Ἑβρενόξ, οὐ
παρέστη, προφασιζόμενος τὸ γῆρας καὶ τὴν τυφλότητα, τὸ μὲν
ἀληθῶς, τὸ δὲ καθ' ὑπόκρισιν. Φοβούμενος ὁ Μουσᾶς τὴν πανουρ-
γίαν τοῦ γέροντος, καὶ γιγνώσκων τὴν λιχνείαν αὐτοῦ ἠνάγκασεν
αὐτὸν ἐλθεῖν ἀπὸ τοῦ Γενιτζέ Βαρδάρ, ὅπου κατῴκει εἰς Ἀνδρια-
νούπολιν καὶ καλέσας αὐτὸν εἰς δεῖπνον. παρέθηκεν αὐτῷ τὰ ἀ-

13.—"Οπου στήν ὑποσ. 1, Τόμ. 1ος, σελ. 216.

14.—"Οπως θὰ ἰδοῦμε ἀργότερα, ὁ πατέρας τοῦ Γαζή - Ἑβρενόξ, ἦταν γνωστὸς μὲ τὸ προσωνύμιον Π ρ ὁ ἄ ν κ ο ἢ Φ ρ ὁ ἄ ν κ ι. Ἀκόμα δὲ καὶ στοὺς καιροὺς μου, «Φράγκοι» οἱ Τούρκοι προσωνόμαζαν τοὺς Χριστιανοὺς καὶ εἰδικώτερα τοὺς Εὐρωπαίους Καθολικοὺς.

15.—"Οπου στήν ὑποσ. 1, σελ. 422.

γαπητὰ αὐτῷ λιχνεύματα, ἦτοι λοπάδα βατράχων, (16) ἐλπίζων
 ὅτι ἐκτεινεῖ τὴν χεῖρα πρὸς αὐτήν, καὶ οὕτω διαψεύσει τὴν τυ-
 φλότητα· ἀλλὰ τοῦ γέροντος ἡ ὑποκρισία, ἐνίκησε τὴν λιχνείαν
 αὐτοῦ, ὅς οὐδενὸς ἤψατο, ἕως οὗ αὐτὸς ὁ Μουσᾶς ἐκέλευσεν αὐ-
 τὸν ἵνα λάβῃ. Ὁ δὲ Σουλτάνος, πεισθεὶς ὅτι ἦν ἀληθῶς τυφλός,
 ἀπήλλαξεν αὐτὸν τῆς ὑπηρεσίας τοῦ θυρωροῦ.

Εἶναι τώρα καιρὸς νὰ περάσουμε καὶ σὲ ἱστορικότερης μορ-
 φῆς κείμενα:

Ἀπὸ τὸ ἄρθρο Ἑ β ρ ε ν ό ζ τῆς Ἰσλάμ Ἀνσικλοπεντι-
 σί, (17) μεταφέρουμε πρὸς γάτον τὰ ἑξῆς:

Ὁ Ἑβρενός, εἶναι ἓνας ἀπὸ τοὺς γνιοὺς τοῦ γνωστοῦ ὡς
 Πράντζο ἢ Φράντζι (Πράντζι) Ἰσᾶ μπέϋ, ποὺ πέθανε σὲ ἡλικία
 100 χρονῶν καὶ θάφτηκε στὴ Βράνια. Ὁ Ἑβρενός, ἦταν ἓνας
 ἀπὸ τοὺς Ἑμίριδες (18) τῆς Ἀσιατικῆς Δυναστείας τῶν Καρασ-
 σῆ - Ὀγλοῦ. Ὅταν οἱ Καρασση νικήθηκαν ἀπὸ τὸν Ὀσμάν τὸν
 Α', ὁ Ἑβρενός προσχώρησε στὸν τελευταῖο αὐτόν, καὶ μαζὴ μὲ
 τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ὀσμάν, τὸ Σουλεῦμάν, κατάνκτησαν τὴ Ρούμε-
 λη. (19) Ὁ Ἑβρενός, ἤξερε Ἑλληνικά· καὶ στὰ 1359, ἀναφέρε-
 ται ὅτι ἐβοήθησε τὸν Αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου Κατακουζηνό.
 Ὅταν ὁ Μουράτ ὁ Α' ἦταν ἀπασχολημένος μὲ τὴν Ἀνατολή, ἀ-
 φῆκε στὴ Ρούμελη ἀντιπρόσωπούς του τὸν Ἑβρενός μαζὴ μὲ τὸν
 Χατζῆ - Ἰλ. μπέϋ. Στὰ 1361, ὁ Μουράτ ὁ Α' περνάει στὴ Ρούμε-
 λη μαζὶ μὲ τὸν Ἑβρενός καὶ καταλαμβάνουν τὸ Κεστάν καὶ τὴν
 Ἰπσάλα. Στὰ 1371, ὁ Ἑβρενός, προχωρεῖ στὴ Μακεδονία, καὶ κα-
 ταλαμβάνει τὰ Φιρετζίκ, Ἰσκετσέ, Καβάλα, Δράμα, Καραφέρια

16.—Πολὺ περίεργη γὰρ ἔνα μουσουλμάνο, ἡ «λιχνεία» αὐτὴ γιὰ τὰ ἀμ-
 φίβια τοῦ γλυκοῦ νεροῦ. Στὴν Ἡπειρο τοῦλάχιστο, καὶ ἡ σκέψη ἀκόμα
 τοῦ ἐδέσματος αὐτοῦ, ἦταν ἀηδής, καὶ ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ ἔμετο· ἀνά-
 μεσα δέ, τοῦναντίο, στίς ἄλλες ἐκδηλώσεις περιφρόνησης καὶ σχεδὸν πα-
 τροπαράδοτον μίσους κατὰ τῶν «Φράγκων», ἦταν καὶ ἡ κατηγορία ὅτι
 τρώγαν «μπακαλάδες».

17.—Ἰσλαμπούλ. 1947. 33 Σούζ, σελ. 414 καὶ ἐπ. Ὅστερα ἀπὸ εὐγενικὴ
 περὶ ἡρωικὴν μετάφραση τοῦ Τουρκογιαννιώτη Ρ α γ ή π Σ ε ρ ά θ.

18.—Στὰ Γιάννινα, ἓνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα Τζαμιά, ποὺ στοὺς καιροὺς
 μου δὲ σωζόταν, παρὰ μόνον ἐρείπιά του, ἦταν καὶ τὸ στὴ σημερινῇ
 Π λ α τ ε ῖ α Π ά ρ γ η ς—τότε Σ ι ά δ (Ισάδι) - Μ ε ῖ ν τ ά ν
 (πλάτεια, πλάτωμα)—γνωστότατο Τζαμί Ἑ μ ι ρ ό λ έ ρ (τῶν Ἑμί-
 ρηδων, τῶν Πριγκήπων, τῶν μεγάλων Ἀρχηγῶν).

19.—Ρ ο ύ μ ε λ η ἀρχικὰ οἱ Ὀσμανλήδες, ὠνόμαζαν τὸ Μικρασιατικὸν
 τμήμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας (ἀπὸ τὸ ροῦμ, Ρωμαῖος, Ρω-
 μνός). Μετὰ τὴν ἐικρατίησιν αὐτῆς δὲ στὴ Βαλκανικὴ καὶ τὴ Βυζαντινὴν
 περιοχὴ τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἰίου.

καὶ Ζίγνα. Στὰ 1382 ἢ 1385, καταλαμβάνει γιὰ δεύτερη φορὰ τὶς Σέρρες, καὶ μεταφέρει γιὰ ἐγκατάσταση σὲ διάφορα μέρος τῆς Βαλκανικῆς, ἀποικους ἀπὸ τὴν Ἀνατολή. Στὰ 1385, προχωρεῖ στὴ Μεγάλῃ Μακεδονίᾳ, καὶ καταλαμβάνει, μαζί μὲ τὸ Βεζύρ Τσιανταρλῇ Χαλήλ Χαϊρεντίν Πασιᾶ, τὸ Γιενιτσὲ Βαρντάρ, καὶ γιὰ δεύτερη φορὰ τὸ Μοναστήρι. Στὸν ἴδιο καιρὸ, καθὼς βρισκόταν στὴν περιοχὴ τῆς Ὀχρίδας, ἢ Μπάλσια, ποὺ τὴν πολεμοῦσε ὁ Ἀλβανὸς φύλαρχος Κάρλ Τόπια, (20) ζήτησε τὴν προστασία τοῦ Ἑβρενόζ, τὴν ὁποία αὐτὸς καὶ τῆς τὴν παρεχώρησε, νικώντας τὸν Τόπια καὶ καταλαμβάνοντάς τη. Στὰ 1385 ἐπίσης, ὁ Ἑβρενόζ, πῆγε στὸ Χατζηλίκ (Μέκκα)· καὶ στὰ Σκόπια, προτιμήθηκε τὸ δικὸ του στρατηγικὸ σχέδιο, ποὺ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴ νίκη.

Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μουράτ, ὁ γιὸς του Βαγιαζίτ, στράφηκε πρὸς τὴν Ἀνατολή, ἀφήνοντας τὸν Ἑβρενόζ στὴ Ρούμελη. Τότε αὐτὸς κατέλαβε τὰ Βοδενά, καὶ τοὺς Κίτρος. Στὰ 1390, ὁ Ἑβρενόζ κάνει ἐπίθεση στὴν Ἀρβανιτιά, (21) τὴν ὁποίαν συνεχίζει ἐπὶ 5 ἕως 6 χρόνια.

Ὁ Ἑβρενόζ, ὑπέργηρος, (σὲ ἡλικία περισσότερο ἀπὸ 100 χρονῶ), πεθαίνει καὶ θάβεται στὸ Γιενιτσὲ Βαρντάρ, ὅπου εἶχεν ἰδρύσει Τζαμί, Μεντρεσσέδες, Ἰμαρέτ, Μετζίτ καὶ ἄλλα ἀγαθο-

20.—Τὰ Ἀλβανικὰ φύλα, καὶ τότε κι' ἀργότερα, ἀντίθετα πρὸς τὴ στάση ποὺ κράτησαν ἀπέναντι τῶν Ὀσμανιδῶν οἱ Βυζαντινοὶ τοῦ Κέιτρος κι' οἱ Ἡπειρώτες, εἶχαν καταπολεμήσει, ὃχι μόνο τότε—καὶ Χριστιανὰ ἀκόμα ὄντας στὴ γενικότητά τους, ἀλλὰ κι' ἀργότερα—τὰ ἐπερχόμενα κατὰ τῆς Ἡπείρου Ὀσμανικὰ στίφη. Ὅμως πολεμοῦσαν, ὃχι μονάχα γιὰ προσωπικὴ τους ἀνεξαρτησία, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν κατάκτηση ἀπὸ τοὺς Βυζαντινοὺς τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων καὶ τῶν Ἡπειρώτικων περιοχῶν.

21.—Ἀπὸ τὸ Λ α μ π ρ ί δ η ἀναφέρεται ὅτι, πολὺ πρὶν ἀπὸ τοὺς καιροὺς αὐτοὺς, στὰ 1344, οἱ Τοῦρκοι ποὺ εἶχαν καταλάβει τὸ Πωγῶνι, εἶχαν πάρει, γιὰ δεύτερη μάλιστα φορὰ τὸ Ἀργυρόκαστρο. Στὸ Ἀ ρ ν α ο υ τ λ ο ὕ κ (Ἀρβανιτιά) δὲ τῶν Ὀσμὰν τῆς ἐποχῆς, εἶναι πολὺ πιθανότατο νὰ περιλαμβανόταν καὶ τμήματα Ἡπειρώτικα. Τὸ Θέμα τῆς Νικόπολης μαζί μὲ τὸ Θέμα τοῦ Δυρράχιου, εἶχαν ἀποτελέσει τὴ διοικητικὴ περιοχὴ τῆς Ἀλβανίας· κι' ἀπὸ κεῖ οἱ ἀργότερα συγχίσεις Ἑλληνικῶν, Ἰλλυρικῶν καὶ Ἡπειρώτικων περιοχῶν, στὴν ὀρολογία Ἀλβανία. Στὰ 1390 λοιπὸν καὶ καθεξῆς, οἱ Ὀσμανλῆδες, μὲ ἐπὶ κεφαλῇ τὸν Ἑβρενόζ, ἔχοντας ἐξουδετερώσει, καὶ μᾶλλον μεταβάλλει σὲ ὑποτελὴ σύμμαχο, τὸ Δεσπότη τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, πρόβαιναν βορειότερα, πιθανότατα μὲ τὴ βοήθεια τῶν ἐγγύριων στοιχείων καὶ μερικῶν Ἀλβανῶν φύλαρχων ποὺ εἶχαν προτιμήσει νὰ ἐξισλαμισθοῦν (Ἰσαήμ, Κωστή, κλπ).

εργὰ ἰδρύματα (βακούφ), τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ ὅποια ἦταν στὸ ὄνομά του. (22)

Ὁ Ἐβρενόζ, ἦταν ὁ πρῶτος πλούσιος στὴν Τούρκικη Ἐπικράτεια.

Ἀπὸ τοὺς ἑπτὰ γιουὺς του, ὁ Ἀλῆς, ἔπαιξε τὸ μεγαλύτερο ρόλο στὴν κατάκτηση τῆς Σαλονίκης, στὰ 1430· καὶ στὰ 1433 μάχεται στὸ Ἀρναουτλούκ (23) (Ἀλβανία) ὅπου καὶ ἀπέτυχε· στὰ 1434 (24) ὁμῶς, ξαναγύρισε ἐκεῖ νικητής. Στὰ 1436, ἡ Ἀρβανιτιὰ ἐπαναστατεῖ καὶ πάλι.

Στὰ 1478, ἀναφέρεται καὶ γιὺς τοῦ Ἀλῆ, Σιεμσιεντίν (25). Ἀχμέτ, ποὺ μάχεται στὸ Ἀρναουτλούκ.

Καὶ τώρα, συνεχίζουμε τὰ εἰδικώτερα ἱστορικὰ μας:

δ'.— Ἀπὸ τίς Φτάμπλις στὸν "Αἰ - Νικόλα

Ο ἑπτὰ ἢ δεκαοχτὼ πρῶτοι Τοῦρκοι τοῦ μικροῦ Χρονικοῦ καὶ τῆς Χριστιανικῆς καὶ Τουρκογιαννιώτικης παράδοσης δεχόμεστε ὡς βέβαιο, ὅτι κάποτε πραγματικὰ ἦρθαν καὶ ἐγκαταστάθηκαν μόνιμα στὰ Γιάννινα. Γιὰ τὸ πότε καὶ κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες ἔγινε αὕτη ἡ ἐγκατάσταση, μιλήσαμε πλατύτερα σὲ προηγούμενα σημειώματά μας.

Ἡ ἀπὸ τοὺς Τοῦρκους κατάληψη τὴν ἐποχὴ αὕτη τοῦ μεγαλύτερου μέρους τῆς Βαλκανικῆς (καὶ τῆς Σαλονίκης), οἱ ἐκούσι-

22.—Δὲς καὶ ὑποσ. 11.

23.—Πρὸς τὰ βόρεια τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου, κυριαρχοῦν ἀκόμα φεουδαρχικὰ Ἀλβανοὶ φύλαρχοι, τοὺς ὁποίους μάλιστα ὅπως καὶ ἄλλοι εἶπαμε, ἀναγνώριζε κάθε φορὰ καὶ ὑποστήριζε καὶ τὸ Βυζάντιο, ὅταν μαχόταν κατὰ τῶν Ὁσμανιδῶν.

24.—Μαζὴ μὲ τὸν Μπεϊλέρ - μπέη Ντουραχὰν Πασιᾶ τῆς Θεσσαλίας, ποὺ ἦρθε τότε πρὸς βοήθειά του, καὶ πέρασε—χωρὶς νὰ ξέρε—μαζὺ μὲ τὰ στρατεύματά του ἀπάνου ἀπὸ τὴν παγωμένη λίμνη. Ἱστορικὴ τοποθέτηση τοῦ Γιαννιώτικου, καὶ εὐρύτατα καὶ στὴ Θεσσαλία διαδομένου αὐτοῦ θρύλου, καθὼς καὶ τῆς ἀπὸ τὸ Ντουραχὰν ἵδρυσης τοῦ δμώνυμου Μοναστηριοῦ τῆς Παναγιάς, δὲς Δ. Σ α λ α μ á γ κ α, Ὁ Παγετὸς τοῦ 1434 καὶ τὸ Μοναστήρι τῆς Ντουραχάνης, στὴν Ἐφημ. τῆς Ἀθήνας «Ἡπειρ. Μέλлон», φυλ. 20 Μάρτη 1952.

25.—Στὰ Γιάννινα, ὑπῆρχε καὶ παλαιότατο Τζιαμί, ἐπονομαζόμενο Σιεμσιεντίν.

οι ἐξισλαμισμοὶ καὶ οἱ σ' αὐτοὺς προσχωρήσεις Ἀλβανῶν φύλαρχων τῆς περιοχῆς τοῦ Πωγωνίου· τὸ γόητρο τοῦ θυελλώδη κατακτητῆ Βαγιαζίτ τοῦ Γιλντιρίμ, ἡ προϊούσα κατάρρευση, καὶ τῆς Πρωτεύουσας ἀκόμα τῆς Βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας, ἦταν θέβαια γι' αὐτοὺς ἀλλὰ τόσα ἠθικὰ ἀμυντικὰ προπύργια ἀρκετά, ὥστε, οἱ ὀλιγάριθμοι ἐκεῖνοι Τουρκομάνοι καὶ Δερβίσηδες, καὶ τόσοι ἀρχικὰ πού ἦταν, ν' ἀποφασίσουν νὰ ἐγκατασταθοῦν ἀνάμεσα σὲ συμπαγῇ, (τρομοκρατημένο ὅμως) Χριστιανικὸ πληθυσμό, καὶ ἔξω ἀκόμα ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κάστρου.

Μέτρο πρῶτιστης μόλα ταῦτα προφύλαξης ἦταν—κατὰ τὴς στρατηγικῆς ἀνάγκης τῆς ἐποχῆς—νὰ εἶχαν καὶ αὐτοὶ ἕνα, στοιχειῶδες φυσικὸ ὀχύρωμα, γιὰ ἀπόκρουση μιᾶς, αἰφνιδιαστικῆς τοῦλάχιστο δράσης. Καὶ περιχαράκωσαν τότε τὴν ἐγκατάστασίν τους καὶ τὸν Τεκέ τους—πιθανότατα καὶ τὸ τζαμί τους καὶ τὸ χαμάμι τους (Λουτρό)—μὲ πρόχειρο τεῖχος ἀπὸ ξύλινους πάσσαλους, πού οἱ Χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς του, ὀνομάτισαν ἀπ' αὐτὸ Τουρκοπάλουκο. (1)

Θὰ μπορούσαμε ἂν θέλαμε, νὰ φαντασθοῦμε μιὰ ὀχυρωματικὴ γραμμὴ, πού νὰ περιβάλῃ τὸ σημερινὸ τετράγωνο Μαρνέλη - Καππᾶ - Λόρδου Βύρωνος —(παλιὰ περιοχὴ τοῦ Μπαϊρακλή Τζαμί), —καὶ νὰ κλείνῃ ἔπειτα μὲ τὴς δύο ὀρίζουσες γραμμές της, τὴν ἀριστερὴ πλευρὰ τοῦ δρόμου ὅπου βρισκόταν τὸ Λουτρό—ἀπέναντι ἀπὸ τὸ Φαρμακεμπορεῖο τώρα Καζαντζῆ—τὴν περιοχὴ Ἁγίου - Νικόλα τῆς Ἀγορᾶς, καὶ τελικὰ, τὸν Τεκέ τοῦ Γαζῆ Βορενός (κάτου στοῦ Μαβίλη), ἴσαμε τὴ Λίμνη, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ του.

Κατὰ τὸν ἴδιο πιθανότατα τρόπο καὶ γιὰ τοὺς ἴδιους λόγους, θὰ εἶχε περικλειστῇ ἡ ἄλλη περιοχὴ ἐγκατάστασίν τους, στὸ Φανάρι, ὅπου ὀλόκληρο χωριό, ὀνομάζεται, ἀκόμα καὶ σήμερα Τουρκοπάλουκο.

Κι' οἱ Ἐ φ τ ᾱ μ π ο υ λ ε ς; (ὅπως οἱ γραμματισμένοι ἐγλωσσόπλασαν τὸ Φ τ ᾱ μ π λ ι ς;).

Αὐτό, εἶναι μεταγενέστερο τῆς πρώτης ἐγκατάστασης τῶν Τούρκων μνημεῖο: Ὀμαδικοὶ τάφοι; Πιθανότατα, ναί· δὲν πιστεύουμε ὅμως νὰ ἔχῃ καὶ χαμμιά ἄμεση σχέσι μὲ τὴς παρθένες πού ἀρπαξάν οἱ Τουρκομάνοι τοῦ Ἐβρενός, γιὰ νὰ τὴς κάνουν στανικὰ γυναῖκες τους.

1.—Ὅμοιο τοπωνύμιον, στὸ Φανάρι· δὲς Ἱ. Λ α μ π ρ ῖ δ η, Σουλιώτικα, σελ. 8.

Θάπρεπε, ἐκεῖνοι πού ἔχουν ταφῇ ἐκεῖ, νά εἶχαν πεθάνει, ὅλοι, στόν ἴδιο καιρό, ἀπό ἀτύχημα, ἐπιδημία ἢ ἄλλο βίαιο περιστατικό. Πῶς νά δεχτοῦμε ὅτι οἱ πρῶτοι ἐκεῖνοι Τουρκομάνοι τῆς παράδοσης καί οἱ Χριστιανικές γυναῖκες τους, πέθαναν, ὅλοι τους ἀπό φυσικό θάνατο τήν ἴδια μέρα, ὥστε νά τοὺς θάψουν ὅλους μαζί, στόν κοινὸ τάφο; Ἡ τάχα τὸν εἶχαν αὐτοὶ φκιάσει ἀπὸ πρὶν, γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ φυσικοῦ ἀλληλοδιάδοχου θανάτου τους; Καί γιὰ ποιά εὐλογη αἰτία;

Οἱ γυναῖκες ἐκεῖνες—παρθένες τίς λέει ἡ παράδοση—θάπρεπε, ὅταν ἀρπάχτηκαν, νά ἦταν γύρω στὰ εἴκοσί τους χρόνια: καὶ δὲ μπορεῖ νά ἀποκλείσῃς ὅτι ἦταν δυνατό νά ζήσουν κι' ἴσαμετὰ 70 ἢ 80 τους. Ἀπὸ τὰ 1388 ὅμως, ἴσαμε τὴν ὁριστικὴν παράδοση τῶν Γιαννίνων στὰ 1430, οἱ Τοῦρκοι πού εἶχαν ἐγκατασταθῇ στὰ Γιάννινα, δοκίμασαν—εἶναι φυσικό νά εἶχαν—πολλές ἐναλλαγές τύχης. Ὅπωςδὴποτε, θὰ εἶχαν ἐγκαταλείψει τὰ Γιάννινα, ἐὰν στὸ μεταξὺ δὲν εἶχαν σκοτωθῇ κατὰ τίς, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ, μεγάλες περιπέτειες τοῦ Ὀσμανικοῦ Ἔθνους.

Μέ τὴν πανωλεθρία πού ἔπαθε ὁ Βαγιαζίτ ἀπὸ τὸν Ταμερλᾶνο,(2) πολλὰ προσκυνημένα Κάστρα πού πίστεψαν ἴσως στὴ διάλυση τοῦ κατακτητῆ, ἀποτίναξαν τὸ δυναστικό του ζυγό,(3) καὶ σίγουρα θὰ εἶχαν ἐξαλείψει, καὶ κάθε σημάδι τῆς παληᾶς τους ὑποτελείας.

Πάντως οἱ Τοῦρκοι, σὲ παράλληλο συναγωνισμό μὲ τὰ γύρω Ἀλβανικά φύλα, ἐμφανίζονται καὶ πάλι, μετὰ τὰ 1400 ἐπιτιθέμενοι καὶ πολιορκώντας ξανά τὰ Γιάννινα,(4) ἴσαμε τὰ 1430, ὅταν πολυάριθμοι καὶ ἰσχυροί, πῆραν ὁριστικὰ πιά, στὴν κατοχὴ τους τὴν περιοχὴ, κι' ἐγκαταστάθηκαν—πολλοὶ πλέον καὶ μόνιμα—στὰ κράσπεδα τοῦ συνθηκολογημένου Κάστρου. Στὰ 1480, ἔχουν κίβλας σχηματίσει γύρω ἀπὸ τὸ Ναματζιάχ,(5) τρία εὐρύτατα νεκροταφεῖα κι' ἔχουν ἐγκατασταθῇ καὶ στὴν περιοχὴ τῆς Καλούτσιας.

2.—Στὰ 1402 μ.Χ.

3.—Δὲς Παγκόσμιον Ἱστορίαν Ἑλευθεροῦ δάκην, 2α, σελ. 308.—Μὲ τὸ θέμα τῆς πρώτης ὑποτελείας τοῦ Κάστρου τῶν Γιαννίνων, τῆς ἀρπαγῆς τῶν Χριστιανῶν παρθένων καὶ τῶν ἄλλων συναφῶν, ἀσχολήθηκε καὶ ὁ Κ. Παπαγεωργίου στὸ Περιοδικὸν «Ἡπειρ. Ἑστία», 1955, σελ. 419 καὶ ἐπ.

4.—Κ. Μέκιοβ, Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, Κᾶϊρο 1909, σελ. 87 καὶ ἐπ.

5.—Δὲς Γ. Βλαχλιδίου, Οἱ Ἐφτάμπουλες, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1929, σελ. 256.

Βρίσκουμε πολὺ φυσικό, οἱ χῶροι ὅπου εἶναι πιθανὸ νὰ εἶχαν πέσει ἡ ταφὴ κατὰ τὴ μεσολαβήσασα ἐποχὴ (1388 - 1430) ὁμόθηρσοί τους, ἀπὸ τοὺς πρώτους ἐγκάτοικους τῶν Γιαννίνων, οἱ—νὰ ποῦμε—πρωτομάρτυρές τους (σιαίντ), (6) —ὅπως ἄλλως τε κι' ἄλλα παρόμοια στὰ Γιάννινα μνημεῖα τους (7)— νὰ ἦταν γι' αὐτοὺς σεβαστοί, κι' ἄξιοι μιᾶς κἀποιας εἰδικῆς ἀπὸ μέρους τους λατρείας.

Πῶς τώρα καὶ γιατί τὸ ὄνομα Φ τ ἄ μ π λ ι ς, εἶναι γιὰ μᾶς δυσεξήγητο. Ἐν ἦταν ἐκεῖ θαμμένες, εἰδικὰ οἱ ἀρπαγμένες Χριστιανές παρθένες, αὐτές, μονᾶχα οἱ Χριστιανοὶ θὰ μπορούσαν νὰ τίς εἶχαν θάψει, ὅταν οἱ πρώτοι Τοῦρκοι ἄποικοι εἶχαν ἐξουθενωθῇ, πρὶν ἀπὸ τὸ 1430. Ἀλλὰ νὰ πέθαναν τάχα αὐτές ταυτόχρονα; Κι' ἀπὸ ποῖο τάχα βίαιο περιστατικό;

Ἐπειτα, οὔτε καὶ εἶναι ἀπόλυτα βέβαιο, ὅτι τὸ τοπωνύμιο αὐτό, προσαρμόζεται στὸ μνημεῖο ποὺ περιγράψαμε πρὸ πάνου. Ὑπάρχει μιὰ κἀποια ἐκδοχή, ὅτι τὸ Φ τ ἄ μ π λ ι ς, βρισκόταν πολὺ κοντινότερα πρὸς τὸ σημερινὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικόλαου τῆς Ἀγορᾶς· κι' ἡ ἐκδοχὴ αὐτῇ, ὑποστηρίζεται ἀπὸ τὸ περιστατικό ὅτι, ὁ Νικόλας Ζωσιμᾶς, στὸ ἄρθρο Θον τῆς διαθήκης του, τὸ «ὀσπίτιον» ποὺ προσφέρει γιὰ τὸ «Πτωχοκομεῖον», «τὸ ὁποῖον εἶναι πλησίον τοῦ Ἁγίου Νικολάου», τὸ φέρει «ὀνομαζόμενον Ἐ π τ ᾶ π ο λ ι ς». Εἶναι δὲ πολὺ γνωστὸ στοὺς παλαιότερους, ὅτι τὸ παλαιὸ τῆς πόλης Γηροκομεῖο, (τὸ Πτωχοδοχεῖον τῆς διαθήκης) τῶν Ζωσιμάδων, ἦταν δυσμικὰ καὶ πολὺ κοντὰ πρὸς τὸ Ναὸ τοῦ Ἁγίου Νικόλαου τῆς Ἀγορᾶς.

Ἐχομε ἐπίσης σὲ προηγούμενα καταγράψει καὶ μιὰ παράδοση, κατὰ τὴν ὁποία ἡ ἀρπαγὴ τῶν Χριστιανῶν παρθένων, ἐγίνε, ὅχι ἀπὸ τὴν τότε Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων, ἀλλὰ ἀπὸ Ναὸ ποὺ ἐγειρόταν στὴν περιοχὴ τοῦ Ἁγ. Νικόλαου. Ἡ δὲ ἀντίστοιχη Τούρκικη παράδοση, ὅπως τὴν περισώζει διεξοδικὰ ὁ Γ. Β λ α χ λ ε ἰ δ η ς στὴ μελέτη του ποὺ προαναφέραμε, δὲν προσδιορίζει ὄνομα ναοῦ ἀπὸ τὸν ὁποῖο νὰ ἔχη γίνεῖ ἡ ἀρπαγὴ τῶν παρθένων, ἀλλὰ ὁμιλεῖ ἀόριστα γιὰ μιὰ ἀπὸ τίς πολλὰς ἐκκλησίες ὅπου ἐκκλησιαζόταν οἱ Χριστιανοὶ ἐκείνη τὴν ἡμέρα.

6.—Ὁ κάθε ποὺ πέφτει στὸ πεδίο τῆς μάχης.

7.—Παρόμοιους ἀσχεπεῖς ὀρθογώνιους χτιστοὺς χώρους—τάφους πιθανώτατα ὁμαδικοὺς—θυμᾶται ὁ ὑποφαινόμενος καὶ στὸ τέρμα Καλούτσας, τώρα Πλατεία Σαπουντζάκη.

Ὁ Ἀραβαντινός, ὅπως κι' ἄλλοῦ μνημονεύσαμε, τὸ περιστατικὸ αὐτὸ τὸ μεταθέτει στὰ 1455, (πιθανώτατα 1453, ἀπὸ λάθος τυπογραφικόν), χρονιὰ πτώσης τῆς Κων)πόλης. Κι' ἀπὸ μιὰ πλευρά, ἡ μετάθεσις αὐτή, θὰ μπορούσε νὰ περιβάλῃ μέ περισσότερη εὐλογοφάνεια, τό, ἀλλοιωτικά καὶ πῶς παράδοξο ἐκεῖνο περιστατικόν: Τὸ χρονικὸν Τσαρπλινῶν, ἴδαμε ἄλλοῦ τι γράφει γιὰ τὴν ὕστερα ἀπὸ τὴν «Ἀλωση» ἐξαγρίωσις καὶ ἀποχαλίνωσις τῶν Τούρκων «ἕως δύο χρόνους».

Πάντως, αὐτὰ τὰ ἱστορικὰ—ἴσως ὅμως κι' ἄλλα περισσότερα, ἀλλὰ ἄγνωστά μας—θύμιζε στοὺς Τουρκογιαννιώτες τοῦ 1630, τὸ χτίσιμο, ἀπὸ τοὺς μόλις ἐδῶ καὶ εἴκοσι χρόνια ἐπαναστάτες Χριστιανούς, γιὰ π ρ ὶ τ η φ ο ρ ᾶ ὕστερα ἀπὸ τὸ 1611 Χριστιανικοῦ Ναοῦ, ἀκριβῶς ἀπάνου στὶς περιοχὰς ποὺ ὑπῆρξαν ἡ πρώτη τους κατακτημένη κατοικία.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Νικόλαου τῆς Ἀγορᾶς, εἶναι ἴσως ἀπὸ τὶς ἀρχαιότερες τῶν σημερινῶν, ἰδρυμένη ὅμως ἀρχικᾶ, ὅχι πρὶν ἀπὸ τὶς ἀρχὰς τοῦ 17ου(3) αἰῶνα. Εἶναι ἴσως ἡ π ρ ὶ τ η ἀπὸ ὅσες—τὶς σημερινές—χτίστηκαν μετὰ τὴν ἐπανάστασις τοῦ 1611, ὕστερα ἀπὸ τὴν ὁποία καταστράφηκαν ἀπὸ τοὺς Τούρκους ὅλοι οἱ Ναοὶ καὶ οἱ ἔξω ἀπὸ τὰ τείχη τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου. (Ἐκτός, πάντως ἀπὸ τὸν Ἁγ. Νικόλαον Κοπάων, τὸ Ἀρχιεμμανδρεϊόν, τὸν Ἁγ. Γεώργιον τῆς Μπουνίλας καὶ τὴν Περὶ βλεπτο, (9) ποὺ ἐγειρόταν τότε στὰ προάστεια τῆς πόλης, καὶ τὸν Ἁγίον Ἀθανάσιον, ποὺ ἦταν ἰδρυμένος καὶ πρὶν ἀπὸ τὸ 1611).(10)

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος, κατὰ διαπίστωσις ποὺ κάναμε καὶ πρὶν, τιμᾶται κατὰ προτίμησιν στὸ Νησί τῶν Γιαννίνων. Τρία εἶναι τὰ Μοναστήρια του, ὅπου ἴσως κι' ἀπὸ τὸν ἐνδέκατον ἀκόμα μ. Χ. αἰῶνα, τιμᾶται ὁ Ἅγιος αὐτός· καὶ κατὰ σειρὰ: Στοῦ λεγόμενου σήμερα Σπανοῦ, ἀρχαιότατα Φιλανθρωπίνων καὶ στὰ 17ον αἰῶνα Παπαγιαννοῦ σου Τουρπανᾶ. Στοῦ σήμερα ὀνομαζόμενου Ντίλιου, παλαιότερα

8.—Δὲς σχετικὴ ἀλληλογραφία Γ. καὶ Ἐπ. Ἡγουμένων, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 41, 42.

9.—Δὲς Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β', σελ. 243.

10.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 240.

Στρατηγόπουλου καὶ στοῦ Μεθόδιου, σήμερα Ἐλεοῦσα καὶ παλαιότερα Γκιουμάτων.

Ἀπὸ τὸν Ἀραβαντίν ἄναφέρεται, ὅπως εἶπαμε κι' ἄλλοῦ Ἁγίου Νικόλαος - Στρατηγόπουλου, καὶ μέσα στὸ Κάστρο.(11)

Ἀλλὰ ἄς παραθέσουμε πρὸ κάτω, ὅσα μέχρι σήμερα ὑπάρχουν—σὲ μᾶς γνωστά—στοιχεῖα γιὰ τὸν καθ' ἓνα ἀπὸ τοὺς Ναοὺς αὐτοῦς.

ε'.—Τὸ Νησί καὶ τὰ Μοναστήρια του

1.—Τὸ Νησί

Τὸ ἡμίφως τῆς παραδόσεως», γράφει κάπου ὁ Καθηγητῆς Δ. Εὐαγγελίδης, (1) «ᾠδεῖ εἰς τὴν πραγματικὴν ἱστορίαν». Καὶ στὸ θέμα «Νησί», τὰ παραδοσιακὰ στοιχεῖα, εἶναι περισσότερα ἀπὸ τὰ ἱστορικά.

Ἡ πρώτη γραπτὴ μαρτυρία γιὰ τὸ συνοικισμό τοῦ Νησιοῦ τῆς Λίμνης τῶν Γιαννίνων, περιέχεται στή, κατὰ τὶς ἀρχὲς τοῦ 16ου αἰῶνα συνταγμένη (2) αὐτοβιογραφία τῶν μοναχῶν Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους Ἀψαράδων, ὅπου μνημονεύεται χωρὶς, κοντὰ στὸ κελλὶ πού αὐτοὶ ἔχτισαν στὸν Ἀη - Γιά ν ν η (τοῦ Νησιοῦ), λίγο πρὸ πέρα ἀπὸ τὸν Ἀη - Παντελέημονά του. Ὑπάρχουν ὅμως ἀρκετὲς ἐνδείξεις, (3) κατὰ τὶς ὁποῖες, ὅπως θὰ ἰδοῦμε προχωρώντας, πιθανολογεῖται ὅτι ὑπῆρχαν ἐκεῖ χριστιανικὰ οἰκοδομήματα, ἀπὸ τὸν 11ο ἀκόμα μ.Χ. αἰῶνα· καὶ γενικώτερα ὅτι, κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους, τὸ Νησί τῆς Λίμνης χρησίμευε, ὅπως γράφει ὁ Ἀ. Ξιγγόπουλος, «ὡς τόπος ἀσκήσεως μοναχῶν». (4)

Κι' ἐδῶ, ἄς μᾶς συγχωρηθῇ μιὰ παρέκβαση, σχετικὰ μὲ τὰ περίφημα «φροντιστήρια» πού ἀναφέρεται ὅτι λειτούργησαν ἀπὸ τὸ 13ο ἀκόμα αἰῶνα στὰ Μοναστήρια τοῦ Νησιοῦ.

11.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 242.

1.—Δὲς «Ἡπειρ. Χρονικά» 1935. Αἱ ἀνασκαφαὶ Δωδώνης σελ. 194.

2.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, 1926.—Ἀ. Ξιγγόπουλος, Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Ἰωαννίνων, σελ. 54.

3.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, καὶ σελ. 143.

4.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 54.

«Γνωστοῦ ὄντος»—ὅπως σημειώνει ὁ Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α ς (5)—«ὅτι ἐκάστη Μονή, διετέλει καὶ ὡς εἶδος ἐκπαιδευτήριου τῶν ἐν αὐταῖς ἀσκουμένων μοναχῶν, τῶν λογιωτέρων ἐξ αὐτῶν ἐκτελούντων καὶ χρέη διδασκάλων», δὲν θὰ θεωρηθῇ πιστεύου με, πολὺ τολμηρὴ ἢ σκέψη ὅτι, ἡ ὑπαρξὴ τῶν «σπουδαστηρίων», «φροντιστηρίων», «Ἱεροδιδασκαλείων», «φοιτητηρίων» τοῦ Νησιοῦ, ποὺ γι' αὐτά, τόσος ἔγινε κι' ἐξακολουθεῖ, σχεδὸν παραδοσιακά, νά γίνεται λόγος, πρέπει νά τοποθετηθῇ σὲ χρόνους πολὺ προγενέστερους ἀπὸ τοὺς Φιλανθρωπινούς, ποὺ ἔχουν μῶλα ταῦτα, μόνον αὐτοὶ συνδέσει ἀναπόσπαστα μ' αὐτά, τὸ ὄνομά τους.

Στὴ γλῶσσα τῶν Μονῶν, (6) «φ ο ι τ η τ ή ς», δὲ σημαίνει μονάχα «μαθητῆς», «σπουδαστῆς», «σ π ο υ δ ά ζ ω ν», ἀλλὰ εἶναι καὶ «ταῦτὸν τοῦ μ ο ν α χ ὀ ς, ὁ π ο τ α κ τ ι κ ὀ ς». Στὰ παλιότερα λοιπὸν αὐτὰ ἀσκητήρια καὶ μονές, τοῦ Νησιοῦ, ἀναγκαστικά—μιὰ ποὺ πρόκειται περὶ μοναχῶν—πρέπει νά λειτουργοῦσαν, ἐσωτερικά, γι' αὐτοὺς μονάχα, κι' ἐνδεχόμενα καὶ γιὰ ἄλλους, ὅμως ὑποψήφιους μοναχοὺς, σπουδαστήρια ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων. Πῶς ἄλλοιῶς οἱ μοναχοὶ αὐτοὶ θὰ ἐπιτελοῦσαν τὰ στοιχειωδέστερα ἀπὸ τὰ χρέη τους, τὴν Προσευχή, κατὰ μόννας ἢ λειτουργικά, καὶ τὴ Θυσία; Ἡ διδασκαλία αὐτῇ, κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς ἐκείνους χρόνους—μιὰ ποὺ δὲν ὑπῆρχαν ἀκόμα τυπωμένα βιβλία—θὰ ἦταν ἀναγκαστικά περιορισμένη, ποιοτικὰ καὶ ποσοτικά· καὶ μόνο μετὰ τὴν ἀνακάλυψη τῆς τυπογραφίας, θὰ πῆρε τὴ μεγαλύτερή της ἔνταση. (7)

5.—Ἀ θ η ν α γ ὁ ρ α, Νέος Κουβαρᾶς, «Ἡπειρ. Χρονικά» 1929 σελ. 56.

6.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου σελ. 55.

7.—Κατὰ τοὺς σκοτεινοὺς αἰῶνες τοῦ Μεσαίωνα, γὰρ ὁρισμένο χρονικὸ διάστημα, οἱ γραμματικὲς καὶ πνευματικὲς γενικὰ μελέτες, περιορίστηκαν στὰ Μοναστήρια. Ἡ ἀναγέννηση ποὺ ἄρχισε πάλι κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα, κατὰ μέγαλο μέρος, χρωσιέται στὸ Βυζάντιο καὶ τὰ Μοναστήρια του, ποὺ δὲν περιορίστηκαν μονάχα στὴ διδασκαλία τῶν ἐκκλησιαστικῶν γραμμάτων καὶ μόνο σὲ μοναχοὺς καὶ ὑποψήφιους μοναχοὺς, ἀλλὰ καὶ σὲ λαϊκοὺς ἀκόμα, ποὺ ἤθελαν νά μάθουν γράμματα. Σὲ μερικὰ μάλιστα ἀπὸ τὰ Μοναστήρια, χάρις στὴν ἐξαίρετη μόρφωση μερικῶν μοναχῶν δασκάλων, εἶναι φυσικὸ νά συγκεντρώθηκαν περισσότεροι μαθητές, καὶ κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο πρέπει νά ἰδρῦθηκαν καὶ νά ἔμειναν γνωστὰ στὴν ἱστορία καὶ τὴν παράδοση τὰ σπουδαστήρια, ποὺ θὰ πῆραν ἔκταση μὲ τὸ τύπωμα τῶν πρώτων βιβλίων. Κάτι παρόμοιο—ὅχι ὅμως τὸ μοναδικό—θὰ πρέπει νάχη συμβῇ καὶ μὲ τὸ Μοναστήρι τῶν Φιλανθρωπινῶν, ποὺ χωρὶς ἄλλο πρέπει νά εἶναι διάδοχοι καὶ συνεχιστές, παλαιότερης ἀπ' αὐτοὺς καὶ ἀρχαιότερων μοναστηριῶν προσπάθειας.

Τῶν παλιότατων ὅμως ἐκείνων ἀσκητήριων καὶ μοναστηριῶν, δὲν ὑπάρχουν τώρα οὔτε καὶ ἴχνη ἐρείπιων ἀκόμα· κι' ἂν τυχὸν εἶχαν μερικὰ σωθῇ, θᾶχουν χτισθῇ ἐπάνω τους, τὰ καὶ σήμερα σωζόμενα κτίσματα.

Ἴσως, ἂν δὲν εἶχαν—στὰ 1870—ἀπεμποληθῇ ἐγκληματικά ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, καὶ τὰ πολυτιμότερα χειρόγραφα (μερικὰ ἀπὸ τὰ ὅποια σὲ μεμβράνες), γιὰ τὰ ὅποια γράφει στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» τοῦ 1928 ὁ Ἰωάννης Γεννάδιος: εἰκοσάδα περίπου κείμενα Εὐαγγελίων, διάφορα Λειτουργικά, Τυπικά, Εὐχολόγια, κείμενα καὶ θέματα ἀπὸ τὴν Παλιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη καὶ τοὺς Ἀπόστολους, ὁμιλίαι Μεγάλων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας, Βιογραφίαι καὶ Μαρτυρολόγια Ἀγίων: ἐξῆντα πέντε, συνολικά, σπανιώτατα χειρόγραφα, μὲ ποικιλία γραφῶν, δυὸ τοῦ 11ου αἰῶνα, περὶ τὰ δέκα ἐννέα τοῦ 12ου, περὶ τὰ δέκα πέντε τοῦ 13ου, δέκα τοῦ 14ου, δέκα ἐξ τοῦ 15ου καὶ ὀκτὼ τοῦ 16ου, θὰ μπορούσαμε ἴσως νὰ ἀρυσθοῦμε ἀπ' αὐτὰ πολυτιμότες γιὰ τὸ ὑπὸ ἔρευνα θέμα πληροφορίες. (8)

Περιοριζόμαστε λοιπὸν νὰ συμπεράνουμε ὅτι ἐκεῖνο ποὺ ἴσως ἔχει συντελέσει στὸ νὰ δεθῇ ἡ ὑπαρξὴ—ἀναγκαστικὴ ὅπως εἶπαμε, κι' ἀπαραίτητη—τῶν ἐσωμοναστηριακῶν αὐτῶν σπουδαστηρίων, μὲ τοὺς Ἠγούμενους, μόνον τῶν σωζόμενων ἐπιγρα-

8.—Τὰ «Ἰωαννίτικα χειρόγραφα», σελ. 229 καὶ ἐπ.—Στὴ διατριβὴ του αὐτὴ ὁ Γ. Γεννάδιος, καταγγέλλει ὅτι, στὰ 1879, ἡ βαρωνέσσα τοῦ Λονδίνου Μπάρντετ Κούτς, εἶχε γίνῃ γύρω στὰ 1870—κρατοῦσαν ἀπόρητο τὸν τρόπο, τὸ μέσο καὶ τὸν τόπο τῆς ἀπόκτησης—κάτοχος τῶν ἐξῆντα πέντε αὐτῶν πολυτιμότεων χειρῶν γραφῶν, ποὺ ἦταν γνωστὰ μὲ τὴν ἐπωνυμίαν «Χειρόγραφα Ἰωαννίνων»·—καὶ τίποτε δὲν ἀποκλείει νὰ βρισκόταν αὐτά, πρὶν ἀπὸ τὴ σύλησίν τοὺς, μέσα στὴν πρωτεύουσα τῆς Ἡπείρου—καὶ ποὺ, στὰ 1922, μετὰ τὸ θάνατό της, ἐκποιήθηκαν σὲ δημοπρασίαν κατὰ ἰσάριθμους μερίδες, ἀντὶ συνολικοῦ ποσοῦ 2.287½ Ἀγγλικῶν λιρῶν. Πολλοὶ ἔτσι ἔγιναν οἱ κάτοχοί τους. Δέκα ἐξ ὀκτὼ ἀπὸ αὐτά, εἶχαν δωρηθῇ ἀπὸ τὴ βαρωνέσσα στὴ Σχολὴ Ρότζιερ Σιολμελεῦ τοῦ προάστειου τοῦ Λονδίνου Χαϊ - γκέιτ.

Ὁ διατριβογράφος, στὴν ἐργασία του αὐτῇ, ζητεῖ ἐπίμονα τὴν ἐνέργειαν αὐστηρῆς ἀνέκκρισιν πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ ἐγκληματία—ὁποιοσδήποτε αὐτὸς κι' ἂν ἦταν—ποὺ προδοτικά, ἀντεθνικά καὶ ἀντιηπειρώτικα, ἀπεμπόλησε ἀπὸ τὴν Ἡπειρὸν τὸν ἀνεκτίμητο αὐτὸ θησαυρό. Κάποιος ἐμπροσθὸς πιθανότατα θὰ σκέπασε μὲ τοὺς καπνοὺς καὶ τίς φλόγες του, τὴν ἱερὸσύλην αὐτῇ πράξιν. Καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἱστορικὴ δικαιοσύνη· τὰ ἐγκλήματα αὐτοῦ τοῦ εἰδους, οὔτε παραγράφονται, οὔτε πρέπει νὰ σεπάζωνται μὲ τὸν κονιορτὸ τῆς λήθης καὶ τῆς ἀδιαφορίας.

φῶν, καὶ νὰ ἐντοπισθῇ, μονάχα στὶς ἀντίστοιχες μονές ἢ ὑπαρξὴ καὶ λειτουργία τους, εἶναι τὸ περιστατικὸ ὅτι, στὸ Μοναστήρι εἰδικότερα τῶν Φιλανθρωπινῶν, στὶς ἐπιγραφές του, φαίνεται ὅτι, κατὰ καιροὺς «ἀνακαινίσεις» του, ἔγιναν(9) «διὰ συνδρομῆς, κόπου τε καὶ ἐξόδου», ὅχι μονάχα τοῦ κάθε φορὰ Ἑγούμενου Φιλανθρωπinoῦ, ἀλλὰ ταυτόχρονα «καὶ τῶν αὐτοῦ φοιτητῶν»· σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸ ὅτι, μαζὺ μὲ τοὺς Ἁγίους, ζωγραφίστηκαν στὸ Νησί ἀπὸ τοὺς «κτῆτορας καὶ ἀνακαινιστὰς»—πρᾶγμα πάντως, ὅχι καὶ μοναδικὸ(10)—καὶ οἱ μορφές ἑπτὰ Ἑλλήνων φιλοσόφων. Γιὰ τὸ θέμα αὐτὸ θὰ μιλήσωμε καὶ πὶο κάτω· παραπέμπουμε δὲ εἰδικώτερα καὶ στὰ ἀπὸ τὸν Ἀ θ η ν α γ ό ρ α σχετικὰ ἀναφερόμενα, ὅταν αὐτὸς διαπραγματεύεται τὸ θέμα τῆς Σχολῆς Σ τ ρ α τ η γ ό π ο υ λ ο υ.(11)

Τὰ σχολεῖα ἄλλως τε αὐτά, δὲν ἀναφέρονται ἀπὸ τοὺς παλιότερους Ἑλληνες λόγιους· καὶ παράδειγμα χαρακτηριστικὸ, εἶναι ὁ Γρηγόριος Παλιούριτης, ποὺ στὴν ἀφιέρωση τῆς «Ἀρχαίας Ἑλληνικῆς» του («Ἑπειρ. Χρονικά» 1935, σελ. 145 καὶ ἑπ.), μιλώντας στὰ 1815 γιὰ τὴν παιδεία τῆς πόλης μας, γράφει ὅτι, στὴ σύσταση σχολείων...αὐτὴ πρώτη σχεδὸν τῶν ἄλλων πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἡ πατρίς ἡμῶν Ἰωάννινα, ἐνασχοληθεῖσα μετὰ κλέους καὶ δόξης, εἰς τὰς δύο πα ρ ε λ θ ο ύ σ α ς ἔ κ α τ ο ν τ α ε τ η ρ ί δ α ς ἠὺδοκίμησεν», χωρὶς νὰ κἀνὴ καθόλου μνεία γιὰ «περίφημα» σχολεῖα Φιλανθρωπινῶν. Τοῦναντίο, σὰν πρῶτο σχολεῖο τῆς πόλης, ἀναφέρει τὸ τοῦ Γκιόνμα.

Ζωντανὰ ἀκόμα καὶ στέρεα ἀναφέρεται στὶς παραδόσεις τῶν Νησιωτῶν, ὅτι αὐτοὶ κατὰγονται ἀπὸ Μανιάτες, ποὺ—δὲν ξέρουν αὐτοὶ νὰ ποῦν πῶς καὶ τί—ἦρθαν ἀπὸ τὰ Βορεινά: τὸ Μετσικέλι δηλ., καὶ κατοίκησαν ἀρχικά, ἐκεῖ γᾶπον ἄντικρυ, στὰ κρὰ σπεδά του· μὰ γιὰ νὰ προστατευθοῦν ἀπὸ τὶς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς, διαπεραιώθηκαν μὲ σκαφίδια καὶ κουρήτους (ὅπως ὀνοματίζονται αὐτοὶ ἀκόμα καὶ τώρα τὰ μονόξυλα), στὸ ἀπέναντι νησί.

Δὲν γνωρίζω τοὺς Μανιάτες, καὶ κατὰ συνέπεια, δὲν ξέρω ἀν ὑπάρχει γὰρ στὸς Νησιώτες, ποὺ νὰ δείχνῃ συγγένεια μ' αὐτούς. Ξέρω ὅμως ὅτι, τὴν παλαιὰ Νησιώτικη πλάση—τώρα οἱ Νησιῶτες ἔχουν ἔρθει σὲ πολλὴ ἐπιμείξια μὲ τοὺς Γιαννιώτες—

9.—Ὁπου στὴν ὑποσ. 2, σελ. 138.

10.—Ὁπου στὴν ὑποσ. 5, σελ. 58.

11.—Ὁπου στὴν ὑποσ. 5, σελ. 6, ὑποσ. 1.

τὴν ξεχώριζε ἀπὸ τοὺς τελευταίους, καὶ τὸ ἀποκλειστικὰ ἰδιαίτερο: φυσιογνωμικά, φωνητικὰ καὶ ἔθιμικὰ ἀκόμα.(2)

Σὲ μιὰ ἐργασία τοῦ Κλ. Νιζολατδῆ,(13) διαβάζω γιὰ τοὺς Μανιάτες, ἀνάμεσα σ' ἄλλα καὶ τὰ ἐξῆς: «Ἐν καιρῷ εἰρήνης, ἀπέρχονται εἰς τὰ ἄλλα τμήματα τῆς Ἑλλάδος..., καὶ συνήθως χρησιμοποιοῦνται εἰς τὴν ἀλιείαν...»—ὅπως καὶ οἱ Νησιῶτες—εἶναι ἐξαίρετοι σκοπευταὶ κλπ—καὶ τέτοιοι ἦταν καὶ οἱ Νησιῶτες κυνηγοί. Στὸ σχετικὸ δὲ τμήμα τῆς Ἱστορίας τοῦ Παπαρηγόπουλου,(14) σκιαγραφεῖται, ἀνάμεσα στὶς κατόπι ἀπὸ τὸ 1453 ἐπαναστατικὰς ἐξεγέρσεις τοῦ ὑπόδουλου Ἑλληνισμοῦ, καὶ τὸ κίνημα τοῦ ἀρματολοῦ τῶν Βενετῶν Κροκόνδουλου (Ἀκροκόνδουλου) Κλαδᾶ, ἡπειρώτῃ τὴν καταγωγὴν, ποὺ στὰ 1481, ἀφοῦ μὲ 16.000 ἐπικηρυγμένους Μανιάτες κατέλαβε καὶ ἀπελευθέρωσε μεγάλα τμήματα τῆς Μάνης, τελικὰ, κατέφυγε στὴν Ἱταλίαν καὶ ἀπὸ ἐκεῖ, μαζὴ μὲ τὸν Ἰωάννη Καστριώτη, ἀποβιβάστηκε στὸν Ἀυλώνα, ξεσήκωσε σὲ ἐπανάσταση πενήντα χωριὰ καὶ χάρισε τὴν ἐλευθερίαν σὲ μεγάλας ἐκεῖ ἡπειρώτικες περιοχάς. Δὲ βρίσκουμε ἀπίθανο πολλοὶ ἀπ' αὐτοὺς, νὰ εἶχαν κατόπι ἀποφασίσαι νὰ ἐγκατασταθοῦν, μόνιμα, στὰς περιοχὰς τῆς λίμνης μας.

Ἄν τώρα, τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα, ἔχουν ἢ ὅχι τὴν σχέσιν ποὺ ὑποπτευόμαστε, μὲ τὴν Νησιώτικὴν παράδοσιν, δὲν εἶναι εὐκόλῳ νὰ βεβαιώσουμε. Οὔτε ὅμως καὶ θὰ ἔλυναν αὐτὰ τὸ θέμα τοῦ ἀρχικοῦ συνοικισμοῦ τοῦ νησιοῦ τῶν Γιαννίνων.

Ἐπ' αὐτῷ, ὅσον καὶ τῆς λιμναίας περιοχῆς, μερικὰ στοιχεῖα, ποὺ θὰ μπορούσαν ν' ἀποτελέσουν ἐνδείξεις ἐποικισμοῦ τοῦ Νησιοῦ σὲ ἐποχὴ πολὺ παλιότερη καὶ ἀπὸ τὶς ἀρχὰς ἀκόμα τοῦ 14ου αἰ. ὡς κατὰ τὶς ὁποῖες(15) ἀναφέρονται, «λιμναῖα πάγκατα καὶ ἐβιβάριον» καὶ «ὁ ψώνιον τῆς Λίμνης» ἀλ-

12.—Ὁ ὑποφαινόμενος, ἔχει συλλέξει ἀρχετὸ ὕλικόν γιὰ τὴν σύνταξιν μονογραφίας ἱστοριογεωγραφικῆς, γύρω ἀπὸ τὸ Νησιὸν καὶ τοὺς Νησιῶτας.

13.—Γαλλία καὶ Ἀγγλία ἐν Ἠπειρῷ καὶ Ἀλβανίᾳ, στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» 1926, σελ. 45.

14.—Ἐκδ. 1885, Τομ. 5ος σελ. 623 καὶ ἐπ.

15.—Δὲς Χρυσόδουλλα Ἀνδρόνικου: Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπειροῦ Β', σελ. 297 καὶ ἐπ. —Περιοδικὸν «Ἠπειρ. Ἑστία» Α', σελ. 116 καὶ ἐπ.

λά κι' ἄκόμα πιὸ παλιά, σὲ ἐποχὲς πιθανώτατα εὐρύτατων, στὸ Γιαννιώτικο πεδίο σλαύικων ἐπιδρομικῶν ἐγκαταστάσεων.

Ἡ λέξη *κ ο υ ρ ύ τ ο ς* μὲ τὴν ὁποία ὀνομάτιζαν στὸ Νησιὶ τὸ μονόξυλο, τὸ σκαφτὸ σὲ κορμὸ δέντρου καίκι, τὴ σκάφη ἢ σκαφίδα ὅπως τὸ ἔλεγαν, εἶναι σλαύικη καὶ σημαίνει ἀκριβῶς κοιλότητα, σκάφη. (16)

Ἐνα ἀπὸ τὰ λιμναῖα φυτά, μὲ τὰ ὁποῖα οἱ Νησιῶτες βιοτεχνοῦν, ἄκόμα καὶ τώρα τὶς γνωστὲς ψάθες, ὀνομάζεται *ρ ο γ - κ ό ξ ι ο*, πού εἶναι ὁμοίας σημασίας λέξη σλαύικη. (17) Ἡ ἀντικρυνὴ τοῦ Μιτσικελιοῦ πηγὴ, τὸ γνωστότατο σήμερα Κρυνέρι, τὸ λέγαμε παλιότερα *Ν τ ρ α μ π ᾶ τ ο β α*, ἀπὸ τὸ σλαύικο, ὅπως λέν, ντόμπρο - βόντα, καλὸ νερό· ἡ δὲ παράπλευρή της *Μ π λ ί τ ς*, πιθανότατα εἶναι τὸ σλαύικο ὀμπλίτς, πού σημαίνει ὁ ἀπὸ κεῖθε.

Κοντὰ στὴν Κρύα ἀπὸ τὴν ὁποία ὑδρεύεται ἡ πόλη μας, ὑπάρχει καὶ ἡ πηγὴ *Σ α ν τ ι ν ί κ*, πού εἶναι πιθανότατα ἡ σλαύικη λέξη *στουντένεκ* (18) κρύα, πηγὴ. Μιὰ περιοχὴ τῆς Λίμνης, ὀνομάζεται *Μ π ο ῖ ν ί κ ο β α*, λέξη πιθανῶς παράγωγη τῶν στρατ. ταγμάτων τοῦ Λαμπρίδη, *μποϊνίκ*, ἢ *μποϊνάκ* καὶ τῆς κατάληξης *βα*, πού σημαίνει, ὁ τοῦ... Τὴν κατάληξη αὐτὴ, τὴ χρησιμοποιοῦσαν, καὶ τὰ παραλίκνια ἰδιαίτερα χωριά, γιὰ ὑποδήλωση τοῦ συζυγικοῦ μιᾶς γυναῖκας δεσμοῦ : Ἡ Γιάννουβα, ἦταν, ἡ γυναῖκα τοῦ Γιάννη, ἡ Σπύρουβα, ἡ γυναῖκα τοῦ Σπύρου κ.ο.κ. Ἄλλη ἐπίσης περιοχὴ τῆς λίμνης, ὀνομάζεται *Μ π ο υ - λ ι ᾶ ν α*, πού πιθανώτατα κι' αὐτὸ ἔχει σλαύικη τὴν καταγωγή.

Τέλος, στὸ Νησιώτικο καὶ κυνηγετικὸ Γιαννιώτικο λεξιλόγιον, σώζεται ἀπὸ πολὺ παλιὰ μιὰ λέξη, πού τὸ πρῶτο της συνθετικὸ πρέπει νὰ εἶναι σλαύικο.

Κατὰ τό, ἀπὸ πάρα πολὺ παλιὰ διενεργούμενο στὴ λίμνη τῶν Γιαννίνων, καὶ ὁμαδικὰ ὁργανωμένο κυνήγι τῶν ὑδρόβιων πουλιῶν της, τὸ λεγόμενο *κ λ ε ῖ σ μ α*, τὰ ὅσα—40 ἢ 50—μετέχουν καίκια, σχηματίζουν τοξοειδῆ γραμμὴ, πού σπρώχνει προοδευτικὰ πρὸς τὴν ξηρὰ, τὶς μεγάλες ὀμάδες τους· καὶ τὰ πουλιά, σὲ μιὰ ὠρισμένη στιγμή, ἀναγκάζονται νὰ χρησιμοποιήσουν τὶς

16.—Δὲς Γκεόργκ *Σ τ α ν τ μ ί λ λ ε ρ*, Τὰ Προβλήματα τῆς Ἱστορικῆς διερευνήσεως τῆς Ἠπείρου στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» 1934, σελ. 160.

17.—Δὲς Κ. Μ έ ρ τ ζ ι ο υ. Συμβολὴ εἰς τὴν ἐρμηνείαν τῶν ξενικῶν Ἠπειρωτικῶν τοπωνυμίων, στὰ «Ἠπειρ. Χρονικά» τοῦ 1934, σελ. 197.

18.—Τὴ λέξη αὐτὴ—μαζὴ μὲ ἄλλες πολλὰς—τὴ βοῆκα στὸ Φραζάριο Ἱταλο-Κροατο-Σλοβένο τοῦ Στάτο Ματζιόρε Ρ. Ἐξέρσιτο, Ρόμα 1941.

φτεροῦγες γιά μιὰ ἔξοδο ἀπὸ τὸν κλοιὸ ποὺ τὰ περισφίγγει, περ-
νώντας, φυσικά, πρὸς τὴν ὑδάτινη ἔκταση, ἀπάνου ἀπὸ τὴ σειρά
τῶν καϊκιῶν.

Μερικοὶ ἀπὸ τοὺς κυνηγούς, εἴτε τυχαῖα, εἴτε ἀπὸ ὑστερο-
βουλία—γιὰ νὰ πετύχουν τὰ πουλιὰ περισσότερο κουρασμένα ἢ
λαβωμένα,—ἔμεναν πίσω ἀπὸ τὴ γραμμὴ τοῦ κλείσματος. Ὁ ἀρ-
χηγὸς τότε τοῦ ὁμαδικοῦ κυνηγιοῦ, τοὺς ἀνακαλοῦσε στὴ γραμμὴ,
φωνάζοντάς τους:

—Ἔεε!...ἔσεῖς ζάκοτα, ζάκοτα! (19)

Σὰν πῶς θά λέγαμε σήμερα:—Ἔεε!...ἔσεῖς οἱ καθυστερη-
μένοι, οἱ βραδυποροῦντες!...

ὑποπτευόμαστε ὅτι τὸ πρῶτο συνθετικὸ τῆς λέξης αὐτῆς
ζά, πρέπει νὰ ἔχη σχέση μετὰ τὸ ὅμοιο σλαῦικο, ποὺ σημαίνει ἀνά-
μεσα, πίσω: Ζα - γκόρα (Ζαγόρι) πίσω ἀπὸ τὸ ἢ τὰ βουνά.

Καὶ στὸ φύλλο τῆς 19ης Δεκέμβρη τοῦ 1926 τῆς Γιαννιώτι-
κης Ἐφημερίδας «Ἡπειρος», σὲ δημοσιευόμενη ἐπιστολὴ τοῦ Βα-
σίλη Γ κ ο ρ τ ζ ἦ, ποὺ ἀνακοινώνεται ἀπὸ τὸν Ἀλκιβιάδη
Κ ο ν τ ο π ά ν ο, γίνεται λόγος γιά πολλὰ—παραθετόμενα ἐκεῖ
—ἡπειρώτικα τοπωνύμια, ποὺ κατὰ τὸν ἐπιστολογράφο—εἶχε αὐ-
τὸς, ὅπως ἐκεῖ γράφεται, συμβουλευτῇ καλὸ γνώστη τῶν σλαῦι-
κων διάλεκτων—ἔχουν πιθανότατα σλαῦικὴ τὴν προέλευση: π.χ.
τὸ Ντραμπάτοβα ἐρμηνεύεται ἐκεῖ Ντράμπαντόβα = νερὸ κάτου
ἀπὸ τὴ γῆ· τὸ Μετσικέλι, φωλῆ ἀρκουδιῶν· ἢ Ὀλύτσικα, ση-
μεῖο κατεύθυνσης, ὁρατὸ ἀπὸ παντοῦ· τὸ Στροῦνι, χορδὲς σὲ μιὰ
γραμμὴ, παράλληλα πρὸς κᾶτι ἄλλο. Ζαγόρια,, πίσω ἀπὸ βουνό,
Λιγγιάδες (Λιγκιαντέστ), γυμνὸς ἄγονος. Ἀκόμα καὶ τὸ Γιάν-
νινα ἐτυμολογεῖται ἐκεῖ ἀπὸ τὴ λέξη γιαμνίν, φρούριο μικρὸ στὴν
ἔκταση.

Τὶς ἐρμηνεῖες πάντως αὐτὲς τοῦ Βασίλη Γ κ ο ρ τ ζ ἦ, τὶς
μεταδίνουμε μὲ κάθε ἐπιφύλαξιν καί, πιδὸ πολὺ μάλιστα, ἀπὸ χρο-
νογραφικὸ καθῆκον.

2.—Ὁ Ἅγιος Νικόλαος Σπανοῦ

Τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγ. Νικόλα τοῦ Σπανοῦ, ἀναφέρεται ἀπὸ
τὰ 1292·μ.Χ., (1) χρονιὰ κατὰ τὴν ὁποία ἀνακαινίσθηκε

19.—Δὲς Δ. Σ α λ α μ á γ κ α, Οἱ Ἀβτζήδες, στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαν-
νίων «Ἡπειρ. Ἐστία» Α' σελ. 262 καὶ ἐπ., καὶ Περίπατοι στὰ Γιάν-
νινα σειρ. Α' - Δ', Γιάννινα 1956.

1.—Δὲς εἰς Ἁ. Ξ ὲ γ γ ο π ο ὕ λ ο υ Μεσαιωνικὰ Μνημεῖα Ἰωαννί-
νων, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1926, σελ. 137, «Ἐπιγραφή ὑπεράνω τῆς
θύρας τοῦ κυρίως Ναοῦ».

«διὰ σηνδρομῆς τε παρὰ τοῦ τιμιωτάτου υἱοῦ
ρέως κυρίου Μιχαήλ καὶ Οἰκονόμου τῆς
Ἀγιωτάτης Μητροπόλεως Ἰωαννίνων
τοῦ Φιλανθρωπinoῦ». Κατὰ συνέπεια, τὸ Μοναστή-
ρι αὐτό, πού κατὰ τὸν πρῶτο ἀνακαινιστὴ του τιμᾶται στὴ Ζωὴ
«τοῦ ἐν Ἀγίοις Π(ατ)ρ(ὸ)ς ἡμῶν Νικολάου Ἀρχιεπισκόπου
Μύρων τῆς Λυκίας τοῦ θαυματουργοῦ», πρέπει νὰ ἔχη ἰδρυθῇ
πρὶν ἀπὸ τὸ 1292. Τὸ Μοναστήρι ἀναφέρεται ἔπειτα μετὰ δια-
κόσια πενήντα χρόνια (1542) (2) χρόνια κατὰ τὴν ὁποία σημειώ-
νεται νὰ ἔχη ἀνακαινισθῇ, γιὰ δεύτερη φορά, «διὰ τὴν ὁ-
λὸν τὸν ὄροφον καὶ ἀνηστορήθη» ἀπὸ τὸν
κυρὸ Ἰωάσαφ τὸν Φιλανθρωπino καὶ τοὺς αὐτοῦ φοι-
τητάς. Στὰ δὲ 1560, (3) μνημονεύεται καὶ νέα ἀνακαίνισή
του, ἀπὸ τὸν ἴδιο ἱερομόναχο Ἰωάσαφ καὶ τοὺς «αὐτοῦ
φητοίτας».

Κατόπι ἀναφέρεται στὰ 1599:

ἽΟ Ζῶτος Τσιγαράς, στὴ διαθήκη πού ἔκαμε στὴ Βε-
νετία στίς 2 Ἀπρίλη τῆς χρονιάς αὐτῆς, (4) κληροδοτεῖ καὶ 600
δουκάτα, γιὰ νὰ μεταφερθοῦν τὰ ὀστέα του στὸ «ἡμέτερον, γρά-
φει, (5) Μοναστήριον, ἐπονομαζόμενον τοῦ Ἀγίου Νικολάου εἰς
Ἰωάννινα, ὅπου εἶναι θαμμένοι καὶ οἱ προπάτορές μου· καὶ ἄς
μὲ θάψουν, παραγγέλλει, μαζί μὲ αὐτούς... καὶ νὰ τεθῇ καὶ μία
κανδήλα, πού ποτὲ νὰ μὴ σβύνη, ὅπως μοῦ ὑπεσχέθησαν τότε ὁ-
ταν τοὺς εἶχα χαρίσει τὸν κῆπον ἐκεῖνον πού ἦτο τῆς μητρὸς μου
στοῦ Γιάν...» Καὶ πρὸς τούτου, καθορίζει ὅτι τὸ Μοναστήρι αὐτό,
εἶναι «τὸ ἐπονομαζόμενον Φιλανθρωπινό».

ἽΟ Ζῶτος Τσιγαράς, τάφηκε στὴ Βενετία. Καὶ δὲν ξέρουμε
ἂν ἔγινε ποτὲ δυνατό νὰ ἐκκληρωθῇ ἡ ὑστατὴ του αὐτὴ ἐπιθυ-
μία, νὰ μεταφερθοῦν τὰ κόκκαλά του στὸ γενέθλιο τόπο, γιὰ νὰ
βρῶσκονται σ' ἓναν κοινὸ τάφο μὲ τοὺς προπάτορές του.

2.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων.

3.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων.

4.—Δὲς «Ἑπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 9 - 10.

5.—Δὲν εἶναι διασαφηνισμένο, γιατί ὁ Ζῶτος Τσιγαράς χαρακτηρίζει
ἡμέτερό του τὸ Μοναστήρι αὐτό. Ἐάν αὐτὸ τὸ συνδυάσουμε μὲ τὸ πε-
ριστατικὸ ὅτι, οἱ προπάτορες καὶ συγγενεῖς του, ἦσαν θαμμένοι στὸ ἴδιο
αὐτὸ Μοναστήρι, καὶ ὅτι οἱ Τσιγαράδες, συγγένευαν ἀπὸ μητέρα μὲ τοὺς
γνωστοὺς Ἀψαράδες, θὰ μπορούσε νὰ σκεφθοῦμε ὅτι ἰδιαίτεροι ἐντελῶς
δεσμοὶ συνέδεαν τὸ Μοναστήρι αὐτὸ μὲ τὴν οἰκογένεια Τσιγαρά, πού
ἔτσι τὸ θεωροῦσε «δικό» της. Γιὰ τοὺς Ἀψαράδες, δὲς ὅπου
ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 5, 22 καὶ 24.

Ἄλλα κι' ὁ ἀδελφὸς του Ἀπόστολος, στὴ διαθήκη του ποὺ εἶναι συνταγμένη στὴν 1 Ὀκτωβρίου 1625,(6) ἀφήνει «...εἰς τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀγίου Νικολάου Παπᾶ Γιά ν- ν ο ὄ σ ο υ Τ ο υ ρ μ π α ν ᾶ, ὅπου εἶναι θαμμένοι οἱ συγγε- νεῖς μου, δουκάτα 100 διὰ τὴν ψυχὴν μου».

Πιστεύουμε ὅτι, μόνον ὁ κῆπος «εἰς τοῦ Γιά ν»—ἂν καλὰ διαβάστηκε ἡ ἀντίστοιχη φράση τῆς διαθήκης τοῦ Ζώτου Τσιγαρᾶ—θὰ πρέπει νὰ ἔχη κάποια σχέση μετὰ τὸ Μοναστήρι τοῦ Ἀη - Γιάννη (κοντὰ στὸν Παντελέημονα, στὸ Νησι) ποὺ ἦταν χτισμένο ἀπὸ τοὺς Ἀψαράδες, στὸ γένος τῶν ὁποίων ἀνῆκε καὶ ἡ μητέρα τῶν Τσιγαράδων. Ὁ Παπᾶ - Γιά ν δμως, ἢ Παπᾶ - Γιά ν ν ο ὄ τ σ ο ς Τ ο υ ρ μ π α ν ᾶ ς, δὲν ἔχει, ἀντίθετα, καμμιά μετὰ τὸ Μοναστήρι αὐτὸ σχέση. Ὁ ἱ- διος ὁ Τσιγαρᾶς μιλάει στὴ διαθήκη του γιὰ Μ ο ν α σ τ ῆ ρ ι Ἀη - Νικόλα...Τ ο υ ρ μ π α ν ᾶ, ὅπου εἶναι θαμμένοι οἱ προ- πάτορες καὶ συγγενεῖς, τόσο τοῦ ἴδιου ὅσο καὶ τοῦ ἀδελφοῦ του Ζώτου. Κατὰ συνέπεια, δὲ μένει γιὰ μᾶς καμμιά ἀμφιβολία, ὅτι Μ ο ν α σ τ ῆ ρ ι ἐδῶ Τουρμπανᾶ, εἶναι ἀναμφισβήτητα ὁ Ἀη - Ν ι κ ὸ λ α ς Φιλανθρωπινῶν κι' ὅχι ὁ Ἀη - Γιά ν ν η ς τῶν Ἀψαράδων.

Στὰ 1709 ἐπίσης, ὁ Ἰωάννης Ἰε ρ ο μ ν ῆ μ ω ν, στὴ δια- θήκη του ποὺ εἶναι καμωμένη, κι' αὐτή, στὴ Βενετία, στίς 28 Νοέμβρη,(7) ἀνάμεσα σ' ἄλλες Ἐκκλησίες καὶ Μοναστήρια στὰ ὁποῖα ἀφήνει 10 δουκάτα, περιλαμβάνει καὶ «τὸ Μοναστήριον τοῦ Ἀγίου Νικολάου τὸ ἐπονομαζόμενον Σπανοῦ».

3.—Ὁ Ἅγιος Νικόλαος Ντίλιου

Ὁ ΠΩΣ γνωματεύει ὁ Ἀ. Ξι γ γ ὀ π ο υ λ ο ς,(1) ὁ Ν α ὲ ς αὐτὸς παρουσιάζει «πολλὴν συγγένειαν πρὸς ἀντίστοιχα κτί- σματα μοναστηριῶν τῆς Βουλγαρίας (1083 μ.Χ.) καὶ Πρέσπας (1006 μ.Χ.)».

6.—Δὲς ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 22.

7.—Δὲς «Ἠπειρ. Χρονικά» 1938, σελ. 111.

1.—Δὲς Α. Ξι γ γ ὀ π ο υ λ ο ς, ὅπου πρὸ πάνου, σελ. 143.

Κι' αὐτὸς ὁ Ναὸς τιμᾶται στὸ ὄνομα τοῦ «Παμμάκαρος Ἀγ. Νικολάου Μυρέων.(2)

Ὁ Παραμυθίας καὶ Πάργης Ἀθηνάγορας,(3) ταυ-
τίζει τὸ Μοναστήρι αὐτὸ μὲ τὴ Μονὴ Στρατηγόπουλου,
ὅπου κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Δεσποτῶν, κατὰ τὸ 13ο αἰῶνα,
λειτουργοῦσε ὁμώνυμος (Δεσποτῶν) Σχολή, ποὺ τὴν ὀνομάζει
«περίφημον», ἂν καί, τόσο γι' αὐτὴ ὅσο καὶ γιὰ τὸ Φοιτη-
τήριον(4) ἢ Φροντιστήριον Φιλανθρωπινῶν,(5)
ὁμολογεῖ ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ἰσχυρισθῇ ὅτι, ἀπὸ τὶς ὑπάρχουσες ἐ-
πιγραφές, βγάζει κανένα γιὰ τὸ θέμα θετικὸ συμπέρασμα· ἀλλὰ
ὅτι κατὰ συνθήκην ἀναγράφει καὶ τὰ περὶ τῆς Σχολῆς αὐτῆς,
(σὰν περίφημης κ.λ.π.), (ὅπως δηλ. καὶ τὰ περὶ τῆς τῶν Φιλαν-
θρωπινῶν.(6)

Νομίζω πῶς, σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτό, δὲ δόθηκε ἡ προσή-
κουσα προσοχὴ στὸ περιστατικὸ ὅτι, ὁ Ἀρσενάτινος,(7)
ἀνάμεσα στοὺς Ναοὺς ποὺ ὑπάρχουν μέσα στὸ Γιαννιώτικο Κά-
στρο κατὰ τὸν καιρὸ τῆς κατάκτησης, ἀναφέρει καὶ Ναὸ Ἁγι-
ου Νικολάου Στρατηγόπουλου.

Ἡ πιὸ κοινὴ ἐπιπρόσθετα λογικὴ μᾶς ἐπιβάλλει νὰ σκεφθοῦ-
με ὅτι, μέσα στὸ νεοδιαμορφούμενο Κάστρο τοῦ Δεσποτάτου τῆς
Ἡπείρου, ὅπου σ' αὐτὰς φυγάδες εἶχαν συγκεντρωθῇ παντοδαπὰ
(στρατιωτικά, διοικητικά, καὶ ἄλλα) στελέχη τῆς Βυζαντινῆς
πρωτεύουσας, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν εἶχεν ἰδρυθῇ καὶ νὰ μὴ λει-
τουργοῦσε, στοιχειῶδες τοῦλάχιστο ἐκπαιδευτήριον Ἑλληνικῶν
γραμμάτων. Ἀπὸ τὸ 12ο ἴσαμε τὰ μέσα τοῦ 16ου αἰῶνα διάστη-
μα κατὰ τὸ ὅποιο ἐμφανίζονται ἐπιγραφές, ἐνθυμήσεις καὶ ὀνό-
ματα μοναχῶν, πιθανὸν δασκάλων, ἐπὶ 350 δηλ. χρόνια, εἴ-

2.—Ἀθηνάγορας Νέος Κουβαρᾶς, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1929, σελ. 5.

3.—Ὁπου στὴν ὑπόσ. 1 σελ. 142.

4, 5 & 6.—Γιὰ τὸ ἀπὸ μακροαίωνη ἀναφερόμενο παράδοσιν Φοιτητήριον
τόσο τῆς Μονῆς Στρατηγόπουλου, ὅσο καὶ τῶν Φιλανθρωπινῶν, δὲς ἀξιόλογες παρατηρήσεις Ἀθηνάγορα, ὅπου
πιὸ πάνου σελ. 6 ὑπόσ. 1 καὶ σελ. 55 καὶ ἐπ., ἰδιαίτερα ὑπόσ. 2, σελ.
55, καὶ σελ. 59. Ἄς μᾶς ἐπιτραπῇ νὰ προσθέσουμε ὅτι, ἂν δεχτοῦμε ὡς
συντάκτες τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Ναοῦ τῶν Φιλανθρωπινῶν (ὅπου στὴν
ὑπόσ. 1 σελ. 137 καὶ 138) αὐτοὺς τοὺς ἰδίους, θὰ βρεθοῦμε στὴν ἀνάγκη
νὰ συμφωνήσουμε περισσότερο μὲ τὸν Ἀθηνάγορα, ἂν λάβουμε
ὑπ' ὄψιν μερικὲς ἀνορθογραφίες τους: π.χ. πάνσεμπος... Λιχίας... σημ-
δρομῆς... κυρὼ... θώλου... ἀνηστορήθη... σινδρομῆς... σινδρομῆς...
φητοιτῶν.....

7.—Χρονογραφία τῆς Ἡπείρου Β', σελ. 242.

ναι δυνατό μέσα στο Γιαννιώτικο Κάστρο νὰ ἐπικρατοῦσε ἀπόλυτη ἀγνοία γραμμάτων καὶ ἀμάθεια;

Σχετικὰ μέ τὴν ἀρχαιότητα, τόσο τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ, ὅσο καὶ τῶν ἄλλων τοῦ Νησιοῦ, σημειώνουμε ὅτι ὁ Ἅγιος Νικόλαος Ὁροϋς, χρονολογεῖται ἀπὸ τὸ Λ α μ π ρ ί δ η, (8) στὰ 790 μ.Χ., καὶ ἀκόμα ἀρχαιότερος χαρακτηρίζεται ὁ γειτονικὸς τῆς Ἀγίας-Π α ρ α σ κ ε υ ῆ ς. (9) Ὁμώνυμος μὲ τὸν τελευταῖο, καὶ τῆς Κοιμήσεως, στὸ Ν τ ο μ π ί τ σ ι ο θ ο, στὰ 1307. (10) Ἡ Μονὴ Κ α σ τ ρ ί τ σ α ς, κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα. (11) Τοῦ Ἀ ρ χ ι μ α ν τ ρ ε ί ο υ, στοὺς χρόνους τῶν Δεσποτῶν, (12) καὶ ἄλλοι ἀκόμα, ἄλλοι, χτισμένοι «ἐπὶ παναρχαίων ἐρειπίων». (13) Μιὰ πλατύτερη σχετικὴ ἔρευνα, θὰ ἦταν ἴσως σημαντικὴ συμβολὴ στὴ Χριστιανικὴ ἱστορία τῆς Ἠπείρου κατὰ τοὺς χρόνους τῆς διάδοσης τοῦ Χριστιανισμοῦ.

Κατόπι ἡ Μονὴ αὐτὴ (Ντίλιον), ἀναφέρεται στὰ 1525-1543. (14) Γεώργιος Ν τ ί λ ι ο ς, ἀναφέρεται (15) σὲ ἔγγραφο τοῦ 1661, ἀσχετο ὅμως μὲ τὸ Μοναστήρι, ποὺ τὸ συναντοῦμε ὀνομαζόμενο Ν τ ί λ ι ο υ, στὰ 1781. (16)

4.—Ἡ Ἑλεοῦσα

Η Μονὴ Ἑλεοῦσα ς, (1) ὀνομαζόταν ἀρχικὰ, Ἅγιος Νικόλαος Μεθόδιο υ. (2) Εἶναι ἀγνωστο πότε κτίστη-

8.—Μαλακασιακὰ Α' σελ. 38.—Γιὰ τὸ θέμα αὐτό, δὲς καὶ Κ. Π α π α γ ε ω ρ γ ί ο υ, Ἐξεῖ στὸ Δρίσκο, Ἀθήνα 1946.

9.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάνου.

10.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 48.

11.—Δὲς στὰ «Ἠπειρ. Χρονικὰ» 1934, σελ. 93.—Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η, Μαλακασιακὰ Α', σελ. 29.

12.—Ἀ θ η ν α γ ό ρ α, ὅπου πρὸ πάνου, σελ. 9.—Δὲς Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ο ῦ, Β', σελ. 243.

13.—Ἰ. Λ α μ π ρ ί δ η, ὅπου πρὸ πάνου, σελ. 29.—Π. Φ ο υ ρ ί κ η, Νικόπολις Πρέβεζα, στὰ «Ἠπειρ. Χρονικὰ» 1930 σελ. 226.

14.—«Ἠπειρ. Χρονικὰ» 1929, σελ. 4.

15.—Δὲς Ἀ θ η ν α γ ό ρ α, Σχολὴ Ἐπιφανείου, ὅπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 69.

16.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάνου, σελ. 28.

1.—Δὲς Γ. Α. Σ ω τ η ρ ί ο υ, Κειμήλια Ἰωαννίνων, στὰ «Ἠπειρ. Χρονικὰ» 1926 σελ. 143, 1931 σελ. 3 καὶ ἑπ.

2.—Δὲς «Ἠπειρ. Χρονικὰ» 1936, σελ. 192.

ζε ὁ ἀρχικὸς Ναός·(3) ἀναφέρονται ὁμῶς ἐπισκευές του στὰ 1748 καὶ 1759.(4) Ὁ Ναὸς ἀναφέρεται μὲ τὴ μεταγενέστερη ὀνομασία του Ἑλεούσας καὶ Γκιόυματων, στὶς διαθήκες τῶν Ἑμμανουήλ ἢ Μάνου Γκιόυμα (5 Νοεμβρίου 1676),(5) καὶ Δ. Κερασάρη (30 Νοεμβρίου 1761), (ὡς Μεθόδιου).(6) Στὴν ἀλληλογραφία δὲ τῆς Βενετίας, ποὺ δημοσιεύτηκε ἀπὸ τὸν Κ. Μέρτζιο,(7) στὰ 1762,(8) Γκιόυματιζός, στὰ 1792(9) Ἑλεούσα καὶ στὰ 1793 ἐπίσης Ἑλεούσα.

3.—Δὲς Α. Ξυγγόπουλου, ὅπου πρὸ πάντων, σελ. 144. Ἐὰν θεωρήσουμε σὰν ἔνδειξη σχετιζή μὲ τὸ θέμα τοῦ ἀρχικοῦ κτισίματος του, τὸ περιστατικὸ ὅτι, ὁ Ναὸς αὐτός, ἔφερε καὶ τὸ ὄνομα «Μεθόδιου», ὅτι ἴσως αὐτὸ νὰ ἦταν τὸ ἀρχικὸ του ὄνομα, συνδυάσουμε δὲ μ' αὐτὰ τὸ ἄλλο περιστατικὸ ὅτι, ἡ Εἰκόνα τῆς Παναγίας τῆς Ἑλεούσας—ποὺ θυμίζει, ὅπως εἶδαμε σὲ ἄλλα σημειώματα, ἀρχαιότητες ἀχειροποίητες παρόμοιες καὶ καιροῦς εἰκονομαχικῶν διωγμῶν—ἀπὸ τὸ ἐπίσης ἀρχαῖο Μοναστήρι τῆς Ἀγ. Παρασκευῆς, μεταφέρθηκε μετὰ τὴν κατὰληψή του ἀπὸ τοὺς Τούρκους, καὶ μάλιστα κατὰ θεία ὑπόδειξη, σ' αὐτὸν εἰδικὰ τὸ Ναὸ τοῦ Νησιοῦ, θὰ μπορούσαμε ἀπ' ὅλα αὐτὰ νὰ ἐδραιώσουμε καὶ μὰ παρεπόμενη ἔνδειξη, ὅτι καὶ ὁ τελευταῖος αὐτὸς Ναός, εἶναι ἀρχαιότατος: Ἀληθινά: Οἱ δυὸ ἀπὸ τοὺς Μεθόδιους, ποὺ μπορεῖ ν' ἀναφερθοῦν στὸ Ναὸ αὐτὸ τοῦ Νησιοῦ, ἀνάγονται στὸν 9ο μ.Χ. αἰῶνα: Ὁ Μεθόδιος δηλ. ὁ Α' ὁ Ὁμολογητής, ἕνας ἀπὸ τοὺς ἐνθερμότερους πολέμιους τῆς Εἰκονομαχίας καὶ ἀπὸ τοὺς ἀναστηλωτὲς τῶν Εἰκόνων, καὶ ὁ Μεθόδιος, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Ἱεραπόστολου τῶν Σλαύων Κύριλλο, ποὺ, ἀπὸ—μαζὴ μὲ τὸν Κύριλλο—μετέδωσαν σ' αὐτοὺς τὸ Χριστιανισμὸ, στὰ τελευταῖα χρόνια τῆς ζωῆς του, ἀπαρνήθηκε τὸν κόσμον καὶ ποὺ στὸ ὄνομά του, πολλοὶ ναοὶ (ἀλλὰ καὶ πηγὰδια), (δὲς Περιοδικὸ Ἀθηνῶν «Ζωή», φυλ. 17 Αὐγούστου 1954, σελ. 188), ἀφιερώνονται, ἀκόμα καὶ σήμερον στὴ Βουλγαρία. Ἀπ' ὅσα δὲ εἶπαμε σὲ προηγουμένα γιὰ τὰ ἱστορικὰ τοῦ συνοικισμοῦ τῶν Γιαννίνων καὶ τοῦ Νησιοῦ τους, δὲ μπορεῖ νὰ ἀποκλείσουμε ἀρχικὸς σ' αὐτὰ συνοικισμοὺς ἀπὸ σλαβῶνα ἐπιδημιολογικὰ φύλα κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνες τῆς πρώτης μ.Χ. χιλιετηρίδας. Τὰ Γιάννινα, τὴν ἐποχὴ αὐτή, ἀνῆκαν στὸ Βουλγαρικὸ Κράτος τοῦ Σαμουήλ· καὶ ἡ Ἐπισκοπὴ τους, ὑπαγόταν στὸν Ἀρχιεπίσκοπο Βουλγαρίας (δὲς Ἀθηνῶνα γόρα, Ἡ Ἐκκλησία τῶν Ἰωαννίνων, «Ἡπειρ. Χρονικά» 1928, σελ. 4 καὶ ἐπ.—Β. Μίλλερ, Ἡ Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας, μετάφραση Α. Καλβόζορ, σ. η' Ἐκδ. Οἶκος Χ. Γαλάρη, Ἀθήνα 1921, σελ. 30).

4.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων.

5.—Στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 95.

6.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 192.

7.—«Ἡπειρ. Χρονικά» 1936.

8.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 204.

9.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 210.

10.—Ὁπου ἀμέσως πρὸ πάντων, σελ. 211.

στ'—Οἱ "Ἅγιοι Νικόλαοι τῶν Γιαννίνων

1.—'Ο "Ἅγιος Νικόλαος Κοπάνων

Ο Ναὸς αὐτός, ἀναφέρεται σὰν προαστειακὸς ἀπὸ τὸν καιρὸ ἀκόμα τῆς ἐπανάστασης τοῦ 1611.(1) Στὰ 1820, μὲ τὸν πόλεμο 'Αλῆ - Χουρσίτ, ὁ Ναὸς αὐτὸς καταστράφηκε, καὶ στὰ 1841,(2) ἀναφέρεται οἰκοδομούμενος καὶ ἡμιτελῆς.

2.—'Ο "Ἅγιος Νικόλαος 'Αγορᾶς

ΣΤΙΣ 6 'Ιουλίου 1628(1) ἀναφέρονται στὰ Γιάννινα δυὸ Ναοί: Τῆς Μ η τ ρ ό π ο λ η ς, δηλ. τοῦ παλαιοῦ "Ἀγ. 'Αθανάσιου, ποὺ ὑπῆρχε· καὶ πρὶν ἀπὸ τὰ 1611, καὶ ἡ «κενούργια» τοῦ "Ἀγ. Ν ι κ ό λ α ο υ.

«1628 Ιουληου 6 Βενετια. Ομολογῶ ἐγὼ ο ευσταθιος ο σουγδουρῆς το πὸς ελαβα απο τὸν Σρ (σινιὸρ) Τζώρτζη καὶ Σρ ἐπηφανηο ηγουμενου ρηαλια 50 ηγουν πενηντα τα οπήα μου τα εδοσαν δηα να τα εξοδεψω εις την ἐκκλησια την καινουργια οπου ἐκάμαμε τοῦ Ἀγῆου Νικολαου ἡγουν νὰ κάμωμε την περιοχη οπου ειναι χρηαζούμενη τίς αυτίς ἐκκλησιας...ηγουν τα τίχη (2) της ἐκκλησιας...»

1.—Δὲς 'Α ρ α β α ν τ ι ν ο ὺ Β', σελ. 243.

2.—Δὲς «'Ηπειρ. Χρονικά» 1932, σελ. 29.—Δὲς καὶ 'Ι. Λ α μ π ρ ί δ η, Περιγραφή 'Ιωαννίνων, σελ. 71.

1.—Δὲς ἀλληλογραφία Γ. καὶ 'Επιφ. 'Η γ ο υ μ έ ν ω ν στὰ «'Ηπειρ. Χρονικά» 1936 σελ. 41, 42.

2.—Τὴν περιοχὴ τῆς χτιζόμενης ἐκκλησίας, οἱ Χριστιανοὶ τῆς ἐποχῆς, τὴ χαρακτηρίζουν τείχη.—Κι' ἦταν πραγματικά, ἓνα εἶδος τεῖχος, ὃ λιθόκτιστος περίβολος τῶν Ναῶν. Τόσο γὰρ μὴ προσβάλλονται τὰ μάτια τῶν Μουσουλμάνων, ὅσων θὰ περνοῦσαν ἀπ' ἐξω, ἀπὸ τὸ ἀντίκρσμα τῶν κέντρων λατρείας τῶν Γκισούρ, ὅσο καὶ γιὰ νὰ χρησιμεύουν λιγάκι καὶ σὰν τείχη φρουριακοῦ περίβολου, γιὰ στοιχειώδη ἄμυνα κατὰ ἐπιθέσεων φανατισμένων (δὲς πιδ κάτω, καὶ ὑποσ. 4).

«Εὐγενεστ(ατε) κύρ(ιε) Εὐστάθ(ιε) καλο καταβοδηον
νὰ δωσ(η) ο κ(υριο)ς Δια κινα τα σολδια οπου τωεδωσα
(3) δηα τινεκλησια του αγηου νικολαου την παρακαλα̃με
τῶ οσον σου ἔδωσαμε ορδινιαν ηγουν να ξοδευτουν να-
γενι η περιοχη της αυτης εκκλησιας διατη καθως μας λέν
αυτη ειναι πωλα χριαζούμενι...» (4)

Στὰ παλιὰ λοιπὸν τούρκικα οἰκόπεδα τοῦ Τουρκοπάλουκου,
ποὺ οἱ κάτοχοί τους, μετὰ τὸ διώξιμο τῶν Χριστιανῶν ἀπὸ τὸ
ἐσωτερικὸ τοῦ Κάστρου καὶ τῇ μέσᾳ σ' αὐτὸ ἐγκατάστασή τους,
ἐγκατέλειψαν καὶ πούλησαν στοὺς ἀπὸ κεῖ διωγμένους, ἔχτισαν οἱ
τελευταῖοι τὴν καινούργια ἐκκλησιά τους, ποὺ κατὰ τὴν ἐνθύμηση
ποὺ ἐρευνοῦμε, κατεδαφίστηκε, ἀπὸ τὸ γυιὸ τοῦ Ρετζέπ, ὅχι στὰ
1647, ὅπως γράφει ὁ Ἀ ρ α θ α ν τ ι ν ό ς, ἀλλὰ στὰ 1630, ὅ-
πως σωστὰ σημειώνει ὁ ἐνθυμησιογράφος: Ναὸς ποὺ χτίστηκε
στὰ 1628, δὲν μπορεῖ νὰ θεωρηθῇ ὡς «προσφάτως» ἀνεγερθεὶς
σχετικὰ μὲ τὸ 1647.

Ἡ καταστροφὴ τῶρα τοῦ Ναοῦ αὐτοῦ, νὰ ἦταν τάχα ἐνέρ-
γεια κυβερνητικὴ, ἢ πράξις φανατισμοῦ τῆς Τουρκογιαννιώτικης
μάζας; Καὶ θὰ μπορούσε κανεὶς, ἀπόλυτα ν' ἀποκλείσῃ, τὴν πε-
πρίπτωση μελετημένης ἐνέργειας ἀπὸ μέρους νεοφώτιστων, νεο-
εξισλαμισμένων δηλαδή ὕστερα ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ 1611, καὶ
γι' αὐτό, θεληματικὰ φανατικώτερων, πρώην χριστιανῶν;

Σὲ μιὰ τέτοια ταραχώδη, καὶ ταυτόχρονα, γεννήτρα νέων
καταστάσεων ἐποχῇ, ἐντατικὰ φρικτῇ, γιὰ τοὺς ἀπόλυτα πιὰ στὴ
διάθεση τῆς, κατόπι ἀπὸ τὰ γεγονότα τοῦ 1611 ἐξωργισμένης
γενεᾶς τῶν Μουσουλμάνων, ὅλα εἶναι πιθανά. Πάντως, ἡ κατε-
δάφιση αὐτῇ, δὲ φαίνεται νὰ εἶναι ἔργο κρατικῆς ἐξουσίας.

Ἀναμφίβολα, οἱ Χριστιανοὶ τοῦ τότε, δὲν θὰ εἶχαν τὴν
ταραγμένη αὐτὴ ἐποχὴ ἐπιχειρήσει αὐτόβουλα καὶ χωρὶς κυβερ-

3.—«τ ὦ ἔδωσαν» καὶ πιδ κάτου «τ ἡ ν παρακαλα̃με»: Ὁ συνηθισ-
μενος τρόπος εὐγενικῆς προσφώνησης, μὲ τὴ χρήση, κατὰ τὸν Ἰταλικὸ
τρόπο, τοῦ τρίτου πρόσωπου (ἀντὶ τοῦ δεύτερου πληθυντικοῦ, κατὰ τὸ
Γαλλικόν). Ὑπονοεῖται πάντοτε ἄποιος τίτλος: «παρακαλῶ τὴν...ἐντι-
μότητα, ὠφελιμότητα, εὐγενικότητα, ἐνδοξότητα κ.τ.λ....σας».

4.—Δὲς ὑποσ. 2. Δὲν ξέρουμε ἂν εἶχαν προλάβει οἱ Ἠγούμενοι κι' ὁ
Σουγδουρῆς νὰ χτίσουν στὴν περιοχὴ αὐτὴ τὸ τεῖχος τοῦ Ναοῦ, πρὶν ἂ-
πὸ τὸ 1630 ποὺ τὸν κατεδάφισαν οἱ Τοῦρκοι. Ἄν καί, ἴσως κι' αὐτὸ
ἀκόμα, νὰ μὴ τοὺς ἦταν ἀρκετὸ ἐμπόδιο.

νητική ἄδεια(5) νὰ χτίσουν καινούργιο χριστιανικὸ Ναό. Αὐτὸς ποὺ τὸν χάλασε (ἡ ρ θ ε ν, κατὰ τὸ συντάκτη τῆς ἐνθύμησης—ἴσως νὰ ἦταν καὶ καινουργοφτασμένος στὰ Γιάννινα—δ ι έ τ α ξ ε ν, κατὰ τὸν Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ό), ἦταν γιὸς ἐνὸς ἀπλοῦ Ἀγᾶ, τοῦ κατώτατου βαθμοῦ τιτλούχων τῶν Τούρκων τῆς ἐποχῆς. Κι' ἡ βιαιοπραγία αὐτή, ἔχει πολλὰ τὰ κοινὰ μὲ τὴν ἀντίστοιχη τῆς ἐνθύμησης τοῦ 1597, γιὰ τὴν ὁποία ἀφιερώσαμε εἰδικὴ σειρὰ σημειωμάτων.

Μὲ μόνη τὴ διαφορὰ, ὅτι, οἱ Τοῦρκοι τοῦ 1630, ἦταν τελείως ἀποχαλινωμένοι, κι' εἶχαν ἕνα ἐπιπρόσθετο—καὶ γι' αὐτοὺς εὐλογο—πρόσχημα, γιὰ κάθε κατὰ τῶν Χριστιανῶν βιαιοπραγία: Τὸ ἀποτυχημένο κίνημα τοῦ 1611· καὶ γι' αὐτό, ἀντὶ νὰ περιοριστοῦν νὰ χτίσουν, μόνο μιναρέ, δίπλα στὸ καινουργοχτισμένο Ναό, τὸν κατεδάφισαν ὁλόκληρο.—Μιὰ ἐκκλησιὰ στὸ ἄστυ, ἦταν ἀρκετὴ γιὰ τοὺς γκιαούρηδες.

Στὰ 1647, δὲν εἶχεν ἀκόμη ξαναχτιστῇ ὁ κατεδαφισμένος Ναός· στὴ διαθήκη τοῦ, στὴ Βενετία Γιαννιώτη, Ἐπιφάνειου Ἡ γ ο ὕ μ ε ν ο υ, (6) ἀναφέρεται κληροδότημα 1.000 δονκάτων, «ἵνα δοθοῦν καὶ χρησιμοποιηθοῦν, ἐν ἡ περιπτώσει ἤθελεν ἀνοικοδομηθῇ (στὰ Γιάννινα) ἡ καταστραφεῖσα τοῦ Ἀγίου Νικολάου Ἐκκλησία, διὰ νὰ χρησιμεύσουν διὰ τὴν ἀνοικοδόμησίν της».

Ἡ κατοπινὴ γιὰ τὸ Ναὸ αὐτὸ πληροφορία, εἶναι ἀπὸ τὰ 1749. Στὶς 9)20 Μαρτίου αὐτῆς τῆς χρονιᾶς, ὁ Σ.Ρ ἱ ξ ο ς, ἀπὸ τὸ Δέλβινο, (7) κληροδοτεῖ, 40, ὅπως εἶδαμε δονκάτα γιὰ τὸ Ναὸ τοῦ «Ἀγίου Ν ι κ ο λ ᾶ ο υ στὸ (Τ ο υ ρ) κ ο π ῶ λ ι ο ν». Πότε στὸ μεσοδιάστημα αὐτὸ (1647 - 1749) ξαναοικοδομήθηκε, καὶ πῶς, ὁ κατεδαφισμένος Ναός, δὲν ξέρουμε. Στὰ 1761(8) ἀναφέρεται κληροδότημα ἀπὸ 20 δονκάτα τοῦ Δ. Κ ε ρ α σ ᾶ ρ η γιὰ τὸν ἴδιον Ναό.

Στὰ 1820 ὁ Τεπελενλῆς κι' οἱ γκέκηδές του, πυρπολοῦν τὰ

5.—Λεπτομέρειες σχετικὲς γιὰ ἀνοικοδόμησι Ναοῦ, στὰ μέσα τῆς 18ης ἑκατονταετηρίδας, δὲς στὸν Κώδικα τοῦ Ναοῦ τῆς πόλεως Δελβίνου, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1930, σελ. 62 καὶ ἐπ.: (μικρὸ ὕψος κτίσματος, μικρὰ καὶ λίγα παράθυρα, σκέπασμά του μέσα σὲ 40 ἡμερονύκτια, δάψιμο τῆς ἐξωτερικῆς ἐπιφάνειας μὲ μαύρη μπογιά, καὶ τὰ παρόμοια).

6.—Δέξ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 40, 41.

7.—Ὅπου ἀμέσως πρὶν πάνου, σελ. 188.

8.—Ὅπου ἀμέσως πρὶν πάνου, σελ. 192.

Γιάννινα, καὶ μέσα σ' αὐτά, λεηλατοῦνται καὶ καίονται κι' οἱ Ναοὶ τους.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα, ἀνατέλλει στὸν Ἑπειρώτικο ὁρίζοντα, ὁ ἐπουλωτὴς καὶ ζωογόνος ἥλιος τῶν Ζωσιμάδων.(9), Ὁ Ναός. ξαναχτίζεται κι' οἱ Ζωσιμάδες, στέλνουν στὰ 1837(10) ἀπὸ τὴ Μόσχα χρήματα γιὰ τὴν ἀποπεράτωσή του.

Τὰ χρήματα ὅμως αὐτά, «κατεδαπανήθησαν κακὴν κακῶς»(11) κι' ἀποπεράτωσε ἀργότερα τὴν ἐκκλησίαν ὁ ἀείμνηστος Χα τ ζ ἥ - Κ ὠ σ τ α ς, ἰδρυτὴς καὶ τοῦ παράπλευρου Νοσοκομείου.

9.—Δὲς «Ἑπειρ. Χρονικά» 1931, 1932, 1933.

10 & 11.—Ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων, 1933, σελ. 34, —'Ι. Λ α μ π ρ ῖ δ η., Περιγραφή Ἱωαννίνων, σελ. 71.

Δ'. - ΣΑΝ ΚΑΤΑΚΛΕΙΔΑ

‘Ο Δυνάστης κι’ ἡ ἀντίσταση

ΤΡΕΙΣ ἐνθυμήσεις, τρία δραματικά περιστατικά στὴ ζωὴ τῶν ὑπόδουλων κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς σκλαβιάς.

Τὸ Μοναστήρι τῆς Ἁγίας - Παρασκευῆς, στὰ 1484· ἡ Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων, στὰ 1597· ὁ Ναὸς τοῦ Ἀη - Νικόλα τῆς Ἀγοράς, στὰ 1630, καταλαμβάνονται βίαια ἀπὸ τὸν Τοῦρκο δυνάστη καὶ μεταβάλλονται σὲ τεμένη τοῦ Ἰσλάμ ἢ κατεδαφίζονται.

Θ’ ἀκολουθήσουν ἀκόμα, κι’ ἄλλα, κι’ ἄλλα...

Ὅμως, στὴ βανανισμένη πορεία τοῦ καταπιεζόμενου Χριστιανοῦ, πάντοτε θὰ βρίσκονται κάποιοι Γ γ ι ὄ ν μ α(1) γιὰ νὰ χτίζουν ἢ νὰ ἀνακαινίζουν καὶ ἱστοροῦν Ναοὺς ὅπου θὰ καταφεύγη κάποια Παναγία, Ἐλεοῦσα ἢ ἄλλη, ὅταν τῆς ἀρπάζουν βίαια τὸ σπῆτι.

Μετὰ τὴ συνθηκολόγηση τοῦ 1430, οἱ ἔξω ἀπὸ τὰ τεῖχη τοῦ Κάστρου Χριστιανικοὶ πληθυσμοί, καθὼς ὑποδηλώνεται, ὅπως εἶδαμε, ἀπὸ ὅσες σοβαρές προανεφέρθηκαν ἐνδείξεις, εἶχαν μείνει —ἀντίθετα πρὸς τοὺς Καστρινοὺς— ἀπροστάτευτοι ἀπέναντι τοῦ ὀλοένα ἰσχυροποιούμενου καὶ συνεχῶς πληθυνόμενου Τούρκικου στοιχείου, πού, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολλαπλὲς του νίκες καὶ περισσότερο κατόπι ἀπὸ τὴν πτώση τῆς Κων)πολης, ἀποχαλινώθηκε στὴν κατακτητικὴ του ὑπεροψία: «...εὐθύς ἔγιναν, γράφει τὸ Χρονικὸ τῆς Δρυοπίδος, λύκοι ἄγριοι κατὰ τῶν Χριστιανῶν, ἐχάλασαν ἐκκλησίαις καὶ μοναστήρια, ἔκοψαν πολλοὺς Χριστιανοὺς καὶ ἔγινε θρῆνος καὶ κλαυθμὸς ἀπαρηγόρητος...»(2) «...καὶ σὰν ἐπάρθηκε καὶ ἡ Πόλη ἢ βασιλεύουσα εἰς τοὺς χρόνους 1453, γρά-

1.—Δὲς Κ. Μ έ ρ τ ζ ι ο υ, τὸ ἐν Βενετία Ἑπειρωτικὸν Ἀρχεῖον, στὰ «Ἑπειρ. Χρονικά» 1936, σελ. 92 καὶ ἐπ. 244 καὶ ἐπ.

2.—Δὲς Ν. Π α τ σ έ λ η, Τοῦρκοι Σπαῆδες, στὸ Περιοδικὸ «Ἑπειρ. Ἑστία» 1953, σελ. 790

φει ὁ Χρονογράφος τοῦ Χρονικοῦ Τσαραπλανῶν, (3) τότες ἀγρί-
εψαν οἱ Τοῦρκοι κατεπάνω τῶν Χριστιανῶν, καὶ ἔστειλαν ὀρι-
σμοὺς καὶ ἐγαλοῦσαν τὶς ἐκκλησίες καὶ τὰ Κάστρα, καὶ ἔγιναν
μεγάλες ταραχὲς καὶ κλαυθμοὶ ἀνεκδιήγητοι ἕως δύο χρόνους...».

Οἱ ἐγκαταλειμένοι τότε, κυρίως ἐξωκαστρινοί, ἄρχισαν νὰ
παίρνουν ἐντονώτερα τὸ δρόμο τῆς ξενητιᾶς.

Μὰ δὲν ἔρριξαν καὶ πέτρα πίσω τους.

Τὰ πρῶτα χρήματα ποὺ κέρδισαν μὲ τὸ σκληρὸ τους μόχθο,
τὰ θυσίασαν γιὰ τὸ σκλάβο καὶ δεινὰ τυραννούμενο στὸ γενέθλιο
τόπο συντοπίτη, γιὰ νὰ τὸν κρατήσουν στὴ πίστη τῶν πατέρων
του καὶ τὸν ἐθνισμό του.

Ἀπὸ τὰ χρήματα τῶν ταπεινῶν αὐτῶν ταξιδεμένων, συν-
τηρήθηκαν Ναοί, ἰδρύθηκαν Σχολεῖα, προστατεύτηκαν ἐνδεεῖς
καὶ φυλακισμένοι· παντρεύτηκαν φτωγὰ κορίτσια· περιθάλφτη-
καν ἄρρωστοι, τυπώθηκαν βιβλία, πληρώθηκαν δασκάλοι, φωτί-
στηκε καὶ συγκρατήθηκε τὸ γένος.

Νὰ τι σχετικὰ μ' αὐτὸ γράφει ὁ Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ -
λ ο ς. (4)

«...Ἄλλ' Ἡ Ἑνετικὴ Κοινότης, δὲν ἐφρόντισε μόνον περὶ
ἑαυτῆς. Συγκειμένη ἐξ ἀνθρώπων, οἷτινες ἐκ πείρας ἐγίνγνωσκον
τὴν ἐν ταῖς Ἑλληνικαῖς Χώραις ἐπικρατήσασαν ἀπαιδευσίαν, ἔ-
δραμε προθύμως εἰς θεραπείαν τοῦ κακοῦ τούτου, δοῦσα πρώτη
παράδειγμα φιλογενείας ὅπερ ἔμελλον νὰ μιμηθῶσι βραδύτερον
καὶ ἄλλαι τινες τῶν ἐξωτερικῶν ἡμῶν Κοινοτήτων. Ἐνταῦθα δὲ
ἰδίως καταφαίνεται, τὸ καὶ ἄλλοτε παρατηρηθὲν ὑφ' ἡμῶν, ὅ-
τι, αἱ ἀποικίαι ὅσαι ἐσυστήθησαν χάριν ἐμπορίας, οὐσιωδῶς διέ-
φερον τῶν λογίων καὶ πολιτικῶν προσφύγων. Οἱ τελευτοῖοι οὖ-
τοι, οὐ μόνον περὶ τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐφρόντισαν, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ
ἐξεφραγεύθησαν, ἐνῶ αἱ ἐμπορικαὶ Κοινότητες ἐπρονόησαν πε-
ρὶ τῆς σωτηρίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παρ' ἑαυταῖς τε, καὶ ἐν τῇ πα-
τρίδι ἐξ ἧς ἀπεμακρύνθησαν. Ἰδιάζουσιν δὲ ὀφείλει κατὰ τοῦτο
τὸ ἔθνος εὐγνωμοσύνην εἰς τὴν Ἑνετικὴν Κοινότητα. Εἶναι βέ-
βαιον ὅτι καὶ ἄλλαι, προϊόντος τοῦ χρόνου, συνέδραμον εἰς τὴν

3.—Δὲς Ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἱστορία τοῦ Βασιλικοῦ (Τσαραπλανῶν), στὸ
Περιοδικὸν Ἑπειρ. Ἑστία» Τόμ. Α', σελ. 80.

4.—Δὲς Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο ς, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθ-
νους 1887, Τόμ. 5, σελ. 609 καὶ ἐπ.

ἐμψύχωσιν τῆς δημοσίας ἐν Ἑλλάδι παιδεύσεως, ἀλλ' ἐὰν ὁ σπόρος αὐτῆς ἐρρίφθῃ ἀπὸ τῶν μέσων τῆς ἐπτακαιδεκάτης ἑκατονταετηρίδος, ἐὰν ὁ σπόρος οὗτος πρωΐμως βλαστήσας ἀνέδειξεν ἐφεξῆς τοσούτους λογίους ἱερωμένους καὶ πολιτικούς ἄνδρας, ἐὰν ἡ ἔκτοτε ἀρξαμένη διανοητικὴ αὕτη τοῦ Ἑθνους διάπλασις, ἡ κατόπιν ὑπὸ πολλῶν καὶ ἄλλων εὐτυχῶν περιστάσεων ἐπιρρωθεῖσα, ἔλαβε τὸν ἀπαιτούμενον καιρὸν νὰ καρποφορήσῃ προσηκόντως, ἀρχικὴ τοῦτου παραίτιος ὑπῆρξεν ἡ ἐνετικὴ κοινότης».

Στὴ Βενετία σχηματίζεται κ' ἡ π ρ ὡ τ ῆ Ἡ π ε ι ρ ὡ τ ι κ ῆ π α ρ ο ι κ ί α . Στὰ σχετικὰ μητρῶα ἀναγράφονται: Ὁ Μ ι χ ᾶ λ η ς ἀπὸ τὰ Γιάννινα, στὰ 1498· ἡ Μ α ρ ί α ἀπὸ τὰ Γιάννινα, στὰ 1502· ὁ Γεώργης (Τζόρτζο) Τ ο μ α ρ ᾱ ς, στὰ 1524· ὁ Νικόλαος (Νικολό) Ξ α ν θ ὅ π ο υ λ ο ς ἀπὸ τὸν Ἄ γ ι ο Δ ο ν ᾱ τ ο (Ἀϊντονάτ - Παραμυθιάς), στὰ 1526· ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς Ἡ γ ο ὑ μ ε ν ο υ ς, Μανώλης Γ ο ὑ μ ε ν ο ς, καθὼς κ' ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς Σ ο υ γ δ ο υ ρ ῆ δ ε ς, ὁ Γιάννης (Τζοᾶνο) Σ ο υ γ δ ο υ ρ ῆ ς, στὰ 1555· ὁ Δῆμος Ζ ὠ τ ο ς, στὰ 1560· ὁ Στάθης Π α π ᾱ ς στὰ 1563· ὁ Στέφανος Μ π α λ ᾱ ν ο ς, στὰ 1564· ὁ Ἀντώνης Β α σ ι λ ᾱ ς, στὰ 1572· ὁ Γιάννης (Τζοᾶνο) Φ ι λ α ν θ ρ ω π ι ν ὅ ς, στὰ 1575· ὁ πρῶτος ἀπὸ τῆ σειρὰ τῶν Π ο υ λ η μ ῆ ν ω ν, πὺν συνεχίζεται ἴσαμε τὰ 1678 καὶ πέρα, Νικόλας Π ο υ λ η μ ῆ ν ο ς, στὰ 1575· ὁ Δημήτρης Σ π α ν ὅ ς, στὰ 1589· ὁ Ζῶτος Τ σ ι γ α ρ ᾱ ς, στὰ 1595: Ὀνόματα, ὅλοι αὐτοί, πὺν ἔγιναν κατόπι γνωστότατα στὴν Ἡπειρώτικη Ἱστορία. Κι' εἶναι κατόπι οἱ Γ λ υ κ ῦ δ ε ς, οἱ Ἰ ε ρ ο μ ν ῆ μ ο ν ε ς, οἱ Κ α ρ α ῖ ω ἄ ν ν η δ ε ς, οἱ Ν τ ί λ ι ο ι, οἱ Μ α ρ ο ὑ τ σ η δ ε ς, οἱ Ρ ί ζ η δ ε ς, ἡ ἀείμνηστη αὐτὴ χορεία τῶν Ἡπειρωτῶν τῆς Βενετιᾶς, πὺν πρῶτοι καὶ καλλίτεροι φρόντισαν νὰ γιατρέψουν κᾶθε σωματικὴ ἢ ψυχικὴ ἀρρώστεια τοῦ δουλωμένου γένους.

Κι' οἱ Γ κ ι ο ν μ ᾱ τ ε ς, πὺν στὸ φερώνυμό τους Ναὸ κατέφυγε τελικὰ ἡ Π α ν α γ ί α ἡ Ἐ λ ε ο ὕ σ α τοῦ Μοναστηριοῦ τῆς Ἀ ῖ α - Π α ρ α σ κ ε υ ῆ ς;

Οἱ Γ γ ι ὅ ν μ α, ἦταν παλῆὰ Γιαννιώτικη οἰκογένεια πὺν ἀναφέρεται στοὺς κατάλογους τῶν Ἡπειρωτῶν τῆς Ἡπειρώτικης παροικίας τῆς Βενετίας, ἀπὸ τὰ 1556 ἀκόμα.

Στὰ 1556, πρῶτος ἐκεῖ, ὁ Σ τ ᾱ θ η ς Γκιόνμας· στὰ 1560, ὁ Μ ι χ ᾶ λ η ς κ' ὁ Δ η μ ῆ τ ρ ῆ ς· στὰ 1574, ὁ Θ ε ο δ ὅ σ η ς

κι' ὁ Γεώργιος· στὰ 1580, ὁ Γερόλυμος. Καὶ στὰ 1674, ὁ Μάνο Γκιόνμας, πὺν μέδωρεὰ ἐν ζωῇ στίς 5 Νοέμβρη τοῦ 1676, διαθέτει 20.356 δουκάτα, γιὰ τὴν ἰδρύσῃ στὰ Γιάννινα Ἱεροσπουδαστήριου, καθὼς καὶ γιὰ ἄλλους ἀκόμα εὐαγεῖς σκοπούς. Καὶ μὲ τὴν ἴδια αὐτὴ δωρητικὴ πράξῃ, ἀφήνει καὶ στὸ Μοναστήρι τοῦ Ἁγ-Νικολα τοῦ Μεθόδιου, τὸ ἐπονομαζόμενον Ἐλεοῦσα, (5) πὺν αὐτὸς τὸ θέλει τῶν Γκιόνμα—ἐπειδὴ, ποιὸς ξέρει, ποιὸς ἀπὸ τοὺς πρόγονοὺς του τὸ εἶχε ἰδρύσει ἢ ἀνακαινίσει—δουκάτα 30. Γιὰ τὸ Μάνο Γκιόνμα, ἀκόμα καὶ στὰ 1676, ἡ Ἐλεοῦσα ἦταν καὶ ἔμενε, ὁ Ἁγ-Νικολας τῶν πρόγονῶν του.

Κι' ὅλα αὐτὰ πὺν εἶπαμε, δὲν εἶναι, παρὰ ἓνα μικρὸ μονάχα κομμάτι ἀπὸ τὴν ἱστορία τῶν ἔξω κυρίως ἀπὸ τὸ Κάστρο Χριστιανῶν, πὺν δὲν τοὺς κάλυπτε, κανένα προνόμιο, κανένα τεῖχος. Εἶναι ἀκόμα οἱ Μονδάνοι, οἱ Στάθη Σιότο, οἱ Πασαράφηδες, οἱ Χρήστου, οἱ Χατζηνίζου, οἱ Γκότση, οἱ Κονταξήδες, κι' ἄλλοι κι' ἄλλοι, ἓνα σωρὸ ταξιδευτές, πὺν φεύγοντας τὴν Τούρκικη δυναστεία, καὶ μὴ θέλοντας νὰ σκύνουν τὸ κεφάλι—ὅπως οἱ ἰσχυροὶ τοῦ Κάστρου, Στρατηγόπουλοι, Βουίσαβοι, Παπούληδες, Λυγδάδες, Λελυπαράδες—πῆραν τὰ μάτια τους, κι' ἀπὸ τὰ πρῶτα χρήματα τοῦ ὑστερήματός τους, κῆτταξαν ν' ἀνακουφίσουν τοὺς σκλάβους ἀδελφούς τους, τοὺς βασανιζόμενους καὶ τυραννούμενους, ὅχι τώρα, μονάχα ἀπὸ τὸν Τοῦρκο ἀφέντη, ἀλλὰ ἐξακολουθητικὰ κι' ἀπὸ τὸν πρὶν ὁμόθηρσο Φεουδάρχη.

Ἐπὶ τῇ ἀνάγνωσις τῶν διαθηκῶν των, γράφει ὁ Κ. Μέρτιξιος (6) πὺν τίς ἀναδημοσίευσε ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα Βενετίας, μᾶς ἀποκαλύπτει τὸν φλογερὸν πατριωτισμὸν πὺν ἐθέρμανε τὰ στήθη τῶν ἀειμνήστων τούτων ἀνδρῶν.

Κι' ἐκεῖνοι πὺν ἔμειναν στὸ γενέθλιο τόπο;

Ὁ γεωργός, ἀγκάλιασε τὸ γῶμα πὺν τὸν γέννησε, καὶ

5.—Τὴν ὀνομασία αὐτὴ, τὴ δίνει ὁ Δ. Κερασάκης, στὴ διαθήκῃ του πὺν συντάχθηκε στὴ Βενετία, στίς 30 Νοεμβρίου 1761 (δὲς Ἐπειρ. Χρονικά 1936, σελ. 192).

6.—Δὲς Ἐπειρ. Χρονικά 1936, Τὸ ἐν Βενετίᾳ Κρατικὸν Ἀρχεῖον Διαθήκαι Εὐεργετῶν.

τὸν ἀνάθρεψε καὶ τὸν μεγάλωσε. Τὴ μάνα γῆς, πού μέσ' στὰ σπλάχνα τῆς ἦταν θαμμένοι, σὲ ἀτελεύτητη σειρὰ οἱ πρόγονοί του, κι' ὅπου θάβρισκε κι' αὐτὸς τὴν αἰώνια γαλήνη.

Ὁ ἀστός; ὁ τεχνίτης; Συσπειρώθηκε πιὸ πολὺ καὶ συσφίχτηκε στὴ συντεχνία του. Ὁ συνεταιρισμός, ἔγινε τώρα ὁ δουλευτῆς τοῦ Ἑθνους καὶ τῆς Θρησκείας. «Ἀπὸ τὸ ταμεῖο τῶν συντεχνιῶν, τὸν κορυβανᾶ, γράφει ἡ Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη, (7) συντηροῦσαν γιατροὺς, φαρμακεῖα, βοηθοῦσαν ἄρρωστους συντεχνίτες, γέροντες..., γῆρες, ὁρφανά... ἄνεργους, ...πάντρευαν κορίτσια, μάζευαν ἔκθετα παιδιὰ... ἐλευθέρωναν ἀπὸ τὶς φυλακὲς κρατούμενους γιὰ χρέη... Χτίζαν καὶ συντηροῦσαν σκολειά, διώριζαν καὶ πλήρωναν δασκάλους. Οἰκοδομοῦσαν ἐκκλησίες, νοσοκομεῖα, κάθε εἶδους εὐαγῇ καθιδρύματα... Ἀνακαίνιζαν μοναστήρια, ἀγόραζαν ἄμφια καὶ ἱερὰ σκεύη, ἱστοροῦσαν καὶ διακοσμοῦσαν Ναοὺς». Κι' ὅλα αὐτά, ἀπὸ τὸ ἐκτεῖναι τοῦ Ἑλεόους».

Αὐτὴ τὴ συμπαγῇ καὶ ὁργανωμένη μάζα, βρῆκαν ἑτοιμὴ οἱ ἀπόδημοι πατριῶτες, καὶ τὴ μορφοποίησαν σὲ Ἐφορεῖες, Ἐπιτροπὲς καὶ Ἰδρύματα: Σὲ «Ἑλέη».

Ἀπὸ τοὺς ἐργάτες αὐτῆς τῆς κυψέλης, διασώθηκε τὸ Ἑθνος κι' ἡ Θρησκεία. Ἀπὸ τὸν ἰδρωτὰ καὶ τὰ χρήματά τους, βγῆκαν τὰ πρῶτα στὰ Γιάννινα Σκολειά· ἀπ' αὐτοὺς οἱ Μεγάλοι τοῦ γένους Διδάσκαλοι, ἀπ' αὐτοὺς ἡ μεγάλη Παιδεία κι' ἡ ἀκτινοβολία τούτης τῆς πόλης, ἀπ' αὐτοὺς ἡ Διαφώτιση, ἀπ' αὐτοὺς ὁ Διονύσιος, ὁ Ἀγιὸς Κοσμᾶς.—Ἡ Ἐπανάσταση, ἡ Ἑλευθερία.

Κι' ἀπὸ τοὺς Καστρινούς;

Τὸ Γιαννιώτικο Κάστρο, ἐπὶ διακόσια περὶ πρὸν χρόνια, δὲν ἔχει ἱστορίαν.

Ἡ μᾶλλον, οἱ παλιοὶ Ἀρχόντες του, ἐξακολούθησαν καὶ μετὰ τὸ 1430 νὰ νέμονται τὰ τιμάρια τους καὶ τοὺς ὁμόθησκους

7.—Στὸ βιβλίο τῆς «Μορφὲς ἀπὸ τὴ σωματειακὴ ὁργάνωση τῶν Ἑλλήνων στὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία», Ἀθῆναι 1953, σελ. 292 καὶ ἐπ.

δουλοπάροικους τους. Στρατεύονται, (8) μαζί με τὸ δυνάστη, τὸν βοηθοῦν νὰ χτυπήσῃ τὸ Διονύσιο καὶ τοὺς Πέρσες, τὸν κάθε ἐχτρώ του. Κι' ὅταν τοὺς προβάλλεται τὸ δῖλημμα, νὰ ἐξισλαμισθοῦν ἢ νὰ χάσουν τὰ τιμάρια τους, προτιμοῦν τὸ πρῶτο.

Κι' ἔτσι, οἱ ἴδιοι αὐτοί, σὰ νεοφώτιστοι τώρα καὶ φανατισμένοι Μουσουλμάνοι, ἐξακολοθοῦν νὰ νέμονται καὶ νὰ τυραννοῦν τὸν πρὶν ὁμόθησκό τους· καὶ θὰ τὸν εἶχαν τελειωτικὰ ἀπορροφήσῃ, ἂν δὲν ὑπῆρχαν οἱ ταξιδευτὲς τῆς Βενετιᾶς, καὶ κατόπι τῆς Ρωσσίας, τῆς Αἴγυπτου, τῆς Ρουμανίας...

Ἀκόμα καὶ στὰ 1840, οἱ διάδοχοί τους Ἄρχοντες τῶν Γιαννίνων, κυττᾶν πῶς νὰ «πραγματεύσουν» τὸ γέρο Νικόλα Ζωσιμαῖ, γιὰ τὰ τάλληρα ποὺ αὐτὸς προώριζε γιὰ τὴ Ζωσιμαῖα Σχολή, (9) σὲ καιρὸ ποὺ ἕνας ἀγρότης, ἕνας ταπεινὸς ἱπποκόμος, ποὺ, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι τὸν εἶχαν ἀναδείξει σὲ περίοπτη καὶ πλούσια θέση οἰκονόμου, καὶ μπορούσε νὰ τὰ κρατήσῃ ὅλα, ἀφήνοντας, μονάχα, νὰ τὸν φωνάζουν Χασάν, τὰ πέταξε ὅλα μακριά: Κι' ἀσφάλεια, καὶ θέση, καὶ χρήματα· καὶ χωρὶς νὰ λυπηθῇ, οὔτε γυναῖκα, οὔτε νιογέννητο μοναχοπαῖδι, διακήρυξε θαρραλέα μπροστὰ στήν ἀγγόνη:

— «Ἡμουν Χριστιανός, εἶμαι Χριστιανός, καὶ θὰ πεθάνω Χριστιανός!...». (10)

—Κ α ἰ Ἑ λ λ η ν α ς θὰ προσθέταμε ἐμεῖς· θὰ ἦταν ὁμως—γ ι ᾶ τ ό τ ε—περιττό.

Νοέμβρης 1953 - Γενάρης 1954.

8.—Ἐποχρεωτικὰ ἄλλως τε, σύμφωνα με τὴ συνθήκη παράδοσής τους τοῦ 1430.—Δὲς Ἰ. Α α μ π ρ ῖ δ η, Περιγραφή Ἰωαννίνων, σελ. 41.—Πρὸβλ. ἐπίσης Ν. Π α τ σ έ λ η, Οἱ Τοῦρκοι. Σπαῖδες, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστίας» 1952, σελ. 789 καὶ Π α π α ρ ρ η γ ό π ο υ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους 1887, Τομ. 5ος, σελ. 274 (τελευταῖοι στίχοι).

9.—Δὲς ἀνέκδοτη ἀλληλογραφία Ζωσιμαῖδων, στὰ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1931, 1932, 1933.

10.—Ὁ Νεομάρτυρας Γεώργιος Ἰωαννίνων.

Ε' ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΙΚΑ :

Χρονολογικοί πίνακες Βαλῆδων τῶν Γιαννίνων

Σὰν πλατύτερη ἀνάπτυξη τῶν ὅσων σχετικὰ εἶπαμε στὴν ὑποσ. 31 τῆς σελ. 85 τῆς παρούσης ἐργασίας, δίνουμε πρὸ κάτω—μερικτὸ—χρονολογικὸ πῖνακα τῶν Πασιάδων τῆς Βαλῆλιας τῶν Γιαννίνων, ποὺ—μέ τῇ σκέψῃ ὅτι, πιθανόν νὰ εἶναι χρήσιμος, καὶ στοὺς ἀναγνώστες τῆς παρούσης ἐργασίας—ἔχει ἀποσπασθῇ ἀπὸ ἄλλη μου παρόμοια: (Ζ ο υ λ έ ι χ α, δοκίμιο ἱστορικῆς ἀνασύνθεσης, 1388 - 1788), ἀνέκδοτη, καὶ εἶναι συμπληρωματικοὶ τῶν ἀντίστοιχων πινάκων τοῦ Ἀραβαντινοῦ καὶ τοῦ Λαμπρίδη.—Ἀπὸ τοὺς πίνακες αὐτοὺς, παίρνουμε τοὺς μὲ αὕξ. ἀριθμοὺς: 4 - 5, 7 - 8, 9, 11, 16, 34 - 43 καὶ 45 - 50 στὸ δικό μας ἀναγραφόμενους. Τὰ μεταξὺ γενὰ —ὅπου αὐτὰ ὑπάρχουν—ἔχουν συμπληρωθῇ ἀπὸ τὸν ὑποφαινόμενο, μὲ βάσει νεώτερες πηγές, καὶ τὸ πρὸ πολὺ, μὲ ὀνόματα Πασιάδων, ἀναφερόμενων στὴ «μικρὴ Ἑπειρώτικη Χρονογραφία», (δὲς «Ἑπειρ. Χρονικά» 1940, σελ. 22 καὶ ἐπ.)· δὲν εἶναι ὅμως —πρέπει νὰ τὸ ποῦμε—γιά πολλοὺς ἀπ' αὐτοὺς καθωρισμένο, ἂν ἦταν μόνο τιτλουχοὶ Πασιάδες ἢ καὶ Βαλῆδες ταυτόχρονα τῶν Γιαννίνων, ἢ ἄλλης τῆς Ἑπείρου περιοχῆς. Ἀλλ' ὡς τε, καὶ τῶν ἱστορικῶν τῶν Γιαννίνων οἱ σχετικὲς πληροφορίες, τοῦλάχιστο οἱ μέτροι τὸ 17ο αἰῶνα, εἶναι καὶ αὐτὲς ἀσταθεῖς καὶ ἀόριστες.

Μ' αὐτὲς τίς ἐπιφυλάξεις, καὶ μὲ παρόμοιους περιορισμοὺς, ἔχουν ἀναγραφῇ σὲ χρονολογικὴ σειρά, οἱ πιθανοὶ τῆς περιόδου αὐτῆς Πασιάδες καὶ Βαλῆδες τῶν Γιαννίνων.

Δ.Σ.

α') 1388—1600

1.—Ζουλφικάρ Ἑβρενόξ (Γαζῆ Ἑβρενόξ μπέϋ)	1388 - ;
3.—Ἰσᾶ Ἑβρενόξ, (γυιὸς τοῦ 1ου)	1434 - ;
2.—Ἀλῆ Ἑβρενόξ, (γυιὸς τοῦ 1ου)	1455 - ;
4.—Φαῖτ Πασιάξ, χριστιανὸς ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα	1496 - 1500
5.— ; Ἀλβανὸς 45 ἐτῶν	1519 - 1521
6.—Γιουστοῦ (ἱσως Γιουσούφ)	1529 - ;
7.—Λουφτῆ ἀπὸ τὴν Κόνιτσα	1550 - 1590
8.—Ζουλφικάρ Ἀγᾶξ ὁ Β'	1590 - 1600

β') 1600—1736

9.—Ἀσλὰν Πασιάξ ὁ Α' ἀπὸ τὸ Ζαγόρι	1600 - 1611
------------------------------------	-------------

10.—Αὐδῇ μπέϋς	16.. - ;
11.—'Οσμὰν Πασιᾶς Παραμυθ.ᾶς	1611 - ;
12.—Χουσεῖν Τσελεπῆς σύγγαμβρος τοῦ 11ου	1612 - ;
13.—Μπεκίρ μπέϋς Γιαννίνων	
14.—Χουσεῖν μπέϋς Δελδίνου	1613 - ;
15.—Καβοῇ Πασιᾶς	
16.—'Ασλὰν Πασιᾶς ὁ Α' (ὁ 9ος)	1615 - 1618
17.—'Αλῇ Πασιᾶς (ἴσως Τζιελάλ - 'Αλῇ, Τζιελαλῇ υἱὸς τοῦ 9ου)	1626 - 1627
18.— ; υἱὸς Ρετζέπ;	1630 - ;
19.—'Αλῇ 'Ασλὰν ὁ Β' (ἴσως ὁ 17ος)	1636 - 1639
20.—'Ασῆμ (ἐξοχώτατος Βεζύρ -)	1643 - ;
21.—'Ασλὰν μπέϋς ὁ Γ'	1644 - 1645
22.— ; Βεζύρης μὲ ἄλλους 30 πασιᾶδες	1651 - ;
23.—'Ινκο Πασιᾶς	1658 - ;
24.—'Οσμὰν Καραπιτέρης	1659 - ;
25.—'Αλῇ - Πασιᾶς (γυιὸς τοῦ 9ου; (ἴσως ὁ 17ος)	1660 - ;
26.—Βεῖκος	1662 - ;
27.—Καπλὰν ὁ Α'	1662 - ;
28.—Πεπρίνι (ἴσως ὁ 24ος; ἴσως Μεμπρῆς;)	1662 - ;
29.— ; (ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο)	1662 - ;
30.—Καπλὰν ὁ Β' (ἴσως καὶ ὁ Α')	1663 - ;
31.—Μπρέτι Πασιᾶς, (ἴσως ὁ 24ος; ἢ ὁ 28;)	1664 - ;
32.—Οὐρούτς	; - 1670-5
33.—'Αμπντουλλὰχ	; - > -5
34.—Μουσταφᾶ ὁ Α' (γυιὸς τοῦ 9ου)	1670 - 1701
35.—'Ισμαήλ ὁ Α'	1701 - 1702
36.—'Ασλὰν ὁ Δ' γυιὸς τοῦ 34ου)	1702 - 1720
37.—Μεχμέτ ὁ Α' (Χατζῆ - Πασιᾶς, γυιὸς τοῦ 36ου)	1720 - 1736

γ') 1736—1775

38.—'Ιμπραήμ ὁ Α' (ἀδελφὸς τοῦ 37ου)	1736 - 1739
39.—Σουλεῖμὰν ὁ Α' καὶ Χουσεῖν (γυιὸς τοῦ 38ου)	1739 - 1740
40.—'Αχμέτ ὁ Α' (γυιὸς τοῦ 36ου)	1740 - 1748
41.—Μουσταφᾶς ὁ Β' (γυιὸς τοῦ 40ου)	1748 - 1759
42.—Σουλεῖμὰν ὁ Β' (ὁ 'Αργυροκαστριτῆς, τρισεγγονὸς τοῦ 9ου)	1759 - 1762
43.—'Ισμαήλ	1759 ἢ 1760
44.— ; (ἀπὸ τὸ Μπεράτι μῆπως ὁ 43ος;)	; - ;
45.—Μεχμέτ ὁ Β' (Πασιᾶ - Καλὸς, γυιὸς τοῦ 37ου).	1762 - 1775

δ') 1775—1788

46.—'Αλῇ ὁ Γ' (γυιὸς τοῦ 37ου)	1775 - 1778
47.—Μπεκίρ ὁ Β' (γυιὸς τοῦ 37ου)	1778 - 1780
48.—Σουλεῖμὰν ὁ Γ' (ἀνεψιὸς ἀπὸ α' ἐξάδελφο τοῦ 37ου)	1780 - 1786
49.—'Αληζότ ('Αργυροκαστριτῆς)	1786 - 1788
50.—'Αλῇ - Τεπελενλῆς	1788 - 1822

Ἀλφαβητικὸ Εὐρετήριον κυρίων ὀνομάτων, τοπωνύμιων, κτλ.

ΑΓΑΠΙΟΣ Ἱερομόναχος 27.

Ἀγγελόκαστρο 83.

Ἄγ. Ἀθανάσιου (συνοικία) 34.

Ἄγια Παρασκευὴ (δὲς καὶ Μοναὶ καὶ Ναοί), 22, 23, 24 (7), 26, 27, 29, 30, 47, 50, 116, 118.

Ἄγιος (δὲς Μοναὶ καὶ Ναοί).

Ἄγιος Κοσμάς (δὲς καὶ Κοσμάς) 120.

Ἄγ. Παντελεήμονας 47 (δὲς καὶ Ναοί).

Ἀνδριανούπολις 92.

Ἀθηναγόρας Παραμυθίας 7, 8, 9, 12, 12(4), 17, 21(1), 47, 49, 52, 53, 58, 60(16), 61(1), 76 (1), 79, 79(5), 85(31), 101, 101(5), 103, 109, 109(2 καὶ 4), 110(12 καὶ 15), 111(3).

Αἴγυπτος 121.

Αἰδίνι 92.

«Αἰξώνη» 29(4).

Αἰτωλοακαρνανία 36, 83.

Ἀκρόπολη 20.

Ἀκρόπολη Ἰουστινιανοῦ (δὲς καὶ Ἰουστινιανοῦ Ἀκρ.) 11, 12.

Ἀλβανία 94(21).

Ἀλβανοὶ 39, 41, 44(35), 45, 62, 83, 88, 96.

Ἀλῆ Ἀσλάν 65(7).

Ἀλῆς Γ' 65(7).

Ἀλῆ (γυιὸς) Ἐδρενός 65(7), 95.

Ἀλῆ Πασιάς 65(7).

Ἀλῆ Πασιάς Τεπελενλῆς 11, 13, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 25, 59

64, 65, 66(7), 67, 68, 112, 114.

Ἀλῆ Τζιελίλ (δὲς καὶ Τζιελαλῆ) 65(7), 66, 66(8).

Ἀμαντος Κ. 67(1).

Ἀνανίας ἡγούμενος 17, 18, 19.

Ἀνδρόνικος Γ' 36.

Ἀνδρόνικος πρεσβύτερος 13, 33, 104(15).

Ἀνθιμος 26, 27.

Ἀραβαντινὸς Π. 11, 13, 13(8), 15(20), 19, 22, 23, 23(7), 24 (7), 25, 26, 32(3 καὶ 6), 33(8), 33(12), 34, 34(14), 35, 43, 43 (33 καὶ 34), 47, 59, 59(10), 61, 62, 65(7), 66(7), 69, 74, 76, 76(2), 78, 82, 82(16 καὶ 21), 85(31), 99, 99(9), 100, 104, 109, 110(12), 112(1), 113, 114.

Ἀρβανιτιὰ 36, 94, 95.

Ἀργυρόκαστρο 84, 94(21).

Ἀργύρω (ἢ Μονοβύζα) 84.

Ἀρναουτλόν 94(21), 95.

Ἀρματωλοὶ ντόπιοι 45.

Ἄρτα 14(11), 83.

Ἄρτινοι 26.

Ἀρτσιόστας Κάστρο 39.

Ἀρχιεπίσκοπος Βουλγαρίας 12.

Ἀρχιμανδρεὶς 26, 27, 34, 39, 99.

Ἀσάρ μπέϋς 90.

Ἀσικλάρ 90.

Ἀσκεριὲ 18.

Ἀσλάν Πασιάς 12, 20, 65(7).

Ἀσλάν Πασιά Τζιαμι (δὲς καὶ Τζιαμιὰ Γιαννίνων) 22, 55(6).

Αὐλώνα 104.

Ἀφροδίτη 30.

Ἀψαράδες 100, 107(5), 108.

ΒΑΒΤΛΩΝΑ 33(11).

Βαγιαζίτ Α' (Γιλντιρίμ) 35, 37, 39, 41, 43, 43(35), 44, 62, 82, 83, 84, 91, 92, 94, 96, 97.

Βαϊμουϊνός 12, 13, 14, 32, 33, 69.

Βαλῆδες Γιαννίνων 123 καὶ ἐπ.

Βαπορίδης Ἀβραάμ 43(35), 85 (30).

Βαρδάρ 91.

Βασδραβάνης 88(7).

Βασλᾶς Ἀντ. 118.

Βελλᾶς Κάστρο (δὲς καὶ Κάστρα Ἑπειρώτικα) 39, 83.

Βενετία 114, 117, 118, 121.

Βέρροια 89.

Βίλνα 28(2).

Βλαχλείδης Γ' 47, 62(3), 78, 97(5), 98.

Βοδενά 94.

Βοϊνίκ τάγματα (δὲς καὶ Μποϊνίκ) 45, 46(36).

Βοστίνα 58(9).

Βουλγαρίας Ἀρχιεπίσκοπος 12.

Βουτσαβον. 119.

Βρανᾶδες (δὲς καὶ Ἑβρενός) 44 (35).

Βράνια 93.

Βράχος 20, 64.

Βυζάντιος Σ. Δ. 33(11).

ΓΤΙΟΝΜΑ (Στάθης κ. ᾤ.).

Γκιουμάτες 28, 100, 111, 116, 118.

Γεντισέ - Βαρδάρ 89, 92, 94.

Γεννάδιος Ι. 102, 102(8).

Γενοδέζος 37.

Γερμανὸς Σάρδεων 12(3).

Γηροκομείον 98.

Γιαγιά - κιόι 90.

Γιακούπ 83, 84, 92 (Ἰακώδ).

«Γιάνγια - Ἰωάννινα» (δὲς καὶ Ἰωάννινα), 20, 65(7).

Γιάννινα (δὲς καὶ Ἰωάννινα) 12, 13, 14, 15, 10, 20(30), 21, 22, 25, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 43,

43(35), 44, 45, 58, 58(9), 61, 62(4), 64, 65(7), 66, 67, 70, 71, 72, 73, 80, 81, 85, 85(31), 95, 97, 98, 106(Γιαμνίν), 111 (3).

Γιαννιτσά 87, 88, 90, 91.

Γκιούλης Ραφαήλ 14(11).

Γκιώνης 44, 84.

Γκυμουλιζίνα δὲς Κου-.

Γκορτζῆς Β. 106.

Γκότσηδες 119.

Γλυκῦδες 118.

Γουϊσκάροδος Ροδέρτος 12, 14, 15.

Γούμενος Μαν. (δὲς καὶ Ἑγούμενος) 118.

Γριτσόπουλος Τάσος 52, 53, 54, 56.

ΔΑΚΑΡΗΣ Σ. 11.

Δέλδικο 79.

Δένδιας 14(14).

Δερβίσηδες 44(35), 96.

Δεσποτάτο Ἑπείρου 11, 13, 14, 15, 20, 33(8), 68, 84.

Διαμάντης Κ. 29, 29(4), 30(16).

Διονύσιος Σκυλόσοφος (δὲς καὶ Σκυλόσοφος) 22, 32, 53, 61, 68, 70, 120, 121.

Δοβράς Κάστρα (δὲς καὶ Κάστρα Ἑπειρώτικα) 39.

Δράμα 93.

Δροσερόν 93.

Δυρράχιον 94(21).

Δωδώνης Ἐπίσκοπος 12.

ΕΒΑΝΑ ΤΣΕΛΕΠΗΣ (δὲς καὶ Τσελεπῆς) 16, 66, 67, 68, 69, 81.

Ἑδραϊκή (Γιαννιώτικη) Παροιμία 14, 32.

Ἑδραϊκή Συναγωγή 13, 14.

Ἑδραϊκὲς συνοικίαι 13, 14, 34..

Ἑδραῖοι Γιαννίνων 14(11), 58 (9).

Ἑβρενός (δὲς καὶ Βρανᾶδες) 35, 43, 44(35), 63, 77, 81, 81(13), 82, 83, 84, 85, 85(30), 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 100(1), 105(16).

Ἐγνατία ὁδὸς 89.
 Ἐδεσσα 89.
 «Ἐθν. Ἀγών» 66(7), 82(16).
 Εἰκόνα Ἐλεούσας 24(7), 28, 28
 (2), 31, 47, 49, 50, (δὲς καὶ Ἐ-
 λεοῦσα).
 Εἰκόνες Παναγίας 49.
 Εἰκονομαχία 49.
 Ἐκκλησίαι (δὲς Μοναὶ καὶ
 Ναοί).
 Ἐλευθερουράκη Λεξικὸν καὶ Παγ-
 κόσμιος Ἱστορία 33(8), 36(25).
 40(31), 56, 82, 85(30 καὶ 31),
 97(3).
 Ἐλεοῦσα Παναγία (δὲς καὶ Εἰκό-
 να Ἐλεούσας καὶ Παναγία) 9,
 22, 24(7) (εἰκόνα), 27, 28, 47
 (εἰκόνα), 49(εἰκόνα), 50(εἰκό-
 να), 100, 110, 111, 111(3), 116,
 118, 119.
 «Ἐλληνομνήμων» νέος 52(1).
 «Ἐλλοπία» 21(1).
 Ἐμὴν μπεύς 91.
 Ἐνετικὴ Κοινότης (δὲς Βενετία).
 Ἐντρεσὴ 14.
 Ἐπιφάνειος Ἡγούμενος (δὲς
 Ἡγούμενος).
 Εὐαγγελίδης Δ. 55(5), 100.
 Εὐροία 11(2), 32.
 Ἐφτάμπουλες (δὲς καὶ Φτάμπλες)
 47(38), 62, 78, 80.
 ΖΑΓΟΡΙΑ 39, 45, 46(36), 106.
 Ζαγορίσιοι 39, 45.
 Ζιτσαία Χρυσάνθη 88(7), 89,
 91.
 Ζίχνα 94.
 Ζούκας Παν. 79.
 Ζυγομαχία Θεοδόσιος 21.
 «Ζωή» 111(3).
 Ζωσιμᾶ Βασιλικὴ 27.
 Ζωσιμάδες 27, 98, 115.
 Ζωσιμᾶς Νιζ. 79, 79(9), 98,
 121.
 Ζῶπος Δῆμος 118.
 ΗΓΟΥΜΕΝΟΣ (δὲς Γούμενος)
 118.
 Ἡγούμενος Ἐπιφάνειος (δὲς καὶ

Ἐπιφάνειος) 64(6), 114.
 «Ἡπειρ. Ἀγών» 15, 114.
 «Ἡπειρ. Γράμματα» 16(21), 66
 (8), 81(13), 82(16).
 «Ἡπειρ. Ἑστία» 11(2), 35(20),
 36(23), 43, 52, 62(5), 68(5),
 87(5), 97(3), 104(15), 106(19),
 116(2), 117(3).
 «Ἡπειρ. Μέλλον» 95(24).
 «Ἡπειρ. Χρονικά» 7, 7(1), 8,
 8(3), 9(6), 12(3 καὶ 4), 16
 (23-24), 17, 17(25), 19(28 καὶ
 29), 21(32), 22(2), 25(9), 26
 (14 καὶ 16), 27(18 καὶ 21), 28(1
 καὶ 3), 29(5, 12, καὶ 15), 30
 (16), 32(7), 34, 34(14), 36(22
 καὶ 24), 39(30), 47, 51(6), 52,
 52(1, 2, καὶ 4), 56(7), 59(13),
 60, 61(2), 62(3), 65(7), 67(1),
 68(3 καὶ 4), 76(1), 78(4), 79
 (5), 80(10), 99(18), 104(13),
 105(16 καὶ 17), 106(1), 107(4),
 108(8), 110(11, 13, 1 καὶ 2),
 111(3, 5-10), 112(2 καὶ 1),
 114(5-8), 115(9-11), 116(1),
 119(5 καὶ 6), 121.
 Ἡρόδοτος 33(11).

ΘΕΟΦΑΝΗΣ 26, 27.
 Θεοφάνης 56 (Πατριάρχης), 100
 (Ἰψαράς).
 Θεσπρωτικὸν (Λέλοβα) 30.
 «Θεσπρωτικὸν Βῆμα» 46(36).
 Θεσσαλονίκη 26, 44, 62, 84, 87,
 95.
 Θεσσαλονίκης μοναὶ 26.
 Θράκη 89.
 Θωμᾶς Ἀγγελος 15.
 Θωμᾶς Γ'. 15, 20.

ΙΕΡΟΜΝΗΜΟΝΕΣ 118.
 Ἱερομνήμων Ἰωάννης 108.
 Ἰζάουλος 43, 45, 62, 82.
 Ἰουστινιανός 11.
 Ἰουστινιανοῦ Ἀκρόπολη (δὲς καὶ
 Ἀκρόπολη Ἰ.) 11.
 Ἰσαήμ 35, 38, 83, 94(21).
 Ἰσχετοῦ 93.
 Ἰσλάμ Ἀνσικλοπεντισί 93.

Ἰς - Καλέ 13, 15, 20.
 Ἰψάλα 93.
 Ἰωάννης Νεομάρτυς 21.
 Ἰωάννης ὁ Ε΄ Παλαιολόγος 36.
 Ἰωάννινα (δὲς καὶ Γιάννινα) 12, 53, 61, 63.
 «Ἰωάννινα - Γιάνγια» (δὲς «Γιάνγια»...)
 Ἰωάννης Ἐπίσκοπος 12.

ΚΑΒΑΛΛΑ 93.
 Κάβειρος 30.
 Καλαντζῆς Κ. 64.
 «Καθημερ.νὴ» 41.
 Καλδοκορέσης Λ.46(36), 111(3).
 Καλὴ 90.
 Καλλίπολη 90.
 Καλόγρηες 26.
 Καλούτσια (συνοικία) 31, 34, 71, 97, 98.
 Καμπαναριὸ Κάστρου 11, 21, 24.
 Καμπέραγας (Φουὰτ Μουσταφᾶς) 64.
 Καπλάν Πασιᾶς 66.
 Καραβατιὰ 19.
 Καραϊωάννηδες 118.
 Καραμανία 92.
 Καράμτζα 90.
 Καρασση - Ὁγλοῦ 44(35) 93.
 Καραφέρια 93.
 Καρίτσα 45.
 Κάρολος Τόγκος (δὲς καὶ Τόγκος) 45, 61.
 Κασταμονή 93.
 Καστοριά 41, 84.
 Κάστρα Ἡπειρώτικα: Ἀρτσιόστας 39. - Βελλᾶς 39. - Δοβραῖς 39. - Ὁπᾶς 39. - Σουδενῶν 39. - Τσαραπλανῶν 39.
 Κάστρο Γιαννίνων 11, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 23, 24(7), 25, 26, 28, 31, 33, 36, 38, 39, 40(31), 42, 43, 44, 45, 55(6), 58, 59, 60, 61, 64, 65(7), 67, 68, 69, 70, 73, 74, 76, 76(2), 81, 82, 83, 84, 95, 97, 97(3).
 Καστριώτης Ἰωάννης 104.
 Κατακουξηνὸς 93.

Κατσάνοι 26.
 Κελλιὰ μοναχῶν: Ἀνθιμου 26, 27. - Ἀρτινῶν 26. - Θεοφάνους 26, 27. - Καστρινῶν 26, 27. - Κατσάνων. - 26. - λυγδιάτσων. - 26. - Παυλιανῶν 26, 27. - Σίμωνος 26, 27.
 Κερασάρης Δ. 28(3), 111, 114, 118(5).
 Κερμιὺ 92.
 Κεστάν 93.
 Κισιλάρ 90.
 Κίτρος 94.
 Κλαδᾶς 104.
 Κλεινοβὸδ 53.
 Κλεινοβίτης Ματθαῖος (δὲς Ματθαῖος).
 Κομνηνὸς Ἀλέξιος 14.
 Κόνιτσα 58(9).
 Κονιτσιώτης Μάνθος 89.
 Κονταξήδες 119.
 Κοντοπάνος Ἀλκιβ. 106.
 Κοσμᾶς ἅγιος (δὲς καὶ ἅγιος Κ.) 120.
 Κόσσοβα (Σκόπια) 86.
 Κουβαρᾶς νέος 7(2), 8, 9, 61(1), 101(5).
 Κουμουνλιζίνα 91.
 Κούρεντα - ἰώτες 45, 46(30).
 Κουρμανεὶδ 17, 34.
 Κουσκολέκας Ἀλ. 89.
 «Κραυγὴ» 22(4).
 Κροκόνδυλος Κλαδᾶς 104.
 Κρομμίδας Κ. 91.
 Κρούσιος Μαρτίνος 21.
 Κρύα 105.
 Κυρὰ Φροσύνη 17, 18.
 Κύρωλλος 111(3).
 Κωστής 35, 83, 94(21).

ΛΑΜΠΡΙΔΗΣ 1, 13, 14 14(14), 15, 16(22), 18, 22, 23(7), 24(7), 26, 26(12 καὶ 15), 27, 29, 29(15), 31, 32, 33(3), 34, 34(14) καὶ 18), 35, 35(19), 39(29), 43(32), 45, 46(36), 50(5), 59, 61, 65(7), 69, 74, 78, 80, 82, 82(21), 83(24 καὶ 26-27), 84, 94, 110(11 καὶ 13),

112(2), 115(10 καὶ 11), 121.
 Λάμπρος Σπ. 7, 12(3), 14(12),
 14(15), 52.
 Λάρισα 84.
 Λαρούς 40(31).
 Λελυπαράδες 119.
 Λειβαδειώτη συνοικία 34, 43, 50,
 69* (δὲς καὶ συνοικίες)
 Λιάμ τζιαμί 47, 71, 72.
 Λιγγιάδες 8(5), 106.
 Λιθαρίτσα 13, 19, 34, 70.
 Λιόσας 83.
 Λουκᾶς Εὐαγγελιστῆς 28(2).
 Λουτροῦ συνοικία 76, 96.
 Λυγδάδες 26, 119.

 ΜΑΚΕΔΟΝΙΑ 82, 83, 84, 87, 88,
 89, 93, 94.
 Μαλακάσιος 39.
 Μανδαράι 90.
 Μανιάτες 103, 104.
 Μάξιμος Πελοποννήσιος 20, 68.
 Μαρία 118.
 Μαρούτσηδες 118.
 Ματθαῖος Κλινοδίτης (δὲς καὶ
 Κλινοδίτης) 21, 52, 53, 56, 68.
 Μάτσας Ἰ. 14.
 Μεθόδιος (δὲς ᾠγ. Νικόλαος
 Μεθόδιου).
 Μέσιος Κ. 33(8), 35, 43, 78,
 78(2), 82, 83(23), 97(4).
 Μελέτιος Πηγάς 56.
 Μεντεσέ 92.
 Μέρτζιος Κ. 8. 56(7), 60, 65
 (7), 80, 105(17), 111, 116(1).
 Μεταλληνοῦ Ἀγγλικῆ 88.
 Μετσιζέλι 20, 106.
 Μίλλερ Γ. 46(36), 111, 116(1).
 Μιχαήλ Α' Δεσπότης 13, 15, 33.
 Μιχαήλ Β' » 15.
 Μιχαήλ Γενναῖος 72, 73.
 Μιγάλης 118.
 Μονδάνοι 119.
 Μοναστήρι 94.
 Μοναστήρια Νησιοῦ 100 καὶ ἑπ.

 ΜΟΝΕΣ : (Ἑλλησίες, Ναοί)
 ᾠγ. Ἀθανάσιου 23, 24(7), 70,
 75, 99, 112, 115.

Μονές κ.λ.π.
 ᾠγ. Ἀνάργυρων 22.
 » Ἀνδρέα 22.
 » Ἀπόστολου 23.
 » Ἀχιλίου 22, 23.
 » Βάρβαρον 22.
 » Γεωργίου 23, 30.
 » Δημήτριου 23.
 » Ἐλευθέριου 23, 24(7).
 » Θεοδώρας 24(7), 26.
 » Θεοδώρου 24(7).
 » Ἰωάννη 21 (Νεομάρτυρα),
 22, 121.
 » » Θεολόγου 23, 24(7),
 50, 17
 » » Μουνίλας 22, 23,
 24(7), 99.
 » » Νησιοῦ 100.
 24(7), 99.
 » » Πρόδρομου 22.
 » » Ροζοβοῦ 23.
 » » Χρυσόστομου 23, 24
 » Κωνσταντίνου 23.
 » Λουκᾶ 23.
 » Μηνᾶ 22, 23, 24(7), 43.
 50, 72.
 » Νικόλαον Ἀγορᾶς 53, 62
 (4), 72, 76, 77, 79, 81,
 55(31), 98, 99, 112,
 113, 114.
 ᾠγ. Νικόλαον Γκιόνμα ἢ Γκιου-
 (7), 28, 51, 76,
 » » μάτων 9, 11, 23.
 100.
 » » Κοπάνων 23, 24
 (7), 76, 99, 112.
 » » Μεθόδιου 28(3),
 76, 100, 110,
 111, 111(4), 119.
 » » Ντίλιου 76, 99,
 111.
 » » Ὅρους (στ'ς) 54,
 110.
 » » Σπανοῦ 53, 76,
 (7).
 99, 106, 107, 108.
 » » Στρατηγόπου λ ο υ
 23, 24(7), 76,
 130, 109, 109(4),

- "Αγ. » Τουρμπανᾶ 76.
 » » Φιλανθρωπινῶν 53
 109(4).
 » Παντελεήμονα 9, 16, 47,
 100, 108.
 » Παρασκευῆς 22, 23, 24(7),
 26, 27, 29, 30, 47, 50,
 72, 110, 116, 118.
 » » 'Αλποχωῶρι 29(12).
 » » "Αρτας 29(12).
 » » 'Ελληνικὸν 29(12).
 » » Θεσ)νίκης 29(14).
 » » Μετσόβου 29(12).
 » » Μονοδεντριωῦ 29.
 » » Μπαλντούμας 29.
 » » Ναμαζγκιάχ 9, 10,
 11.
 » » Ντοβράς 29.
 » » Ντομπρίνοβο ἡ - ίτσο
 βο 27, 29.
 » » "Ορους (στ'ς) (δὲς
 καὶ Τζιόρας) 29.
 » » Πάτερο 29(12).
 » » Πρέβεζας 29(12).
 » » Σκαμνελιωῦ 29.
 » » Σουδενῶν 29.
 » » Τζιόρας (δὲς καὶ "Ο
 ρους) 29.
 » Σπυρίδωνα 22.
 » Στέφανου 22, 24(7), 50,
 72.
 » Συμεὼν Στανεράτη 23, 24
 (7).
 » » Θαυμαστορίτη 24(7)
 » Ταξιαρχῶν 52, 53, 58,
 59.
 » Τριάδας 22, 23, 24(7),
 32, 43, 50, 72, 81.
 » 'Αρχάγγελου Μιχαήλ 22,
 23, 59, 61, 63, 67.
 » Βαρλαάμ 48.
 » Βελλᾶς 31.
 » Θεοτόκου 23, 24(7) (Κύ-
 ρον) 24(7), 26.

Κοίμησης Θεοτόκου:

- » 'Αλποχωῶρι 29(12).
 » "Αρτας 29(12).
 » Βίτσας 29(2).
 » Βουτσᾶς 29.

Κοίμησης Θεοτόκου:

- » 'Ελληνικοῦ 29(12).
 » Καστρίτσας 29, 110.
 » Μέτσοβου 29(12).
 » Ντομπρίνοβο 29, 110.
 » Ντουραχάν 29(12), 95
 (24).
 » Πάτερον 29(12).
 » Πρέβεζας 29(12).

Παναγίας:

- » 'Αρχιμανδρειωῦ 22,
 23, 69, 99, 110.
 » 'Αχειροποίητης (Χρυ-
 σόπορτας) 49.
 » Βουτσᾶς 48.
 » Γλυκοφιλούσας 28.
 » Ζωωδόχου Χριστοῦ
 24(7).
 » 'Ελεούσας 9, 22, 24
 (7), 50, 100, 110, 111,
 116, 118, 119.
 » Θεοτόκου 23, 24, 7.
 » Κανάλιας 48.
 » Κυριότισσας 22, 24
 (7).
 » Παντάνασσας 23, 24
 (7).
 » Περίβελπτου 22, 23,
 99.
 » Πηγαδιώτισσας 22,
 23.
 » Ταράκη 22, 24(7).
 » Χρυσοβίτσας 27, 49.
 » Χρυσοποδαρίτσας 49.
 » Χρυσοροϊάτισσας 49.
 » Χρυσοσπηλιώτισσας 49.

Παντοκράτορα 22, 23, 25, 30,
59.

Σωτήρος 22.

Ταξιαρχῶν (δὲς καὶ "Αγ. Ταξ.)
59, 74, 75.

'Υπαπαντῆς 23, 24(7).

Μονοβύζα 84 (δὲς καὶ 'Αργύρω).

Μουράτ Α' 37, 41, 61, 63, 79,
86, 87, 92, 94.

Μουράτ Β' 45, 63.

Μουσᾶς 92.

Μουσελίμης Σπ. 44(35), 46(36).
 Μουσταφᾶς 52, 58, 72.
 Μπαϊραζλή Τζιαμί 24(7), 43,
 44(35), 72, 85(31).
 Μπαλᾶνος Κοσμᾶς 25.
 Μπαλᾶνος Στέφ. 118.
 Μπάλτσια 94.
 Μπαρχάν Όμερ Λουφτῆ 44(35),
 46(36).
 Μποξιούρ Φελίξ 87, 88' 88(7).
 Μποϊνίκ (δὲς καὶ Βοϊνίκ) 45.
 Μποϊνίκοβα 105.
 Μπούρνιτς Κούτς 102(8).
 Μπλίτς 105.
 Μπούας 83.
 Μπουλιάνα 105.
 Μυστρᾶς 24(7).
 Μῶλος 17, 18.

NAMAZΓΚΙΑΧ 9, 10, 11, 24
 (7), 29, 30, 47, 72, 97' (δὲς καὶ
 Τζιαμιά)
 Ναοί: (δὲς Μοναί).
 Ναικπάκτου Μητρόπολις 12.
 Νεκτάριος (΄Αψαρᾶς) 100.
 Νεόφυτος ΄Ιωαννίνων 52, 56.
 Νιάουσσα 89.
 «Νέος ΄Ελληνομνήμων» 52(1).
 Νιδίρ 90.
 Νικολάτσης Κλέων 104.
 Νιζόπολη 94(21).
 Νορμανδοί 12, 14, 15.
 Ντίλιος 110, 118.
 Ντουραχάν Πασιᾶς 66(7), 82,
 95.
 Ντραμπάτοβα 106.

ΞΑΝΘΟΠΟΥΛΟΣ Ν. 118.
 Ξιγγόπουλος Α. 17(25), 25(9),
 51(6), 100, 100 (2), 106(1),
 108, 108(1), 111(3).

ΟΛΥΤΣΙΚΑ 106.
 Όπᾶς Κάστρο (δὲς καὶ Κάστρο
 ΄Ηπειρώτικα) 39.
 Όρισμός Σινάν Πασιᾶ 32, 36,
 60, 61.
 Όρχάν 41, 86.
 Όσμαν - λῆδες 93.

Όσμανίδαι 35, 36, 37, 38, 39,
 41, 44, 45.
 Όχρδα 95.

ΠΑΛΑΙΟΛΟΓΟΣ Ι. 35, 36, 37.
 Παλιουρίτης Γρηγ. 103.
 Πάλλης ΄Αλ. 44(35).
 Παμμακάριστος 73.
 Παναγία ΄Ελεούσα (δὲς καὶ ΄Ε-
 λεούσα) 9, 22, 24(7), 50.
 Παπαγεωργίου Κ. 54, 97(3),
 110(8).
 Παπαγιαννούσης Τουρμπανᾶς 76,
 99, 108.
 Παπαδόπουλος ΄Αρχιεπίσκοπος
 (δὲς Χρυσόστομος).
 Παπακώστας ΄Αγγ. 15(16).
 Παπαρρηγόπουλος Κ. 14(12 καὶ
 15), 15(16), 33(8), 35, 37, 39
 (31), 43(35), 44(35), 82(20),
 83(25), 85(30), 89, 104, 117,
 117(4), 121.
 Παπασπύρου Π. 30(16).
 Παπᾶς Στάθης 118.
 Παπασαράφηδες 119.
 Παπούληδες 119.
 Παραμυθιά 44(35).
 Παρθενία μοναχῆ 9, 10, 21, 25,
 27, 28.
 Πατριαρχεῖα 73.
 Πατσέλης Νικ. 35(21), 62(5),
 116(2), 121.
 Περίδλεπτος 18.
 Πέτα 30.
 Πλαγιάρι 90.
 Πλάτανου (συνοικία) 34' δὲς καὶ
 συνοικίες).
 Πλατεία Πάργης 93(18).
 Πουλημένος Ν. 118.
 Προάγγό ΄Ισᾶ μπέϋς (δὲς καὶ Φράγ
 κι) 92(14), 93.
 Πρελοῦμπος Θωμᾶς 13, 15, 20,
 38, 39, 84.
 Πλιθοκοπεῖο 34' (δὲς καὶ συνοικί
 ες).
 Προκόπιος 11.
 Προκοπίου ΄Αγγελος 41.
 Πτωχοδοχεῖο 98.
 Πυρρινέλλας Βασ.

Πωγων 35, 83, 94(21), 96.

ΡΕΒΥ ντέ λὰ Φακτουλτέ ντέ Σι-
άνς 'Εκονομίκ ντέ λ' Οὐνιβερσιτέ
ντ' 'Ισταμπούλ 44(35), 46(36),
Ρετζέπ 72, 76, 77, 85(31), 113.
Ρεννίκο 49, 83.
Ρίζος Σπ. 79, 114, 118.
Ρογήρος Α' 14.
Ρουμανία 121.
Ρούμελη 93, 93(19), 94.
Ρωγοί 83.
Ρωσσία 12.

ΣΑΛΑΜΑΓΚΑΣ Δ. 14, 17(25),
20(30), 22(4), 49(4), 66(7),
68(5), 82(16), 87, 95(24), 106,
(19).
Σαλασαχλιν 91.
Σαντινίχ 105.
Σάρρος Δ. 7, 52, 52(1), 53, 54,
56, 58, 68(3).
Σεράβ Ραγίπ 81, 93(17).
Σέρβοι 94.
Σέρρες 94.
Σιαράβα 13, 18, 34.
Συδερίδης Ξ. 44(35).
Σιεμσιεντίν (γυιός 'Αλῆ 'Εβρε-
νόζ) 47, 95.
Σίμων 26, 27.
Σινάν (δὲς καὶ 'Ορισμός) 32, 45,
60, 61, 77, 81(14), 83, 85.
Σιότο Στάθης 119.
Σκεντέρμπεης 88.
Σκόπια 86, 94.
«Σκουφᾶς» 14(11).
Σκυλόσοφος (δὲς καὶ Διονύσιος)
22, 32, 53, 55(6), 68, 70.
Σουγδουρή 113(4), 118.
Σουδενῶν Κάστρο 39' (δὲς καὶ Κά-
στρα 'Ηπειρ.).
Σουλεϊμάν 82, 93.
Σούλης Χρ. 7, 7(4), 8, 8(3), 16
(23-24), 26, 66(8), 67, 67(2),
68, 81(13).
Σπαῖδες 35, 83.
Σπανός Δ. 118.
Σπάτας 39, 44, 84.
Σταντιμούλλερ Γκεόργκ 105(16).

Σταῦρος 'Ιωαν. 19.
Στρατηγόπουλος 103 (Σχολή),
119.
Στροῦνι 106.

ΣΥΝΟΙΚΙΕΣ: "Αγ. 'Αθανάσιου
34.

- » 'Εβραϊκὲς 13, 14, 34.
- » Καλούτσιας 31, 34, 71,
97, 98.
- » Κουρμανειὸ 34.
- » Λειβαδιώτη 13, 34, 43,
50, 69.
- » Λιθαρίτσας (ῆ -τσια) 34,
70.
- » Λουτροῦ 76.
- » Πλάτανου 34.
- » Πλυνδοκοπέου 34.
- » Σιαράβας 13, 18, 34.
- » Τουρκοπάλλονκου 31, 76,
77, 78, 79.
- » Τσιγαρά 34, 70.
- » Τσιουκαλᾶ 70.

Σχολή Στρατηγόπουλου 103.
Σωτηρίου Γ. Α. 28(1), 110(1).

ΤΑΜΕΡΛΑΝΟΣ 85, 97.

Τεκὲς Γαζῆ Βρενός 24(7), 72,
81, 82, 91, 96.

ΤΖΙΑΜΙΑ Γιαννίνων:

- » 'Αρσλάν Πασιᾶ 22, 71.
- » 'Εμιρλέρ 71.
- » Ζεβαϊντιέ 71.
- » 'Ιμπραήμ Πασιᾶ 71.
- » 'Ισούφ 'Αγᾶ 71.
- » Καλούτσιας 71.
- » Καπλάν Πασιᾶ (δὲς Φε-
τιγιέ).
- » Κούμπλου 71.
- » Κουφού - 'Ισούφ (Με-
τζιτ) 71.
- » Λιάμ (δὲς καὶ Μπαχράμ
Πασιᾶ) 47, 50, 71, 72.
- » Μεμέτ 'Αγᾶ (καὶ Κιλίς)
50, 71.
- » Μπαϊρακλή 24(7), 43,
44(35) 71, 72.
- » Μπαχράμ Πασιᾶ (δὲς καὶ
Λιάμ) 50.

Τζιαμιά:

- » Ναμαζγκιιάχ 24(7), 30
47, 71, 72, 97.
- » Ντενιέ - Ούρουτσι 71.
- » Όμέρ μπέϋ 71.
- » Όσμαν Τσιαούσι 71.
- » Σιεμστεντίν (ή Σιερή)
47, 50, 71, 95(25).
- » Τσιεκούρ 50, 71, 72.
- » Τζιελαλή Πασιά (Μετζίτ)
71.
- » Φετιγιέ (και Κακλάν Πα-
σιά) 59, 61, 64, 65(7),
71, 72.

Τζιελαλή Πασιάς (δές και 'Αλή
Τζιελίλ 65(7), 66(10).

Τζουνταϊλς Κων)νος 19.

Τόγκος Κάρολος 45.

Τομαράς Γ. 118.

Τόπιας Κάρι 94.

Τουδέλας Βενιαμίν 14.

Τουρκοί 15, 16, 36, 38, 41, 43,
43(35), 45, 47, 55(5), 66, 67,
68, 69, 70, 72, 73, 75, 80, 84,
85, 85(31), 90, 94(21), 97,
98, 99, 112(2), 113, 114.

Τουρκομάνοι 43(35), 44(35), 63,
82(15), 96, 97.

Τουρκοπάλονο 31, 44(35), 50,
62, 64, 76, 77, 78, 79, 96, 118.

Τσαρακλάνων Κάστρο (δές Κά-
στρα 'Ηπειρώτικα).

Τσελεπής 'Εδλιά (δές και 'Εδλία)
16, 66, 67, 68, 69.

Τσιανταρλή Χαλήλ 94.

Τσιγαρά (συννοικία) 34, 70· δές
και συννοικίες).

Τσιγαράς 'Απόστ. 27, 108.

Τσιγαράς Ζώτος 107, 107(5),
108, 118.

Τσουναλά (συννοικία) 34, 70· (δές
και συννοικίες).

ΦΕΟΥΔΑΡΧΙΚΟ σύστημα 40
(31), 45.

Φετ.γιές Τζιαμι 12, 20, 22, 59,
61, 64, 65(7), 66(7), 73.

Φιλαδέλφεια 37.

Φιλαδελφεύς Χ. 91.

Φιλανθρωπινός 53, 76, 99, 101
(7), 103, 107, 118.

Φιρετζίχ 93.

Φονάτ Μουσταφά Καμπέραγας
80, 81.

Φράνζι 'Ισάμπεϋ (δές και Πράγ-
νο) 92(14), 93.

Φράγκοι 33, 84.

Φτάμπλις (δές και 'Εφτάμπουλες)
62(3), 78, 79, 80, 98.

ΧΑΜΜΕΡ 86, 87, 91, 92.

Χαντάκι 19.

Χατζή 'Ιλμπεϋ 93.

Χατζηφωάννου Μιχ. 26(11), 29
(14), 30.

Χατζη - Κώστας 115.

Χατζημιχάλη 'Αγγελική 120.

Χατζηνίκηδες 119.

Χατζής 86.

Χουρσίτ 112.

Χρήστου 119.

«Χρονικό» 'Ηπειρώτικο 42, 57,
61, 68, 74, 75, 102.

» μικρόν 'Ιωαννίνων 59,
60, 61, 62, 64, 67, 95.

» Δελδίνου 36, 38, 42.

» Δρυοπίδας 35, 45, 38,
42, 62, 118.

» Κόνιτσας 36, 38.

» Τσαρακλάνων 35, 38,
42, 99, 117.

Χρονογραφία 'Αραβαντινού Π.
11, 13(8), 22(5), 25(8), 42,
47, 60(16), 62(3), 65(7), 76(2),
77(1), 82(16 και 21), 99(9),
104(15), 109(5), 110(12).

Χρονογραφία μικρή 'Ηπειρώτικη
8, 65(7).

Χρυσόστομος Παπαδόπουλος 21
(32), 68(4).

Χρυσοβίτσα 27.

ΨΑΡΑΔΙΚΑ 17, 18.

**Νομισματικές αντιστοιχίες* (υποσημείωση στη λέξη
δοῦν ἅ τ ο τοῦ τρίτου στίχου τῆς σελ. 119)**

Ἀπὸ ἐπιστολῇ—μέ ἡμερομηνία 23 Ὀκτωβρίου 1926— τοῦ «Ἰδιωτ.
Ἀρχείου Γ. καὶ Ἑ. Ἑγουμένων», δημοσιευμένη στὰ «Ἑπειρωτικὰ Χρον.
νὰ» τοῦ 1936 (σελ. 47), σὲ συνδυασμὸ καὶ μέ ἔγγραφα τοῦ ἐν Βενετίᾳ
Ἑπειρ. Ἀρχείου», δημοσιευμένα καὶ αὐτά, τόσο στὸν ἴδιον καὶ πάνω Τόμο
τοῦ Περιοδικοῦ, ὅσο καὶ ὅπου ἄλλοῦ του, συμπερασματικὰ φτάνουμε στὰ
καὶ καίτου στοιχεῖα γιὰ τὴν τότε νομισματικὴ ἀξία νομισμάτων τῆς ἐποχῆς,
σὲ ἀντιστοιχία μὲ τὰ σημερινά.

Τὶς πληροφορίες αὐτές, δὲν τίς δίνουμε σὰν καὶ τὸ ἀπόλυτον δέβαιο,
καὶ ἀκριβῶς καθωρισμένο. Τούναντίον· τίς προσβάλλουμε μὲ καθεὶ ἐπιφύλαξη,
καὶ κυρίως γιὰ τὴν σχηματίσθαι ἀναγνώστης, μιὰ κατὰ προσέγγιση ἰδέα τῆς
σημερινῆς ἀξίας, χρηματικῶν ποσῶν, καὶ ἀναφέρονται στὴν παρούσα ἐργα-
σία.

Τὸ τ ξ ε ζ ἰ ν ι ῆ φ λ ω ρ ῖ, πρὸς 2½ - 3 γρόσια.

Τὸ γ ρ ό σ ι, (ἰσοδύναμο σχεδὸν μὲ τὸ ἀ σ λ ά ν ι καὶ τῇ ρ ε γ-
γ ἰ ν α), ὑποδιαίροταν ὅπως σήμερα, σὲ 40 παράδες· ὁ καθεὶ ὅμως π α-
ρ ᾱ ς, εἶχε 3 ᾱ σ π ρ α καὶ τὸ καθεὶ ᾱ σ π ρ ο, 3 ρ ο ύ π ι α. (Δηλ. ἔνι

Τὸ δ ο υ ν ᾱ τ ο, ὑπολογίζεται πρὸς 26 περίπου παράδες τῆς ἐποχῆς.
γρόσια, εἶχε 120 ᾱ σ π ρ α, καὶ 360 ρ ο ύ π ι α).

Τὸ τ ξ ε ζ ἰ ν ι, ὑπολογίζεται πρὸς 4 περίπου γραμμάρια χρυσοῦ.

(Σήμερα, τὸ χρυσὸ ναπολεόνι, ζυγίζει 2 δράμια καὶ ἡ Ἀγγλικὴ χρυσὴ λίρα, 2,5 δράμια, περίπου 8 γραμμάρια).

Τὰ 20.356 λοιπὸν δουλάρια, ποὺ εἶχε διαθέσει στὰ 1647 ὁ Μάνος Γκιόμιας, γιὰ τὴν ἴδρυνση στὰ Γιάννινα Σχολῆς (Ἱεροσπουδαστήριου), ἀντιστοιχοῦν πρὸς 3.000 περίπου χρυσὲς σημερινές λίρες.

Γιὰ νὰ συμπεράνουμε δὲ καὶ γιὰ τὴν ἀγοραστικὴ ἀξία τῶν νομισμάτων τῆς ἐποχῆς, ἀναφέρουμε—παρμένο κι' αὐτὸ ἀπὸ τὸ Ἀ ρ χ ε ῖ ο—ὅτι στὰ 1677, 40 ἄσπρα (13 δηλ. παράδες), δὲν ἐξαρκοῦσαν γιὰ καθημερινὴ διατροφή μιᾶς οἰκογένειας ἀπὸ δέκα περίπου ἄτομα (3 ὄκ. κρέας, ἓνα ποτόπουλο, φροῦτα, γάλα, ψωμὶ καὶ ἄλλα παρόμοια τοῦ σκετιοῦ)· καθὼς καὶ ὅτι, μποροῦσες τότε·ν' ἀγοράσης κατὶ, μὲ τὸ ἓνα τριακονταεξάκις χιλιστὸ τῆς χρυσῆς λίρας.

Πρόχειρο Βιβλιογραφικὸν Δελτίον

Ἀπὸ τὴν ἐργασία μας «Τουρστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων», ἀποσποῦμε τὸ ἐκεῖ παρατιθέμενον «Πρόχειρον Βιβλιογραφικὸν Δελτίον», ποὺ ὁ ἀναγνώστης, θὰ τὸ συμπληρώσῃ, καὶ μὲ ὅσα ἄλλα βιβλιογραφικὰ στοιχεῖα παραθέτονται στὰ κείμενα καὶ τὶς ὑποσημειώσεις τῶν Ἱστοριοδιφικῶν μας Μελετημάτων.

Ἀ θ η ν α γ ό ρ α Παραμυθίας καὶ Πάργας. Ἡ Ἐκκλησία Ἰωαννίνων, στὸ Περιοδικὸν «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1928.

Τ ο ὕ ῖ δ ι ο λ: Νέος Κουβαράς, στὸ ἴδιον Περιοδικόν, 1929.

Τ ο ὕ ῖ δ ι ο υ: Πολύτιμοι πληροφορίαι περὶ Ἡλείου, κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα στὸ Περιοδικὸν τῶν Ἰωαννίνων «Ἑλλοπία», 1931 τευχ. Ἀπριλίου 1931.

Ἀ μ α ν τ ο υ Κ. Οἱ Χριστιανοὶ καὶ ὁ Ὅρισμός τοῦ Σινὰν Πασῆ, στὸ Περιοδικὸν «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1930.

Ἀ ρ α β α ν τ ι ν ο ὕ Π., Χρονογραφία τῆς Ἡλείου.

Τ ο ὕ ῖ δ ι ο υ: Ἱστορία τοῦ Ἀλῆ Πασῆ.

Beaujour F., Tableaux de commerce grec.

Β α π ο ρ ί δ η Ἀδραάμ. Βιογραφικὴ Ἱστορία τῶν Σουλτάνων, γ' ἐκδοσις Κωνσταντινούπολις 1894.

Barkan Omer Lutfi, ἐργασία του περὶ ἐκτοπισμῶν πληθυσμῶν στὴ **Revue de la Faculté des Sciences Economiques de l' Université d' Istambul**, τευχ. Ὀκτωβρίου 1949—Ἰουλίου '950, σελ. '6 καὶ ἐπ.

Β λ α χ λ ε ί δ η Γ., Οἱ Ἐφτάμπουλες, στὸ Περιοδικὸν «Ἡπειρ. Χρονικὰ» 1929.

Γ ε ρ μ α ν ο ὕ Μητροπολίτου Σάρδεων, Ἐπισκοπικοὶ κατάλογοι κτλ. στὸ Περιοδικὸν «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1937.

Γ κ ι ο ῤ λ η Ραφαήλ, Χρονικὸν τῆς Ἰσραηλιτικῆς Κοινότητος Ἀρτης, στὸ Περιοδικὸν «Σκουφᾶς», 1957.

Δ ά κ α ρ η Σωτ., Ἰωάννινα, ἡ νεώτερη Εὐροια, στὸ Περιοδικὸν τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. Ὀκτωβρίου 1952.

Δ έ ν δ ι α Μιχ., Λευκὰς ἡ Ἀρτα στὸ Περιοδικὸν «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1931.

Διαθῆκαι Εὐεργετῶν, Ἀθήνα 1887.

Evrenos, άρθρο της *Islam Ansiklopedisi*, *Istabil*, 1947.

Εὐθυμίου 'Αν., Τὸ Κάστρο τῆς Κόνιτσας, στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. Ἰαννουαρίου 1954.

Ἐλευθεροῦδάκη, Ἑγκυκλοπαιδικὸ Λεξικὸ (λέξη Εὐροία).

Τοῦ Ἰδίου: Παγκόσμια Ἱστορία.

Ζώτου Δημ. 'Α., Ἡ δικαιοσύνη εἰς τὸ Κράτος τοῦ Ἀλῆ Πασῖ.

Ἀθῆναι 1938.

Κοντονάσου Σ., Ἀπὸ τὴν παλαιότερη ἱστορία τοῦ Βασιλικοῦ (Τσαρπλανῶν), στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων, «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. Δεκεμβρίου 1952.

Λαμπροῖδη Ι., Περιγραφή Ἰωαννίνων, Ἀλῆ Πασῖ, Ζαγορησιακά, Κουρεντιακά, Μαλακασιακά κτλ.

Λάμπρου Σπ., Σελίδες ἐκ τῆς ἱστορίας τῶν Ἰωαννίνων, Ἀθῆναι 1928.

Τοῦ Ἰδίου: «Νέος Ἑλληνομνήμων».

Larousse, *Histoire générale des Peuples*.

Μάτσα Ἰωσήφ, Γιαννιώτικα Ἑβραϊκά Τραγούδια. Γιάννινα 1953.

Μέζιου Κ., Τὸ ἐν Βενετία

Μέζιου Κ., Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, Κάϊρο, 1909

Μέρτζιου Κ., Τὸ ἐν Βενετία Ἡπειρ. Ἀρχεῖον, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Χρονικά», 1936.

Τοῦ Ἰδίου, Ἡ ἄλωση τῶν Ἰωαννίνων, στὸ αὐτὸ Περιοδικό, 1938.

Τοῦ Ἰδίου, Μικρὴ Ἡπειρ. Χρονογραφία, στὸ αὐτὸ Περιοδικό, 1940.

Μίλλερ Γ. Ἱστορία τῆς Βουλγαρίας, μετάφραση Α. Καλδοκορέση, 1921(;).

Μπαμίχα Θεμιστ., Κῶδιξ τοῦ Ναοῦ τῆς πόλεως Δελβίνου, στὸ αὐτὸ περιοδικὸ 1930.

Νικολαΐδου Ἰωάν., Ἱστορικὴ μονογραφία περὶ τῆς ἐν Ἡπείρῳ χώρας Βεζήτης, Γιάννινα, 1939.

Εὐγγέλιου Α., Μεσαιωνικὰ μνημεῖα Ἰωαννίνων, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Χρονικά», 1926.

Οἰκονόμου Γ. Ἀπὸ τὴ Χριστιανικὴ Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. Ἰαννουαρίου καὶ ἐπ. τοῦ 1952

Τοῦ Ἰδίου, 140 εὐεργέτες τῆς Μητροπολιτικῆς Ἐπαρχίας Ἰωαννίνων, Γιάννινα 1954.

Τοῦ Ἰδίου, Σαράντα Ἅγιοι τῆς Ἡπείρου, Γιάννινα 1955.

Ορλάνδου Α., Ἐκ τοῦ βυζαντινοῦ Κάστρου τῶν Ἰωαννίνων, στὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Χρονικά» 1930.

Πάλλη Α., Ἀρχαία χωρογραφία καὶ Ἱστορία τῆς Ἡπείρου, στὸ Λεύκωμα «Ἡπειρος», Ἑλληνικῆς Μαυροκορδάτου, Κων(πολ)ις 1912.

Παπαγεωργίου Κ., Ἡ Παιδεία στὴν Ἡπειρ., Κέρκυρα 1950.

Τοῦ Ἰδίου, Οἱ δύο Τουρκικὲς κατακτήσεις τοῦ Γιαννιώτικου Κάστρου, στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων «Ἡπειρ. Ἑστία», τευχ. Μαΐου 1955.

- Το ὕψος, Ἐκεῖ στὸ Νιρῆαζο, Ἀθήνα 1946.
- Παπαδόπουλος Ἀρχιεπισκοπῶν, Διονύσιος ὁ Σκυλόσοφος, στὸ Περιοδικὸν Ἑπειρ. Χρονικὰ, 1933.
- Παπακώστα Ἀγγελου, Ἡ ἀλύτρωτος Ἑπειρος, Ἀθήνα 1951.
- Παπαρηγόπουλος Κ., Ἱστορία τοῦ Ἑλλήν. ἔθνους, ἔκδ. 1887.
- Πατσέλης Νικ., Τοῦρκοι Σπαῖδες, στὸ Περιοδικὸ τῶν Γιαννίνων Ἑπειρ. Ἑστία, τεύχη Δεκεμβρίου 1952 καὶ Ἰανουαρίου 1953.
- Πυρσινέλλας Β., Τὰ ἀρπαγέντα ὑπὸ τοῦ Ἀλῆ Πασῆ κτήματα τῶν Βρετιτῶν, στὸ Περιοδικὸν Ἑπειρ. Χρονικὰ 1938.
- Σαλαμάνας Δημ., Γαζή Ἐδρενός, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, τεύχη Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου 1953.
- Το ὕψος, Ἡ Σπηλιὰ τοῦ Σκυλόσοφου, Γιάννινα 1953.
- Το ὕψος, Ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ τῶν Γιαννίνων, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, τεύχη Νοεμβρίου καὶ Δεκεμβρίου 1953.
- Το ὕψος, Ἡ ἐνθύμησις τοῦ 1584, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, τεύχη Ἀπριλίου—Ἰουλίου 1954.
- Το ὕψος, Ἡ ἐνθύμησις τοῦ 1630, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, τεύχη Αὐγούστου - Δεκεμβρίου 1954.
- Το ὕψος, Ὁ Νεομάρτυρας Ἅγιος Γεώργιος Ἰωαννίνων, Ἀθήναι 1954 - 1955.
- Το ὕψος, Περίπατοι στὰ Γιάννινα, σειρὰς Α' - Δ' Γιάννινα 1956 (καὶ ἐκδοτέρας: σελ. 78 καὶ ἐπ. Γ' σειράς).
- Το ὕψος, Ἡ Κυρὰ ἡ Κουσιωτίτσα, Γιάννινα 1956.
- Το ὕψος, Τουριστικὸς Ὁδηγὸς Ἰωαννίνων, Γιάννινα 1957.
- Το ὕψος, Γιαννιώτικα Λαογραφικὰ Μελετήματα, Γιάννινα 1958.
- Σάφου Δημ., Μαξίμου Πελοποννησίου, Λόγος Στρηλεντικός, στὸ Περιοδικόν τῶν Γιαννίνων Ἑπειρ. Χρονικὰ 1928.
- Το ὕψος, Ἑπειρ. Ἐνθυμήσεις, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, 1937.
- Σεργίου Φ., Ἀνέκδοτη Ἀλληλογραφία Ζωσιμάδων, στὸ Περιοδικόν Ἑπειρ. Χρονικὰ, 1931, 1932, 1933.
- Σιδερίδου Ξ., Κορτήσιος Βρανᾶς ὁ Ἑπειρώτης, στὸ Περιοδικόν Ἑπειρ. Χρονικὰ 1928.
- Σωτηρίου Γ.Α., Κεμήλια Ἰωαννίνων, στὸ Περιοδικόν Ἑπειρ. Χρονικὰ, 1931.
- Σούλης Χρ., Τουρκικαὶ ἐπιγραφαὶ Ἰωαννίνων, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, 1933.
- Το ὕψος, Ἐπιγραφαὶ καὶ ἐνθυμήσεις Ἑπειρωτικαί, στὸ αὐτὸ Περιοδικόν, 1934.
- Το ὕψος, Ταξίδι Τοῦρκου περιηγητοῦ στὰ Γιάννινα, στὸ Περιοδικόν τῶν Γιαννίνων Ἑπειρ. Γράμματα, 1934.
- Τζουζαλά Κων)νου Διαμάντου, Ἱστορία τοῦ Βεζύρ Ἀλῆ Πασῆ Τεπελενλή, στὸ Περιοδικόν Ἑπειρ. Χρονικὰ 1934.
- Hammer, Z. Histoire de l' Empire Ottoman etc. traduite par Z. Z. Hellert, Paris, 1835.**
- Χάμμερ Ζ., (ὅπου ἀμέσως πρὸ πάντων), μετάφρασις Κ. Κρομμύδα, Ἀθήνα 1870.

- Χ α τ ξ η μ ι χ á λ η Ἀγγελικῆς, Μορφές ἀπὸ τῆ σώματειακῇ ὀργάνωσιν τῶν Ἑλλήνων, σιτὴν Ὀθωμανικὴ Αὐτοκρατορία, Ἀθήναι 1953.
- Χ ρ ο ν ι κ ὸ Δελβίνου, σιτὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1930.
- Χ ρ ο ν ι κ ὸ Δρυοπίδος, ἔκδ. Ἀ. Πετρίδης, σιτὰ Νεοελληνικὰ Ἀνάλεκτα, 12, (1871) 1 - 64 (δὲς Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Χρονικὰ», 1934.
- Χ ρ ο ν ι κ ὸ Ἡπειρώτικο (σιτὰ Ἡπειρ. Χρονικὰ τοῦ 1928, σελ. 178).
- Χ ρ ο ν ι κ ὸ Κόνιτσας, σιτὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστία», Τόμ. Γ΄
- Χ ρ ο ν ι κ ὸ μικρὸ (δὲς, ὅπου πιὸ πάνου, Ἀθηναγόρας, Νέος Κουβαράς, σελ. 11).
- Χ ρ ο ν ι κ ὸ Τσαρσπλανάων (Βασιλικού), σιτὸ Περιοδικὸ «Ἡπειρ. Ἑστία», Τόμ. Α΄.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ :

Πρόλογος	σελ.	5
Φωνητικό υπόμνημα	σελ.	6

Α'.—'Η α'Ενδύμηση» τοῦ 1584

α'.—Τὰ κείμενα	σελ.	7
β'.—Τὸ Κόστρο	σελ.	11
γ'.—Τὸ Καμπαναριό τοῦ Κάστρου	σελ.	21
δ'.—'Η Μονὴ τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς	σελ.	28
ε'.—Τὸ Ναμαξγιάχ - Οἱ Τοῦρκοι στὴν Ἑπειρο	σελ.	31
στ'.—1584 ἢ 1484;	σελ.	47

Β'.—'Η α'Ενδύμηση» τοῦ 1597

α'.—'Ο Ἀρχιστράτηγος Μιχαήλ, κί' ἡ Μητρόπολη τῶν Γιαννίνων	σελ.	52
β'.—Τὸ μικρὸ Χρονικὸ, καὶ τὸ Φετιγιέ	σελ.	60
γ'.—Μουσταφᾶς καὶ Ρετζέπ	σελ.	66

Γ'.—'Η α'Ενδύμηση» τοῦ 1630

α'.—Εἰσαγωγικά	σελ.	76
----------------	------	----

β'.—'Απὸ τὸν Ἑβρενός στὸ Σινὰν	σελ. 77
γ'.—'Ο Γαζῆ Ἑβρενός	σελ. 86
δ'.—'Απὸ τὸ Φτάπλις, στὸν Ἁγ. Νικόλα	σελ. 95
ε'.—Τὸ Νησί καὶ τὰ Μοναστήρια του: 1.—Τὸ Νησί, σελ. 100. 2.—'Ο Ἁγιος Νικόλαος Σπανοῦ, σελ. 106. 3.—'Ο Ἁγιος Νικόλαος Ντίλιου, σελ. 108. 4.—'Η Ἑλεοῦσα, σελ. 110.	
στ'.—Οἱ Ἁγ.οι Νικόλαοι τῶν Γιαννίνων: 1.—Ἁγιος Νικόλαος Κοπάνων, σελ. 112. 2.—'Ο Ἁγιος Νικόλαος Ἀγορᾶς, σελ. 112.	

Δ'.—Σὰν κατακλεῖδα :

'Ο Δυνάστης κι' ἡ ἀντίδραση	σελ. 116
-----------------------------	----------

Ε'.—Παραρτηματικά :

Χρονολογικοὶ Πίνακες Βαλῆδων τῶν Γιαννίνων	σελ. 123
'Αλφαριθμητικὸ Εὐρετήριο κύριων ὀνομάτων, τοπωνύμιων κλπ.	σελ. 125
Νομισματικὲς ἀντιστοιχίαι	σελ. 135
Πρόχειρο Βιβλιογραφικὸ Δελτίο	σελ. 137

ΣΤ'.—Περιεχόμενα

'Αβλεψίαι	σελ. 143
-----------	----------

—Τὸ βιβλίο αὐτό, στοιχειοθετήθηκε λινοτυπικὰ καὶ τυπώθηκε στὰ Γιάννινα, στὰ Τυπογραφεῖα τῆς Ἑφημ. «Πρωῖνὸς Λόγος», τὸ Νοέμβριο τοῦ 1958.

Ἀθλεψίες (οἱ πῶ σημαντιζές)

Στή	σελ. 21, κεφ. γ', στίχ. 13	διάβαζε	Ὁδοπορικὴ
»	» 30, στίχ. κεμ. (ἀπὸ κάτου) 11,	»	δένεσις
»	» 32, ὑποσ. 5, νὰ ἀπαλειφθῇ τὸ		1928
»	» 43, ὑποσ. 33, προσθετέα: «243.—'Ι. Λαμπρίδη, ὅπου στήν ὑποσ. 32, σελ. 74».		
»	» 47, ὁ τίτλος τοῦ κεφαλαίου εἶναι:		1584 ἢ 1484;
»	» 49, στίχ. 3,	διάβαζε	λατρείας
»	» 63, στίχ. 1,	»	περίπτωσις
»	» 70, μετὰ τὸ στίχ. 19,	»	ἐνὲς οἱ καλῆς συνοικίης τῶν
	Γιαννίνων ἤ».		
»	» 70, στίχ. 22, μετὰ τὸ Λιθαρίτσας, προσθετέα:		«γὰ
	τις ὁποῖες μιλῆσαμε καὶ πρὶν».		
»	» 76, κεφ. α', στίχ. 2, μετὰ τὸ Χριστοῦ, προσθετέα:		1630
»	» 80, στίχ. 7,	διάβαζε	μεπαδίνουνται
»	» 119, στίχ. κεμ. (ἀπὸ κάτου) 4,	»	ἐθέρομαινε

Σημ.—Οἱ ἀναγνώστες προγενέστερων ἐργασιῶν μας, θὰ ἔχουν, χωρὶς ἄλλο, συχνὰ σημειώσει, πολλὰ—ὅπως συνηθίζεται νὰ λέγονται—επαρορμάματα, καὶ μερικὰ τους καὶ πολὺ σοβαρά. Γιά παράδειγμα μόνο, παραθέτομε πρὸ καὶ τοῦ, λίγα δείγματα τους:

- Στὸ «Περίπατος στὰ Γιάννινα»,
σελ. 17: 1613, ἀντὶ 1319
- Στὸ «Περίπατος στὰ Γιάννινα»,
σελ. 37: τενεζέν, ἀντὶ τεκέν
- Στὸ «Γιάννινα Στιχοπλάκι»,
σελ. 29 - 30 (τοῦ ἀνάτυπου), στίχος,
τελευταῖος, ὅπως. 205: ἀποπλύνουμε.
ἀντὶ ἀκαλύνουμε
- Στὸ «Μπαντιδοὶ καὶ Καρκαμέρη-
δε», σελ. 21 (τοῦ ἀνάτυπου), ὅπως.
9 στίχ. 7: ἀκαλλιεργητη, ἀντὶ ἀκαλλιοθητη
- Στὸ «Γιάννινα Στιχοπλάκι»,
σελ. 31 (τοῦ ἀνάτυπου), στίχ. κεκμμένου
(ἀπὸ καὶ) 7: 1857 ἀντὶ 1687
- Στὸ «Ἡ Κόσσα καὶ ἡ Βληώρα», σελ.
17 (τοῦ ἀνάτυπου), στίχ. 2: περιερ-
χόμενοι, ἀντὶ περιεχόμενοι.
- Στὸ ἱδιο βιβλίο, σελ. 19 (τοῦ ἀνάτυπου),
στίχ. 16: συνέρχεται, ἀντὶ συνέχεται
- Στὸ «Ἡ Κατὰ τοῦ Σουλίου ἐστρατία καὶ»,
σελ. 5 (τοῦ ἀνάτυπου), στίχ. 4: 1778, ἀντὶ 1788
- Στὸ ἱδιο βιβλίο, σελ. 5 (τοῦ ἀνάτυπου),
στίχ. κεκμ. τελευταῖος: Τεπελεν-
τς ἡς. ἀντὶ Τεπελενλῆς
καὶ τὰ παρόμοια.

Παραλείπομε, βέβαια, τὰ—πολλὰ ἄλλα—μικρότερης σοβαρότητας, καὶ παρακαλοῦμε τοὺς ἀναγνώστες, νὰ τὰ ἐκανορθώσουν, τοῦλάχιστο κατὰ τὸ διάβασμα, μόνοι τους.

